શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

નું

ગુજરાતી અનુવાદન

અનુવાદક

કવિવર્ય પંડિતશ્રી નાનચંદ્રજી સ્વામીના

સુશિષ્ય

લઘુશતાવધાની પં૦ મુનિશ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી

વીર સંવત ૨૪૬૦ વિ સં ૧૯૯૧

કિંમત છ આના

પ્રકાશક
લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવી
મંત્રી
મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
સાબરમતી (ગૂજરાત)

પ્રથમ આવૃત્તિ * * * પ્રત ૩૨૦૦
કાર્તિક સુદ ૧ ૧૯૯૧
બીજી આવૃત્તિ * * * પ્રત ૩૩૦૦
પોષ સુદ ૧ ૧૯૯૧

મુદ્રક મગનલાલ મનસુખરામ
મુદ્રણસ્થાન પુરોહિત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ઘીકાંટા રોડ અમદાવાદ

વંદનીય ગુરુદેવ

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી સ્વામિન્!

અભ્યાસ, ચિંતન અને અસાંપ્રદાયિકતાનો આ સેવકમાં જે કાંઈ વિકાસ થયો છે તે આપની અસીમ કૃપાનું જ ફળ છે એ આભારવશ આ પુસ્તક આપના કરકમળમાં સાદર અર્પણ કરું છું

મુનિ સૌભાગ્ય

નિવેદન

આ ઉગતુ મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશ । મ િર થોડાજ વખતમા આટનુ પ્રગતિમાન થશે એવી પહેના ક પના પણ ન હતી આજે દિન પ્રતિનિ મભ્યાસ્ય જિજ્ઞાસુઓના ઉત્સાહ પ્રેરિત પત્રો અને પુસ્તકોની પુ ્ા માગ મતત ચાનુ રહેવા ઉપગત મસ્થાને સાથ પણ બહોળા પ્રમાણમા મળ્યો છે

ભગવાન મહાવીરના સાહિત્યની જનતાને ખુબજ ભૂખ હાય, પ્રથમ આવૃત્તિની ૩૨૦૦ નકલ કરાવેની પરતુ તે પુસ્તક બહાર પડે તે પહેલાજ ગ્રાહકની સખ્યા વ્યાપેના પુસ્તકો કરતા વધી જવાથી બીજી આવૃત્તિના ૩૦૦ પુસ્તકો તુરતજ છપાવવાની જરૂ પડી છ

આ આવૃત્તિ વખતે કાર્યાનયની યોજના નિશ્ચિત કરવામા આવી છે અને તે પુસ્તકના અ નિમ ભાગમા આપેલી છે આથી સ્થાયી ગ્રાહકો થનારને અને મસ્થાને ઉભયને લાભ થવા ો સભ ર છે તેમ કરવાથી ગ્રાહકને વી પી ઇત્યાિ ખચ નો બાજે પડશે નહિ અને સસ્થાનુ કામ પણ વધારે સરળ રીતે થશે

આ કાયાનયની યોજનામા બે ઉત્સાહી જિજ્ઞાસુઓની વૃદ્ધિ થઇ છે અને આર્થિક પ્રકરણની જવાબદારી સ્વત ત્ર રીતે તેઓએ ઉપાડી લીધી છે

સૌ સભ્યોની અનુમતિ અ ો શ્રી બુધાભાઈ તથા શ્રી જુઠા ભા ઇના અતિ આગ્રહથી આ વર્ષના મ ત્રીપ ની જવાબ ારી શ્રી નહ્મીચ દ ભાઇએ સ્વુત રાખી છે

વિદ્વાન મુનિ મહા ાજશ્રીની ભાવનામય અનુગ્રહ બુદ્ધિ તથા તેમના ગુરુશ્રીની ઉ ારતા આ સ સ્થાની ઉત્પા ત્તા અને જીવનશક્તિ છે

શ્રી બુધાભાઇ અને શ્રી જુ ાભાઇની મૂક સેવા આ સસ્થાની પ્રેરણા છે અને અન્ય કાર્યવાહકોની કાર્યદક્ષતા આ સસ્થાની ચાનક શક્તિ છે

સહાયક પોષક અને ગ્રાહકોની અભીષ્ટિનુ સિચન મદા મળતુ રહે એજ અભ્યર્થ ા સાથે વિરમુ છુ

વ્યવસ્થાપક

પ્રથમ આવૃત્તિ

નુ

વક્તવ્ય

卐

જ્યારથી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનુ વાચન કરેલુ ત્યારથી તે સૂત્ર પ્રત્યે આકર્ષણ થયેલુ અને જેમ જેમ બીજા સૂત્રો અને ગ્રથોનો અભ્યાસ થતો ગયો તેમ તેમ તે આકર્ષણ ભિન્ન ભિન્ન રીતે પરિણમવા લાગ્યુ ત્યાર બાદ ઇતર દર્શનોના એટલે ખાસ કરીને વૈશેષિક, નૈયાયિક, સાખ્ય, વેદાત ઇત્યાદિ દર્શનોના સાહિત્યનો અભ્યાસ અને નિરીક્ષણ કરવાનો સમય મળતો ગયો, તેમજ દર્શન, વાદો અને મતો એ બધાનુ અવલોકન થોડુ ઘણુ જે કઇ થતુ ગયુ તેમ તેમ જૈનદર્શન પ્રત્યેની અભિરુચિ કઇક વિશેષ અને વિશેષતરજ થવા લાગી અને તેમ થવુ સ્વાભાવિકજ હતુ

છેવટે છેવટે બૌદ્ધદર્શનના ગ્રથો વાચવા મળ્યા જૈનસાહિત્ય સાથે તેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરતા ખૂબજ રસ પડયો બૌદ્ધ સાહિત્ય વાચ્યા પછી જૈન સાહિત્ય પ્રત્યેનો આદર તો વિશેષતમ થયોજ, પરતુ તેની પરિણતિ પ્રથમ કરતા કઇક જુદી રીતેજ થવા પામી પરપરાગત સસ્કારથી જૈનદર્શન એ વિશ્વવ્યાપી દર્શન છે એમ માની લીધેલુ તેને બદલે જૈનદર્શનની વિશ્વવ્યાપકતા શી રીતે અને શા માટે? આ બધુ ચિંતન કરવાનો વિશેષ અવકાશ મળ્યો હોય તો તે બૌદ્ધ ધર્મના વિશિષ્ટ વાચન પછીજ અને તે ચિંતનના પરિણામે જૈનદર્શન પ્રત્યેનો આદર પ્રથમ કરતા વિશેષ થયો ખરો પરતુ

તેની દિશા પલટી ગઇ અને ત્યારથી એવો નિશ્ચય થતો ગયો કે એ બધુ તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ વિચારીને તે વિશેષતાઓ આગળ કરવી

વૈજ્ઞાનિક, ઐતિહાસિક અને લોકોપયોગિતાની દૃષ્ટિએ જૈન દર્શન કઇ કઇ વિશેષતાઓ ધરાવે છે? લોકમાનસનુ નિ ાન કરનારૂ તેની પાસે કયુ રસાયણ છે? આ બધુ માનસમંથન થયા પછી તે તે દૃષ્ટિએ વાચતા જે જે બુદ્ધિગ્રાહ્ય થયુ તેના ગા સંસ્કારોનુ ચિત્ર માનસપટમા આલેખાતુ ગયુ

ભગવાન મહાવીરના અન્ય સૂત્રોમા જે અમૃત વચનો છે તે પૈકી પ્રથમ ઉત્તરાધ્યયનને તન્ન નવી ઢબે સસ્કારવાની ભાવના પ્રથમ ઉદ્ભવવાના બે કારણો હતા (૧) સરળતા અને (૨) સર્વ વ્યાપકતા, અને તેથીજ સૌ પહેલા તેને નવીનતા આપવાની જિજ્ઞાસા થાજ કરતી હતી તે સાથે ભિન્નભિન્ન દૃષ્ટિબિંદુથી જૈનવાઙ્મયને ગુર્જરગિરામા વિકસાવવાના કોડ પણ રહ્યા કરતા હતા

માનસશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ એ આંદોલનેજ જાણે અસર ન કરી હોય તેમ થોડાજ વખતમા એક તત્ત્વજિજ્ઞાસુ ભાઇ મળી આવ્યા 'મહાવીરના અમૂના સવતોગ્રાહી અમૃત વચનો ઘર ઘર કા ન પહોચે? એવી તેમને પણ સ્વત પ્રેરણા જાગી હતી તે ભાઇનુ નામ શ્રી બુધાભાઇ મહાસુખભાઇ તેમની પ્રેરણાથી બીજા ભાઇ મળી આવ્યા જેમનુ નામ શ્રી જુઠાભાઈ અમરશી તે અને બીજા સહૃદયોએ મળી વાટાઘાટ કર્યા પછી ભિન્નભિન્ન યોજનાઓ પૈકી એક ખાસ વિશિષ્ટ યોજના નક્કી કરી લીધી

અને તેના ફળસ્વરૂપે 'મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર' નામની સસ્થા ખોલાઇ તેના જે જે વિદ્વાન સભ્યો થયા તેમણે સેવાવૃત્તિને મોખરે કરી લોક સેવાર્થે સાવ સસ્તુ સાહિત્ય બહાર પાડવાનો નિશ્ચય કર્યો

આવી રીતે મારી તીન ઇચ્છાને તાત્કાલિક ન્યાય મળતા મને મ તોષ તો થયોજ, પરંતુ તેની સાથે મારા મકલ્પનભમા અવોત્તમ રૂપે મળ્યો અને આ દિશામા વધુ વધુ પ્રયત્ન કરવાની આ મ મ્યાનારા એક ઉત્તમ તક સાપડી તે આહ્લાદનું વર્ણન શબ્દોમા શી રીતે આવે ?

આજે આપણી પાસે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની દીપિકા, ટીકા, અવચૂરી, નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, ગુજરાતી ટબાઓ અને હિન્દી ટીકાઓ ભિન્ન ભિન્ન સસ્થાઓ તરફથી ખૂબ ખૂબ બહાર પડી ગયા છે તો આ ઉત્તરાધ્યયનના અનુવાદમા કઇ વિશેષતાઓ છે ? આ પ્રશ્નનો એક સીધો અને સરળ ઉત્તર એ છે કે એ બધુ હોવા છતા જૈનવાઙ્મયથી જૈનેતર વર્ગ સાવ જ અજાણ્યુ રહ્યો છે એટલુંજ નહિ પણ જૈનો સુદ્ધા તે વસ્તુથી લગભગ અપરિચિતજ છે તેનુ અનુરૂપ દષ્ટાંત આજની પ્રવર્તી રહેલી આપણી ધાર્મિક અવ્યવસ્થા જ તે નિર્દેશ માટે પર્યાપ્ત થશે

આમ થવાના ત્રણ કારણો છે

[૧] સૂત્રોની મૂળ ભાષાનુ અજ્ઞાતપણુ
[૨] અનુવાદન શૈલીની દુર્બોધિકતા
[૩] મૂલ્યની અધિકતા

શિષ્ટ સાહિત્યની પ્રચારદષ્ટિથી થયેલી આ યોજના એ બધી અગવડોને દૂર કરવામા ઉપયોગી નીવડશે તેમ માનવુ અસ્થાને નથી

લેખન પદ્ધતિ

તુલનાત્મક દષ્ટિના સંસ્કારોની છાપ કેવી અને કેવા આકારની છે ? તેમા હુ કેટલે અશે સફળ થયો છુ ? તેનો નિર્ણય તો વાચકવર્ગજ થઈ શકે, પરંતુ આ ઉત્તરાધ્યયનનુ સાગોપાગ અનુવાદન કરતી વખતે જે જે દષ્ટિઓ રાખવામા આવી છે તેનુ ટૂંક દષ્ટિબિંદુ રજુ કરી લઉં

સમાજદૃષ્ટિ જૈનદર્શન પોતાને વિશ્વવ્યાપી મનાવે છે, અને પોકારી પોકારીને કહે છે કે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર જીવમાત્રને છે, માત્ર યોગ્યતા જોઈએ. આથીજ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચારે અંગોને સંઘ તરીકે માને છે અને તે બધાને મોક્ષના સમાન અધિકારો પણ આપે છે, તો આવા ઉદાર શાસનના સિદ્ધાંતોમાં કેવળ એકાંત એક પક્ષી બાજુને સ્થાન હોઈજ શી રીતે શકે? તેથી ગૃહસ્થજીવનમાં પણ ત્યાગ સંભવે છે અને તે દૃષ્ટિબિંદુને અનુલક્ષી ભગવાન મહાવીરે અણગારી અને અગારી એમ બે પ્રકારના માર્ગો સ્પષ્ટ બતાવ્યા છે. ઉત્તરાધ્યયનમાં ગૃહસ્થના ત્યાગની એક સ્થળે સ્પષ્ટ રેખા તરી આવે છે કે—

' सन्ति एगेहिं भिक्खुहिं गारत्था संजमुत्तरा "

અર્થ—"ઘણા કુસાધુઓ કરતાં સંયમી ગૃહસ્થો પણ ઉત્તમ હોય છે." સાગાર કે ગૃહસ્થ જીવનમાં પણ મોક્ષની અભિલાષા સેવી શકાય છે અને અંશે ત્યાગ પણ કરી શકાય છે. સૂત્રકારોના આ ઉદાર આશયને લક્ષમાં લઈ અહીં બન્નેને લાગુ પડતી શૈલી સ્વીકારવામાં આવી છે.

ભાષાદૃષ્ટિ ભાષાદૃષ્ટિએ તથા આજુબાજુના સંયોગોનું નિરીક્ષણ કરી વાસ્તવિક મૌલિકતા જાળવવા ખાતર કેટલાક અર્થો નક્કી કર્યા છે. તેમાં પરંપરા કરતાં કંઈક ભિન્નતા અવશ્ય દેખાશે, પરંતુ તે ભિન્નતા ઉચિત અને સૂત્રકારના આશયને અનુસરીને થયેલી હોઈ તે બદલ વાચકવર્ગ સહિષ્ણુ થશે એમ માની લઈનેજ તેટલી ભિન્નતાને સ્થાન આપેલું છે. તેનાં બે ચાર દૃષ્ટાંતો અહીં આપવાથી તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવી શકશે.

नीयवत्ती આ પ્રાકૃત શબ્દનું સંસ્કૃત 'નીચવર્તી' થાય છે. પરંપરા પ્રમાણે તેનો અર્થ 'ગુરુથી નીચા આસન પર બેસનાર' એ પ્રમાણે થાય છે. આ અર્થ બહુજ સંકુચિત છે એટલુંજ નહિ પણ આ પ્રકરણમાં અસંગત છે. તે શબ્દનું રહસ્ય એ તો નમ્રતા

સૂચક છે '' કાJ નથી તેની જાતની નમ્રતાયુક્ત ભાવના ' એ અથ પ્રસંગાનુસગત અને અર્થસગત લાગે છે તેજ પ્રકારે 'गुरुणामुववायकारए' મા પણ ગુરુની સમીપ રહેવાનો ભાવ વ્યજના શાસ્ત્રથી તેજ ઘટી શકે છે કે ગુરુના હૃદયમા રહેનાર શુ ભગવાન મહાવીરના બધાજ શિષ્યો પાસે રહેતા હતા ? માટે તેમ માનવુ સુઘટિત ન લાગતા ઉપરનો અર્થ નોધમા સ્પષ્ટ કર્યો છે આ અને એવા બીજા પણ સ્થાનો નોધમા યથોચિત રીતે સ્પષ્ટ કર્યા છે

અર્થદૃષ્ટિ આજ પ્રમાણે કઠીન ગાથાઓના અર્થો પણ પરપરાથી ભિન્ન ભિન્ન ચાલ્યા આવે છે જેમકે —

" सपूव्वमेय न लभेज्ञा पच्छा एसोवमा सासयवाइयाण ।
विसीयई सिढिले आयुयम्मि कालोवणीए सरीरस्स भेए ॥

સસ્કૃત છાયા

" सपूर्वमेव न लभेत पश्चाद् एपोपमा *शाश्वतवादिकानाम् ।
विषीदति शिथिले आयुषि कालोपनीते शरीरस्य भेदे ॥"

આનો અર્થ ટબાની પરપરા પ્રમાણે એ થાય છે કે "પહેલા ન થયુ તો પછી થશે' આમ કહેવુ જ્ઞાની પુરુષોને માટે યોગ્ય છે, કારણ કે તે પોતાના ભવિષ્યકાળને પણ જાણે છે, પરતુ સામાન્ય મનુષ્ય જો તેમ કરે અને પોતાની ઉન્નતિનો માર્ગ ચિતવ્યા સિવાય મૃત્યુ પામે તો તે વખતે તેને ખેદ કરવો પડે છે ' અહી ત્રણ પ્રસગના પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે (૧) ચાલુ પ્રસગમા જ્ઞાની પરત્વેનુ કથન શુ ઘટિત છે ? (૨) કદાચ તેમ હોય તો પણ શાશ્વતવાદી વિશેષણ જ્ઞાનીવાચી કેમ હોઇ શકે ? કારણ કે શાશ્વતવાદી અને શાશ્વતદર્શી એ બન્નેમા ઘણી ભિન્નતા છે શાશ્વત બોલવુ તો સૌ કોઈ માટે સુલભ છે, પણ નિત્યદર્શન તો કેવળ જ્ઞાની પુરુષોજ કરી શકે. (૩) જ્ઞાની અથ લેતા છતા પણ એ બન્ને પદોનો

---

* શાશ્વતવાદ માટે જુઓ— બૌદ્ધસૂત્રો મજ્જિમનિકાય પાનુ ૪૩૫

આખો અર્થ શું બરાબર ઘટી શકે છે? આ બધા પ્રશ્નોની વિચારણા ક્યા પછી જે કંઇ અર્થ ઘટે છે તે નીચે પ્રમાણે છે —

"જે પહેલા નથી પામતો તે પછી નથી પામતો" અથાત કે આખા જગતની રચના નિશ્ચિત છે પહેલા જે હતુ તેજ આજ છે અને રહેવાનુ લોક પણ શાશ્વત અને આત્મા પણ શાશ્વત છે આપણે કશુ મેળવી શકવાના નથી તો પછી આત્મવિમાસનો પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા શી? આવી શાશ્વત (નિયતિ) વાદીઓની માન્યતા હોય છે પરંતુ જ્યારે આયુષ્ય શિથિલ થાય છે ત્યારે તેની તે માન્યતા ફરી જાય છે અને તેને ખૂબ જ પશ્ચાત્તાપ થાય છે વગેરે

અનુવાદન શૈલી અનુવાદન બે પ્રકારના હોય છે (૧) શબ્દાર્થ પ્રધાન અનુવાદન અને (૨) વાક્યાર્થ પ્રધાન અનુવાદન શબ્દાર્થ પ્રધાન અનુવાદનમા શબ્દ પર જેટલુ લક્ષ્ય અપાય છે તેટલુ અર્થ સંકલના ઉપર અપાતું નથી આથી શબ્દાર્થ તો સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે પરંતુ તેની મતનમ સમજવામા ખૂબ વિલંબ થાય છે અને તેથી ઘણીવાર ક્લિષ્ટ પણ થઇ પડે છે જ્યારે વાક્યાર્થ–પ્રધાન અનુવાદનમા શબ્દાર્થ પર બહુ ગૌણતા રખાય છે, પરંતુ તેની શૈલી એવી સુંદર અને રોચક હોય છે કે વાચન કરતાજ તેનુ રહસ્ય બરાબર સમજી શકાય છે આ સ્થળે એ બન્નેનું સમન્વયીકરણ કર્યું છે અર્થાત્ કે મૂળ શબ્દોને યથાર્થ અનુસરવા છતા શૈલી તૂટવા દીધી નથી તેમજ સામાન્ય ગુજરાતી જાણનારને પણ વાચનમા કઠણ ન પડે તે [illegible] સુંદર ભાષા

સંસ્કાર અર્થ કરતી વખતે સાવ સરળ શબ્દો વાપરવાની ખૂબ ચીવટ રાખી છે તેમજ કેટલાક પારિભાષિક શબ્દોમાં સુંદરતા લાવવા માટે તેનું મૂળ રહસ્ય જાળવી ક્વચિત્ ભાષા સંસ્કાર પણ કર્યો છે જેમ કે — नियागठ्ठी અર્થાત્ 'नियागावी'—મોક્ષાર્થી આ શબ્દ જૈન પરિભાષાના અંગુષ્ઠા આ રીતે પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ તેજ શબ્દને મુમુક્ષુ તરીકે વાપરીએ તો તે વિશિષ્ટ અને સર્વવ્યાપી લાગશે આ અને એવા બીજા પણ सग, कामगुण, गृद्धि' એ બધા પારિભાષિક શબ્દોને ઉચિત પ્રસંગે પ્રકરણ સંગતિ જાળવીને તથા ભાષા પરત્વેની વર્તમાન સરકારિતા તેમજ શૈલીને અનુસરીને સંસ્કાર આપ્યા છે આમ કરવા છતાં સૂત્રના મૂળ આશયને જાળવવાનો હેતુ તો પ્રધાનપણે ગણવામાં ખાસ સાવધાન રહ્યા છીએ

સૂત્રની જીવનવ્યાપકતા અહિંસાના સિદ્ધાન્તનું ગંભીર પ્રતિપાદન, ત્યાગાશ્રમની યોગ્યતા, વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ, સ્ત્રીપુરુષ આદિ સૌને સમાન અધિકાર, સંયમની મહત્તા, કર્માવતંબી વર્ણવ્યવસ્થા, જાતિવાદના ખંડન, ગૃહસ્થ શ્રાવકના કર્તવ્યો એવા એવા ઉત્તમ પદાર્થ પાઠો ભગવાન મહાવીરના પ્રતિપાદિત પ્રવચનોમાં સ્પષ્ટ મળે છે કે જે આજના વર્તમાન યુગને ધાર્મિક દિશા તરફ દોરવા માટે ખૂબજ પ્રેરણાજનક નીવડે તેવા છે સૂત્રની આ જીવનવ્યાપી દૃષ્ટિ સ્પષ્ટ કરવાનું લક્ષ્ય પણ આખા અનુવાદમાં સારી પેરે રાખ્યું છે

અસાંપ્રદાયિકતા ખાસ કરીને એકજ જાતની સાંપ્રદાયિકતા . માન્યતાને ન પોષતાં કેવળ તાત્ત્વિક બુદ્ધિએજ કાર્ય કરવાનો ઉદ્દેશ કાયમ જાળવી રાખ્યો છે

આ બધા દૃષ્ટિબિંદુઓ રાખવાનું એકજ કારણ છે કે આ ગ્રંથમાં રહેલી વિશ્વવંદ્ય ભગવાન મહાવીરની પ્રેરણાત્મક વાણીનો લાભ જૈન કે જૈનેતર સૌ કોઇ લઇ શકે

સહાયકો

આ અનુવાદનમાં જે કાંઇ અસાંપ્રદાયિકતા આવી હોય તે મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની સંસ્કૃતિનો વારસોજ

આખો અથ શુ બગમર ધરી શકે ? આ બધા પ્રશ્નોની વિચારણા કર્યા પછી જે કઇ અર્થ ધરે છ તે નીચે પ્રમાણે છે —

"જે પહેના નથી પામતો તે પછી નથી પામતો' અથાત કે આખા જગતની રચના નિશ્ચિત છ પહેના જે હતું તેજ આજ છે અને રહેવાનુ લોક પણ શાશ્વત અને આત્મા પણ શાશ્વત છે આપણે કશુ ફેરવી શકવાના નથી તો પછી આત્મવિકાસનો પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા શી ? આવી શાશ્વત (નિયતિ) વાદીઓની માન્યતા હોય છ પરતુ જ્યારે આયુષ્ય શિથિલ થાય છે ત્યારે તેની તે માન્યતા ફરી જાય છે અને તેને ખૂબજ પશ્ચાત્તાપ થાય છ વગેરે

અનુવાદન શૈલી અનુવાદન બે પ્રકારના હોય છે (૧) શબ્દાર્થ પ્રધાન અનુવાદન અને (૨) વાક્યાર્થ પ્રધાન અનુવાદન શબ્દાર્થ પ્રધાન અનુવાદનમા શબ્દ પર જેટલુ લક્ષ્ય અપાય છે તેટલુ અથ સકલના ઉપર અપાતું નથી આથી શબ્દાથ તો સ્પષ્ટ રીતે જણાય છ પરતુ તની મતલબ સમજવામા ખૂબ વિલબ થાય છે અને તેથી ઘણીવાર ક્લિષ્ટ પણ થઇ પડે છે જ્યારે વાક્યાર્થ-પ્રધાન અનુવાદનમા શબ્દાથ પર બહુ ગૌણતા રખાય છે, પરતુ તેની શૈલી એવી સુદર અને રોચક હોય છે કે વાચન કરનાર તેનુ રહસ્ય બરાબર સમજી શકાય છે આ સ્થળે એ બન્નેનું સમન્વયીકરણ કર્યું છે અથાત્ કે મૂળ શબ્દોને યથાર્થ અનુસરવા છતા શૈલી તૂટવા દીધી નથી તેમજ સામાન્ય ગુજરાતી જાણનારને પણ વાચનમા કઠણુ ન પડે તેવી મરળ અને સુદર ભાષા રાખવા સારુ યથાશક્ય પ્રયત્ન પણ કર્યો છે

નોધ જૈન અને જૈનેતર એમ દરેક વર્ગને રહસ્ય સમજવામા સુલભ થાય તે સારુ ટૂકી અને ઉપયોગી નોધ શ્લોકોની નીચે ઉચિત પ્રસગોએ આપેલી છે તેમજ આખા અધ્યયનનુ રહસ્ય બતાવવા તથા અધ્યયનનો સબધ જાળવવા ખાતર ઉપર શ્લોક ટાઇપ મા સમૃદ્ધ નોધ અને દરેક અધ્યયનની નીચે ટૂકી નોધ દર્શાવવાનો યથાશક્ય પરિશ્રમ સેવ્યો છે

સંસ્કાર અર્થ કરતી વખતે માત્ર સરળ શબ્દ વાપરવાની ખૂબ ચીવટ રાખી છે તેમજ કેટલાક પારિભાષિક શબ્દોમાં સુંદરતા લાવવા માટે તેનું મૂળ રહસ્ય જાળવી કવચિત્ ભાષા સંસ્કાર પણ કર્યો છે જેમ કે — नियागट्ठी અર્થાત્ 'नियागार्थी'—મોક્ષાર્થી આ શબ્દ જૈન પરિભાષામાં બહુધા આ રીતે પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ તેજ શબ્દને મુમુક્ષુ તરીકે વાપરીએ તો તે વિશિષ્ટ અને સર્વ વ્યાપી લાગશે આ અને એવા બીજા પણ सग, कामगुण, गृद्धि' એ બધા પારિભાષિક શબ્દોને ઉચિત પ્રસંગે પ્રકરણ સંગતિ જાળવીને તથા ભાષા પરત્વેની વર્તમાન સંસ્કારિતા તેમજ શૈલીને અનુસરીને સંસ્કાર આપ્યા છે આમ કરવા છતાં સૂત્રના મૂળ આશયને જાળવવાનો હેતુ તો પ્રધાનપણે રાખવામાં ખાસ સાવધાન રહ્યા છીએ

સૂત્રની જીવનવ્યાપકતા અહિંસાના સિદ્ધાંતનું ગંભીર પ્રતિપાદન, ત્યાગાશ્રમની યોગ્યતા, વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ, સ્ત્રીપુરુષ આદિ સૌને સમાન અધિકાર, સંયમની મહત્તા, કર્માનલખી વર્ણવ્યવસ્થા, જાતિવાદના ખંડન ગૃહસ્થ શ્રાવકના કર્તવ્યો એવા એવા ઉત્તમ પદાર્થ પાઠો ભગવાન મહાવીરના પ્રતિપાદિત પ્રવચનોમાં સ્પષ્ટ મળે કે કે જે આજના વર્તમાન યુગને ધાર્મિક દિશા તરફ દોરવા માટે ખૂબજ પ્રેરણાજનક નીવડે તેવા છે સૂત્રની આ જીવનવ્યાપી દષ્ટિ સ્પષ્ટ કરવાનું લક્ષ્ય પણ આખા અનુવાદમાં સારી પેઠે રાખ્યું છે

અસાંપ્રદાયિકતા ખાસ કરીને એકજ જાતની સાંપ્રદાયિકતા માન્યતાને ન પોષતા કેવળ તાત્ત્વિક બુદ્ધિએજ કાર્ય કરવાનો ઉદ્દેશ કાયમ જાળવી રાખ્યો છે

આ બધા દષ્ટિબિંદુઓ રાખવાનું એકજ કારણ છે કે આ ગ્રંથમાં રહેલી વિશ્વવંદ્ય ભગવાન મહાવીરની પ્રેરણાત્મક વાણીનો લાભ જૈન કે જૈનેતર સૌ કોઇ લઇ શકે

સહાયકો

આ અનુવાદમાં જે કાંઇ અસાંપ્રદાયિકતા આવી હોય તે મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની સંસ્કૃતિનો વારસોજ

છે એટલુજ નહિ પરંતુ આ આખા અનુવાદને આગોપાગ તપાસી જઇ સંશોધન કરવામાં તેમના વિશાળ અવલોકનનોજ ફાળો છે એટલે તેમનો આભાર તો અકથ્ય છે

ઉપરાંત દિનકર ના ઉત્સાહી તંત્રી ભાઈ જમનાદાસ સ્વામી તેમજ તેમના લઘુ બંધુ તારાચદ્રે પ્રેસ લખાણથી માંડીને સઘળા 'પ્રુફો' તપાસવામાં જે કઇ જહેમત ઉઠાવી છે તે પ્રશંસનીય છે પરંતુ આ બધા સયોગો હોવા છતા વિશેષ સફળતાનો આધાર તો શ્રી સુવાભાઇ તથા શ્રી જીવાભાઈ ઉપરજ છે આખા મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર ની યોજના તેઓની સૂચ સેવા અર્પવાની ભાવનાને અંગેજ થવા પામી છે કાગળ ખરીદવાના કાર્યથી માંડીને પ્રેસના અંતિમ કાર્ય સુધી તે બન્નેએ ઝીણવટ ભરી કાળજી રાખી છે અને રાખતા રહેવાના છે તે આ ઉત્તરાધ્યયનના વાચકોએ નોંધવા યોગ્ય છે સંતબાલ

બીજી આવૃત્તિ વિષે થોડુ એક

પ્રથમ આવૃત્તિના પુસ્તકો બહાર પડે કે તુરતજ ૩૭૦૦ ગ્રાહક થઈ ચૂકયા અને ઉપરા ઉપરી માગ ચાલુ હોવાથી બીજી આવૃત્તિની શીઘ્રાતિશીઘ્ર આવશ્યકતા ઊભી થઈ છે તે પૂરી પાડવા માટે આ બીજી આવૃત્તિ બહાર પડે છે

આ આવૃત્તિથી સસ્થાનુ સચાલન વ્યવસ્થિત કરવામા આવ્યુ છે તેની સવિસ્તર યોજના આ પુસ્તક સાથેજ આપેલી છે પ્રેમી સજ્જનો તેનો યથેચ્છ લાભ લઇ શકશે

હવેથી આ સસ્થાના પ્રથમ આર્થિક સહાયદાતા તરીકે શ્રી ડુંગરશી ગુલાબચંદ સઘવી નિયત થયા છે અને આ વર્ષના મંત્રી તરીકે શ્રી લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવીને ચૂટવામા આવ્યા છે શ્રી સુવાભાઇ શ્રી જીવાભાઈ શ્રી મણિભાઇ અને ઇતર સજ્જનો પણ સસ્થાના સભ્યો રૂપે ગતી કાર્ય કરવાના છે

સંતબાલ

ઉપોદ્ઘાત

ભગવાન મહાવીરના ઉપલબ્ધ સૂત્રોના બે વિભાગ પડે છે [૧] અંગપ્રવિષ્ટ અને [૨] અંગ બાહ્ય અંગ પ્રવિષ્ટ સૂત્રોનુ ગુથન ગણધરો (ભગવાન મહાવીરના ૫૮ શિષ્યો) એ કર્યું છે અને અંગ બાહ્ય સૂત્રોનુ ગુથન ગણધરોએ તેમજ બીજા પૂર્વાચાર્યોએ કર્યું છે પરતુ તે બન્નેમા રહેલા તાત્ત્વિક સૂત્રો ભગવાન મહાવીર અને તેમના પૂર્વવર્તી તીર્થંકરોના આત્માનુભવનીજ પ્રસાદી છે

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રનો સમાવેશ અંગબાહ્યમા થાય છે તેમ છતા તે આખુ સૂત્ર સુધર્મસ્વામી (ભગવાન મહાવીરના ૧૧ ગણધરોમાના પાચમા ગણધર કે જેમનુ ગોત્ર અગ્નિ વૈશ્યાયન હતુ) એ જમ્બૂ સ્વામી (સુધર્મસ્વામીના શિષ્ય)ને સબોધીને કહેલુ છે અને તેમા આવતા ઠેર ઠેર ' समयं गोयम मा पमायए " समणेण महावीरेण एवमक्खाय ' ઈત્યાદિ સૂત્રો સાક્ષી પૂરે છે કે ભગવાન મહાવીરે પોતાના જીવન કાળમા તે સૂત્રો ગૌતમને સબોધીને કહ્યા હતા

×જૈન પરંપરા પ્રમાણે ઉત્તરાધ્યયનનો કાળનિર્ણય

શ્વેતામ્બર મદિરમાર્ગી અને શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી એ બન્ને ફિરકાને માન્ય ગણાતા બત્રીસ સૂત્રો પૈકીનુ આ એક ઉત્તમ સૂત્ર છે અને અંગ, ઉપાંગ, મૂળ અને છેદ ના ચાર વિભાગો પૈકી મૂળ વિભાગમા તેની ગણના થાય છે

ભગવાન મહાવીર મોક્ષે ગયા પછી (બાદમે વર્ષે ગૌતમ મુક્ત થયા હતા) તેજ પાટે બ્રાહ્મણ કુળજાત શ્રીસુધર્મસ્વામી આવ્યા,

× "ઉત્તરાધ્યયનની ઓળખાણ" મા પ્રો૦ મી૦ ક્લેટર આ સબધી વિદ્ગ્ધ્ય સારી આપેલ હોવાથી અહી માત્ર જૈન પરપરાની માન્યતાજ આપેલી છે

અને વીરનિર્વાણ પછી તેમની વીસમે વર્ષે મુક્તિ થઈ ત્યારબા તેમની પાટે શ્રીજમ્બૂસ્વામી વિરાજીત થયા "(વીર વંશાવલી–જૈન સાહિત્ય સંશોધક)'

આ વિગત પરથી ઉત્તરાધ્યયનની પ્રાચીનતા અને અદ્‌ભુતતા સ્હેજ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે

પૂર્વકાલીન ભારત–ધાર્મિક યુગ

ભગવાન મહાવીરનો યુગ એ ધાર્મિક યુગ તરીકે ગણાય તે યુગમા ત્રણ ધર્મો મુખ્ય હતા * જેો અનુક્રમે વૈદ, જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ તરીકે ઓળખવામા આવે છે

તે સમયે વૈદ અને જૈન એ બન્ને પ્રાચીન હતા અને બૌદ્ધ દર્શન અર્વાચીન હતુ એક સ્થળે વેદ દર્શન જાકોબી આચારાંગ સૂત્રની પ્રસ્તાવનામા લખે છે —

It is now admitted by all that Nataputta (Gnatriputra) who is commonly called Mahavira or Vardhamana was a contemporary of Buddha and that the Niganthas (Nirgranths) now better known under the name of Jains or Arhatas, already existed as an important sect at the time when the Buddhist Church was being founded

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને નામે ઓળખાતા જ્ઞાનપુત્ર વર્ધમાન સ્વામી, જે વખતે બુદ્ધ વિચરતા હતા તે વખતેજ તેમના સમકાલીન તરીકે વિદ્યમાન હતા અને જે વખતે બૌદ્ધ ધર્મ હજી સ્થપાતો હતો તે વખતે જૈનો અથવા આર્હતના નામે ઓળખાતા

---

*આ વખતે પ્રકુદ્ધ કાત્યાયન, સંજય વેલઠ્ઠીપુત્ત અજિત કેશકંબલી વગેરે વગેરે હતા પરંતુ તેની ગણના મતસંસ્થાપકોમા થતી

નિર્ગ્રંથો એક અગત્યના પંથ તરીકે ક્યારનાએ વિચરી રહ્યા હતા એ હવે સર્વમાન્ય થઇ ચૂક્યું છે"

આ પરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કે જે પ્રથમ બૌદ્ધ ધર્મ કરતા જૈન ધર્મને અર્વાચીન ગણતા, તેઓ હવે પુષ્ટ પ્રમાણ મળતા તેની પ્રાચીનતા બરાબર સ્વીકારી શક્યા છે પ્રથમ ડૉ બેબર, ડૉ લેમન વગેરે કેટલાક વિદ્વાનોએ તેમ શી રીતે માની લીધું હશે? તેમ અમને શંકા થાય તેનું સમાધાન ડૉ હર્મન જેકોબી જૈનસૂત્રોની પ્રસ્તાવનામા કહે છે કે —

પ્રો લેમન બન્ને ધર્મની એકતા માને છે તેના મુખ્ય કારણો નીચે દર્શાવ્યા છે

(૧) ભાષાદષ્ટિ — બુદ્ધનું બધુ મૌલિક સાહિત્ય પાલિભાષામા છે, જ્યારે ભગવાન મહાવીરનું સાહિત્ય અર્ધ માગધી ભાષામા છે આ બન્ને સાહિત્યમા બહોળે અંશે ભાષાની સમાનતા તેમને લાગી

(૨) કેટલાક પારિભાષિક શબ્દોની સમાનતા — જેમકે જિન, અર્હત, મહાવીર, સિદ્ધ, બુદ્ધ, સંબુદ્ધ, પરિનિવૃત્ત, મુક્ત વગેરે સમાન હોવાથી

(૩) ગત તીર્થંકરોની સમવર્તી ગુણપૂજા

(૪) અહિંસા વગેરે કેટલાક સિદ્ધાંતોની સ્થૂળ સમાનતા

પરંતુ આ ચારેની પૃથકતા જૈન સૂત્રની પ્રસ્તાવનામા ડૉ હર્મન જેકોબીએ કરી વેદ તથા બૌદ્ધધર્મના સિદ્ધાંતો કરતા જૈનધર્મના ઘણા સિદ્ધાંતો સાવ ભિન્ન અને તે બન્ને કરતા ઘણી વિશેષતાઓ દર્શાવતા તેણે સચોટ પ્રમાણપૂર્વક પુરવાર કર્યો છે

જૈનધર્મનો પ્રચાર

આ સ્થળે એક સંદેહ થશે કે જૈનધર્મના વિશ્વવ્યાપી સિદ્ધાંતો હોવા છતા તેનો પ્રચાર હિંદ સિવાય ઇતર દેશોમા બૌદ્ધધર્મના પ્રચારની જેમ કેમ થવા ન પામ્યો? તેના ઘણા કારણો છે

તેમાના આ પણ હો ્ શકે —(૧) ભગવાન મહાવીરે ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરંપરા કરતા ઘણા ક્રડક વિધિવિધાનો ચ્યાપ્યા હતા અને તેથી જૈનધર્મનો મુખ્ય પ્રચારક શ્રમણ વર્ગ હિ ંદ બહાર જઇ શક્યો ન હતો અને (૨) પ્રચાર કરવા કરતા ધર્મની નક્કરતા પર તે ભગવાનની જૈન સંસ્કૃતિનુ વિશેષ લક્ષ્ય હોવુ જોઇએ

આટલુ પ્રસંગોચિત કહ્યા પછી ઉત્તરાધ્યયનની વિશેષતા પર આવીએ

જૈનધર્મના વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતો

[૧] આત્માનુ નિત્યત્વ —આત્માને પરિણામી નિત્ય માનેલો, અર્થાત્ એકાંત કૂટસ્થ-નિત્ય કે એકાંત અનિત્ય નહિ

આત્મા એ અખંડ નિત્ય હોવા છતા કર્મવશાત્ તેનુ પરિણમન થાય છે કહ્યુ છે ્—

नो इंदियग्गज्झ अमुत्तभावा ।
अमुत्तभावा वि अ होइ निच्चो ।
अज्झत्थहेउं नियये़स्स बंधो ।
संसारहेउं च वयंति बंधं ॥

આત્મા અમૂર્ત હોવાથી બહિરિન્દ્રિયોથી પ્રત્યક્ષ થઈ શકતો નથી વળી તે અમૂર્ત હોવાથી નિત્ય છે પરંતુ આમ હોવા છતા અજ્ઞાનવશાત તે કર્મબંધનોથી બંધાયેલો છે અને બંધન એજ આ સંસારનો હેતુ છે

સાખ્યદર્શન તેને કૂટસ્થ નિત્ય માને છે જ્યારે બૌદ્ધદર્શન એકાંત અનિત્ય માને છે આ બન્ને સિદ્ધાંતો વિચારતા અપૂર્ણ ભાસશે કારણ કે જો એકાંત કૂટસ્થ નિત્ય હોય તો તેનુ પરિણમન થઇ શકે નહિ પરિણમન ન હોય તો બંધન પણ ન હોય અને બંધન ન હોય તો મુક્તિ નિર્વાણ કે મોક્ષનો પ્રયત્ન પણ હોઈ શકે નહિ

જ્યારે આપણને તો ક્ષણે ક્ષણે દુ ખનું સંવેદન થાય છે, શરીરના સારા માઠા દરેક પ્રસંગે આત્મા શુભાશુભ ભાવો અનુભવે છે તેથી સ્પષ્ટ ધ્યાન આવે છે કે આત્મા પોતે નિત્ય હોવા છતા કર્મબંધનથી બંધાયેલો છે

વળી જો આત્મા કેવળ અનિત્ય હોય તો પાપ પુણ્ય, સુખ, દુ ખ એ કંઈ સંભવેજ નહિ વળી જે આત્મા કર્મબંધન કરે તેજ નાશ પામે તો પછી તે કર્મનુ પરિણામ કોણ ભોગવે ? એમ પરસ્પર અસંબદ્ધતા જણાય છે આથીજ જૈનદર્શન તેને પરિણામી નિત્ય માને છે

[૨] વિશ્વનુ અનાદિત્વ—આ જગત ઇશ્વરે બનાવ્યુ નથી આખુ વિશ્વ અનાદિ છે

કેટલાક દર્શનો માને છે કે દરેક કાર્યનુ કંઈક ને કંઈક કારણ હોયજ છે જેમકે—ઘડા રૂપ કાર્યનો કરનાર કુંભાર તેમ નાના મોટા દરેક કાર્યનો કર્તા કે પ્રેરક કોઇને કોઈ અવશ્ય છે તેજ રીતે આ જગતનો કર્તા પણ કોઇને કોઈ હોવોજ જોઇએ અને તેનેજ તે ઈશ્વર કિંવા કોઈ શક્તિ પ કલ્પે છે

આમ સ્વીકારતા નીચેના પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે

(૧) જો બધા કાર્યનો સર્જક ઈશ્વિર માનીએ તો જીવોને સુખદુ ખ આપવામા તેની સારી માઠી અસર અને ઇચ્છાનુ આરોપણ થાય છે કારણ કે જગતમા એવો નિયમ છે કે ઇચ્છા વિના પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ અને એવી ઇચ્છા થવી તેને રાગ અને દ્વેષ કહેવાય છે જે આત્મા રાગ અને દ્વેષથી કલુષિત હોય તે ઈશ્વર કે સર્વજ્ઞ શી રીતે હોઈ શકે?

(૨) તેવી કોઈ શક્તિ હોય તો વળી તે શક્તિનુ ભાજન કે તેનો સ્વામી તેથી અતિરિક્ત કોઈ સ્વીકારવોજ પડે અને તે સ્વીકારવા જતા તો પાછો તેનો તે આરોપ લાગુ પડે

(૩) જો કર્તા અન્ય હોય તેજ ફળ દેવાની સત્તા બીજાની કેમ શકે

(૪) ઈશ્વર કે તેની શક્તિપર આધાર રાખવામા પુરુષાર્થને જરાપણ અવકાશ રહેતો નથી અને જે પુરુષાર્થ નથી તો જીવન પણ વ્યર્થ છે અને જીવન વ્યર્થ હોય તો જગતનો પણ હેતુ રહેતો નથી આથીજ જૈનદર્શન કહે છે કે—

'अप्पा कत्ता विकत्ता य सुहाण य दुहाण य"

આત્મા પોતેજ કર્મનો કર્તા અને સુખ-દુ ખનો ભોક્તા છે બીજો કરે ને તમે ભોગવો કે તમે કરો ને બીજો ભોગવે તે સુઘટિત નથી, અને તેથીજ આ વિશ્વ ઇશ્વરે કે કોઈએ બનાવ્યુ નથી કે તેનો પ્રેરક પણ નથી કારણ કે રાગદ્વેષથી રહિત થયેલા સિદ્ધ આત્માને સસારનો સબધ રહેવા પામતો નથી

[૩] આત્મસગ્રામ આખા સસારમા એક નાનાથી માંડીને મોટા જતુ સુધી પરસ્પર એક બીજાને ભોગે જીવતા હોય છે અને એમ સ્વાર્થના પારસ્પરિક દ્વદ્વયુદ્ધો ભિન્ન ભિન્ન ક્ષેત્રમા ભિન્ન ભિન્ન રીતે પ્રવર્તી રહ્યા છે

જૈનદર્શન કહે છે કે બહારના બધા સગ્રામોથી વિરમો તમારુ કલ્યાણ તમારુ હિત તમારુ સાધ્ય એ બધુ તમારામા છે તમો જે બહાર શોધી રહ્યા છો તે માત્ર મિથ્યા વસ્તુ છે પોતાના કોઈપણ સુખ માટે બીજા સાથેના અત્યાચાર, હિસા કે યુદ્ધ એ બધા નકામા છે " કહ્યુ છે કે—

अप्पाणमेव जुज्झाहि किंते जुज्झेण वज्झओ।
अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुह मेहए ॥१॥

વળી वरं मे अप्पा दंतो संजमेण तवेण य।
माहं परेहिं दम्मंतो बंधणेहिं वहेहिं य ॥२॥

(૧) બહારના યુદ્ધથી શુ વળવાનુ છે? માટે આતરિક યુદ્ધ કરો આત્માના સગ્રામથીજ સુખ પામી શકશો

(૨) બહારના વધ કે બધનથી દમવા કે દમાવા કરતા સયમ અને તપથી પોતાનુ આત્મદમન કરવુ તેજ ઉત્તમ છે

[૪] કર્મના અચળ કાયદાથી પુનર્જન્મનો સ્વીકાર – જડ, માયા ક કર્મથી મઢાયેલું ચૈતન્ય જે જે જાતની ક્રિયા કરે છે તેનું ફળ તેને પોતાનેજ ભોગવવું પડે છે જૈનદર્શન કહે છે કે – "कडाण कम्माण न मोक्खअत्थि કરેલા કર્મને ભોગવી લીધા વિના કર્મથી છૂટી શકાતું નથી"

કર્મનો કાયદોજ એવો છે કે જ્યાં સુધી તેનું બીજ બળી ન જાય ત્યાંસુધી શુભ કે અશુભરૂપે પરંપરાગત પરિણમન થતું રહેવાનું, અને જ્યાંસુધી કર્મથી સંબંધ રહે ત્યાંસુધી તે ઉત્માના ભિન્ન ભિન્ન સ્થાને યોજાવાના નિમિત્ત બનવાના અને પુનરાગમન થતુંજ રહેવાનું

મુમુક્ષુ અને તત્ત્વજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુએ જે ચાર વસ્તુઓ જ્ઞાત ક છે તેજ આ કે આત્માની ઓળખાણ, વિશ્વનું કારણ, જન્મ–જન્માન નું કારણ અને તેનું નિવારણ આ વસ્તુઓનું જ્ઞાન જો યથાર્થ રીતે થાય તો તેને પોતાના ઐહિક જન્મની સફળતાના સાધનો સાર્થક કરવામાં તે ઉદ્યુક્ત થાય કે નહિ એ કેવળ જૂદોજ પ્રશ્ન છે પરંતુ દુનિયાના દરેક મહાન ધર્મસંસ્થાપકો અને તત્ત્વવેત્તાઓએ આ મુખ્ય વસ્તુઓને દૃષ્ટિ સમીપેજ રાખીને પૃથક્ પૃથક્ સિદ્ધાન્તો ઘડ્યા છે તથા મુમુક્ષુઓ પ્રતિ વિવિધ પ્રકારના કર્તવ્ય ક્રમ પ્રબોધ્યા છે

ભગવાન મહાવીરના કાળમાં વૈદધર્મ પ્રચલિત હતો, જો કે તેના વિધિવિધાનોમાં ખૂબ સંકરતા પ્રસરી ગઇ હતી પરન્તુ એ ધર્મના પ્રચારકો તથા તત્ત્વસંશોધકની દૃષ્ટિ પણ ઉપર કહ્યા તે ચાર વસ્તુઓ પ્રતિજ હતી એમ શ્રુતિના આ વાક્યો છે, **किं कारण ब्रह्म । कुत स्म जाता जीवाम केन क्व च सम्प्रतिष्ठिता । केन सुखेतरेषु वर्तामह इत्ति ॥** અર્થાત્–(૧) શું આ વિશ્વનું કારણ બ્રહ્મ છે? (૨) આપણે ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયા, શાથી જીવીએ છીએ અને ક્યાં રહીએ તથા (૩) શાથી સુખ–દુઃખમાં વર્તીએ છીએ? આ ત્રણે પ્રશ્નાત્મક શ્રુતિવાક્યોમાં વિશ્વનું કારણ,

આત્માની ઓળખાણ, પૂર્વજન્મ – વર્તમાન જન્મ – પુનર્જન્મનુ કારણ અને તેના નિવારણ માટે સુખ–દુ ખના કારણોના સશોધન દ્વારા કર્તવ્ય કર્મનુ વિધાન એ ચારે પ્રશ્નો સમાવિષ્ટ થાય છે વેદધર્મે આ ચારે પ્રશ્નોનુ નિરાકરણ કેવી રીતે કર્યું છે અને તેમા કઈ વિશેષતા–ન્યૂનતા છે એ વિચાર અત્ર વિસ્તારથી કરવો યોગ્ય નથી, તે વિચાર તો ઇતર મહાત્માઓની માફે જૈન મહાત્માઓએ પણ સૂત્ર ગ્રથોમા સારી પેઠે કરેલો છે

મહાવીરના સમકાલીન બુદ્ધે પણ આજ શ્રેણીને સ્વીકારી મુમુક્ષુ ધર્મનુ વિધાન કર્યું છે જેવી રીતે તત્ત્વ વિચારણાની દૃષ્ટિએ જૈન ધર્મ અને વેદ ધર્મ વચ્ચે મતભેદ છે તેવીજ રીતે બુદ્ધના નિર્ણયો તથા વિધાનો વચ્ચે પણ મતભેદ છે પરન્તુ તત્ત્વ શ્રેણીનુ સામ્યજ અત્ર વક્તવ્ય છે બ્રહ્મ આત્મા, પૂર્વજન્મ–પુનર્જન્મ અને તેની કારણ નિવારણની વિચારણા એટલે ઈહલોકનુ કર્તવ્ય કર્મ એ બુદ્ધના તત્ત્વ દર્શનની ... છે (૧–૨) બુદ્ધ બ્રહ્મ તથા આત્માના અસ્તિત્વને માન્ય રાખવા ના કહે છે એટલે વિશ્વને અનાદિ તથા આત્માને અવાસ્તવિક માને છે પરન્તુ (૩) કર્મ વિપાકથી "નામ રૂપાત્મક દેહને નાશવત જગતમા પુન પુન જન્મ લેવો પડે છે એમ સ્વીકારે છે અને (૪) એ જન્મના ફેરાનુ કારણ સમજી લઇને તે કારણ જે વડે નાબૂદ થાય તેવો માર્ગ સ્વીકારવાનુ પણ વિધાન કરે છે

આજ ચારે વસ્તુઓનુ નિરાકરણ ભગવાન મહાવીર ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમા જે પદ્ધતિએ કરે છે અને જે નવનીત કાઢી આપે છે તે આ ઉપોદ્‌ઘાતના પૂર્વાર્ધમા આ સૂત્રમાનાજ પ્રમાણો આપીને જે નિષ્કર્ષ કાઢી બતાવ્યો છે તે ઉપરથી જોઇ શકાશે ભારતના પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાનની ઉપર્યુક્ત ત્રણ મુખ્ય શાખાઓમાની જૈનધર્મની મુખ્ય શાખા પ્રમુખ તત્ત્વો વિષે શો નિર્ણય આપે છે તે જાણવાના જિજ્ઞાસુ જૈનો તથા જૈનેતરોને સતોષવાના હેતુપૂર્વક આ સૂત્રની સૌથી પહેલી પસદગી અને પ્રસિદ્ધીકરણ કરવામા આવ્યા છે

અનુવાદક

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર
ની
ઓળખાણ

જૈનના ધાર્મિક ગ્રંથોમાં ઉત્તરાધ્યયનનું સ્થાન અનોખું છે ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક, દશવૈકાલિક અને પિણ્ડનિર્યુક્તિ આ ચાર સૂત્રગ્રંથોને જૈનો મૂળસૂત્રરૂપ સામાન્ય મનાયથી ઓળખે છે મૂળ સૂત્રો શામાટે કહેવાયા તે પણ જાણવા જેવું છે શાર્પેન્ટીયર નામના જર્મન વિદ્વાન એક કલ્પના કરે છે કે આ ગ્રંથોને આવું નામ મળવાનું કારણ એજ કે એ ગ્રંથો " Mahāvīra's own words" (Utt Su Introd P 32) અર્થાત્ મહાવીરસ્વામીના પોતાનાજ શબ્દો તેમા ગ્રથિત થયેલા છે તેમનું આ વિધાન દશવૈકાલિકને દેખીતી રીતે લાગુ પડી શકતું નથી એમ કહી મૂળ સૂત્રનો બીજોજ અર્થ Dr Schubring (ડૉ શુબ્રિંગ) કરેછ તેઓ કહે છે કે " સાધુ તરીકેના જીવનની શરૂઆતમાં જે યમનિયમાદિ આવશ્યક છે, તેનો આ ગ્રંથોમાં ઉપદેશ હોઈ આ ગ્રંથોને મૂળસૂત્રો કહેવામાં આવ્યા હોય " (Work Plahaviras, P, I) Prof Guerinot (પ્રો ગેરીનો) નું માનવું એમ છે કે આ ગ્રંથો " Traite s Originaux * " અર્થાત્ અમુક ગ્રંથો છે, જેના ઉપર અનેક ટીકાઓ, નિર્યુક્તિઓ થઇ છે ટીકા ગ્રંથનો અભ્યાસ કરતા આપણે પણ જે ગ્રંથ ઉપર ટીકા કરવી હોય તે ગ્રંથને "મૂળ" ગ્રંથ કહીએ છીએ વળી જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોમા આ ગ્રંથો ઉપર સૌથી વધારે ટીકા ગ્રંથો છે, આ કારણોથી આ ગ્રંથોને ટીકાઓની અપેક્ષાએ મૂળ ગ્રંથો અથવા ' મૂળસૂત્ર ' કહેવાની પ્રથા પડી હશે એમ કલ્પી શકાય છે

---

* La Religion Djaina, P 79

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રો પોતાની ગત્રા રીતે મળી તે માટે પણ સહેજ મનને પ્રવર્તે છે Leumann (લ્યુમન) એ "Later readings અથવા પાછળથી રચાયેલા ગ્રંથ માને છે, અને તેના સમર્થનમાં જણાવે છે કે આ ગ્રંથ અગ્રગ્રંથોની અપેક્ષાએ પાછળથી રચાયેલ હોઈ એને "ઉત્તર" એટલે પાછળનો ગ્રંથ કહ્યો છે પરંતુ ઉત્તરાધ્યયન ઉપરના ટીકા ગ્રંથોમાંથી આપણને જાણવાનું મળે છે કે મહાવીરસ્વામીએ તેમના છેલ્લા ચોમાસામાં છત્રીસ અણપૂછ્યા પ્રશ્નોના "ઉત્તર" અર્થાત્ જવાબો આપેલા જે જવાબો આ ગ્રંથના રૂપમાં સંગ્રહીત છે આ માહિતિ સત્ય માનવાને આપણી પાસે સબળ પ્રમાણો છે, અને ઉત્તર શબ્દનો અર્થ તેમાં પૂર્તિ કરે છે જેથી એ મત વધારે વજનદાર ગણવામાં કશો વાંધો જણાતો નથી

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની નીચે પ્રમાણે આવૃત્તિઓ સુપ્રસિદ્ધ છે –

૧ Charpentier ની આવૃત્તિ ઉપોદ્ઘાત, ટીકા, ટિપ્પણ સાથે (૧૯૨૨) (આ આવૃત્તિ સારામાં સારી છે)

Achieves d Eludes Orientales માળાનો ૧૮ મો મણકો

૨ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર માળાના મણકા નં ૩૩, ૩૬, ૪૧

૩ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર વિજયધર્મસૂરિજીના શિષ્ય મુનિશ્રી જયન્તવિજયજી (આગ્રા, ૧૯૨૩–૨૭ ૩ ભાગમાં)

આ ગ્રંથમાં ખરતર ગચ્છના ઉપાધ્યાય કમલસંયમની ટીકા પણ છે

૪ અંગ્રેજી ભાષાન્તર, Jacobi Sacrad Books of the East માળાનો ૪૫ મો મણકો

૫. શિવાય ભાવનગર, વિગેરે સ્થાનોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ આવૃત્તિઓ છે

તે બધા પૈકી આ ગુજરાતી અનુવાદ નીચેથી ઉત્કૃષ્ટ ટિપ્પણ નોધ અને વાક્યાર્થપ્રધાન ભાષાન્તર પદ્ધતિ એ આ આવૃત્તિની ઉપયોગિતામા અને મૌલિકતામા વધારો કરે છે ભાષાની સ ળતા આ આવૃત્તિને લોકભોગ્ય બનાવે છે

આ ગ્રથને ૩૬ અધ્યયનો છે, એ પદ્યમા લખાયેલો છે, અને તેમા યમનિયમોનુ મુખ્યત્વે કરીને નિરૂપણ કરવામા આવ્યુ છે શિખામણના રૂપમા સૂત્રાત્મક શિક્ષાવાક્યો, યતિઓને તિતિક્ષા તરફ દોરનાર પ્રેરણાશીલ ભાવભર્યા કથનો અને જન્મ, ધર્મશિક્ષા, શ્રદ્ધા તથા સયમરૂપ લાભચતુષ્ટયનો મોક્ષપ્રાપ્તિમા ઉપયોગ, ખરા સાધુ અને ખોટા સાધુ વચ્ચેનો ભેદ વગેરે વગેરે વિષયો વિશ તાથી નિરૂપ્યા છે શિવાય નાના પણ સુદર ઉદાહરણો વિષયને સરળ કરવાને મૂકેલા ઠે ણે ઠેકાણે જોવામા આવે છે ચોરનુ ઉદાહરણ, રથ હાકનારનુ ઉદાહરણ (અધ્ય ૬, ગો ૩) વણ વેપારીની વાત (અધ્યયન ૭ મુ શ્લો ૧૪–૧૬), વગેરે ટુચકાઓ કુન્દનમા ગોઠવેલા હીરાની માફક ચળકી રહે છે **નમિનાથ સ્વામી**ની વાર્તા અહીં પહેલીવ વખત કહેવામા આવે છે આ શિવાય સવાદો એ આ ગ્રથની વિશેષતા છે નમિનાથનો સવાદ આપણને બુદ્ધગ્રન્થ સુત્તનિપાતમાની પ્રત્યેક બુદ્ધની વાર્તાને યાદ કરાવે છે હરિકેશ અને બ્રાહ્મણનો સવાદ ધાર્મિક ક્રિયા અને ધાર્મિક વૃત્તિના બનાવનો ખ્યાલ આપે છે, પુરોહિત અને તેના પુત્રોનો સવાદ સાધુ જીવન કરતા ગૃહસ્થ જીવન કેટલે અશે ન્યૂન છે તે પ્રતિપાદન કરે છે આ સવાદ મહાભારત તેમજ બૌદ્ધ જાતકમા પણ અમુક ફેરફાર સાથે જોવામા આવે છે એ પુરવાર કરે છે કે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના કેટલા જૂના ભાગોમાનો એ એક છે, આ ગ્રન્થનુ આઠમુ અધ્યયન કાપિલીય (સ **कापिलीयम्** અર્થાત *કપિલનું) કહેવાય છે, અને શાન્તિસૂરિની ટીકામા કાશ્યપસુત

* સાખ્યશાસ્ત્રના પ્રવર્તક કપિલને આ કપિલ સાથે કશો સબધ નથી

ત્તિનની વાત પણ આપવામાં આવી છે જે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાંના કપિલના ઇતિહાસને પણ અંશે મળતી આવે છ, બાવીસમા અધ્યયનમાં શ્રીકૃષ્ણની વાર્તા છે તે પણ અનેક દૃષ્ટિએ આકર્ષક છે પણ તું જૈનધર્મના ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી વસ્તુ તો ૨૩ મા અધ્યયનમાં છે, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરના શિષ્યોના સંવાદનો આ પ્રસંગ છે અને તે સંવાદમાંથી મૂળ પાર્શ્વપ્રવૃત્ત જૈન કેવો હતો અને મહાવીરે તેમાં શા શા સુધારા કર્યા તેનો કંઈક અંશ તેમાંથી ખ્યાલ આવે છે ઉત્તરાધ્યયન (અ ૨૫)નું વસ્તુ **धम्मपद (उद्दान १)** ની સાથે મળતું આવે છે ખરો બ્રાહ્મણ કોને કહેવો એ વસ્તુ ઉપર આ અધ્યયનમાં કેટલાક સુંદર સંકેતો મૂક્યા છે આ પ્રમાણે આ ગ્રંથની વસ્તુ છે

ઉપર જણાવી ગયા પ્રમાણે આ ગ્રંથ ઉપર ઘણી ટીકાઓ થઈ છે, અને જૂનામાં જૂની ટીકાઓ પણ આ મૂળસૂત્રો ઉપરજ મળી આવે છે, આમ હોવાથી ઉત્તરાધ્યયનની ટીકાઓ વિશે થોડો ઉલ્લેખ બાકી રહી જવો ન જોઇએ

સૌથી જૂની ટીકા ભદ્રબાહુની છે, જે નિજ્જુત્તિ (**स निर्युक्ति**) ને નામે ઓળખાય છે આ ટીકા બધી ટીકાઓ કરતા ઉપયોગી ગણાય છે કારણ કે તેમા જૈન ધર્મ વિશે જૂની માહિતિ ખૂબ મળી આવે છે પછીની ટીકાઓ દશમા શતકમા લખવામા આવેલી તેમા શાન્તિસૂરિનો ભાવવિજય અને દેવેન્દ્રગણિની (સન ૧૦૭૩) ટીકા મુખ્ય ગણાય છે આ બન્ને વ્યક્તિઓ જૈનશાસનના અલંકારરૂપ અને પ્રખર વિદ્વાનો હતા તેથી તેની ટીકાઓમા ઠેકાણે ઠેકાણે શાસ્ત્રાર્થ અને ખંડન મંડનની ઝલક જોવામા આવે છે

ભાષા શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તપાસતા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ભાષા ઘણીજ જૂની છે અને જૈનઆગમમા જે ગ્રંથોમા સૌથી જૂની

ભાષા અગ્રદીન થા છે તે પૈકી આ ગ્રંથ પણ એક છે, જૈન નાં ગ્રંથોમાં સૌથી જૂની ભાષા આચારાંગ (सं आचाराङ्ग) મા છે ત્યાર પછી જૂની સૂયગડાંગ (सं सूत्रकृदङ्ग) મા છે, અને તેની પછી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર આવે છે, એમ ભાષા શાસ્ત્રીઓ માને છે

આ પ્રમાણે ઉત્તરાધ્યયનની સમાલોચના સ્થૂલ દૃષ્ટિથી કરવાનો ઉપક્રમ પ્રયત્ન છે વિદ્વાનો તેમાં ખામી જુએ તો ક્ષમા આપે, એજ અભ્યર્થના

જ્યે ન દવે એમ એ, બી ટી,
પી એચ ડી [લંડન]
પ્રોફેસર ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદ

સૂચના

૧ કાળા અક્ષરોમાં છપાયેલી નોંધ અધ્યયનનો પૂર્વરંગ સૂચવવા માટે છે

૨ શ્લોકની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ શ્લોકનું હાર્દ સમજાવવા માટે આપી છે

૩ કાળા મોટા અક્ષરોમાં શ્લોક ઉપર અપાયેલા શબ્દો નીચે શું આવે છે તે દર્શાવવા માટે છે

૪ સામાન્ય અક્ષરોમાં છપાયેલું લખાણ અર્ધમાગધી મૂળનું ગુજરાતી અનુવાદન છે

૫ દરેક અધ્યયનની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ આખા અધ્યયનનો સાર બતાવવા પૂરતી છે

અનુક્રમણિકા

૧૮ સયતીય ૧૩૮

કાપિલ્યનગરના સયતિરાજાનુ મૃગયા માટે ઉદ્યાન ગમન—સહજ લહેર કરવા જતા આવી પડેલો પશ્ચાત્તાપ—ગર્દભાની મુનિના સમાગમથી થયેલી અસર—સયતિરાજાનો ગૃહત્યાગ—સયતિ તથા ક્ષત્રિયમુનિનો સમાગમ—જૈનશાસનની ઉત્તમતા શામાં?—શુદ્ધ અતઃકરણથી થયેલુ પૂર્વજન્મનુ સ્મરણ—ચક્રવર્તી જેવા મહાસમૃદ્ધિવાન જીવાત્માઓએ આત્મસિદ્ધિ માટે આદરેલો ત્યાગ અને તેવા અનેક પુરુષોના આપેલા સચોટ દૃષ્ટાંતો

૧૯ મૃગાપુત્રીય ૧૫૨

સુગ્રીવનગરના બલભદ્ર રાજાના તરુણ કુમાર મૃગાપુત્રનો ભોગ પ્રસગમા એક મુનિને જોવાથી સ્ફુરેલો વૈરાગ્ય—પુત્રનુ કર્તવ્ય—માતાપિતાનુ વાત્સલ્ય—ત્યાગ માટે આજ્ઞા લેતા થયેલી પારસ્પરિક તાત્વિક ચર્ચા—પૂર્વકાળે અધમગતિમા ભોગવેલી વેદનાનુ વર્ણન—આદર્શ ત્યાગ

૨૦ મહાનિર્ગ્રંથીય ૧૬૮

શ્રેણિક મહારાજા અને અનાથીમુનિનો આશ્ચર્યકારક સયોગ—અશરણ ભાવના—અનાથતા અને સનાથતાનુ બયાન—કર્મનો કર્તા તથા ભોક્તા આત્માજ છે તેની પ્રતીતિ—આત્મા પોતેજ પોતાનો શત્રુ તથા મિત્ર છે—સતના સમાગમથી મગધપતિને ઉપજેલો આનદ

૨૧ સમુદ્રપાલીય ૧૭૯

ચપાનગરીમા રહેતા ભગવાન મહાવીરના શિષ્ય પાલિતનુ ચરિત્ર—તેના પુત્ર સમુદ્રપાલને એક ચોરની દશા જોતાજ ઉત્પન્ન થયેલો વૈરાગ્ય—તેમની અડગ તપશ્ચર્યા—ત્યાગનુ વર્ણન

પ્રારંભ

જેને છે મૃત્યુથી મૈત્રી, જે જાણે મરવું નથી
મૃત્યુથી જે છૂટી ભાગે, તે સૂએ સુખથી ભલે

*   *   *

પ્રતિમાસે સહસ્ર આપે, જે દશ લાખ ધેનુને,
તેનાથી સંયમી શ્રેષ્ઠ, ભલે આપે ન કિંચન

*   *   *

લડો સૌ આત્મસંગ્રામે, બીજા સંગ્રામ શા કરો ?
શુદ્ધાત્માથી દુરાત્માને, જીતીને સુખ મેળવો

વિનયશ્રુત

૧

વિનયનો અર્થ અહીં અર્પણતા છે જૈનદર્શનના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પરમાત્મા પ્રત્યે અર્પણતા બજાવવાની હોય છે ત્યારે તે ભક્તિ કહેવાય છે પરંતુ જ્યારે તે ગુરુજન તરફ બજાવવાની હોય છે ત્યારે તે સ્વધર્મ કે સ્વકર્તવ્ય તરીકે ગણાય છે આ અધ્યયનમા ગુરુને ઉદ્દેશી, શિષ્ય અને ગુરુના પારસ્પરિક ધર્મો બતાવેલા છે

અર્પણતાથી અહંકારનો લય થાય છે અહંકારના નાશ થયા વિના આત્મશોધન થઈ શકતું નથી અને આત્મશોધનના માર્ગ વિના શાંતિ કે સુખ નથી સૌ કોઈ જિજ્ઞાસુને અવલંબન (સત્સંગ)ની આવશ્યકતા હોયજ છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] સંયોગથી વિશેષ કરીને મુકાયેલા અને ઘરબારના બંધનથી છૂટેલા ભિક્ષુના વિનયને પ્રગટ કરીશ તમે ક્રમપૂર્વક મને સાંભળો

નોંધ—સંયોગ એટલે આસક્તિ આસક્તિ છૂટે ત્યારેજ જિજ્ઞાસા જાગે જિજ્ઞાસા જાગે એટલે ઘરબારનુ મમત્વ છૂટી જાય આવી ભાવના શું આપણે જીવનમા નથી અનુભવતા?

[૨] જે આજ્ઞાને પાળનાર, ગુરુની નિકટ રહેનાર અને ઇંગિત તથા આકાર (મનોભાવ તથા મુખાકૃતિના આકાર)ને જાણનાર હોય તે વિનીત કહેવાય છે

નોંધ –આજ્ઞાપાલન પ્રીતિ અને વિચક્ષણતા આ ત્રણે ગુણો અર્પણતામાં હોવા જોઈએ નિકટનો અર્થ પાસે રહેવું તેટલોજ નથી પણ હૃદયમાં સ્થાન જમાવવું તે છે

[૩] આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર, ગુરુજનોના હૃદયથી દૂર રહેનાર, શત્રુસમાન (વિરોધી) અને અવિવેકી પુરુષ અવિનીત કહેવાય છે

[૪] જેમ સડેલી કૂતરી સર્વસ્થળેથી અપમાન પામે છે એમ શત્રુ જેવો વાચાળ અને દુરાચારી (સ્વચ્છંદી) સર્વસ્થળેથી તિરસ્કાર પામે છે

[૫] ભૂંડ સુંદર અનાજના કણને છોડીને વિષ્ટાને ખાવું પસંદ કરે છે તેમ સ્વચ્છંદી મૂર્ખ સદાચાર છોડી સ્વચ્છંદે વિચરવામાંજ આનંદ માને છે

૬ કૂતરા, ભૂંડ અને મનુષ્ય, એ ત્રણે દૃષ્ટાન્તોના ભાવને સાંભળીને પોતાનું હિત ઇચ્છનાર મનુષ્ય વિનય માર્ગમાં પોતાના મનને સ્થાપે

[૭] આ ઉપરથી મુમુક્ષુ અને સત્યશોધકે વિનયની વિવેકપૂર્વક આરાધના કરવી અને સદાચાર વધારતા જવું આમ કરવાથી તે કોઈ સ્થળે નાસીપાસ (તિરસ્કૃત) થશે નહિ

[૮] અતિ શાન્ત થવું અને મિત્રભાવે જ્ઞાનીજનો પાસે ઉપયોગી સાધનો શીખવા નિરર્થક વસ્તુઓને તો છોડીજ દેવી

[૯] મહાપુરુષોની શિક્ષાથી મૂર્ખની પેઠે કુપિત ન થવું શાણા થઇ સહનશીલતા રાખવી હલકા મનના માણસોનો સંગ ન કરવો હાસ્ય અને રમતો પણ છોડી દેવી

નોંધ –મહાપુરુષો જ્યારે શિખામણ આપતા હોય ત્યારે કેમ વર્તવું ? તે બિના ઉપરની ગાથામાં છે

[૧૦] ચડાલનુ કમ (કોપ) ન કરવુ અને બહુ પ્રલાપ પણ ન કરવો સમય પ્રમાણે શિક્ષણ કે ઉપદેશ મેળવીને પછી એકાતમા તે શબ્દોનું ચિતન કરવુ

[૧૧] ભૂલથી ચડાલ કર્મ થઈ જાય તો તેને કદી છુપાવવુ નહિ, જે દોષ થઇ ગયો હોય તે ગુરુજન પાસે કબૂલ કરી લેવો જો પોતાની ભૂલ ન થઇ હોય તો તેનો ખુલાસો કરી દેવો

નોધ –ચડાલકર્મ એટલે દુષ્ટકર્મ તેમા અન્યાય, અધર્મ, અકર્તવ્ય કે કોપ કપટ અને વિષયનો સમાવેશ થાય છે

[૧૨] ગળિયો ઘોડો (કે પુછડેલ બળદ) વારવાર ચાબુક માગે છે તેમ વારવાર મહાપુરુષોની શિક્ષા ન માગવી પરતુ ચાલાક ઘોડો જેમ ચાબુક જોતાજ ઠેકાણે આવે છે તેમ મુમુક્ષુએ પાપકર્મને ભાન થતાજ છોડી દેવુ

[૧૩] સત્પુરુષોની આજ્ઞાને તરછોડનાર અને કઠોર વચન કહેનાર કેટલાક દુરાચારી શિષ્યો કોમળ ગુરુને પણ ક્રોધી બનાવે છે અને અત કરણને ઓળખી અનુસરતા કેટલાક ચાલાક વિનીત શિષ્યો ખરેખર ક્રોધી ગુરુને પણ શાન્ત કરી મૂકે છે

નોધ –ગુરુ કે શિષ્ય બન્ને સાધક દશામા હોઈ ભૂલને પાત્ર છે પરતુ અહી શિષ્ય કર્તવ્યજ બતાવ્યુ છે

[૧૪] પૂછ્યા સિવાય ઉત્તર ન આપવો પૂછે તો ખોટુ ન બોલવુ ક્રોધને શાત કરી અપ્રિય વાતને પણ પ્રિય બનાવવી

[૧૫] પોતાનો આત્માજ દમવો જોઇએ, કારણ કે આત્મા એજ દુર્દમ્ય છે આત્મ મન કરવાથી આ લોક અને પરલોકમા પણ સુખી થવાય છે

[૧૬] "તપ અને સયમથી મારા આત્માને દમવો તેજ ઉત્તમ છે કે બીજા બધનો કે મારથી રખે દમાઉ !"

નોધ—આ શ્લોક સ્વય આપણા પર ઉતારવાનો છે સયમ અને તપથી શરીરનુ દમન થાય છે તે સ્વતંત્ર હોય છે પણ અસયમ અને સ્વચ્છદથી ઉપરિયત થતુ દમન પરતત્ર અને તેથી વધુ દુ ખ થઈ પડે છે

[૧૭] વાણી કે કર્મથી છાની રીતે કે પ્રગટરૂપે કદીપણ જ્ઞાનીજનો (ગુરુજનો) સાથે વૈર ન કરવુ

મહાપુરુષો પાસે બેસવાની શિષ્ટતા બતાવે છે

[૧૮] ગુરુજનોની પીઠ પાસે કે આગળ પાછળ ન બેસવુ તેમ એકદમ પાસ બેગી પગ સાથે પગ ન અડાડવા વળી શય્યા કે પોતાના આસન પર બેઠીનેજ પ્રત્યુત્તર ન આપવો

[૧૯] ગુરુજનોની પાસે પગ પર પગ ચડાવી ન બેસવુ કે પગના ગોઠણ છાતી પાસે રાખી હાથ બાધી ન બેસવુ પગ ફેલાવીને પણ ન બેસવુ

[૨૦] આચાર્ય બોલાવે તો કદી મૌન (મૌન) ન થવુ મુમુક્ષુ અને ગુરુકૃપાના ઇચ્છુકે તુરતજ તેમની પાસે જવુ

[૨૧] આચાર્ય ધીમે કે જોરથી બોલાવે ત્યારે કદી પણ બેસી ન રહેતા વિવેકપૂર્વક પોતાનુ આસન છોડી ધીર પુરુષે તેમની પાસે જઈને સાભળવુ

[૨૨] શય્યામા કે આસને રહીને કદી પૂછવુ નહિ ગુરુપાસે આવી હાથજોડી નમ્રતાપૂર્વક બેસી કે ઉભા રહીને સમાધાન કરવુ

[૨૩] આવા વિનયી શિષ્યને સૂત્રવચન અને ભાવાર્થ બન્ને વસ્તુ અધિકાર મુજબ ગુરુએ સમજાવવી (એ ગુરુધર્મ છે)

ભિક્ષુઓએ વ્યવહાર કેવો રાખવો તે બતાવે છે

[૨૪] ભિક્ષુએ ખોટુ ન બોલવુ કે નિશ્ચયાત્મક વચનો ન કહેવા ભાષાના દોષને છોડી દેવો અને કપટને પણ છોડી દેવુ

[૨૫] પૂછે તો સાવદ્ય (દુષિત) ન કહેવું પોતાના સ્વાર્થને માટે બીજાને માટે કે કોઈ બીજા કારણોથી નિરર્થક અને મર્મવાળું વચન ન બોલવું

[૨૬] બ્રહ્મચારીએ એકાંતના ઘર પાસે, લુહારની કોઢ કે અયોગ્ય સ્થાન ઉપર કે બે ઘરની વચ્ચે તેમજ મોટા રસ્તા પર એકલા એકલી સ્ત્રી સાથે ન ઉભા રહેવું કે ન વાર્તાલાપ કરવો

નોંધ –બ્રહ્મચર્ય એ તો મુમુક્ષુનું જીવનવ્રત છે એટલે તેનો વ્યવહાર કેવો હોય તે અહીં બતાવ્યું છે

[૨૭] "મહાપુરુષો મને ઠંડા પકાથી કે કઠોર વાણીથી જે શિક્ષા કરે છે, તે (મારું મહદ્ભાગ્ય છે) મને બહુ લાભદાયક છે" એમ માનીને વિવેકપૂર્વક તેનું પાલન કરવું

[૨૮] શિખામણ કઠોર અને કઠિન હોવા છતા દુષ્કૃતને દૂર કરનાર છે, તેથી શાણા સાધક તેને હિતકારી માને છે પણ અસાધુ જનને તે દ્વેષ કરાવનાર નીવડે છે

[૨૯] નિર્ભય અને ડાહ્યા પુરુષો કઠોર શિક્ષાને પણ ઉત્તમ ગણે છે જ્યારે ક્ષમા અને શુદ્ધિ કરનારું હિત વાક્ય પણ મૂઢપુરુષોને દ્વેષનું નિમિત્ત બની જાય છે

[૩૦] ગુરુથી ઉંચુ ન હોય તેવું કે કચકચાટ ન થાય તેવા સ્થિર આસન પર બેસવું ખાસ કારણ સિવાય ત્યાંથી ન ઉઠતા ચંચળતાને છોડી બેસી રહેવું

[૩૧] ભિક્ષુએ સમય થયે સ્થાનથી બહાર આહાર નિહારાદિ ક્રિયા માટે જવું અને કાળ થયે પાછા ફરવું, અકાળને છોડીને કાળધર્મને અનુકૂળ થઇ સર્વ કાર્યો કરવા

નોંધ —ખાસ કારણ સિવાય આશ્રમ છોડવો નહિ અને વખતોવખત કાળને તપાસી અનુકૂળતાએ કામ કરવું

ભિક્ષાર્થે જનાર ભિક્ષુના ધર્મ સમજાવે છે

[૩૨] ભિક્ષુએ ઘણા મનુષ્યો જમતા હોય તેવી પંગતમાં ન જવું પ્રેમપૂર્વક આપેલી ભિક્ષાજ લેવી આવી કઠિનાઈથી મેળવાતું અન્ન પણ સમય થયે અને તે પણ પરિમિતજ ગ્રહણ કરવું

[૩૩] ઘરથી (ભોજનાલયથી) અતિ દૂર નહિ તેમ અતિ પાસે નહિ કે બીજા શ્રમણો દેખે તેમ પણ નહિ, એવી રીતે ભિક્ષા માટે ઉભા રહેવું બીજા કોઈને ઓળંગીને આગળ વધવું નહિ

નોંધ —બીજા ભિક્ષુ પુરુષો દેખે તો તેનું ચિત્ત દુભાય કે દાતાના હૃદયમાં ફેર પડે માટે તેમ નહિ કરવું એમ કહ્યું છે

[૩૪] (દાતારથી) ઊંચે મેડા ઉપર ઉભા રહીને કે નીચે રહીને અથવા અતિ દૂર કે અતિ પાસે ભિક્ષા નહિ લેતા પરને અર્થે કરાયેલો નિર્દોષ આહારજ સંયમીએ ગ્રહણ કરવો

નોંધ —બીજાને માટે એટલે સાધુ નિમિત્તે નહિ કરેલી ભિક્ષા

કેવા સ્થાને ત્યાગીએ આહાર કરવો ને કેમ કરવો તે બતાવે છે

[૩૫] જ્યાં બહુ જંતુઓ ન હોય બીજ ન વેરાયાં હોય, અને ઢાંકેલું સ્થાન હોય ત્યાં સંયમી પુરુષે વિવેકથી કંઈ નીચે ન વેરાય તેવી રીતે સમભાવથી ખાવું જોઈએ

[૩૬] બહુ સરસ કર્યું છે, બહુ સુંદર રીતે પકાવ્યું છે બહુ સારી રીતે છેદ્યું છે, બહુ સારી રીતે માર્યું (સંસ્કાર કર્યો) છે, બહુ રસિક બનાવ્યું છે અને કેવું સુંદર બન્યું છે એવી દૂષિત મનોદશા મુનિએ છોડી દેવી

ગુરુજન અને શિષ્યજનની કર્તવ્યભાવના સ્પષ્ટ કરે છે

[૩૭] સુંદર ઘોડાને ચલાવતા સારથિ જેમ આનંદ પામે છે, તેમ શાણા સાધકોને શિખામણ આપતા ગુરુ આનંદ પામે છે

આ ગળિયા ઘોડાને ચલાવતા આખ્ધિ જેમ થાકી જાય છે, તેમ મૂર્ખને શિખામણ આપતા ગુરુ પણ થાકી જાય છે

[૩૮] કલ્યાણકારી શિક્ષાને પામ્યા છતા મને આ ચપેટા, ચામખ્ખા, આક્રોશ કે વધ રૂપ છે તેમ પાપદૃષ્ટિવાળો (શિષ્ય) પુરુષ માને છે

[૩૯] સાધુ પુરૂષ મને પુત્ર, ભાઈ કે સ્વજન (જાણી ગુરુ એમ કહે છે) એ પ્રમાણે માની શિક્ષાને કલ્યાણકર માને છે અને પાપ દૃષ્ટિ તેવી દશામા પોતાની જાતને દાસરૂપ માની દુખી થાય છે

નોધ —એકજ શિક્ષાના દૃષ્ટિભેદ થી બે સ્વરૂપ થાય છે

[૪૦] આચાર્યને પણ કોપ ન કરાવવો અને આત્માને પણ કુપિત ન કરવો જ્ઞાનીપુરુષોનો ઉપઘાત (હાનિ) ન કરવો અને કાર્યના છિદ્રો પણ ન જોવા

[૪૧] કદાચ આચાર્ય કારણવશાત્ કોપાયમાન થાય તો પ્રેમ વડે તેમને પ્રસન્ન કરવા હાથ જોડી તેમને વિનવવા અને કહેવુ કે ફરીથી આ પ્રમાણે નહિ કરુ

[૪૨] જ્ઞાની પુરુષોએ જે ધાર્મિક વ્યવહારો આચર્યા છે તે આચરવો ધાર્મિક વ્યવહારને આચરતો મનુષ્ય નિંદાને પામતો નથી

નોધ —અહી વ્યવહારનુ વિધાન કરી ભગવાન મહાવીરે આધ્યાત્મિકતા પણ વ્યવહારશૂન્ય શુષ્ક દશા નથી તેમ સમજાવ્યુ છે

[૪૩] આચાર્યના મનમા રહેલુ કે વાણીથી બોલાયલુ જાણીને કે સાભળીને તેનો વાણીથી સ્વીકાર કરીને કર્મથી આચરી લેવુ જોઈએ

નોધ —વાણી કરતા વર્તનના મૂલ્ય અધિક છે

[૪૪] વિનીત સાધક નહિ પ્રેરવા છતા શીઘ્ર પ્રેરિત થાય છે "જેવુ કહ્યુ તેવુ કર્યુ જ છે" એ પ્રમાણે કર્તવ્યો હમેશા કર્યા કરે છે

[૪૫] એ પ્રમાણે (ઉપરનુ) જાણીને જે બુદ્ધિમાન શિષ્ય નમે છે

(તે પ્રમાણે વર્તે છે) તેનો લોકમા યશ ફેલાય છે, અને જેમ પ્રાણીઓનો આધાર પૃથ્વી છે તેમ તે આચાર્યોના આધારભૂત થઈ રહે છે

જ્ઞાની શુ આપે છે તે બતાવે છે

[૪૬] સાચા જ્ઞાની અને શાસ્ત્રજ્ઞ પૂજ્યો શિષ્યપર જ્યારે પ્રસન્ન થાય છે, ત્યારે શાસ્ત્રના ગભીર રહસ્યો સમજાવે છે

[૪૭] અને શાસ્ત્રજ્ઞ શિષ્ય નિસદેહ થઈને કર્મસપત્તિમા મનની રુચિ લગાડી સ્થિતપ્રજ્ઞ થાય છે અને તપ, આચાર અને સમાધિને ક્રમથી પ્રાપ્ત કરીને તથા દિવ્યજ્યોતિ ધારીને, પાચ વ્રતો પાળીને—

[૪૮] દેવ ગાધર્વ તથા મનુષ્યોથી પૂજાયેલો તે મુમુક્ષુમુનિ મલિન દેહને છોડીને તેજ જન્મમા સિદ્ધ થાય છે અથવા મહાન ઋદ્ધિધારી દેવ બને છે

નોધ —આ ત્રણ શ્લોકોમા સાધકની શ્રેણિ બતાવી તેનું ફળ દર્શાવ્યુ છે વિનય એટલે વિશિષ્ટનીતિ નીતિ એ ધર્મનો પાયો છે ગુરુજનના વિનયથી સત્સંગ થાય છે, રહસ્ય સમજાય છે અને રહસ્ય જાણ્યા પછી વિકાસપથે જવાય છે અને એ વિકાસથી દેવગતિ કે મોક્ષગતિ પમાય છે

એ પ્રમાણે કહું છુ

આમ વિનયશ્રુત નામનુ પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

પરિષહ

૨

વિનય પછીનુ બીજુ અધ્યયન પરિષહનુ આવે છે પરિષહ એટલે અનેક પ્રકારથી નહેવું તેનુ નામ પરિષહ છે એ અને પ્રસગોમાના અહી ૨૨ બાવીસનુ વર્ણન છે તપશ્ચર્યા અને પરિષહોનો ફેર એ છે કે ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યામા વેઠવા પડતા ભૂખ દુ ખ, ટાઢ, કે તાપ વગેરે સ્વઇચ્છાએ હોય છે જ્યારે ખાવાની ઇચ્છા હોવા છતા કે ભાણામા હોવા છતા કોઈ આકસ્મિક કારણથી ન મળે કે ન ખવાય છતા પ્રતિક્રિયા કર્યા સિવાય સમભાવે તે કષ્ટનુ વેદન કરી લેવું તેને પરિષહ કહેવાય છે આ પ્રકરણમા સ યમીને ઉદ્દેશીને વર્ણન છે છતા ગૃહસ્થ સાધકને પણ આવા અનેક પ્રસગોમાથી પસાર થવાનુ હોય છેજ સહનશીલતા વિના સયમ નથી, સ યમ વિના ત્યાગ નથી, ત્યાગ વિના વિકાસ નથી અને વિકાસ એજ મનુષ્યજીવનનુ ફળ છે

સુધર્મસ્વામી પોતાના સુશિષ્ય જબૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા —

"મે સાભળ્યું છે" આયુષ્યમાન ભગવાન સુધર્મસ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યુ (અહી ખરેખર બાવીશ પરિષહો શ્રમણ-ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે) સાધક ભિક્ષુ તે સાભળીને, જાણીને, જીતીને, તેનો પરાભવ કરીને ભિક્ષાચરીમા ગમન કરતા પરિષહોથી સપડાય તો ન હણાય ! (કાયર ન બને)

શિષ્ય પૂછે છે:—ભગવન્ ! તે બાવીસ પરિષહો ક્યા ? શ્રમણ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે જેને સાભળીને

જાણીને, જીતીને તેનો પરાભવ કરીને ભિક્ષુ ભિક્ષાચરીમા ગમન કરતા પરિષહોથી પકડાતા કાયર ન બને?

આચાર્ય કહે છે—શિષ્ય! તે આજ ખરેખર બાવીસ પરિષહો શ્રમણ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે, કે જેને ભિક્ષુ સાભળીને, જાણીને, જીતીને, પરાભવ કરીને ભિક્ષાચરીમા જતા પરિષહોથી સપડાય તો કાયર ન બને

તે આ પ્રમાણે છે,—(૧) ક્ષુધાનો પરિષહ (૨) પિપાસા (તૃષા) નો પરિષહ (૩) ટાઢનો પરિષહ (૪) તાપનો પરિષહ (૫) ડાંસ મચ્છરનો પરિષહ (૬) અવસ્ત્રનો પરિષહ (૭) અરતિ (અપ્રીતિ) પરિષહ (૮) સ્ત્રીનો પરિષહ (૯) ચર્યા (ગમન) પરિષહ (૧૦) બેઠકનો પરિષહ (૧૧) આક્રોશવચનનો પરિષહ (૧૨) વધનો પરિષહ (૧૩) શય્યાનો પરિષહ (૧૪) યાચનાનો પરિષહ (૧૫) અલાભનો પરિષહ (૧૬) રોગનો પરિષહ (૧૭) તૃણસ્પર્શનો પરિષહ (૧૮) મેલનો પરિષહ (૧૯) સત્કાર પુરસ્કાર (માનાપમાન)નો પરિષહ (૨૦) પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) નો પરિષહ (૨૧) અજ્ઞાનનો પરિષહ (૨૨) દર્શનનો પરિષહ

[૧] (હે જંબુ!) પરિષહોનો જે વિભાગ ભગવાન કાશ્યપે વર્ણવ્યો છે તે તમોને ક્રમથી કહીશ મને સાભળો

[૨] ખૂબ ભૂખથી દેહ પીડાતો હોવા છતા આત્મ ઓજસવાળો તપસ્વી ભિક્ષુ કોઈ વનસ્પતિ જેવી વસ્તુને પણ ન છેદે કે ન છેદાવે ન પોતે પકાવે કે ન અન્યદ્વારા પકાવે

નોધ —જૈનદર્શન સૂક્ષ્મ અહિંસામા માને છે એટલે જૈનભિક્ષુઓથી અચિત્ત (જીવરહિત) આહારજ અને તે પણ પર માટે કરેલો હોય તેવો મળે તોજ ખાઈ શકાય તેના ખૂબ કડક વિધિવિધાનો છે અહીં તેથી ઉલ્લેખ કર્યો છે કે ગમે તેવી ભૂખ હોય છતાં કોઈ જીવની હિંસા ન કરવી

[૩] ધમણની માફક શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાલતો હોય (આખા શરીરની નસો દેખાતી હોય) કૃશ થઈ ગયો હોય માગવાની ગણ

જેવાં અંગ થઇ ગયાં હોય છતાં અન્નપાનમાં નિયમિત રહે-
નાર ભિક્ષુ પ્રસન્ન ચિત્તથી ગમન કરે

નોંધ -ખોરાકની ઈચ્છા હોય છતાં ન મળે તો પણ સંયમી એમ માને કે ઠીકજ થયું આ પણ સહજ તપશ્ચર્યા થઈ

[૪] તૃષાથી પીડાતો હોય છતાં જિતેન્દ્રિય, અનાચારથી ડરનાર, અને સંયમની લગની રાખનાર ભિક્ષુ ઠંડા (સચિત્ત) પાણીને ન સેવે, પરંતુ મળી શકે તો જીવરહિત (અચિત્ત) પાણીની શોધ કરે

[૫] લોકોની આવજા વગરના માર્ગના આકુળ તથા તૃષાથી પીડાતો હોય, અત્યંત મુખ સુકાતું હોય તો પણ જે મન દીન ન થતાં તે પરિષહને પ્રસન્નતાથી સહન કરે

નોંધ -આવજા વગરના માર્ગમાં કોઈ જળાશય હોય તો અહીં કોઈ નથી તેમ ધારી પીવાનું મન થઈ જાય, એ હેતુએ અહીં તે ધ્યાન લીધું છે

[૬] ગામોગામ વિચરતા અને હિંસાદિ પાપોથી નિરમેલા, રૂક્ષ (સૂકા) અંગવાળા ભિક્ષુને કદાચિત ટાઢ વાય તો જૈન શાસનના નિયમોને યાદ કરીને કાલાતિક્રમ ન કરે

નોંધ —ટાઢથી બચવાના ઉપાય માટે ચિંતનને વખતે (તે કાર્યને વખતે) નિદ્રાધીન ન થવું કે નિયમોથી વિરુદ્ધ બીજા ઉપચાર પણ ન કરવા

[૭] ટાઢનું નિવારણ થાય તેવું મારું ઘર નથી કે મારી પાસે ટાઢથી આમજોનું શરણ થાય તેવું વસ્ત્ર (કામળો) પણ નથી માટે અગ્નિને સેવું આવું તો ભિક્ષુ ચિંતવે પણ નહિ

[૮] ગ્રીષ્મ ઋતુના પરિતાપથી કે બીજી ઋતુના સૂર્યના ઉષ્ણતાપથી કે સર્વાંગ ઘામથી અકળાયેલો ભિક્ષુ સુખની પરિદેવના (હાય આ તાપ ક્યારે શાંત થાય!) ન કરે

[૯] ગરમીથી તપી ગયેલો તત્વજ્ઞ મુનિ તે વખતે સ્નાનની પ્રાર્થના ન કરે કે ગાત્રને જળથી ન સિંચે કે તે પરિષહને નિવારવા પોતાને પંખાથી ન વીંઝે

નોધઃ—કષ્ટનો પ્રતિકાર કરવાથી મનમા નિર્બળતા પેસે છે સાધકે સદાય નવૃતિ રાખવી

[૧૦] નાંસતુમા ડાંસ મચ્છરથી પીડાતો મહામુનિ સમભાવ ।ે અને યુદ્ધને મોખરે રહેલા હાથીની પેઠે શ ના૨ થઇ શત્રુને (ક્રોધને) હણે

[૧૧] ધ્યાન સમયે લોહી અને માસ ખાતા તે ક્ષુદ્ર જતુઓને ન હણે, ન નારે ક ન નાસ આપે એટલુજ નહિ પણ પોતાનુ મન પણ દૂષિત ન કરે, અર્થાત્ તેની ઉપેક્ષા કરે

નોધ –ચિત્તસમાધિ થાય તો શરીરને ડસતો ખ્યાલ પણ ન રહે

[૧૨] અતિ જીર્ણ વસ્ત્ર થવાથી 'હવે હું વસ્ત્ર વગરનો થઇશ' અથવા આ જૂના વસ્ત્ર જોઇ મને કોઇ વસ્ત્ર આપે તથી ૃ વસ્ત્ર સહિત થઇશ એવી રીતે ભિક્ષુ કદી પણ ચિતવે નહિ

[૧૩] કોઈ અવસ્થામા વસ્ત્ર વિનાનો કે જીર્ણ વસ્ત્રવાળો અથવા સુવસ્ત્રવાળો હોય તો તે બન્ને દશા સયમ ધર્મને માટે હિત કારી છે, એમ જાણીને જ્ઞાની મુનિ ખેદ ન કરે

નોધઃ—કોઇ અવસ્થા એટલે જિનકલ્પી અવ સ્થા

[૧૪] ગ્રામેગામ વિચરતા, નિયતસ્થાન રહિત તથા પરિગ્રહથી મુક્ત એવા મુનિને સયમ પર અણગમો ઉપજે તો તેને સહન કરે (મન પર કટાળો આવવા ન દે નહિ)

[૧૫] વૈરાગી, આત્મરક્ષણમા ક્રોધાદિકષાયથી શાત અને આરભ કાયથી વિરમેલો મુનિ ધર્મરૂપી બગીચામા વિચરે

નોધ —સયમમા ∕ મનને સ્થાપવુ

[૧૬] આ લોકમા સ્ત્રીઓ મનુષ્યો (પુરુષો)ને આસક્તિના મહાન નિમિત્તરૂપ છે જે ત્યાગીએ આટલુ જાણ્યુ તેનુ સાધુપણુ સફળ થયુ સમજવુ

નોધ –સ્ત્રીઓના સગથી વિષય જન્મે છે વિષયથી કામ, ક્રોધ, સમોહ અને ક્રમથી પતન થાય છે મુમુક્ષુઓએ તે વાતને ખૂબ વિચારી સ્ત્રીસગને તજી દેવો પુરુષોના સબધમા સ્ત્રીઓએ પણ તેમજ સમજવુ

[૧૭] આ પ્રમાણે વિચારીને શાણા સાધકે સ્ત્રીઓનો સમાગમ કાદવ જેવો મલિન માનીને તેનાથી ફસાવુ નહિ આત્મવિકાસનો માર્ગ શોધી સયમમાર્ગ ગમન કરવુ

[૧૮] સયમી સાધુ પરિષહોથી પીડિત થતા છતા ગામમા, નગરમા, વણિકની વસ્તીવાળા પ્રદેશમા કે રાજધાનીમા પણ એકાકી (પરિષહોને) સહન કરતો વિચરે

નોધ —દુ ખમા બીજાને આધાર ન કરે અને પોતાના મનને વશ કરીને વિહરે

[૧૯] કોઈની હોડ (વા) ન કરતા ભિક્ષુએ એકાકી (રાગદ્વેષ રહિત થઈ) વિચરવુ કોઈ સ્થળે મમતા ન કરવી ગૃહસ્થોમા અનાસક્ત રહીને કોઈ ખાસ સ્થાનની મર્યાદા રાખ્યા સિવાય વિહાર કરવો

નોધ —આખી પૃથ્વીને પોતાનુ કુટુ માની સયમીએ મમત્વભાવ રાખ્યા વિના સર્વ સ્થળે વિચરવુ

[૨૦] સ્મશાન, શૂન્ય ઘર કે વૃક્ષના મૂળમા એકાકી શાંત ચિત્ત રાખી (સ્થિર આસને) બેસવુ જરા પણ બીજાને ત્રાસ ન આપવો

[૨૧] ત્યા બેઠેલા તેને ઉપસર્ગો (કોઈએ ઇરાદાપૂર્વક આપેલા કષ્ટો) આવે તો તેને દૃઢ મનથી સહન કરવા પણ શકિત કે ભયભીત (બીકણ) થઈ ઊઠીને બીજે જગ્યાએ ન જવુ

નોધ —એકાતમા ક્યા અને કેવી રીતે મુનિ બેસે તેનુ આ વિધાન છે

[૨૨] સામર્થ્યવાળા તપસ્વી ભિક્ષુએ અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ ઉપાશ્રય (રહેવા માટે મળેલું સ્થાન) મળ્યે કાલાતિક્રમ કરવો નહિ કારણ કે 'આ સારું છે, આ ખરાબ છે' એવી પાપદૃષ્ટિ રાખનાર સાધુ આચારથી પતિત થાય છે.

[૨૩] સ્ત્રી પશુ પંડગ ઇત્યાદિથી રહિત, સારો કે ખરાબ ઉપાશ્રય મેળવીને "આ એક રાત્રિના ઉપયોગથી મને શું સુખ દુઃખ થઈ જવાનું છે?" આ પ્રમાણે ભિક્ષુએ ચિંતવી લેવું.

નોંધ—સ્ત્રી પશુરહિત સ્થાનમાં રહેવાનું કારણ એ છે કે તેવા નિર્જન સ્થાનમાં ભિક્ષુ સમાધિમાં વધુ સ્થિર થાય (ચિત્તચલિત ન થાય).

[૨૪] કદાચ બીજો મનુષ્ય ભિક્ષુ પર આક્રોશ કરે તો તેની સામે કઠોર વર્તન કે કોપ કરવો નહિ (કારણ કે તેમ કરવાથી) મૂર્ખ જેવો બને. માટે શાણો ભિક્ષુ કોપ ન કરે.

નોંધ—આક્રોશ એટલે કઠોર શબ્દ કે તિરસ્કારના વચનો.

[૨૫] શ્રવણાદિ ઇંદ્રિયોને કંટકરૂપ તેમજ સંયમનું ધૈર્ય નાશ કરે તેવી ભયંકર કે કઠોર વાણી સાંભળીને પણ ચુપચાપ (મૌન ધારણ કરી) તેની ઉપેક્ષા કરવી ને વાણીને મનમાં સ્થાન આપવું નહિ.

[૨૬] (મારથી) હણાય તો પણ ભિક્ષુ ન કોપ કરે કે મનમાં સામા માટે દ્વેષ ન રાખે. પણ તિતિક્ષા (સહનશીલતા)ને ઉત્તમ જાણીને તે જ ધર્મને આચરે.

[૨૭] સંયમી અને દાન્ત (ઇંદ્રિયોનું દમન કરનાર) એવા શ્રમણને કોઈ સ્થળે કોઈ પણ મારે કે વધ કરે તો "જીવનો નાશ થવાનો નથી" આમ એ સંયતિ (સંયમી) ચિંતવે.

નોંધ—પોતાપર આવેલા મૃત્યુસંકટને પણ મનમાં લાવ્યા વિના

સહન કરવુ તે ક્ષમાધર્મ કહેવાય છે ક્ષમાવાન, કોઇ જાતની પ્રતિક્રિયા ન કરે તેમ પોતાના મનમા દુ ખ પણ ન લાવે

[૨૮] "ગૃ ! ઘર ત્યાગી જનાર ભિક્ષુનુ જીવવુ હમેશા દુષ્કર હોય છે" કા ણ કે તે બધુ માગીનેજ મેળવી શકે છે તેને અયાચિત કશુ હોતુ નથી

[૨૯] ભિક્ષાર્થે ગૃહસ્થને ઘેર જતા ભિક્ષુને પોતાનો હાથ લાંબો કરવો તે સહેલો નથી (યાચના કરવી તે દુષ્કર છે) માટે ગૃહસ્થવાસ એજ ઉત્તમ છે એમ ભિક્ષુ ચિંતવે નહિ

નોધ —સાચા ભિક્ષુને માગવુ ઘણીવાર દુ ખદ થાય છે છતા માગવુ એ તેમના માટે ધર્મ છે આથીજ તેમને પરિષહમા સ્થાન છે

[૩૦] ગૃહસ્થોને ત્યા (ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે) ભોજન તૈયાર થાય તે વખતે ભિક્ષાચારી માટે જવુ ત્યા ભિક્ષા મળે કે ન મળે તો પણ બુદ્ધિમાન્ ભિક્ષુ અનુતાપ (ખેદ) ન કરે

[૩૧] "આજે હું ભિક્ષા ન પામ્યો પરતુ કાલે ભિક્ષાનો લાભ થશે ' તેમા શુ ?' જો એમ ચિંતવે તો ભિક્ષાની અપ્રાપ્તિ તેને ખટકે નહિ

નોધ —ઉચ્ચ ભાવના કે વિ ાર સાધકના સ કટનો પરમ સાથી છે

[૩૨] (કદાચિત્) વેદનાના દુ ખથી પીડાયેલો ભિક્ષુ ઉત્પન્ન થયેલા દુ ખને જાણીને પણ મનમા જરાય દીનતા ન લાવતા બુદ્ધિને સ્થિર રાખે અને રોગથી ઘેરાવા છતા તે દુ ખને સહન કરે

[૩૩] ભિક્ષુ ઔષધને (રોગ પ્રતિકારને) ન ઇચ્છે, પરતુ આત્મ-શોધક થઇ શાન્ત રહે પ્રતિઉપાય ન કરે કે ન કરાવે તેમાજ ખરેખર તેનું સાધુત્વ છે

નોધ —દેહાધ્યાસને છોડી દેનાર ઉચ્ચ યોગીની ભૂમિકાની આ વાત છે અહી આજુબાજુના સ યોગબળનો વિવેક કરવો ઘટે

[૩૪] વસ્ત્રવિના રહેનારા તથા રૂક્ષ શરીરવાળા તપસ્વી સાધુને તૃણ (ઘાસ) ઉપર સૂતા શરીરને પીડા થાય–

[૩૫] કે અતિ તાપ પડવાથી અતુલ વેદના થાય એમ જાણીને પણ એ ઘાસ વડે પીડા પામેલા સાધુઓ વસ્ત્ર ન સેવે

નોંધ —ઉચ્ચ ભૂમિકાના જે ભિક્ષુઓ અંગપર વસ્ત્રો નથી રાખતા તેવાને ઘાસની શય્યા અંગપર ખૂંચે છતા તેઓ તે કષ્ટ સહન કરે, પણ વસ્ત્ર ન વાપરે

[૩૬] ગ્રીષ્મ કે બીજી કોઈ ઋતુમા ઘામવડે રજથી કે મેલથી મલિન શરીરવાળો બુદ્ધિમાન ભિક્ષુ સુખ માટે ઝંખના ન કરે (આ મેલ કેમ ટળે ! તેવુ ન ઇચ્છે)

[૩૭] પોતાના કર્મક્ષયને ઇચ્છનાર ભિક્ષુ પોતાના ઉચિત ધર્મને સમજીને જ્યાસુધી શરીરનો નાશ ન થાય ત્યાસુધી શરીર વડે મેલને ધારણ કરે

નોંધઃ—ઉપરના શ્લોકો દેહાધ્યાસ વિનાના ઉચ્ચ ભૂમિકાવાળા મુનિઓ માટે છે છતા સામાન્ય રીતે પણ શરીરસત્કાર એ ભિક્ષુધર્મનુ દૂષણ છે માટે તે દૂષણને તજી દેવુ, અને વિવેક પૂર્વક સાધન તરીકે શરીરનો ઉપયોગ કરવો

[૩૮] રાજાદિક કે શ્રીમત અમારૂ અભિનંદન (વદન) કરે, સામા આવી સન્માન કરે કે ભોજનાદિનું નિમત્રણ કરે આવી ઇચ્છાઓ જે કુત્સિત (હલકા) ભિક્ષુઓ રાખે છે, તેની સ્પૃહા આદર્શ મુનિ ન રાખે

નોંધ —સન્માન પોતે ન ઇચ્છે કે ઇચ્છતા હોય તેઓ ઠીક કરે છે એમ પણ ન માને

[૩૯] અલ્પ કષાય (ક્રોધાદિ) વાળો, અલ્પ ઇચ્છાવાન અજ્ઞાત ગૃહસ્થોને ત્યા ભિક્ષાર્થે જનાર તથા સરસ આહારમા તૃષ્ણા ન રાખનાર તત્ત્વબુદ્ધિવાળો ભિક્ષુ એમા આસક્ત ન બને અને અનુતાપ પણ ન કરે (કોઈનો ઉત્કર્ષ જોઇ ઇર્ષ્યાળુ પણ ન થાય)

[૪૦] "મેં ખરેખર અજ્ઞાન ફળવાળાં (જ્ઞાન ન પ્રગટે એવાં) કર્મો કર્યાં છે કે જેથી હું કયાંક કોઈથી પણ પૂછાઉં તો કશું જાણી શકતો નથી કે જવાબ આપી શકતો નથી

[૪૧] પણ હવે પાછળથી જ્ઞાનફળવાળાં કર્મ ઉદય પામશે" આમ કર્મના વિપાકો ચિંતવી આવા સમયે આશ્વાસન લે

નોંધ—પુરુષાર્થ કરવા છતાં અલ્પબુદ્ધિને લઈને તકબુદ્ધિ ન ઉદ્ભવે તો તેથી હતાશ ન થતાં પુરુષાર્થ કર્યા કરવો

[૪૨] "હું નિરર્થક જ મૈથુનથી નિવૃત્ત થયો, (ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી બ્રહ્મચર્ય ધારણ કર્યું) ને નકામો જ ઈંદ્રિયોના દમન કર્યા, કારણ કે ધર્મ એ કલ્યાણકારી છે કે અશુભ ફળ આપનાર છે તેને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતો નથી (કર્મના ફળને સાક્ષાત્ ન જોઉં તો શા માટે કષ્ટ વેઠવું ?)

[૪૩] વળી તપશ્ચર્યા આયંબિલ ઈત્યાદિ ગ્રહણ કરીને તથા સાધુની પ્રતિમા (ભિક્ષુઓના બાર અભિગ્રહોની ક્રિયા)ને પાળીને વિચરવા છતાં મારું સંસાર ભ્રમણ કેમ જતું નથી ?

[૪૪] માટે પરલોક જ નથી કે તપસ્વીની ઋદ્ધિ પણ લાગતી નથી માટે ખરેખર હું સાધુપણું લઈ ઠગાયો છું" એવું એવું ભિક્ષુ ન ચિંતવે

[૪૫] ઘણા તીર્થંકરો (ભગવાનો) થઇ ગયા, થાય છે અને થશે તેઓએ જે કહ્યું તે બધું ખોટું જ કહ્યું છે (અથવા તીર્થંકરો થઇ ગયા, થાય છે અને થશે તેમ કહેવાય છે તે ખોટું છ) એમ પણ ભિક્ષુ ન ચિંતવે

નોંધ—માનવબુદ્ધિ પરિમિત છે જ્યારે ભાવો અપરિમિત છે જગતની બધી વસ્તુ આપણે જોઈ પણ ન શકીએ તેમ કલ્પી પણ ન શકીએ તેથી વિવેકપૂર્વક શ્રદ્ધા રાખી આગળ વધવું એજ ઉત્તમ છે

[૪૬] આ બધા પરિષહો કાશ્યપ ભગવાન મહાવીરે કહેલા છે તેને જાણીને (અનુભવીને) ભિક્ષુ કોઈ સ્થળે તેમાના કોઈથી પણ પીડાયા છતા ન હણાય

નોધ —આમાના ઘણા પરિષહો ઉચ્ચ યોગીને, કેટલાક મુનિને તથા કેટલાક સાધકને લાગુ પડે છે છતા આમાથી આપણા જીવનમા પણ ઘણુ ઉતારી શકીએ છીએ અણગારિ માગ અને અગારિમાગ બેઉ જુદા હોવા છતા તેનો સબધ બહુ ગાઢ છે બને એકજ ધ્યેયે જનારા છે તેથી શ્રમણવગના ઘણા વિધાનો ગૃહસ્થને પણ લાગુ પડે છે

પરિષહ એ સાધકનુ અમૃત છે મુશ્કેલીની શાળા સાધકને આગળ ને આગળ ધપાવે છે

એમ કહુ છુ
આમ પરિષહ નામનુ બીજુ અધ્યયન પૂણ થયુ

ચતુરંગીય

ચાર અંગ સંબંધી

૩

વૃક્ષો, પહેલાં મૂળ, શાખા, પ્રશાખા, પુષ્પ અને પછી ફળ પ્રસવે છે અર્થાત્ કે ક્રમપૂર્વક ઉગે છે, ફુલે છે, અને ફળે છે જેમ આખી સૃષ્ટિમાં આ નિયમ વ્યાપક છે, તેમ જીવનની ઉન્નતિનો પણ ક્રમ છે જીવનવિકાસની ભિન્નભિન્ન ભૂમિકાઓ એ તેનો ક્રમ કહેવાય, ક્રમ વિના આગળ પણ ન વધાય, માટે એ જીવનવિકાસનો અનુક્રમ જે ચાર ભૂમિકાઓમાં ભગવાન મહાવીરે બતાવ્યો છે, તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવાયો છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] પ્રાણીમાત્રને આ ચાર ઉત્તમ અંગો (જીવન વિકાસના વિભાગો) પ્રાપ્ત થવા આ સંસારમાં દુર્લભ છે ॥ ૧ ॥ મનુષ્યત્વ ॥ ૨ ॥ શ્રુતિ (સત્ય શ્રવણ) ॥ ૩ ॥ શ્રદ્ધા (અડગ વિશ્વાસ) ॥ ૪ ॥ સંયમની શક્તિ

નોંધ —મનુષ્યત્વ એટલે મનુષ્ય જાતિનો વાસ્તવિક ધર્મ મનુષ્યદેહ મળ્યા પછી પણ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છેજ મનુષ્યત્વના વાસ્તવિક ચાર લક્ષણો છે ।૧। સહજ સૌમ્યતા ।૨। સહજ કોમળતા ।૩। અમત્સરતા (નિરભિમાનિતા) ।૪। અનુકંપા આટલી સારાસાર વિચારોની યોગ્યતા પછીજ સત્વસ્તુઓનું શ્રવણ થાય શ્રવણ થયા પછીજ સાચો

વિશ્વાસ ના વિશ્વાસ થાય એટલે અપમુતા પ્રાપ્ત થાય અને આટલી અપમતા પછીજ ત્યાગ સભવે

[૨] આ મસારમા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના જુદા જુદા કમો કરીને ગોત્ર અને જુદી જુદી જાતિઓમાથી ભિન્ન ભિન્ન સ્થાને પ્રજાઓ (જીવો) ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનાથી વિશ્વ વ્યાપ્ત થયુ છે

નોધ—કમવશાતજ જીવો સસારમા જુદે જુદે સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે (ઇશ્વર તેને ઉત્પન્ન કરે છે તે સગત લાગતુ નથી)

[૩] જેવા પ્રકારના કર્મો હોય, તેવી રીતે જીવો કદાચિત્ દેવલોકમા, નરક યોનિમા અને કદાચિત્ આસુરી યોનિમા ગમન કરે છે

નોધ —કમવશાત્ જીવાત્માની જેવી યોગ્યતા સ્વાભાવિક રીતેજ બની ગઇ હોય છે તેવા સ્થાનમા તે યોજાય છે

[૪] એકાદ વખતે ક્ષત્રિય થાય છે કદાચિત્ ચડાલ થાય છે, કદાચિત્ બુક્કસ થાય છે કોઈ વખતે કીડો કે પતગ થાય છે વળી કોઇ વખતે કુથવો (નાનો જતુ) કે કીડી પણ થાય છે

નોધ —જેની માતા બ્રાહ્મણી તથા પિતા ચાડાલ હોય તે બુક્કસ કહેવાય છે અર્થાત્ એવી મિશ્ર જાતિમા જન્મ લે છે

[૫] કમથી વિટાયેલા પ્રાણીઓ આ પ્રકારે સસાર ચક્રમા ફરે છે અને જેમ સર્વાર્થોમા ક્ષત્રિયોજ, તેમ મસારમા રહેવા છતા વૈરાગ્ય પામતા નથી

નોધ —ચાર વર્ણોમા ક્ષત્રિયોને વધારે ભોગી માની તેની ઉપમા અહી આપેલી છે

[૬] કર્મના સગથી જકડાયેલા અને તેથી બહુ વેદના પામેલા દુખી જીવો અમાનુષી (નરક કે તિર્યંચ) યોનિમા હણાય છે

[૭] કર્મોના ક્રમિક નાશ થયા પછી શુદ્ધિ પામેલા જીવો અનુક્રમે મનુષ્ય ભવને પામે છે

નોધ—મનુષ્યભવને શાસ્ત્રકારોએ ઉત્તમ માન્યો છે કારણ કે વિકાસના બધા સાધનો ત્યા પ્રાપ્ત થાય છે

[૮] મનુષ્ય શરીર પામીને પણ તે સત્યધર્મનુ શ્રવણ દુર્લભ છે કે જે ધર્મને સાંભળવાથી જીવો તપશ્ચર્યા, ક્ષમા અને અહિંસાને પામે

નોંધ —સત્સંગ, સંત કે સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ કે ઝાંખી ત્યારેજ થઈ જાય કે જ્યારે આવા સદ્ગુણો જાગૃત થાય

[૯] કદાચિત તેનુ શ્રવણ પણ થાય છતા શ્રદ્ધા તો અત્યંત દુર્લભ છે કારણ કે ન્યાયમાર્ગ (મુક્તિમાર્ગ) ને સાંભળ્યા છતા પણ ઘણા જીવો પતિત થાય છે,

નોંધ–શાસ્ત્ર અને ગુરુવચનનુ સત્બુદ્ધિથી નિશ્ચયપૂર્વક ધારણ કરવુ તેવી સ્થિતિને શ્રદ્ધા કહેવાય છે અજાણ માણસ સાંભળ્યા પછી બેસી ન રહે

[૧૦] મનુષ્યત્વ, શ્રવણ અને વિશ્વાસ પામ્યા પછી પણ સંયમની શક્તિ તો દુર્લભજ છે ઘણા જીવો સત્ય પ્રત્યે રુચિ ધરાવતા હોય છે છતા તેને આચરી શકતા નથી

નોંધ -આ સ્થળે અનિવાર્ય કર્મનુ બંધન બતાવ્યુ છે અન્યથા વસ્તુની રુચિ થયા પછી તેને આચરવા સિવાય રહી શકાયજ નહિ

[૧૧] જે મનુષ્યત્વને પામેલો જીવ, ધર્મને સાંભળીને શ્રદ્ધાળુ બને છે તે પૂર્વ કર્મને રોકીને તથા શક્તિ મેળવી સંયમી થઈને તપસ્વી બની કર્મને ખંખેરી નાખે છે

[૧૨] સરળ આત્માની શુદ્ધિ થાય છે અને શુદ્ધ મનુષ્યના અંતઃકરણમાંજ ધર્મ ટકી શકે છે તેમજ ક્રમશ તેવો જીવ ઘીથી સિંચાયેલા અગ્નિની માફક શુદ્ધ થઈ શ્રેષ્ઠ મુક્તિને પામે છે

[૧૩] કર્મના હેતુને જાણ (શોધી કાઢ) ક્ષમાથી કીર્તિ મેળવ આમ કરવાથી પાર્થિવ (સ્થૂળ) શરીરને છોડીને તુ ઊંચી દિશામા જઈશ

નોંધ -પોતાના અંતરાત્માને ઉદ્દેશીને આ કથન થયેલ છે અથવા શિષ્યને ઉદ્દેશી ગુરુએ કહેલુ છે

[૧૪] અતિ ઉત્કૃષ્ટ એવા આચારો (સંયમ)ના પાલનથી ઉત્તમોત્તમ યક્ષો (દેવો) બને છે તે દેવો અત્યંત શુક્લ (શ્વેત) જાતિ વાળા હોય છે અને ફરીને ત્યાંથી જાણે પતન ન જ થવાનું હોય તેમ તેઓ માનતા હોય છે

નોંધ –દેવગતિમાં એકાંત સુખ છે અને બાલ્યવય યુવાની તથા વૃદ્ધ અવસ્થા જેવું હોતુંજ નથી તે મરણાંત સુધી સમાન સ્થિતિમાં રહે છે આ દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રકારનું કથન છે

[૧૫] દેવોના સુખોને પામેલા અને ઈચ્છા મુજબ રૂપ કરનારા તે દેવો ઊંચા કલ્પાદિ દેવલોકમાં સેંકડો પૂર્વ (મોટુ કાળપ્રમાણ) સુધી રહે છે

નોંધ –કલ્પાદિ દેવલોકની ઉચ્ચ ભૂમિકાઓ છે અને પૂર્વ એ મોટુ કાળપ્રમાણ છે

[૧૬] તે સ્થાને (દેવલોકમાં) યથાયોગ્ય સ્થિતિ કરીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાંથી ચ્યુત થઈને તે દેવો મનુષ્યયોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં તેમને દશ અંગો (ઉત્તમોત્તમ સામગ્રી) મળે છે

[૧૭] ક્ષેત્ર (આમાદિ) વાસ્તુ (ઘર) સુવર્ણ (ઉત્તમ ધાતુઓ) પશુઓ, દાસો તથા નોકરો આ ચાર કામસ્કંધો જ્યાં હોય ત્યાં તે ઉત્પન્ન થાય છે

નોંધ –આ ચારે વિભાગ મળી માત્ર એક અંગ બને છે

[૧૮] તેમજ મિત્રવાન, જ્ઞાતિમાન ઉચ્ચગોત્રવાળા, કાન્તિમાન અ૫રોગી, મહાબુદ્ધિશાળી, કુલીન, યશસ્વી તથા બળિષ્ઠ થાય છે

નોંધ –આ નવ અંગો તથા ઉપરનુ એક મળી દશ અંગો થયા

[૧૯] અનુપમ એવા મનુષ્યયોગ્ય ભોગોને આયુષ્યના અંત પર્યંત ભોગવતા છતા પ્રથમના વિશુદ્ધ સત્યધર્મને અનુસરીને તે દ્વારા શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પામીને,

નોંધ—સમ્યક્ત્વ એ જૈનદર્શનની મુક્તિનું પ્રથમ પગથિયું છે

[૨૦] તથા જે પુરુષ ચાર અંગો (વર્ણવ્યા તે) ને દુર્લભ જાણી સંયમને સ્વીકારીને, કર્માંશો (કર્મ દળો) ને તપવડે દૂર કરે છે તે નિશ્ચળ સિદ્ધ થાય છે (સ્થિર મુક્તિ પામે છે)

નોંધ:—જૈનદર્શનમાં પુણ્ય અને નિર્જરા એવા આત્મવિકાસના બે અંગો છે પુણ્યથી સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે અને સત્ય ધર્મને સમજી તે સાધનો દ્વારા પતિત ન થતા આત્મવિકાસને માર્ગે જવાય છે તેને નિર્જરા કહેવાય છે સાચા ધર્મીને નટની ઉપમા આપી શકાય તે નાચવા છતાં તેની દૃષ્ટિ તો દોર પરજ હોય તેમ સદ્ધર્મીની દૃષ્ટિ તો સાધનોનો ઉપયોગ કરતા કરતા પણ મોક્ષ તરફજ હોય

એ પ્રમાણે કહું છું

આમ ચાર અંગ સંબંધીનું ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

અસંસ્કૃત

૪

જીવિત ચંચલ છે કર્મના ફળ ભોગવવાજ પડે છે તેનું નિરૂપણ આ અધ્યયનમાં ખૂબ સરસ રીતે થયું છે

ભગવાન બોલ્યા –

[૧] જીવિત સંધાય તેવું નથી માટે પ્રમાદ ન કર ખરેખર જરા વસ્થાથી ઘેરાયેલાને શરણ નથી એમ ચિંતવ પ્રમાદી અને તેથી હિંસક બનેલા વિવેકશૂન્ય જીવો કોને શરણે જશે ?

નોંધ –ગૌતમને ઉદ્દેશીને આ કથન કહેવાયેલું છે છતાં ગૌતમ એટલે ઇંદ્રિયોનું નિયમન કરનાર મન પણ તેનો અર્થ કયાં નથી થતો ? આપણે આત્માભિમુખ થઇ મન પ્રત્યે તે સંબોધન ત્યાં વાપરી શકીએ (બીજી બધી વસ્તુ તૂટયા પછી સંધાય છે પણ જીવિતદોરી તૂટયા પછી કોઈ સંધાતી નથી)

[૨] કુબુદ્ધિવશાત્ (અજ્ઞાનવશાત્) પાપના કામો કરીને જે મનુષ્યો ધનને મેળવે છે, કર્મના પાશથી ઘેરાયેલા અને વૈરથી બંધાયેલા તે જીવો ધનને અહીંજ મૂકીને નરકગતિમાં ચાલ્યા જાય છે

[૩] ખાતર પાડતા (ચોરી કરતા) પકડાયેલો પાપકર્મ કરનાર ચોર જેમ પોતાના કર્મથી કપાય છે (પીડાય છે) તેમ જીવો અહીં અને પરલોકમાં પોતાના કર્મ વડેજ પીડા પામે છે કારણ કે કરાયેલાં કર્મોની (ભોગવ્યા વિના) મુક્તિ નથી

નોંધ —જે જેવા કર્મ કરે છે તેને તેજ ભોગવે છે કર્તા બીજો અને ભોક્તા બીજો હોઈજ શકે નહિ એ ન્યાયે આલોકમા જે કર્મના પરિણામ ન મળ્યા હોય તે પરલોકમા મેળવવા જન્મ ધારણ કરવોજ પડે છે એમ પુનર્ભવની સિદ્ધિ સ્વય થઇ જાય છે

[૪] સમાન્ને પામેલો જીવ પાન્નાને માટે (કે પોતાના જીવન વ્યવહારમા) જે કર્મ કરે છે તે કર્મના ઉદય (પરિણામ) કાળમા (તેને પોતાનેજ ભોગવવુ પડે છે) તેના (ધનમા ભાગ પડાવનાર) બાધવો કર્મમા ભાગ પડાવતા નથી

[૫] ધનથી પણ પ્રમાદી જીવાત્મા આ લોકમા કે પરલોકમા શરણ મેળવી શકતો નથી જેમ (અધારી જનિમા) દીવો બુઝાઈ ગયા પછી અનત વ્યામોહ થાય છે તેમ આવો પુરુષ ન્યાય માર્ગને જોવા છતા જાણે ન જોયો હોય તેમ વ્યામોહ પામે છે

નોંધ —કેટલાક માને છે કે 'ધનથી યમદૂતને સમજાવી લઈશુ' તેથી જીવ જતી વખતે ધનાદિ પણ શરણરૂપ થતુ નથી તે બતાવ્યુ છે

[૬] સૂતેલાઓમા જાગૃત રહેનાર (આસક્ત પુરુષોમા નિરાસક્ત રહેનાર), બુદ્ધિમાન અને વિવેકી સાધક વિશ્વાસ ન કરે કારણ કે ક્ષણો ભયકર છે અને શરીર (તેની પાસે) અબળ છે માટે ભારણ્ડ પક્ષીની માફક અપ્રમત્ત થઇને વિચરે

નોંધ —કાળદ્રવ્ય અખડ છે ત્યારે શરીર તો વિનાશી છે એ અપેક્ષાએ ભયકર બતાવી ક્ષણ માત્ર પણ ગફલત ન કરવાનુ કહ્યુ છે ભારણ્ડ પક્ષીને મુખ બે છતાં શરીર એક હોય છે તેથી તે ચાલતા, બેસતા ઉડતા મનમા ખ્યાલ રાખતુ હોય છે તે પ્રમાણે સાધકે પણ સાવધ રહેવુ

[૭] થોડી પણ આસક્તિ એ જાળ છે તેમ માની પગલે પગલે સાવધ થઈ વિચરવુ લાભ મળે ત્યા સુધી સયમ જીવિત લબાવી પછી અત આવ્યો જાણીને મલિન શરીરનો અત લાવવો

નોંધ – સાવધ સાધકને પોતાનું આયુષ્ય ક્યારે પૂર્ણ થશે તે ખ્યાલ થઈ જાય ત્યારેજ તેનો સમજપૂર્વક ત્યાગ કરે અથવા દેહ પર આસક્તિ ભલે ન હોય પરંતુ તેને સાધન માની રક્ષણ કરવાની ફરજ ન ચૂકે

[૮] જેમ શિક્ષિત અને કવચ (બખતર) ધારી ઘોડો વિજય મેળવે છે તેમ સાધકમુનિ સ્વચ્છંદને રોકવાથી મુક્તિ પામે છે વળી પૂર્વ (મોટી સંખ્યાવાળુ માળપ્રમાણ) વર્ષો સુધી અપ્રમત્ત થઈ વિચરે તે મુનિ તેથીજ રીતે શીઘ્ર મુક્તિને પામે છે

નોંધ – સ્વચ્છંદ અને પ્રમાદ બેજ પતનના કારણો છે મુમુક્ષુએ તેને પ્રથમથીજ દૂર કરવા અને અર્પણતા તથા સાવધતા પ્રાપ્ત કરવી

[૯] શાશ્વત (નિયતિ)વાદી મનવાળાઓની એ ઉપમા (માન્યતા) છે કે જે પહેલા ન પામે તે પછી પણ ન પામી શકે (અહીં વિવેક કરવો ઘટે છે, નહિ તો તે મનુષ્યને) શરીરનો વિરહ થતી વખતે કાળથી ઝડપાતી વખતે કે આયુષ્ય શિથિલ પડે ત્યારે તેઓની પણ તે માન્યતા બદલી જાય છે અને (ખેદ કરવો પડે છે)

નોંધ – જે આપણે પહેલા નથી કર્યું તો હવે શું કરી શકીશું? આમ માનીને પણ પુરુષાર્થ છોડી દેવો નહિ કોઈ પણ પળે અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં પુરુષાર્થ કરતાજ રહેવું અહીં પરંપરા પ્રમાણે એવો પણ અર્થ થાય છે કે શાશ્વતવાદી એટલે ચોક્કસ કહી શકનારા એવા જ્ઞાની જનો (ત્રિકાળદર્શી હોવાથી) આ ૮ પ્રમાણે અત્યારે થશે પછી નહિ થાય કે અત્યારેજ તે જીવ મેળવી શકશે પછી નહિ વગેરે વગેર ચોક્કસ જાણે છે તેઓ તો પછી પણ પુરુષાર્થ કરી શકે પરંતુ આ ઉપમા તો તેવા મહાપુરુષોને લાગુ પડે બીજે નહિ જો તેવી રીતે બીજા સાધારણ જીવાત્મા તેમ કરે તો તેને આયુષ્યના અંત વખતે ખેદ કરવો પડે છે

[૧૦] આવો વિવેક (ત્યાગ) કરવા માટે શીઘ્ર શક્તિમાન (કોઈ) નથી માટે કામો (ભોગો)ને છોડી દઈ મહર્ષિ સંસાર સ્વરૂપને સમભાવ (સમદૃષ્ટિ)થી સમજીને આત્મરક્ષક બની અપ્રમત્તપણે વિચરે

નોંધ:-કામીને ભોગવવા અને અનાસક્તિ કે નિરાસક્તિ રાખવી એ કામ સહેલું નથી માટે પ્રથમ ભોગોને છોડી દેવા એજ ઉત્તમ છે

[૧૧] વા વાર મોહ ગુણો જીતતા અને સંયમમાં વિચરતા ત્યાગીને વિષયો અનેક સ્વરૂપે સ્પર્શ કરે છે પરંતુ તેઓને વિષે ભિક્ષુ પોતાનું મન દુષ્ટ ન બનાવે

[૧૨] (લલચાવે તેવા) મન્દ મન્દ સ્પર્શો બહુ લોભાવનારા હોય છે પરંતુ તેઓની વિષે મન ન જવા દેવું, ક્રોધને ન આવવો, અભિમાનને દૂર કરવું, માયા (કપટ)ને ન સેવવી તથા લોભને છોડી દેવો

[૧૩] જેઓ વાણીથીજ સંસ્કારી ગણાતા તુચ્છ અને પરપ્રવાદ કરનારા છતા રાગદ્વેષથી જકડાયેલા છે તેઓ પરતંત્ર અને અધર્મી છે એમ જાણી તેમનાથી અલગ રહી શરીરના અંત સુધી સદ્ગુણોનીજ આકાંક્ષા કરવી

એમ કહું છું

એ પ્રમાણે અસંસ્કૃત નામનું ચોથું અધ્યયન પૂર્ણ થયું

અકામમરણીય'

૫

મૃત્યુકાળ એ જીવનકાર્યનો સરવાળો છે મરણ તો વારંવાર થાય છે કારણ કે પ્રમાદ એજ મરણ છે, છતા આ અધ્યયનમા તો દેહના ત્યાગ વખતની દશાનુ વર્ણન કર્યું છે આ વર્ણન પરથી તે સ્થિતિની પહેલાજ સમજી અપ્રમત્ત થવાય તે હેતુ સ્પષ્ટ માલુમ પડી આવે છે

[૧] દુ ખે કરીને ઉતરી શકાય એવા મહાપ્રવાહવાળા અપાર સમુદ્રમાથી અનેક પુરુષો તરી ગયા ત્યા મહાબુદ્ધિવાળા એક જિજ્ઞાસુએ આ પ્રશ્નને પૂછ્યો

[૨] દરેક જીવોની મરણાન્તે બે સ્થિતિઓ (ભૂમિકાઓ) હોય છે – (૧) અકામમરણ અને (૨) સકામમરણ

નોધ –મરણ સમયે અશાતિ રહે અથવા ધ્યેયશૂન્ય મરણ થાય તે અકામમરણ અને ધ્યેયપૂર્વક અવસાન થાય તે સકામમરણ કહેવાય છે

[૩] અજ્ઞાનીઓનુ તો અકામમરણ કે જે મરણ વારવાર થાય છે અને પડિત પુરુષોનુ સકામમરણ કે જે એકવારજ થાય છે

નોધઃ–જૈનદર્શન શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી જીવના મરણને પડિતમરણ માને છે અને તેવો આત્મા વધારમા વધારે સસારમા ફરીથી એકજવાર જન્મ લે છે અને સામાન્ય જીવોને અનેક વાર જન્મમરણ કરવા પડે છે

[૪] ત્યા આગળ આ પહેલી સ્થિતિ મહાવીરે આ પ્રમાણે (તેની)

મનાતી કે કે જે ઇંદ્રિય વિષયોમા આસક્ત થયેલો બાળક (મૂખ) ઘણા ક્રૂર કૃત્યો કરતો હોય છે

નોધ —જે અત્યંત ક્રૂર કૃત્યો જેવા કે હિંસાદિ કર્મો કરે છે તેજ અકામમરણને મેળવે છે

[૫] જે માઈ કામભોગોમા આસક્ત થઈ અસત્ય કર્મોને આચરે છ તેની માન્યતા એવી હોય છે કે " મે પરલોક જોયોજ નથી અને આ વિષયનો આનંદ તો પ્રત્યક્ષ છે "

[૬] " આ કામભોગો તો હાથમા આવેના પ્રત્યક્ષ છે અને જે પછી થવાનું તે તો કાળે કરીને થવાનુ છે (માટે તેની ચિંતા શી ?) વળી કોણ જાણે છે કે પરલોક (પુનર્ભવ) છે કે નથી ? "

[૭] " બીજાનું થશે તે મારુ થશે " આ પ્રમાણે એ મૂખ માને છે, અને તેવી રીતે કામભોગની આસક્તિથી આખરે કષ્ટને પામે છે

ભોગની આસક્તિ શું કરે છે તે સમજાવે છે

[૮] તેથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવો પર દંડ આરંભે છે અને પોતાને માટે કે વિના અનર્થથી (હેતુપૂર્વક કે અહેતુએ) પ્રાણીનધને હણી નાખે છે

નોધ —ત્રસ એટલે જે જીવો હાલતા ચાલતા દેખાય તે સ્થાવર એટલે પૃથ્વી પાણી અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવો કે જે આંખેથી સ્પષ્ટ રીતે ન દેખાય તે જો કે હમણા વૈજ્ઞાનિક શોધ જગજાહેર થઇ છે અને પાણી વનસ્પતિ વગેરેમા જીવો મનાયા છે

[૯] ક્રમશ હિંસક, જુઠ્ઠો, માયાવી, ચાડીઓ, શઠ અને મૂર્ખ એવો તે દારૂ અને માંસને ભોગવતો છતો આ સારુ છે એમ માને છે

[૧૦] કાયાથી અને વચનથી મદોન્મત્ત થયેલો આ ધન તથા સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થયેલો, તે અળસિયું માટીને જેમ બ પ્રકારે ભેગી કરે છે તેમ બે પ્રકારે કર્મરૂપ મળને એકઠો કરે છે

નોંધ —બે પ્રકાર એટલે શરીર અને આત્મા બન્નેથી અશુદ્ધ થાય છે શરીરનું પતન થયા પછી તેને સુધારવાનો માર્ગ બહુ બહુ કઠિનાઈથી મળે છે પણ આત્મપતનના ઉદ્ધારનો માર્ગ તો મળવો અશક્ય છે

[૧૧] ત્યાર બાદ પરિણામે રોગ (પીડા)થી ઘેરાયેલો અને તેથી ખેદ પામેલો તે ખૂબ તપ્યા કરે છે અને પોતાના કરેલાં દુષ્કર્મોને સંભારી સંભારીને હવે પરલોકથી પણ અધિક બીવા માંડે છે

[૧૨] " દુરાચારીઓની જે ગતિ છે તે નરકનાં સ્થાનો મેં સાંભળ્યાં છે કે જ્યાં ક્રૂર (ભયંકર) કર્મ કરનારાને અસહ્ય વેદના થાય છે

નોંધ —સાત પ્રકારનાં નરકોનું જૈનશાસ્ત્રમાં વિધાન છે ત્યાં, કરેલાં દુષ્કર્મોના ફળરૂપે ઉત્તરોત્તર અકલ્પનીય વેદનાઓ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને ભોગવવી પડે છે

[૧૩] " ત્યાં ઔપપાતિક (સ્વયં કર્મવશાત્ ઉત્પત્તિ થાય છે તે) (નરક) સ્થાન કે જે મેં આગળ સાંભળ્યું છે ત્યાં જઈને કરેલાં કર્મોથી પછી ખૂબજ પરિતાપ પામે છે "

[૧૪] જેમ ગાડીવાન જાણતા છતાં માર્ગ ધોરી રસ્તાને છોડી દઈને વિષમ માર્ગમાં જતાં ધૂંસરી (ધુરા) ભાંગી જાય ત્યારે શોક કરે છે

[૧૫] તેમ ધર્મને છોડીને તથા અધર્મને અંગીકાર કરીને મરણના મોઢા આગળ ગયેલો પાપી માણસ જીવનધૂંસરી ભાંગી ગઈ હોય તેજ પ્રકારે શોક કરે છે

[૧૬] ત્યારબાદ તે મૂર્ખ મરણને અંતે ભયથી ત્રાસ પામી, કર્મથી

(જુગારના ।નથી) જિતાયેન ઠગારની માફક અકામમરણે મરે છે

નોધ —જુગારમા કોઇ વખત ધુતારો પણ હારી જાય છે તેમ અકામ મરણથી તેવો પાપી જીવ ભવ હારી જાય છે

[૧૭] આનો બાલકોનુ અકામમરણ કહ્યુ હવે પડિતોનુ સકામમ ણ કહીશ મને સાભળો એમ ભગવાન સુધર્મસ્વામી બોલ્યા—

[૧૮] પુણ્યશાળી (સુપવિત્ર) પુરુષો, બ્રહ્મચારીઓ અને સયમી પુરુષોન વ્યાઘાત રહિત અને અતિપ્રસન્ન એવુ મરણ જે મે સાભળ્યુ છે—

[૧૯] તે બધા ભિક્ષુઓને કે બધા ગૃહસ્થોને પ્રાપ્ત થતુ નથી પણ કઠિન વ્રતો પાળનારા ભિક્ષુઓ અને ભિન્નભિન્ન પ્રકારના સદાચાર સેવનારા સદ્ગૃહસ્થો જ તે મૃત્યુને વરે છે

[૨૦] કેટલાક કુસાધુઓ કરતા ગૃહસ્થો પણ અધિક સયમી હોય છે પરતુ સાધુતાની અપેક્ષાએ તો બધા ગૃહસ્થો કરતા સાધુઓ અધિક સયમી જ હોય છે

નોધ —આ ગાથા અત્યત ગભીર અને સાચા સયમનુ પ્રતિપાદન કરનારી છે વેશ કે અવસ્થા વિશેષ સયમના પોષક કે બાધક છેજ નહિ

[૨૧] લાબા વખતના ચર્મ, નગ્નત્વ જટા સઘાટિ (બુદ્ધ સાધુ ઓનુ ઉત્તરીયવસ્ત્ર) કે મુડન આ બધા ચિહ્નો તે દુરાચારવાળા વેશધારી ને શરણભૂત થતા નથી

નોધ —બધા ભિન્ન ભિન્ન ચિહ્નો સયમના રક્ષક નથી સદાચારજ સયમનો રક્ષક છે

[૨૨] ભિક્ષાચારી કરનાર ભિક્ષુ પણ જો દુરાચારી હોય તો તે નરકથી છૂટી શકતો નથી (આરારાક) ભિક્ષુ હો કે ગૃહસ્થ હો સદાચારી હોય તેજ સ્વર્ગમા જઇ શકે છે

નોંધ—સાધુને નરક ન હોય કે શ્રાવકને નરક ન હોય તેવો કોઈને ઈજારો હોતો નથી જે કોઈ જે સ્થિતિમાં રહી દુરાચાર સેવે તેને નરક અને સદાચાર સેવે તેને સ્વર્ગ મળી શકે છે

ગૃહસ્થી સુવ્રતી (સદાચારી) કેવી રીતે હોય તે બતાવે છે

[૨૩] ગૃહસ્થ પણ સામાયિકનાં અંગોને શ્રદ્ધાપૂર્વક, (અર્થાત્ મન વચન કાયાથી) સ્પર્શ કરે અને મહિનામાં બન્ને પાખી (પાક્ષિક) ઓમાં એક પાખી પણ પૌષધ વિના ખાલી જવા ન દે

નોંધ—સામાયિક એ જૈનદર્શનની આત્મચિંતનની ક્રિયા છે યોગ સાધનની ક્રિયા ગૃહસ્થોને પ્રાયઃ હમેશાં કરવાની હોય છે અને તે ક્રિયા શુદ્ધ રીતે કરતાં આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ મોક્ષ મેળવી શકાય છે સામાયિક માત્ર એકજ કલાકની ક્રિયા છે અને પૌષધ ક્રિયા એ આખી અહોરાત્રિ (રાત્રિ દિવસ) આત્મચિંતન કરવાની ક્રિયા છે ઔષધને દિવસે ઉપવાસ કરી સૌમ્ય આસને બેસી આત્મચિંતન કર્યા કરવાનું કહ્યું છે

[૨૪] આ પ્રમાણે સમજણપૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ સારા વ્રતથી (સદાચારી) રહી શકનારો જીવ આ ઔદારિક શરીર (મલિન શરીર) ને છોડી દેવલોકમાં જઈ શકે છે

નોંધ—પશુ અને માનવોના દેહને જૈનશાસ્ત્ર ઔદારિક શરીર કહે છે ઔદારિક એટલે હાડ માંસ, ચામ, રુધિર ઈત્યાદિ બિભત્સ વસ્તુઓનો પુંજ

[૨૫] હવે જે સંવર કરનારો (પાપથી નિવૃત્ત થયેલો) ભિક્ષુ હોય છે તે સર્વ દુઃખ નષ્ટ કરીને મુક્ત અથવા મહાન ઋદ્ધિવાળો દેવ (આ બે પૈકી એક) થાય છે

નોંધ—અહીં એક શંકા થાય કે મુનિને મુક્તિ ને ગૃહસ્થને શા માટે નહિ? પરંતુ એ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે ગૃહસ્થજીવનમાં ત્યાગ એ અપવાદ છે જે ગૃહસ્થાશ્રમમાં દુઃસાધ્ય છે તેજ ત્યાગ સાચી સાધુતામાં સુસાધ્ય છે અને વિશેષતર છે આથી ગૃહસ્થ કરતાં ત્યાગી શીઘ્રતર અને

સદ્ગાઈથી મુક્તિ મેળવી શકે ! વાસ્તવિક રીતે તો જૈનદર્શન માને છે કે ત્યાગ એજ મુક્તિનું અનુપમ સાધન છે પછી એ ગૃહસ્થાવાસમાં હો કે સાધુજીવનમાં હો !

દેવના નિવાસ સ્થાનો કેવા હોય છે તે વર્ણવે છે

[૨૬] અત્યંત ઉત્તમ, વિશેષ કરીને મોહ પમાડનારા (આકર્ષક) અનુક્રમે અધિકાધિક ધુતિમન્તિવાળા અને યશસ્વી સ્થાનો કે જે બધા ઉચ્ચ પ્રકારના દેવોથી વિભૂષિત છે

ત્યાં વિરાજમાન દેવો કેવા હોય છે તે બતાવે છે

[૨૭] ત્યાં રહેનારા દેવો પણ દીર્ઘ આયુષ્યવાળા, ખૂબ સમૃદ્ધિવાળા, ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરનારા, ઋદ્ધિવાળા, વળી સૂર્ય સમાન કાન્તિવાળા, અને જાણે હમણાજ ઉત્પન્ન થયા ન હોય ! તેવા દેદીપ્યમાન હોય છે

[૨૮] જે સંસારની આસક્તિથી નિવૃત્ત થઈને સંયમ તથા તપશ્ચર્યાનું સેવન કરે છે તે ભિક્ષુઓ હો કે ગૃહસ્થો હો, અવશ્ય તે (ઉપર કહેલા) સ્થાનોમાં જાય છે

[૨૯] સાચા પૂજનીય, બ્રહ્મચારી (જિતેન્દ્રિય) અને સંયમીઓનું (વૃત્તાન્ત) સાંભળીને શીલવાન અને બહુસૂત્રી (શાસ્ત્રને યથાર્થ જાણનાર) મરણાન્તકાળે ત્રાસ પામતા નથી

[૩૦] પ્રજ્ઞાવાન પુરુષ દયાધર્મ તેમજ ક્ષમાવડે (બાલપંડિત મરણનો) તોલ કરી તેમાં વિશેષ ધ્યાન આપીને અથાત્ તે પ્રકારની ઉત્તમ આત્મસ્થિતિએ પહોંચીને વિશેષ પ્રસન્ન થાય (જીવનસુધી)

[૩૧] અને ત્યારબાદ મૃત્યુ નજીક આવે ત્યારે શ્રદ્ધાળુ સાધક ઉત્તમ એવા ગુરુની પાસે જઈને લોમહર્ષને (દેહ મૂર્છાને) દૂર કરે અને દેહના વિયોગની આકાંક્ષા રાખે

નોંધ —જેણે જીવનને ધર્મથી વાસી નાખ્યું હોય તેજ અંતકાળે મૃત્યુને આનંદથી ભેટી શકે છે

[૩૨] આવો મુનિ કાળ પ્રાપ્ત થયે (મૃત્યુ વખતે) પ્રાપ્ત થયેલા શરીરને દૂર કરીને ત્રણ પ્રકારના સકામ મરણ પૈકી એકથી અવશ્ય મરણ પામે છે

નોંધ —તે સકામ મરણ ત્રણ પ્રકારના હોય છે (૧) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણ (મૃત્યુ વખતે આહાર પાણી સ્વાદ્ય કે ખાદ્ય કોઈપણ પ્રકારની વસ્તુ ન લેવી તે) (૨) ઇંગિત મરણ (આમાં ચાર પ્રકારના આહારના પચ્ચક્ખાણ ઉપરાંત જગ્યાની પણ મર્યાદા બાંધવાની હોય છે) (૩) પાદોપગમન મરણ (કંપિત વૃક્ષની શાખાની માફક એકજ સ્થળે શ્વાસોશ્વાસ નીકળી જાય ત્યાંસુધી પડી રહેવું તે)

એવી રીતે ત્રણ પ્રકારના સકામ (પંડિત) મરણ હોય છે

એ પ્રમાણે કહું છું

આમ અકામમરણ સંબંધી પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

ક્ષુલ્લક નિર્ગ્રંથ

અનાચારી ભિક્ષુઓનુ અધ્યયન

૬

અજ્ઞાન કે અવિદ્યા એજ સસારનુ મૂળ છે તે કેવળ શાસ્ત્ર ભણ્યેથી કે વાણીદ્વારા મોક્ષની વાતો કરવાથી નાશ થઇ શકે નહિ અજ્ઞાનને નિવારવા તો કઠણમા કઠણ પુરુષાર્થ અને વિવેક કરવો જોઇએ આ જન્મમા મળેલા સાધનો જેવા કે ધન, પરિવાર આદિનો મોહ પણ સહજ રીતે છૂટી શકતો નથી તેનાથી આસક્તિ હઠાવવા પણ કઠિનમા કઠિન તપશ્ચર્યાઓ કરવી પડે છે તો જન્મોજન્મથી વારસામા મળેલા અને જીવનના અણુએ અણુના સસ્કારમા જડાએલા અજ્ઞાનને નિવારવા કેટલો પ્રયત્ન કરવો પડે તે સ્પષ્ટ વસ્તુ છે

માત્ર વેશ પરિવર્તનથી વિરામ ન થઈ શકે વેશ પરિવર્તનની સાથે હૃદયનુ પરિવર્તન જોઇએ આથીજ જૈનદર્શન જ્ઞાન અને ક્રિયા (વર્તન)નુ સાહચર્ય સ્વીકારે છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] જેટલા અજ્ઞાની પુરુષો છે તે બધા દુ ખને ઉત્પન્ન કરનારા છે (દુ ખી છે) તે મૂઢ પુરુષો બહુવાર અનત એવા સસારને વિષે નષ્ટ થાય છે (દુ ખ પામે છે)

નોધ —અજ્ઞાનથી મનુષ્ય સ્વય દુ ખી તો થાયજ છે અને પાડોશીને પણ દુ ખકર નીવડે છે

[૨] માટે જ્ઞાની પુરુષ બહુ જન્મોની જાળના માર્ગને સમજીને [તજીને] પોતાનાજ આત્મા વડે સત્યને શોધે [સત્ય શોધનનું પહેલું સાધન મૈત્રી છે માટે] અને પ્રાણીમાત્ર સાથે મિત્રભાવ સ્થાપે

[૩] સ્ત્રી, પુત્રો, પૌત્રો માતા પિતા ભાઈઓ અને પુત્રવધૂઓ પોતાના કર્મથી પીડાતા એવા તને શરણ આપવા માટે લેશ-માત્ર સમર્થ નથી

[૪] સમ્યક્ દર્શનવાળા પુરુષ પોતાની (શુદ્ધ દૃષ્ટિથી) બુદ્ધિથી આ વાતને વિચારવી અને પૂર્વ પરિચયની આકાંક્ષા ન રાખવી આસક્તિ અને સ્નેહને તો છેદીજ નાખવા જોઇએ

નોંધ—સમ્યક્ દર્શન એટલે આત્મજ્ઞાન આસક્તિ અને રાગ દૂર થતા જાય તેમ તેમ આત્મદર્શન થાય અહીં ભોગવેલ ભોગોનું સ્મરણ ન આવવા દેવું અર્થાત્ જાગૃતિ રાખવી એ બતાવેલ છે

[૫] ગાય, ઘોડા ઇત્યાદિ પશુધનને મણિકુંડલો તથા દાસ ચાકરો વગેરે સર્વને તું છોડી દઇને કામરૂપી (ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરનાર) દેવ થઇ શકીશ (અંતઃકરણથી આ પ્રમાણે વિચારવું)

[૬] તેવીજ રીતે સ્થાવર કે જંગમ કોઇ પ્રકારની મિલકત (ધન) ધાન્ય કે અલંકારો કર્મોના પરિણામે પીડાતાને દુઃખથી મૂકાવવા માટે શક્તિમાન નથી તેમ સમજે

[૭] પોતાની માફકજ સર્વ સ્થળે સર્વને જોઇને અર્થાત્ પોતાની માફક અન્ય જીવોને પણ પોતાના પ્રાણ વ્હાલા છે તેમ જાણીને ભય અને વૈરથી વિરમેલો આત્મા કોઇપણ પ્રાણીઓના પ્રાણોને ન હણે

નોંધ—ભય એ ક્રૂરતાથીજ જન્મે છે જેટલા મનુષ્ય ક્રૂર તેટલોજ અધિક ભયભીત વૈર એ શત્રુતાની લાગણી છે આ બે ભાવોથી વિરમાય એટલે સર્વ જીવો પ્રત્યે પ્રેમામૃત વહ્યા કરે પોતાની ઉપમાથી દરેક જીવો સાથે વર્તે તો પ્રાણીમાત્ર પર સહજ પ્રેમ સ્ફુરે

[૮] કોઈની આજ્ઞા સિવાય કંઈપણ લેવું તે નરકગતિમાં લઈ જનાર છે એમ માનીને ઘાસનું તરણું પણ આપ્યા વગર લેવું નહિ ભિક્ષુએ પોતાની ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરીને પોતાના પાત્રમાં (રાજી ખુશીથી) કોઈએ આપેલું ભોજનજ ગ્રહણ કરવું

નોંધ —અદત્તની વ્યાખ્યા ગૃહસ્થ માટે પણ છે ફેર માત્ર એટલો કે પુરુષાર્થ કરીને તે હકનું વિવેકપૂર્વક લઈ શકે નીતિનો ભંગ કરી લઈ લીધેલું લેવું તે પણ અદત્તજ ગણાય

[૯] અહીં કેટલાક તો એમજ માને છે કે પાપકર્મ છોડ્યા સિવાય પણ આર્યધર્મને જાણીનેજ સર્વદુઃખોથી મુક્ત થવાય છે (તે વસ્તુ ઉચિત નથી)

નોંધ —આ શ્લોકમાં જ્ઞાન કરતા વર્તનની અધિકતા બતાવી છે વર્તન ન હોય તો વાણી નિરર્થક

[૧૦] બંધ અને મોક્ષની વાતો કરનારા કહેવા છતાં કરતા નથી તે માત્ર વાણીની બહાદુરીથી પોતાના આત્માને આશ્વાસનજ આપે છે

[૧૧] જુદી જુદી જાતની (વિચિત્ર) ભાષાઓ શરણરૂપ થતી નથી તો વિદ્યાનું અનુશાસન પણ ક્યાંથી શરણભૂત થાય ? પાપ કર્મોથી પરાજયના મૂર્ખાઓ નહિ જાણવા છતાં પોતાને પંડિત માનનારા હોય છે

[૧૨] જે કેટલાક બાલજીવો (અજ્ઞાની) શરીરમાં, શરીરના વર્ણ અને સૌંદર્યમાં સર્વપ્રકારે એટલે મન, વચન અને કાયાથી આસક્ત હોય છે તે સૌ દુઃખનાજ ભોગી બને છે

[૧૩] તેઓ અનંત એવા આ સંસારમાં લાંબે માર્ગે પડે છે (સંસારચક્રમાં ખૂબ ભમે છે) માટે બધી બાજુથી જોઈ તપાસીને મુનિ અપ્રમત્ત થઈને વિચરે

[૧૪] બાહ્યસુખને આગળ કરીને કદી પણ કશું ન ઇચ્છે માત્ર પૂર્વે થયેલા (સંચિત) કર્મના ક્ષયને માટેજ આ દેહનો સદુપયોગ કરે

નોંધ—શરીર ધન સ્વજન આદિ સામગ્રી સુખરૂ નથી પણ મેળવી છે તેનો સદુપયોગ કરવાથીજ સુખ મળે તેની લાલસામાં જીવન ખર્ચે તો બધુએ ગુમાવે

[૧૫] કર્મના મૂળ કારણો (બીજ) નો વિવેક કરીને (વિચાર કરીને) અવસર (યોગ્યતા) જોઈને સંયમી અને (સંયમી બન્યા પછી) નિર્દોષ ભોજન અને પાણીને પણ માપથી ગ્રહણ કરે

નોંધ—યોગ્યતા વિના સંયમ ન ટકે માટે અવસર જોનાર એ વિશેષણ લીધુ છે તેમજ ત્યાગ અને તપ વિના પૂર્વ કર્મોનો ક્ષય અસંભવિત છે માટે ત્યાગને અનિવાર્ય બતાવ્યો છે

[૧૬] ત્યાગીએ લેશ માત્ર પણ સંગ્રહ ન કરવો જેમ પક્ષી પાંખને સાથે લઈનેજ ફરે છે તેમ મુનિ પણ (સર્વ વસ્તુ પરથી) નિરપેક્ષ (મમત્વરહિત) થઈ વિચરે

[૧૭] લજ્જાળુ (સંયમની લાજ ધરાવનાર) અને ગ્રહણ કરવામાં પણ મર્યાદા રાખનાર ભિક્ષુ ગામ, નગર ઇત્યાદિ સ્થળે બંધન રહિત (નિરાસકત) થઇ વિચરે અને પ્રમાદીઓમાં (એટલે ગૃહસ્થોના સંસર્ગમાં રહેવા છતા) પણ અપ્રમત્ત રહી ભિક્ષાની ગવેષણા (શોધ) કરે

'એ પ્રમાણે તે અનુત્તરજ્ઞાની અને અનુત્તર દર્શનધારી અર્હન્ પ્રભુ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર વિશાલી નગરીમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન કરતા હતા' (એમ) જંબૂસ્વામીને સુધર્મસ્વામીએ કહ્યું—

એ પ્રમાણે કહું છુ

આ રીતે ક્ષુલ્લક નિર્ગ્રંથ સંબંધીનું છઠ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

એલક

—:o:—

બકરાનુ અધ્યયન

૭

ભોગમા તૃપ્તિ નથી જડમા ક્યાય સુખ નથી

ભોગોમા જેટલી આસક્તિ તેટલુજ આત્માથી દૂર રહેવાય આત્માથી દૂર રહેવાય તેટલો દુષ્કર્મોનો પુંજ ભેળો થાય અને તેના પરિણામે અધોગતિમા જવું પડે માટે મનુષ્યભવને સાર્થક કરવો એજ આપણુ પરમ કર્તવ્ય છે

[૧] જેમ અતિથિ (મહેમાન) ને ઉદ્દેશીને (માટે) કોઈ માણસ પોતાને આગણે બકરાને પાળી ચોખા અને જવ આપી પોષ્યા કરે

[૨] ત્યારપછી તે હૃષ્ટપુષ્ટ મોટા પેટવાળો, જાડો બ[illegible] મ વાળો (થઈ ખૂબ ખુશી થાય) અને વિપુલ દેહવાળો બની ત્યાર ક્યાો અતિથિની વાટજ ન જોતા હોય ! (તેમ મદમાતો ફરે)

[૩] જ્યાસુધી એ પરોણો ઘેર આવે નહિ ત્યાસુધીજ તે બિચારા જીવી શકવાનો છે પણ જ્યારે અતિથિ ઘેર આવે ત્યારે (ઘરના બધા માણસો અને પરોણાઓ) (તેનુ) માથુ કાપીને (વધ કરી) તેને ખાઇ જાય છે (મૃત્યુવશ થાય છે)

[૪] ખરેખર તે બકરા જેમ પરોણાને માટેજ (પુષ્ટ કરાય છે) રખાય છે તેમ અધર્મી—અજ્ઞાની પણ (ક્રૂર કર્મો કરી) નરકનુ આયુષ્ય બાધવા માટેજ કામભોગો વડે પાપોથી પોષાય છે

નોંધ —જેમ બકરા ખાતી વખતે ખૂબ મન માણે છે તેમ ભોગો ભોગવતી વખતે જીવાત્મા ક્ષણિક સુખ માણી લે છે પરંતુ અતિથિરૂપ કાળ આવે ત્યાર તેની મહાદુર્ગતિ થાય છે અને પહેલાનું માનેલું સુખ મહા ભયંકર દુઃખરૂપ નીવડે છે

નરકને યોગ્ય બાલજીવ કયા દોષોથી ઘેરાયેલો હોય છે તે દોષો બતાવે છે

[૫] બાળજીવ હિંસક જુઠ બોલનાર માર્ગમાં ચોરી કરનાર (બહારવટીયો) બીજાની વસ્તુને ઝુંટવી લેનાર માયાની અધમનું ખાનાર, શઠ તથા

[૬] સ્ત્રીઓમાં આસક્ત, ઇંદ્રિયલોલુપી, મહારંભી, મહાપરિગ્રહી, દારૂ અને માંસનો ભક્ષક, પરને પીડા આપનાર (પાપમાં વધેલો પરિપુષ્ટ) પાપી,

નોંધ —જીભ કાન નાક, સ્પર્શ અને ચક્ષુ ઈત્યાદિ ઇંદ્રિયોના વિષયમાં આસક્ત હોય તે ઇંદ્રિય લોલુપી કહેવાય છે મહારંભી એટલે મહા (સ્વાર્થી) હિંસક મહા પરિગ્રહી એટલે અત્યંત (તૃષ્ણાળુ) આસક્તિમાન

[૭] બકરાનું માંસ ખાઈ માંસ સેઓ ભેગા કરી ખાનાર (બકરા વગેરે પશુઓને ખાઈજનાર) મોટી ફાંદવાળો તથા અપથ્યખાઈને શરીરમાં લોહીને જમાવનાર એવો અધર્મી જીવ જેમ બકરો અતિથિની વાટ જુએ છે તેમ તે નરકગતિના આયુષ્યની વાટ જુએ છે (નરકગતિ પામે છે)

[૮] મજાના આસન શય્યાઓ, સવારીઓ (ગાડી, ઘોડા વગેરે) ધન તથા કામભોગોને (ક્ષણવાર) ભોગવીને, દુઃખથી મેળવેલું ધન તજીને તથા બહુ કર્મમેલને એકઠો કરીને

[૯] આવી રીતે કર્મોથી ભારે થયેલો જીવાત્મા વર્તમાનકાળમાંજ મશગૂલ રહી, જેમ બકરો અતિથિ આવે તે સ્થિતિમાં શોક કરે છે તેમ મૃત્યુકાળે અત્યંત શોક કરે છે

નોંધ –પ્રત્યુત્પન્નપ્રજ્ઞ એટલે, પછી શું થશે? તે પરિણામ નહિ વિચારનાર જીવ કાર્યના આરંભમાં જે પરિણામ ન વિચારે તે પાછળથી ખૂબજ પસ્તાય છે પરંતુ પાછળનો પસ્તાવો તદ્દન નિરર્થક છે

[૧૦] તેમજ એવા ઘોર હિંસકો આયુષ્યને અંતે આ દેહ છોડી કર્મથી પરતંત્ર થઇને આસુરી દિશાને પામે છે અથવા તો નરકમાં ચાલ્યા જાય છે

નોંધ —જૈનદર્શન અસુરગતિ કિંવા નરકગતિ એ બે ગતિઓજ આવા અત્યંત હિંસકોને માટે માને છે

[૧૧] જેમ કાણી કોડીને માટે એક મનુષ્ય હજારો માના મહોરો હારી ગયો અને એક (રોગમુક્ત) રાજા અપથ્ય એવા આમ્ર ફળને ખાઈને રાજ્ય હારી ગયો, (તેમ માનવભવ હારી જાય છે)

નોંધ —આ બન્ને શાસ્ત્રોમાં દૃષ્ટાંતો છે તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્તમ એવા આત્મસુખને કે જેના મૂલ્ય ન થઈ શકે તે છોડીને પરસુખ એટલે જડજન્ય મમભોગો જે ઈચ્છે છે તે કાણી કોડી માટે સુવર્ણ ગુમાવે છે રાજાથી મુક્ત કરેલ વૈદ્યે રાજાને પથ્ય પાળવા માટે આંબાનું ફળ ખાવાની મના કરી હતી છતાં ભૂલથી (રસાસક્તિથી) ખાઈને તેણે એક સહજ સ્વાદ માટે પોતાનો પ્રાણ ગુમાવ્યો તેજ રીતે સંસારભોગી થોડી ભૂલથી આત્મિક જીવન વેડફી સંસાર પરિભ્રમણમાં પડે છે

હવે દેવગતિના ભોગો સાથે મનુષ્યના ભોગોની તુલના કરે છે

[૧૨] એ પ્રમાણે મનુષ્ય સંબંધીના કામો દેવકામોની પાસે તુચ્છ છે દેવકામો (મનુષ્યના ભોગો કરતા) સહસ્રગણા અને આયુષ્ય પર્યંત દિવ્યસ્વરૂપમાં રહે છે

[૧૩] તે દેવોની સ્થિતિ પણ અમર્યાદિત (અનેક વર્ષોની સંખ્યાથી પણ વધુ) કાળની હોય છે આ બધુ જાણવા છતાં સો (૧૦૦)થી પણ ઓછા વર્ષની (મનુષ્યની) આયુષ્યસ્થિતિમાં (પણ) દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પુરુષો વિષયમાર્ગમાં ફસાઈ જાય છે

[૧૪] જેમ ત્રણ વાણિયાઓ મૂળ (મુડી) ગ્રહણ કરીને (કમાવા અર્થે) નીકળ્યા ત્યાં તેમાંનો એક લાભ મેળવે છે બીજો પોતાની મૂળ મડીજ પાછી લાવે છે—

[૧૫] અને ત્રીજો મુડી ગુમાવીને આવે છે આતો વ્યવહારિક ઉપમા છે પરંતુ એજ પ્રમાણે ધર્મમાં પણ જાણવું

નોંધ —આ ત્રણે દૃષ્ટાંત શાસ્ત્રમાં છે અહીં શ્લોકમાં તે સ્પષ્ટ કર્યું છે

[૧] મનુષ્યત્વ પ્રગટાવે છે તે મૂળ મુડીને આબાદ રાખે છે (મનુષ્યનો દેહ મળે તે મૂળ મુડીજ છે) દેવગતિ પામે છે તે લાભ મેળવે છે પણ જે જીવો નરક અને તિર્યંચ (પશુયોનિ) ભાર પામે છે તેતો ખરેખર મુડીને પણ ગુમાવે છે

નોંધ —જેઓ સત્કર્મથી દેવગતિ પામે છે તે મનુષ્યભવથી કંઈક વધુ મેળવે છે અને દુષ્કર્મ કરે છે તે અધોગતિ પામે છે

[૧૭] અજ્ઞાનકની (મૂર્ખજીવની) આપત્તિ અને વધ જેના ગર્ભમાં છે તેવી બે પ્રકારની ગતિ (ઉપર કહી ગયા તે) થાય છે આસક્તિને વશ થયેલો તે શઠ દેવત્વ અને મનુષ્યત્વ બન્ને હારી જાય છે

[૧૮] તે એકવાર વિષયોથી છતાયો (વિષયાસક્ત થયો) કે તેના વડે તેની બે પ્રકારે દુર્ગતિ થાય છે ત્યાંથી ઘણા લાંબા કાળ સુધી પણ નીકળવું તેને ઘણું દુર્લભ થઈ પડે છે

નોંધ —વિકાસ એ દુર્લભ છે પણ પતન તો સુલભ છે એકવાર પતન થયું કે ઉચ્ચ ભૂમિકાથી ઠેઠ નીચે પડી જવાય છે

[૧૯] આ પ્રમાણે વિચારીને તથા બાલ (અજ્ઞાની) અને પંડિતની તુલના કરીને જે પોતાની મુડીને પણ કાયમ રાખે છે તે મનુષ્ય યોનિને પામે છે

[૨૦] આવી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની શિક્ષાઓ દ્વારા જે પુરુષો ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને પણ જો સદાચારી રહે તો તે અવશ્ય સૌમ્ય એવી મનુષ્ય યોનિને પામે છે કારણકે ખરેખર પ્રાણીઓ કર્મનું ફળ અચૂક ભોગવનાર હોય છે

નોધ —કર્મવશાત્ જ જીવોની ઉચ્ચ કે નીચ ગતિ થતી હોય છે

[૨૧] જેઓની વિપુલ શિક્ષા છે (મહા જ્ઞાની છે) તેઓ પોતાની મુડીને ઓળંગી જઈ (મનુષ્ય ધર્મથી આગળ વધી), શીલવાન અને વિશેષ સદાચારી થઈને અદીન (નિર્ભય) બની દેવપણાને પામે છે

નોધ —મનુષ્યે મનુષ્યધર્મ સાચવવો તે તો સામાન્ય કર્તવ્ય છે ત્યાંસુધી તો પોતાની મુડીજ બચાવી ગણાય પરંતુ મનુષ્યધર્મ કરતા આગળ વધે અર્થાત્ વિશ્વધર્મમાં પ્રવેશે ત્યારેજ વિશેષતા ગણાય

[૨૨] એ પ્રમાણે ભિક્ષુ અદીનતા અને અનાસક્તિને જાણીને (વિચારીને) શામાટે આવું ન જીત (પામે)? અને જીતીને શાંતિનું અનુભવ ન (અનુભવ) શા માટે ન કરે?

નોધ —ઉપરની સુંદર વાતને સાધક થઇ શા માટે ન આરાધે?

[૨૩] ઘાસની ટોચ પર રહેલું જળબિંદુ સમુદ્રની સાથે શી રીતે સરખાવાય? તેજ રીતે દેવોના ભોગો આગળ મનુષ્યના ભોગોનુ પણ સમજી લેવું ઘટે

[૨૪] જો આ ઘાસડાની ટોચના જળ બિંદુ જેવા ચંચળ કામભોગો કે જે ક્ષીણ થતા ટુંકા આયુષ્ય સાથેના શામાટે (કયા હેતુને લઇને) કલ્યાણ માર્ગ ન જાણવો?

[૨૫] અહીં કામોથી અનિવૃત્ત (કામાસક્ત) થયેલાનો સ્વાર્થ (આત્મોન્નતિ) હણાય છે અને તેવો પુરુષ ન્યાય (મોક્ષ) માર્ગને સાંભળ્યા છતાં ત્યાંથી પતિત થાય છે

નોંધ —કામ એ બધા રોગોનું અને આપત્તિઓનું મૂળ છે એથી સાવધ રહેવુ

[૨૬] કામભોગોથી નિવૃત્ત થયેલાની આત્મોન્નતિ હણાતી નથી, પણ તે અપવિત્ર દેહને ત્યાગી તે દેવ સ્વરૂપ બને છે એ પ્રમાણે મે સાંભળ્યુ છે

[૨૭] તેવો જીવ જ્યાં ઋદ્ધિ કીર્તિ કાન્તિ આયુષ્ય તથા ઉત્તમ સુખ હોય છે ત્યાં સુંદર મનુષ્યોના વાતાવરણમાં જઈ ઉત્પન્ન થાય છે

હવે તારવણી કરે છે

[૨૮] બાલકનું અજ્ઞાન જુઓ કે જે ધર્મને છોડી, અધર્મને અંગીકાર કરીને અર્થાત્ અધર્મી બનીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

[૨૯] હવે સત્યધર્મને અનુસરનારા ધીરપુરુષનું ધીરપણું જુઓ કે જે ધર્મિષ્ઠ થઇ અધર્મથી દૂર રહીને દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે

[૩૦] પંડિતમુનિ આ પ્રમાણે બાલભાવ તથા અબાલભાવની તુલના કરીને બાલભાવને ત્યાગી અબાલભાવને સેવે

નોંધ —બાલશબ્દ કેવળ અજ્ઞાનતા કે મૂર્ખતા સૂચકજ નથી બલ્કે બાલશબ્દ અનાચારનું પણ સૂચન કરે છે

એ પ્રમાણે કહું છું

એમ એલક સબંધીનું સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

કાપિલિક

કપિલમુનિનુ અધ્યયન

૮

મન એજ બંધ અને મોક્ષનુ કારણ છે મનનો દુષ્ટરોગ બંધન કરે છે અને મનની નિર્મળતા મુમુક્ષુતા જગાડે છે ચિત્તનુ અનિયંત્રિતપણુ ક્યાસુધી ઘસડી જાય છે! અને અંતરાત્માનો એકજ અવાજ લક્ષ્ય આપવાથી કેવી રીતે અધઃપતનમાથી બચાવી લે છે? "કપિલ મુનીશ્વર કે જે આખરે અનંત સુખ પામી મુક્ત થયા છે તેના પૂર્વજીવનમાથી" તેનો મૂર્તિમાન બોધપાઠ અહીં મળી શકે છે

કપિલ કૌશાબી નગરીમા વસેલા એક ઉત્તમ એવા બ્રાહ્મણકુળમા જન્મ્યા હતા યુવાન વયમા માતાની આજ્ઞાથી શ્રાવસ્તી નગરીમા આવી એક દિગ્ગજ પંડિતને ત્યા વિદ્યાધ્યયન માટે લાગી પડ્યા હતા યૌવન વય એક પ્રકારનો નીસો છે એ નીસાને વશ થઈ કૈક યુવાનો માર્ગને ભૂલી જાય છે

કપિલ પોતાનો માર્ગ ચૂકયા વિષયોની પ્રબળ વાસના જાગી વિષયોની આસક્તિથી સ્ત્રીસંગનો નાદ લાગ્યો સ્ત્રીસંગની તીવ્રતર લાલસાએ પાત્ર કુપાત્રને પારખવા ન દીધું અને એ કૃત્રિમ સ્નેહના ગર્ભમા રહેલી વિષયની ઝેરી ભાવનાને પોષનાર તેવુંજ એક સમાન પાત્ર શોધી લીધુ અને સંસાર વિલાસી જીવોને સર્વોત્તમ લાગતા એવા કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યા વારંવાર ભોગવવા છતા તેને જે રસની પિપાસા છે તે સાંપડતી નથી અને

તેમ તેમ અજ્ઞાનતાથી વિવશ થઈ અધઃપતનની ખાડમાં નીચેને નીચે તે ધકેલાતો જાય છે

એકદા લક્ષ્મી અને સાધનોથી હીન અને દીન બનેલો તે પત્નીની પ્રેરણાથી મહારાજના દરબારમાં (પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળમાં પ્રથમ આવનારને સોના મહોરો આપવાનું વ્રત છે) જવા રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે નીકળે છે ત્યાં ચોર ધારી રાજપુરુષો વડે પકડાય છે ત્યાંથી મહારાજાની અનુકંપા વડે છૂટો થાય છે, અને મહારાજા તેના પર પ્રસન્ન થઈ ઈચ્છા મુજબ વરદાન માગવાનું કહે છે

કપિલ વિચારમાં પડે છે 'આ માગું કે તે માગું' તેની લાલસામાં એ લેશથી તૃપ્ત થતી નથી આખરે આખું રાજ્ય માગવા તેનું મન લલચાય છે અને જેવું તે વચન બહાર કાઢવા જાય છે તેજ ક્ષણે અચાનક અંતઃકરણનો અવાજ આવે છે કે રાજ્ય મેળવ્યા પછી પણ તૃપ્તિ ક્યાં હતી?

કપિલનું હૃદય સ્ફટિક જેવું નિર્મળ હતું તેથી એકાએક કપિલનો વિચારવેગ વળી જાય છે સંયોગોમાં ક્યાંય તૃપ્તિ જ નથી લાલસાના પરિણામે બે માસા (સુવર્ણના સિક્કો) માટે આવેલો હું રાજ્ય માગવા તત્પર થયો છતાં તેમાં પણ તૃપ્તિ ક્યાં?

આખરે એ પૂર્વયોગીશ્વરના પૂર્વસંસ્કારો જાગૃત થઈ ગયા સાચા સુખનો માર્ગ સમજાયો અને તેજ વખતે તેણે નૌ કઈ બહારની ગણાતી મિલ્કતનો મોહ ક્ષણવારમાં ત્યાગી દીધો બે માસાની પણ જરૂર તેને લાગી નહિ મહારાજા અને બીજાને વિસ્મિત કરી મૂક્યા અને પોતાના અંતઃકરણને જાગૃત કરી દીધું

સંતોષ સમાન સુખ નથી તૃષ્ણા એજ દુઃખની જનની છે તૃષ્ણા શમાવવાથી તે કપિલના અનેક આવરણો ક્ષય થયા તેનું અંતઃકરણ પ્રફુલ્લિત બન્યું ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ ચિંતનના પરિણામે આત્મધ્યાન કરતાં કરતાં કૈવલ્યને પામ્યા

[૧] અનિત્ય, અસ્થિર અને દુઃખથી ભરેલા સંસારમાં હું શું કર્મ કરું કે જેથી દુર્ગતિ ન પામું (એક જિજ્ઞાસુએ પૂછ્યું)

[૨] પોતાની આસક્તિને છોડી દઈને કોઈ સ્થળે રાગબંધ ન કરતા (મૂકી દેતા દેતા), વિષયોથી સાવ વિરક્ત થાય તો દોષો અને મહાદોષોથી પણ ભિક્ષુ મુકાઈ જાય છે

[૩] વળી સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને દર્શનવાળા તથા સર્વ જીવોના હિત અને કલ્યાણ ચિંતવનારા વીતમોહ મુનિવર મહાવીર પણ જીવોની મુક્તિ માટે આ પ્રમાણે કહે છે

[૪] સર્વ પ્રકારની ગ્રંથીઓ (આસક્તિ) તથા કલહ (ક્લેશ ચિત્ત) ને ભિક્ષુએ છોડી દેવા સર્વ કામ સમાધાન (ભોગોને) જોવા છતાં સાધક એવો બાધક બનતો નથી

[૫] પણ ભોગરૂપ આમિષ (ભોગ્ય વસ્તુ)ના દોષોથી કલુષિત, હિત-કારી માર્ગ અને મુમુક્ષુ બુદ્ધિથી વિમુખ એવો બાળ, મંદ અને મૂઢ જીવાત્મા બળખામાં માખીની માફક (સંસારમાં) બંધાઈ જાય છે

[૬] અધીર (આસક્ત) પુરુષોથી તો આ કામભોગો ખરેખર દુઃખે કરીને તજાય છે સુગથી ત્યાગ નથી જે સદાચારી સાધુઓ હોય છે તેજ દુસ્તર એવા આ સંસાર તરી જાય છે

[૭] નાક દૃષ્ટિ અને અજ્ઞાની ભિક્ષુકો એમ કહેતા હોય છે કે પ્રાણીવધ થાય તેમાં શું? આમ કહેનારા મૃગના (આસક્ત) અને મંદ બુદ્ધિવાળા અજ્ઞાનીઓ પાપી દૃષ્ટિઓ નર્કે કરીને નરકમાં જાય છે

નોંધ —કોઈ બીજાઓ (અન્ય સાધકો) પ્રાણીઓનો વધ કરી આપે જાણે તો તે પણ સાધુજીને અકલ્પ્ય છે

[૮] "ખરેખર પ્રાણીવધ કરવો તો શું? પણ તેને અનુમોદન આપતા પણ કદી સર્વ દુ ખોથી તે જીવ છૂટી શકતો નથી" જે આચાર્યોએ સાચા ધર્મની નિરૂપણા કરી છે તે બધાએ આ પ્રમાણે ફરમાવેલુ છે

નોધ —કોઈ પણ મત, વાદ કે દર્શનમા અહિસાતત્ત્વ સિવાય ધમ બતાવ્યો નથી જૈનદર્શન અહિસાની ખૂબ ગભીર સમાલોચના કરે છે તે કહે છે કે તમો બીજાને દુ ખ ન દો તેટલામાજ અહિસા સમાપ્ત થતી નથી પરતુ કોઈપણ હિસાના કાયને ઉત્તેજના ન મળે તેવો વિવેક રાખવો તે અહિસા છે

[૯] જે પ્રાણોનો અતિપાત (ઘાત) ન કરે તે સમિતિ યુક્ત અને સર્વજીવોનુ રક્ષણ કરનાર (અહિસક) કહેવાય છે આવો મન વાથી સ્થળમાથી પાણીની પેઠે તેમનુ પાપકર્મ નીકળી જવા માડે છે

નોધ —જૈન શાનમાં પાચ સમિતિઓ છે તેમા આહાર આદિ શોધન વ્યવસ્થા તથા પ્રતિષ્ઠાપન (ભિક્ષાદિ વધે તે ક્રેવે સ્થળે મૂકવી) વિધિનો સમાવેશ થાય છે

[૧૦] જગતમા વ્યાપ્ત થયેલા ત્રસ (હાલતા ચાલતા) અને સ્થાવર (સ્થિર રહેના) જીવો પર મન વચન અને કાયાથી દ ન આરભવો

નોધ —સૂક્ષ્મ કે સ્થૂળ જીવોની હિસા મન વાણી કે વર્તનથી ન જ કરવી

[૧૧] શુદ્ધ ભિક્ષાને જાણીને તેમાજ ભિક્ષુ પોતાના આત્માને સ્થાપે સયમયાત્રા માટે ગ્રાસ (કોળીઆ) પ્રમાણે (મર્યાદા પૂર્વક) ભિક્ષા કરે અને રસમા આસક્ત ન થાય

[૧૨] ભિક્ષુ ગૃહસ્થોના વધેલા ઠડા આહારને, જુના અન્ના સાર ળો, શુષ્ક, સાથવો કે (પુનાક) જવ આદિના ભુકાનુ પણ ભોજન કરે છે

નોધ —માત્ર સયમના હેતુથીજ તેનુ શરીર હોય છે અને શરીર ટકાવવા માટે આહાર લેવાનો હોય છે

જે વિદ્યાદ્વારા પતન થવાનો ભય છે તે બતાવે છે

[૧૩] જેઓ લક્ષણવિદ્યા (શરીરના બાહ્યપણ ચિહ્નોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનુ શાસ્ત્ર) સ્વપ્ન શાસ્ત્ર અને અગવિદ્યા (અગ ઉપાગોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનુ શાસ્ત્ર)નો ઉપયોગ કરે છે, તે સાધુઓ નથી કહેવાતા એ પ્રમાણે આચાર્યોએ ફરમાવ્યુ છે

[૧૪] (સયમ ગ્રહણ કર્યા પછી) જેઓ પોતાના જીવનને નિયમમા ન રાખતા સમાધી યોગોથી ભ્રષ્ટ થાય છે તેઓ કામ ભોગોમા આસક્ત થઈને (ક્રમ્મા કરી) આસુરી દેહમા ઉત્પન્ન થાય છે

[૧૫] વળી ત્યાથી (આસુરી ગતિમાથી) પણ ફરીને સસાર ચક્રમા ખૂબ ભ્રમણ કર્યા કરે છે અને સ ્ કર્મના લેપથી લેપાયેલા તેઓને સમ્યક્ત્વ (સદ્બોધ) થવુ અત્યત દુર્લભ છે

માટે સુદર ન્યાય દર્શાવે છે

[૧૬] કોઈ આ આખા લોકને (લોકસમૃદ્ધિને) એકજ વ્યક્તિને ઉપભોગ અર્થે આપી દે તો તેનાથી પણ તે સતુષ્ટ ન થાય કારણકે આ આત્મા (સહિ આત્મા–કર્મ પાશથી જકડાયેલો જીવ) દુ ખે કરીને પૂરાય તેવો છે (સદાય અસતુષ્ટ રહે છે)

[૧૭] જેમ લાભ થતો જાય તેમ લોભ થાય લાભથી લોભ વધતો જાય છે બે માસા (જુના વખતના સિક્કાનુ નામ છે) માટે કરેલુ કાર્ય કરોડોથી પણ પૂરુ ન થયુ

નોધ —જેમ જેમ મળતુ જાય છે તેમ તેમ તૃષ્ણા કેવી રીતે વધે છે તેનુ કપિલ આપેલુ અજોડ્મ ચિત્રણ છે

[૧૮] જેનુ અનેક પુરુષોમા ચિત્ત છે એવી ઉન્નત છાતીવાળી (સ્તનોવાળી) અને રાક્ષસી જેવી સ્ત્રીઓમા આસક્ત થવુ

નહિ કે જે પુરુષને પ્રથમ પ્રલોભન આપીને પછી તેની સાથે ચાકરના જેવુ વર્તન રાખે છે

નોંધ—વેશ્યા કે હલકી વૃત્તિની સ્ત્રીઓના સબધનો આ શ્લોક છે જેવી રીતે પુરુષોને સ્ત્રીઓમા ન લોભાવુ તેજ રીતે સ્ત્રીઓએ પુરુષોમા પણ ન લોભાવુ તે વાત વિવેકપૂર્વક સ્વીકારી લેવી ઘટે અહી શિષ્યને સબોધીને કહેવાયેલુ હોવાથી તે કથનમા તો સ્ત્રીઓની વાત આવે તે સ્વાભાવિક છે પરતુ વાસ્તવિક રીતે તો પુરુષ હો કે સ્ત્રી હો! વિષયની આત વાસનાજ અધોગતિ આપનારી છે

[૧૯] ઘરને ત્યાગી સયમી થયેલો ભિક્ષુ સ્ત્રીઓ પર આસક્ત ન થાય સ્ત્રીસગને તજીને તેનાથી દૂરજ રહે અને પોતાના ચારિત્ર ધર્મને સુદર જાણીને ત્યાજ પોતાના ચિત્તને સ્થિર કરે

[૨૦] એ પ્રમાણે આ ધર્મ વિશુદ્ધ મતિવાળા કપિલમુનિએ વર્ણવ્યો છે તેને જેઓ આચરશે તે તરી જશે અને તેના પુરુષોએ જ બને લોક (આલોક તથા પરલોક) આરાધ્યા સમજવા

નોંધ—રાગ અને લોભના ત્યાગથી મન સ્થિર થાય છે ચિત્તસમાધિ વિના યોગની સાધના નથી યોગસાધના એ તો ત્યાગીનુ પરમ જીવન છે તે સાધવા માટે કંચન અને કામિની એ બ નેના બધન ક્ષણે ક્ષણે નડતરરૂપ છે તેને ત્યાગ્યા તો ઉજ પણ ત્યાગ્યા છતા આસક્તિ રહી જાય છે તે આસક્તિથી દૂર રહેવા સતત જાગૃત રહેવુ એજ સયમી જીવનનુ અનિવાર્ય ગણાવુ કાય છે

એ પ્રમાણે કહુ છુ

એમ કપિલમુનિ સબધીનુ આ મુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

નમિપ્રવ્રજ્યા

નમિરાજર્ષિનો ત્યાગ

૯

મિથિલાના મહારાજા નમિરાજ દાઘજ્વરની દારૂણ વેદના-થી પીડાતા હતા તે વખતે મહારાણીઓ તથા દાસીઓ ખૂબ ચદનો ઘસી રહી હતી હાથમા પહેરેલી ચૂડીઓ પરસ્પર અફ-ળાવાથી જે અવાજ ઉત્પન્ન થતો હતો તે મહારાજના કર્ણપર અથડાઈ વેદનામા વધારો કરતો હોવાથી મહારાજાએ મત્રી-શ્વરને કહ્યુ "આ ઘોઘાટ અસહ્ય છે. તેને બધ કરો" ચદન ઘસનારાઓએ માત્ર હસ્તમા એકેક ચૂડી સૌભાગ્યચિહ્નરૂપ રાખી બાકી બધું દૂર કર્યું કે તુરતજ અવાજ બધ થયો

થોડીવારે નમીશ્વરે પૂછ્યુ "કેમ કાર્ય પૂર્ણ થયુ?"

મત્રી—હાજી

નમીશ્વર—ત્યારે અવાજ શાથી બધ થયો?

મત્રીએ ઉપરની હકીકત જણાવી તેજ ક્ષણે પૂર્વયોગીના હૃદયમા આત્મિક અમર થઈ ગઇ તેણે વિચાર્યું કે જ્યા બે છે ત્યાજ ઘોઘાટ છે, એક છે ત્યા શાતિ છે આજ ગૂઢ ચિતનના પરિણામે (નિમિત્તથી] પૂર્વજન્મનુ સ્મરણ થયું અને શાતિને મેળવવા માટે બહારના બધા બધનો છોડી દઈ એકાકી વિચ-રવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા જાગી વ્યાધિ શાન્તઃ થયો અને તુરતજ એ યોગી સર્પની કાચળી માફક રાજપાટ અને રમણીઓના ભોગવિલાસને તજી, ત્યાગી થયા અને તપશ્ચર્યાના માર્ગે પ્રયાણ

કર્યું તે અપૂર્વ ત્યાગીની કસોટી ઈંદ્ર જેવાએ કરી તે પ્રશ્નોત્તર અને ત્યાગના મહાત્મ્યથી આ અધ્યયન સમૃદ્ધ થયું છે

[૧] દેવલોકથી ચ્યુત થઈને (ઉતરીને) મનુષ્યલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલો નમિરાજ (ઉપરના નિમિત્તથી) મોહનીય કર્મના શાન્ત થવાથી પૂર્વજન્મને સંભારે છે

[૨] પૂર્વજન્મને સંભારીને તે ભગવાન નમિરાજા પોતાની મેળે બોધ પામ્યા હવે પુત્રને રાજ્યારૂઢ કરીને શ્રેષ્ઠ ધર્મ (યોગ માર્ગ) માં અભિનિષ્ક્રમણ કરે છે (પ્રવેશ કરે છે)

[૩] ઉત્તમ અંતઃપુરમાં રહ્યા રહ્યા તે નમિરાજા દેવલોક જેવા (દેવભાગ્ય) ઊંચા પ્રકારના ભોગોને ભોગવી, હવે જ્ઞાની (તેની અસારતાને જાણનાર) બની બધું છોડી દે છે

[૪] (તે) નાના શહેરો તથા પ્રાન્તોથી જોડાએલી મિથિલાનગરી મહા થીસેના યુવાન રાણીઓ તથા બધા નોકર ચાકરોને છોડીને નીકળી ગયા (યોગ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા) અને તે ભગવાને એકાન્તમાં જઈ અધિષ્ઠાન કર્યું

[૫] જ્યારે નમિરાજા જેવા મહાન્ રાજર્ષિનું અભિનિષ્ક્રમણ થયું અને પ્રવ્રજ્યા (ગૃહ ત્યાગ) થવા લાગી ત્યારે મિથિલાનગરીમાં કોલાહલ (હાહાકાર) થઈ રહ્યા

નોંધ —મિથિલા તે કાળમાં મહાન નગરી હતી તે નગરી નીચે અનેક પ્રાંત, શહેર નગર અને ગામો હતા એવા રાજર્ષિ આવા દેવ ભોગ્ય ભોગોને ભોગવતા હોય ત્યાં એકાએક ત્યાગ સ્ફુરે એ પૂર્વ ના મહા યોગ બળને સૂચવે છે આવી વ્યક્તિનો સદાચાર પ્રજાપ્રેમ ન્યાય વગેરે ખૂબ અપૂર્વ હોય અને તેથી તેના વિરહને લઈને સ્નેહીવર્ગને આઘાત લાગે તે સ્વાભાવિક છે

[૬] ઉત્તમ પ્રવ્રજ્યાસ્થાને વિરાજેલા રાજર્ષિને સંબોધી ઇંદ્રમહારાજ બ્રાહ્મણરૂપે આ વચન બોલ્યા —

નોધ —નમિરાજર્ષિની કસોટી માટે આવેલા ઇદ્રે બ્રાહ્મણનો સ્વાગ સજ્યો હતો તેનાણે એ પ્રશ્નમાળા પૂછી તેનો ઉલ્લેખ છે

[૭] 'આર્ય' આજે મિથિલાનગરીમા કોલાહલથી વ્યાપ્ત (હલ્લકલ્લમય) અને ભયકર શબ્દો ઘરઘર તથા મહેલ મહેલમા શામાટે સભળાય છે?

[૮] ત્યારબાદ આ વાતને સાભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિએ દેવેન્દ્રને આ વચન કહ્યુ —

[૯] મિથિલામા ઠડી છાયાવાળુ મનોહર, ફુલ અને પાન થી ભરેલુ તેમજ હમેશા લાકજનોને બહુ લાભ કરનારુ એવુ ચૈત્યવૃક્ષ છે

[૧૦] હે બ્રાહ્મણ' તે મનોહર ચૈત્યવૃક્ષ (આજે) પ્રચડ વાયુથી ઉખડી જવુ હોવાથી અશરણ બની ગયેલા અને તેજ કારણે દુખિત અને વ્યાધિથી પીડાયેલા એવા આ પક્ષીઓ આક્રદ કરી રહ્યા છે

નોધ —મિથિલાના નગરજનોને પક્ષીઓરૂપ અને નમિરાજને વૃક્ષરૂપ બતાવ્યા છે

[૧૧] આ અર્થને સાભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો દેવેન્દ્ર ત્યારબાદ નમિરાજર્ષિને સબોધીને આ વચન બોલ્યો —

[૧૨] હે ભગવન્' આ અગ્નિ અને (તેમા મદદ કરનાર) વાયુ આ મદિરને બાળી રહ્યો છે અને તેથી (તમારુ) અતપુર પણ બળી રહ્યુ છે તમે શામાટે તે તરફ જોતા નથી?

[૧૩] આ અર્થને સાભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિ દેવેદ્રપ્રતિ આ વચન બોલ્યા —

[૧૪] જેનું ત્યા (મિથિલામા) કઈપણ છેજ નહિ તેવા અમે સુખેથી રહીએ છીએ અને સુખે કરીને જીવીએ છીએ (તેથી હે બ્રાહ્મણ!) મિથિલા બળતા છતા મારુ કશુ બળતુ નથી —

[૧૫] કારણ કે સ્ત્રીપુત્ર પરિવારથી મુક્ત થયેલા અને સંસારના વ્યાપારથી પર થયેલા ભિક્ષુને કંઈ પ્રિય પણ નથી અને કંઈ અપ્રિય પણ નથી

નોંધ —જ્યાં આસક્તિ છે ત્યાં રાગ છે ત્યાંજ દ્વેષ છે દ્વેષ છે ત્યાં અપ્રિયતા છે જો પ્રિયતાનો નાશ થયો તો અપ્રિયતા સહેજે સમાઈ જાય અને એ બન્ને વિરમે કે દુઃખ માત્ર ગયું કારણ કે દુઃખની લાગણી તેવા ભાવને લઈનેજ થાય છે

[૧૬] ગૃહસ્થાશ્રમથી પર થયેલા એવા ત્યાગી અને ગમે તે જંજાળથી મુક્ત થઈ એકાન્ત (આત્મ) ભાવનેજ અનુસરનારા ભિક્ષુને ખરેખર દરેક સ્થળે બહુ આનંદ હોય છે

નોંધ —રાગ બધો હૃદયમાં છે હૃદયશુદ્ધિ થઈ ને સંતોષ જન્મ્યો કે તુરતજ કલ્યાણ અને મંગળના દરેક સ્થળે દર્શન થવાના

[૧૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો દેવેન્દ્ર ત્યારબાદ નમિરાજર્ષિને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે બોલ્યો —

[૧૮] હે ક્ષત્રિય ! કિલ્લો, ગઢનો દરવાજો, ખાઈઓ અને સેંકડો સુભટને હણી નાખે તેવું યંત્ર (તોપ જેવું યંત્ર) બનાવીને પછી જા

નોંધ —તું તારા ક્ષત્રિય ધર્મને પહેલાં સંભાળી પછી ત્યાગીના ધર્મને સ્વીકાર જો પહેલા ધર્મને ચૂકીશ તો આગળ કેમ વધી શકીશ ?

[૧૯] ત્યારબાદ આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૨૦–૨૧] શ્રદ્ધા (સત્યપર અડગ વિશ્વાસ) રૂપી નગર સંવર (સંયમ) રૂપી ભાગોળ, ક્ષમારૂપી સુંદર ગઢ ત્રણ ગુપ્તિ (મન, વચન અને કાયાનું સુનિયમન) રૂપી દુપ્રધર્ષ (દુર્જય શતઘ્ની શસ્ત્ર વિશેષ), પુરુષાર્થરૂપી ધનુષ્ય ઈર્યા (વિવેકપૂર્વક ગમન)

રૂપી દોરી અને વીરત્વરૂપી બાણુ બનાવીને મત્ય સાથે પરિ મથન (મત્યચિંતન) કરવુ જોઇએ

[૨૨] મારણકે તપશ્ચર્યારૂપ બાણોથી યુક્ત તેવોજ મુનિ કર્મરૂપ બખ્તરને ભેદી સગ્રામમા વિજય પામે છે અને ભવ (સંસારરૂપ બધન) થી મુક્ત થાય છે

નોધ—બાહ્ય યુદ્ધાનો વિજય ક્ષણિક હોય છે અને પરિણામે પરિતાપજ ઉપજાવે છે શત્રુનો પોતે શત્રુ બની પોતાના બીજા અનેક શત્રુઓની પરપરા ઉત્પન્ન કરે છે આથી તેના યુદ્ધની પરપરા જન્મોજન્મ ચાલ્યા કરે છે અને તેથી યુદ્ધથી વિરામ મળતો જ નથી અને એ વાસનાને કારણે જ અનેક જન્મ લેવા પડે છે, માટે બહારના શત્રુઓ જેથી ઉત્પન્ન થાય છે તે શત્રુઓ કે જે હૃદયમા ભરાઇ બેઠા છે, તેને હણવા માટે પ્રયાસ આદરવો એજ મુમુક્ષુનુ કર્તવ્ય છે

તે સગ્રામમા કઈ કઇ જાતના શસ્ત્રો જોઇએ તેની ખૂબ ઊંડી શોધ કરી ઉપરના સાધનો નમિ ભગવાને વર્ણવ્યા છે તે યોગીનો અનુભવ આપણા જીવન સગ્રામમા ક્ષણે ક્ષણે જરૂરી છે

આ ઉત્તરથી વિસ્મિત થયેલો દઢ થોડીનાર અવાક રહ્યો

[૨૩] આ તત્ત્વને સાભળીને વળી હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ષિને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —

[૨૪] હે ક્ષત્રિય[1] ઊંચા પ્રકારના બગલાઓ, મેડીવાળા ઘરો તથા બાલાગ્રપોતિકાઓ (ક્રીડાના સ્થાનો) કરાવી પછી જા

[૨૫] આ અર્થને સાભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા એવા નમિરાજર્ષિ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૬] જે ચાલતા ચાલતા માર્ગમા ઘર કરે છે તે ખરેખર સદેહ ભરેલુ છે જ્યા જવાને ઇચ્છે ત્યાજ શાશ્વત (નિશ્ચિત[1]) ઘરને કરવુ જોઇએ

નોંધ —આ શ્લોકનું હૃદય બહુ ગંભીર છે શાશ્વતસ્થાન એટલે મુક્તિ મુમુક્ષુનું ધ્યેય તે માત્ર મુક્તિનું છે તો તે સ્થાન મેળવ્યા વિના માર્ગમાં એટલે કે આ સંસારમાં બીજા ઘર બાંધવાનાં બંધન શા માટે કરે?

[૨૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ષિને આ પ્રમાણે બોલ્યો —

[૨૮] હે ક્ષત્રિય! લોમહર્ષ ગાંઠડી છોડનાર તસ્કર અને બધા વગેરે આવાઓને નિવારીને તથા નગરનું કલ્યાણ કરીને પછી જા

નોંધ —લોમહર વગેરે બધા ચોરોના વિવિધ પ્રકારો છે

[૨૯] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૩૦] ઘણીવાર મનુષ્યો નિરર્થક દંડને (હિંસાને) યોજે છે આવા સ્થળે ગુનો નહિ કરનારા વિના વાંકે બંધાઈ જાય છે ત્યારે ગુનેગાર (ઘણીવાર) છૂટી જાય છે

નોંધ —વિશેષ કરીને દુષ્ટમન કે દુષ્ટ વાસના જ ગુનો કરાવે છે પરંતુ તેને કોઈ દંડ આપતું નથી ઇંદ્રિયો અને શરીર દંડાય છે આ નિરર્થક દંડ છે દુષ્ટ વાસનાઓને દંડવી એજ સાચો દંડ છે તેને જ દંડવા માટે કોશિશ કરવી જોઈએ

[૩૧] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ષિ પ્રતિ આ પ્રમાણે બોલ્યો —

[૩૨] હે ક્ષત્રિય! હે નરાધિપ! કેટલાક રાજાઓ કે જે તને નમ્યા નથી તેઓને વશ કરીને પછી જા

[૩૩] આ અર્થને સાંભળીને વળી હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિએ દેવેન્દ્રને આમ કહ્યું —

[૩૪] દશલાખ સુભટને દુર્જય સંગ્રામમાં જીતવા કરતાં એકજ માત્ર આત્માને જીતવો તે ઉત્તમ છે અને સાચી જીત છે

નોંધ —બહારના યુદ્ધમાં લાખો યુવાને એકલા હાથે જીતનારને પણ જૈનશાસન વીર નથી ગણાવતું કારણકે તે સાચી જીત નથી, પણ દૂર છે. જો એક પોતાના આત્માને જીતીય તો તે જ સાચો વિજય છે

[૩૫] આત્મા સાથેજ યુદ્ધ કરો, બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે? શુદ્ધ આત્માથી દુષ્ટપ્રકૃતિવાળા આત્માને જીતીને સુખ મેળવી શકાય છે

નોંધ —વિષય ઘણો વિચારણીય અને ગંભીર છે માટે ખૂબ વિચારવું

[૩૬] પાંચ ઇંદ્રિયો, ક્રોધ માન, માયા અને લોભ તથા દુર્જય એવા આત્માને જીતવો એ ઉત્તમ છે કારણકે આત્મા જીત્યો કે સર્વ જીતાયું

[૩૭] આ અર્થ સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્રે નમિરાજર્ષિને આમ કહ્યું —

[૩૮] હે ક્ષત્રિય ! મોટા મોટા યજ્ઞો કરીને, તાપસ, શ્રમણો અને બ્રાહ્મણોને જમાડીને, દાન કરીને, ભોગવીને તથા યજન કરીને પછીજ જા

નોંધ —તે કાળમાં ક્ષત્રિયોને યજ્ઞ કરાવવા માટે બ્રાહ્મણો પ્રેરણા કરતા અને પોતાને જમાડવામાં જ ધર્મ બતાવતા હતા ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મ કરતા આ ધર્મ વિશિષ્ટ ગણાતો હતો તેથી ક્ષત્રિય કર્મ બતાવી અહીં ધર્મ દિશાનું સૂચન કર્યું છે

[૩૯] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૪૦] જે પ્રતિ માસે (એકેક મહિને) દશ દશ લાખ ગાયો દાનમાં આપે તેના કરતાં કંઈપણ નહિ આપનારનો સંયમ (જ માત્ર અવશ્ય ઉત્તમ છે) વધી જાય છે

મળતા નાગ જેવા છે કામોને પ્રાર્થના કરતા કરતા જીવો બિચારા કામને પામ્યા વિનાજ દુર્ગતિમા ચાલ્યા જાય છે

નોંધ —સસારનો આસક્ત કેઇક જ એવો પ્રાણી નથી કે જેની આશા મરતી વખતે એ ાથી દૂર થતા થતા પૂર્ણ થઇ શકી હોય આશા કે વાસના એ / જ મની દાતા છે

ચાર કપાયોના પરિણામ દર્શાવે છે

[૫૪] ક્રોધથી અધોગતિમા જવાય છે માનથી અધમગતિ થાય છે માયા (કપટ)થી સદ્ગતિ મળતી નથી પણ લોભથી તો આ લોક અને પરલોક બ નેનો ભય હોય છે

નોંધ —શાસ્ત્રકારોએ ચારે કપાયોનું પરિણામ બહુ દુ ખકર બતાવ્યુ છે પરતુ તેમા પણ લોભ તો ઘણોજ હાનિ ર્તા છે લોભીનુ વર્તમાનજીવન પણ અપકીર્તિવાળુ હોય છે અને તે પા૫નો સચય પણ ખૂબ કરતો હોય છે આથીજ લોભને સર્વ વિનાશક કહ્યો છે

[૫૫] તેવે જ ટાણે બ્રાહ્મણનુ ૫ છોડી દઈને અને ઇન્દ્રનુ રૂપ ધારણ કરીને આવા પ્રકારની મધુરવાણીઓથી સ્તુતિ કરતો છતો ઇન્દ્ર વંદન કરે છે અને કહે છે—

[૫૬] અહો ! તમે ક્રોધને જીતી લીધો છે માનને (અભિમાનને) દૂર કર્યું છે માયાને હટાવી છે અને લોભને સપૂર્ણ વશ કર્યો છે

[૫૭] વાહ હે સાધુજી ! શુ તમારુ સરળપણુ ! શુ તમારી કોમળતા ! કેવી તમારી અનુપમ સહનશીલતા ! શુ તમારુ તપ ! અને શી તમારી નિરાસક્તિ !

[૫૮] હે ભગવન્ ! અહીં પણ આપ ઉત્તમ છો પછી પણ ઉત્તમ થવાના લોકમા સર્વ શ્રેષ્ઠ સ્થાન એવી મુક્તિને તમે નિ શંકી થઈને અવશ્ય પામવાના

[૫૯] ઈંદ્રદેવ એ પ્રમાણે ઉત્તમ શ્રદ્ધાપૂર્વક નમિરાજર્ષિની સ્તુતિ કરતા અને પ્રદક્ષિણા કરતા કરતા વારવાર વળી વળી વંદન કરે છે

[૬૦] ત્યારબાદ ચક્ર તથા અંકુશ ઈત્યાદિ લક્ષણોથી અંકિત થયેલા મુનીશ્વરના ચરણોને પૂજીને લલિત અને ચપલ કુંડલ તથા મુકુટને ધારણ કરનાર ઈંદ્રરાજ આકાશમાં અંતર્ધ્યાન થયા

[૬૧] વિદેહનો રાજવી નમિ મુનિ કે જે ઘરબાર તજીને શ્રમણ ભાવમાં બરાબર સ્થિર રહેલ છે તે સાક્ષાત ઈંદ્રદ્વારા પ્રેરાઈને પોતાના આત્માને વિશેષ નમ્ર મનાવે છે

[૬૨] આ પ્રમાણે વિશેષ શાણા અને બુદ્ધિમાન સાધકો સ્વયં બોધ પામીને જેમ નમિ રાજર્ષિ થયા તેમ ભોગોથી નિવૃત્ત થાય છે

નોંધ—ભોગોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ આસક્તિનો ત્યાગ એજ ત્યાગ કષાયોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ સાચા ત્યાગ વિના આનંદ કયાં છે ?

એમ કહું છું

એ પ્રમાણે નમિ પ્રવ્રજ્યા નામનું નવમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

દ્રુમપત્રક

વૃક્ષનુ પા ડે

૧૦

વૃક્ષનુ પાદડુ ખરી જાય છે, તેમ શરીર જીર્ણ થઇ ખરી જાય છે મનુષ્યદેહનુ પણ તેમજ સમજવુ અનત સસારમા ક્રમપૂર્વક ઉ નતિક્રમે માનવદેહ મળે છે તે માનવ દેહ પામ્યા પછી પણ સુદર સાધનો, આર્યભૂમિ અને આર્યો ધર્મ પણ અનેક સંકટો પછીજ પ્રાપ્ત થાય છે ભોગો ભોગવવાની અતૃપ્ત વાસના તો દરેક જ મના, તે તે જ અયોગ્ય શરીરદ્વારા આપણને દહાજ કરે છે માટે અલ્પકાળમા અલ્પ પ્રયત્નસાધ્ય ધર્મ શામાટે ન આરાધીએ ?

પ્રમાદ એ રોગ છે પ્રમાદ એજ દુ ખ છે પ્રમાદને પરહરી પુરુષાર્થ કરવો તેજ અમૃત છે તેજ સુખ છે

ગૌતમને ઉદ્દેશીને ભગવાન બોલ્યા —

[૧] પીળુ થયેલુ પાદડુ જેમ રાત્રિના સમુદાય પસાર થયે (કાળ પૂરો થઇ ગયા પછી) પડી જાય છે તેમ મનુષ્યોનુ જીવન પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થયેથી પડી જાય છે માટે હે ગૌતમ !

[૩] વળી મહ બહુ વિઘ્નોથી ભરપૂર અને ઝડપથી આવ્યા જતા (નાશવત) આયુષ્યવાળા જીવતરમા પૂર્વે કરેલા દુષ્કર્મને જલદી દૂર કર હે ગૌતમ ! એમા સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૪] બધા જીવોને ખરેખર લાંબા કાળે પણ દુ ખે કરીને મળી શકે તેવો આ મનુષ્યભવ છે કારણકે કર્મોના વિપાકો (પરિણામો) ગાઢ હોય છે (પરિપક્વ હોયછે) માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

નોંધ —ગાઢ એટલે ભોગવ્યા વિના ન છૂટે તેવા ઘટ્ટ હોય છે

મનુષ્યજીવન પામવા પહેલા ક્રમવી જીવનથી જે સ્થિતિમાનો વિકાસ થાય છે તે અને ત્યાનુ કાળપ્રમાણ બતાવે છે

[૫] પૃથ્વીકાય (પૃથ્વીરૂપ) મા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટ (વધુમા વધુ પૃથ્વીના ભવ કર તો) અસખ્યાત (કાળપ્રમાણ) વર્ષો સુધી રહે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ —જો વિપાસભૂમિ રૂપ નરદેહમા કર્તવ્ય ચૂકો તો નીચે જવુ પડે છે કે જ્યા ઘણો કાળ અવ્યક્ત સ્થિતિમા જ રહેવાનુ હોય છે

[૬] કદાચ જળમાયમા (જળયોનિમા) જાય તો ત્યાપણું ઉત્કૃષ્ટ રીતે વા વાર તેજ યોનિમા ઉત્પન્ન થઇ અસખ્યાત કાળપ્રમાણુ સુધી રહેવુ પડે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ —પ્રમાદ એટલે આત્મસ્ખલના અને આત્મસ્ખલના એજ પતન આપણી સૌની પ્રત્યેક ઇચ્છાનો વિકાસ અર્થે જ હોય છે આત્મવિકાસ માટે જ આપણે માનવદેહ મેળવી ગૌરવ લઇ રહ્યા છીએ આપણો પ્રયત્ન એ વિકાસ અર્થેજ છે તેથી આત્મવિકાસમા જાગરૂક રહેવુ કે સાવધાન થવુ તેજ આપણુ ધ્યેય હોવુ જોઇએ અને તેનુ જ નામ અપ્રમત્તતા છે

જૈનદર્શન આત્મસ્ખલના ને પાચ પ્રકારમા વિભક્ત ક છે

(૧) મદ (સાધનો મેળવી અભિમાન–અહંકાર રાખવો) (૨) વિષય (ઇંદ્રિયોના કામભોગોમા આસક્ત રહેવુ (૩) ક્રોધ કપટ રાગ અને દ્વેષ કર્યા કરવાં (૪) નિદ્રા (૫) વિકથા (આત્મોપયોગ રહિત કથા પ્રલાપો કર્યા કરવા

આજ પાચ પ્રમાદો ઝેરરૂપ છે અને અધોગતિમા લઈ જનાર લૂટારુઓ છે તેથી પાચ ઝેરોથી અલગ રહી પુરુષાર્થ કરવો તેજ અપ્રમત્તતા છે તેજ અમૃત છે

[૭] અગ્નિકાયમા જીવ તોપણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અસખ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૮] વાયુકાયમા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અસખ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૯] વનસ્પતિકાયમા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનતકાળ સુધી અને દુખે કરીને અત આવે તેવી રીતે ભોગવ્યા કરે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોધ—પૃથ્વી જળ અગ્નિ વાયુ અને વનસ્પતિમા પણ જીવો હોય છે એમ હવે તો વૈજ્ઞાનિક શોધ જાહેર થઇ છે તે સ્થિતિમા જે ચેતન રહે છે તેમને સ્થૂલ માનસ કે બુદ્ધિવિકાસ હોતો જ નથી અને તેવી સ્થિતિમા રહીને જે વિકાસ થાય છે તે (અવ્યક્ત) પરાધીન હોય છે આ બધુ જણાવીને શાસ્ત્રકાર એ કહેવા માગે છે કે મનુષ્યદેહ એજ પુરુષાર્થનુ પરમસ્થાન છે માટે ત્યા પ્રમાદ કરવો એવો ન પૂરી શકાય તેવી ખોટ છે

[૧૦] બે ઇંદ્રિય (શરીર અને જીભવાળા) કાયમા ગયેલો જીવ વધુ રહે તો સખ્યાત કાળ પ્રમાણ સુધી રહે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોધ –કાળનુ ભિન્નભિન્ન પ્રમાણ ભિન્ન ભિન્ન દાખલા ઇદિ શાસ્ત્રોમા છે ગણિતશાસ્ત્ર પરાર્ધ સુધીની સખ્યાને સખ્યાત કાળ માને છે પણ જૈનશાસ્ત્રે તો તેથી પણ આગળ એટલે એકમ દશક સો એમ ઉત્તરોત્તર અઠાવીસ રકમ સુધી સખ્યાતકાળ માન્યો છે અસખ્યાત કાળ સબધી

એટલે કે જેની સખ્યા ન ગણાય તે કાળ અસખ્યાત એમ બતાવ્યુ નથી બલ્કે અસખ્યાત માટે પણ ચોક્કસ પ્રમાણ છે અને તે બન્નેથી આગળની સખ્યા કે જેનો મનુષ્ય બુદ્ધિથી કશો નિર્ણય ન થઈ શકે તેને અનતકાળ કહ્યો છે

[૧૧] ત્રણ ઇંદ્રિય (શરીર, જીભ તથા નાક) વાળા શરીરમા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો સખ્યાતકાળ સુધી રહે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૧૨] ચાર ઇંદ્રિય (શરીર, જીભ, નાક અને આખ) વાળા શરીરમા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો સખ્યાતકાળ સુધી રહે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમા ન કર

[૧૩] પાચ ઇંદ્રિય (શરીર, જીભ, નાક, આખ અને કાન) કાયામા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટરીતે ફરીફરી સાત કે આઠ જન્મો ગ્રહણ કરી શકે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમા ન કર

[૧૪] તેમા પણ દેવ કે નરકગતિમા ગયેલો જીવ તો માત્ર એકજ વાર મળગરીતે ભવ ગ્રહણ કરી શકે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમા ન કર

નોધ — દેવ અને નરક બન્ને ગતિને ઔપપાતિક કહે છે કારણ કે ત્યા જીવ સ્વય (વિના યોનિએ) ઉત્પન્ન થાય છે તેના શરીર પણ જુદા પ્રકારના હોય છે તેથી માનવ કે પશુના શરીરની માફક આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પહેલાં કોઇ શસ્ત્રોથી નાશ પામતો નથી દેવ કે નરક યોનિનો જીવ એકવાર ત્યા જઈ આવ્યો હોય તે ફરીને બીજી કોઈ ગતિમા ગયા બાદજ દેવ કે નરકગતિમા જઈ શકે આવી કર્માનુસાર ત્યાની સ્થાન ઘટના શાસ્ત્રકારોએ કહેલી છે

[૧૫] શુભ (સારા) અને અશુભ (ખરાબ) કર્મોને લઇને બહુ પ્રમાદવાળો જીવ આ પ્રમાણે (ઉપરના ક્રમથી) આ ભવરૂપ સસારચક્રમા ભમ્યા કરે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમા ન ક

નોંધ—અહીં સુધી અધોગતિમાથી ક્રમગતિ અને અવિકસિત જીવનમાથી વિકસિત જીવનસુધીનો સપૂર્ણ ક્રમ બતાવી દીધો છે આ ક્રમમા સામા ચરીતે શાસ્ત્રોક્ત બધી ઉત્ક્રમણ ભૂમિકાઓનો સમાવેશ થઈ ગયો છે

[૧૬] મનુષ્યભવ પામીને પણ ઘણા જીવો ચોર અને મ્લેચ્છ ભૂમિમા ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આર્યભાવ (આર્યભૂમિનું વાતાવરણ) પામવો પણ દુર્લભ છે માટે સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ—આર્ય ધર્મનો અર્થ સાચો ધર્મ કે જેમા અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને ત્યાગ એ પાચ અગોનો સમાવેશ થાય છે મનુષ્ય શરીર પામ્યા છતા ઘણા જીવો મનુષ્યશરીરે પશુ કે પિશાચ જેવા હોય છે

[૧૭] આર્ય દેહને પામીને પણ અખડ પચેન્દ્રિયપણું (બધી ઇન્દ્રિયો અખડ હોય તેવી સ્થિતિ) ખરેખર વિશેષ દુર્લભ છે કારણકે (ઘણે ભાગે) ઇંદ્રિયોની વિકળતા (અપૂર્ણ ઇંદ્રિયો) દેખાય છે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

નોંધ—ઇંદ્રિયો અને શરીર એ બધાં સાધનો છે જો સાધનો સુંદર ન હોય તો પણ પુરુષાર્થમા ફેર પડે છે

[૧૮] જીવ સપૂર્ણ પચેંદ્રિયપણું (સપૂર્ણ સાધનો) પણ મેળવી શકે છે છતા ખરેખર સાચા ધર્મનુ શ્રવણ અતિ દુર્લભ છે કારણકે કુતીર્થ (અધર્મ) ને સેવનાર સમૂહ ઘણો દેખાય છે માટે (તને તો ઉચ્ચ સાધનો મળ્યા છે તો) હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૧૯] ઉત્તમ શ્રવણ (સત્સગ–સદ્ધર્મ) પામીને પણ (સત્સગ) યથાર્થ શ્રદ્ધા થવી બહુ દુર્લભ છે કારણ અવિદ્યાને સેવનાર (અજ્ઞાની) સમૂહ સસારમા બહુ દેખાય છે માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૨૦] સદ્ધર્મ પર વિશ્વાસ કરનારને પણ સાચાધર્મને કાયાથી સ્પર્શ

કરવો (તે પ્રમાણે વર્ણન કરવુ) તે અતિઅતિ દુર્લભ છે કારણ કે કામભોગોમા આસક્ત થયેના જીવો સંસારમા બહુ દેખાય છે માટે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

કામભોગો જે દ્વારા ભોગવાય છે તેની વખત જતા શી સ્થિતિ થાય છે ? તે સ્પષ્ટ બતાવે છે

[૨૧] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ શ્વેત થવા લાગ્યા છે તારા કાનોની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

૨૨] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ શ્વેત થવા લાગ્યા છે તારી આંખોનુ બળ હણાઈ રહ્યુ છે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૩] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ શ્વેત થવા લાગ્યા છે તારુ નાસિકાબળ હીન થયુ છે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૨૪] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ ફીકા પડવા લાગ્યા છે તારી જીભની શક્તિ હરાઈ ગઇ છે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૨૫] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ ફીકા પડી ગયા છે તારી સ્પર્શેન્દ્રિયની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૨૬] તારુ શરીર જીર્ણ થયુ છે તારા કેશ ફીકા પડી ગયા છે તારુ સર્વબળ હરાઇ રહ્યુ છે માટે હવે તુ સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોધ—આ કથન ભગવાને ગૌતમને ઉદ્દેશી આપણ સૌને ફરમાવ્યુ છે એટલે આપણે આપણા જીવનમા ઉતારવુ એજ ઉત્તમ છે આપણામાના

નોંધ–અહીં સુધી અધોગતિમાંથી ઊર્ધ્વગતિ અને અવિકસિત જીવનમાંથી વિકસિત જીવનસુધીનો સંપૂર્ણ ક્રમ બતાવી દીધો છે. આ ક્રમમાં સામાન્યરીતે શાસ્ત્રોક્ત બધી ઉત્ક્રમણ ભૂમિકાઓનો સમાવેશ થઈ ગયો છે.

[૧૬] મનુષ્યભવ પામીને પણ ઘણા જીવો ચોર અને મ્લેચ્છ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આર્યભાવ (આર્યભૂમિનું વાતાવરણ) પામવો પણ દુર્લભ છે માટે સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ–આર્યધર્મનો અર્થ સાચો ધર્મ કે જેમાં અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને ત્યાગ એ પાંચ અંગોનો સમાવેશ થાય છે. મનુષ્ય શરીર પામ્યા છતાં ઘણા જીવો મનુષ્યશરીરે પશુ કે પિશાચ જેવા હોય છે.

[૧૭] આર્ય દેહને પામીને પણ અખંડ પંચેન્દ્રિયપણું (બધી ઇંદ્રિયો અખંડ હોય તેવી સ્થિતિ) ખરેખર વિશેષ દુર્લભ છે. કારણકે (ઘણે સ્થળે) ઇંદ્રિયોની વિકળતા (અપૂર્ણ ઇંદ્રિયો) દેખાય છે. હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

નોંધ–ઇંદ્રિયો અને શરીર એ બધાં સાધનો છે. તે સાધનો સુંદર ન હોય તો પણ પુરુષાર્થમાં ફેર પડે છે.

[૧૮] જીવ સંપૂર્ણ પંચેંદ્રિયપણું (સંપૂર્ણ સાધનો) પણ મેળવી શકે છે છતાં ખરેખર સાચા ધર્મનું શ્રવણ અતિ દુર્લભ છે, કારણકે કુતીર્થ (અધર્મ) ને સેવનાર સમૂહ ઘણો દેખાય છે. માટે (તને તો ઉચ્ચ સાધનો મળ્યાં છે તો) હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૯] ઉત્તમ શ્રવણ (સત્સંગ–સદ્ધર્મ) પામીને પણ (તેના પર) યથાર્થ શ્રદ્ધા થવી બહુ દુર્લભ છે. કારણ અવિદ્યાને સેવનાર (અજ્ઞાની) સમૂહ સંસારમાં બહુ દેખાય છે. માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૦] સદ્ધર્મ પર વિશ્વાસ કરનાર પણ સાચાધર્મને કાયાથી સ્પર્શ

કરવો (તે પ્રમાણે વર્તન કરવુ) તે અતિઅતિ દુર્લભ છે કારણકે કામભોગોમા આસક્ત થયેના જીવો સમાગ્મા બહુ દેખાય છે માટે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

કામભો ।। જે દ્વારા ભોગવાય છે તેની વખત જતા શી સ્થિતિ થાય છે ? તે સ્પષ્ટ બતાવે છે

[૨૧] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ શ્વેત થવા લાગ્યા છે તારા કાનોની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

૨૨] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તા । કેશ શ્વેત થવા લાગ્યા છે તારી આખો રૂ બળ હણાઈ રહ્યુ છે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમા ન કર.

[૨૩] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ શ્વેત થવા લાગ્યા છે તારુ નાસિકાબળ હીન થયુ છે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમા ન કર

[૨૪] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ ફીકા પડવા લાગ્યા છે તારી જીભની શક્તિ હરા ગઇ છે હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૨૫] તારુ શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યુ છે તારા કેશ ફીકા પડી ગયા છે તારી સ્પર્શેન્દ્રિયની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૨૬] તારુ શરીર જીર્ણ થયુ છે તારા કેશ ફીકા પડી ગયા છે તારુ સર્વબળ હરાઇ રહ્યુ છે માટે હવે તુ સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ—આ કથન ભગવાને ગૌતમને ઉદ્દેશી આપણ સૌને ફરમાવ્યુ છે એટલે આપણે આપણા જીવનમા ઉતારવુ એજ ઉત્તમ છે આપણામાના

કો તરુણ કોઈ યુવાન અને કોઈ વૃદ્ધ પણ થતા હશે, કોઈકપરની સ્થિતિ અનુભવતા હશે અને ઈ હવે અનુભવવાના હશે પરન્તુ સૌની આ સ્થિતિ વહેલી મોડી થતી રહે છે ઉપરના શ્લોકમા ચાલુ વર્તમાનકાળના પ્રયોગ હોવા છતા સંસ્કૃત વ્યાકરણ પ્રમાણે અદ્યતન પણ વર્તમાનકાળમા ભાષાતર તેટલા માટે મૂક્યુ છે કે તેજ સગત લાગે છે

કદાચ જીર્ણ શરીર ન હોય તેને શાનો ભય છે કે તે પ્રમાદમા ન પડે ?

[૨૭] (પતંથો) પ્રત્યે અરુચિ, ગડગુમડના દર્દ વિસૂચિકા (કોલેરા) વગેરે જુદી જુદી જાતના રોગો તને સ્પર્શ કરે, જેનાથી શરીર કષ્ટ પામે અને કાયા નાશ પણ પામી જાય માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોધ –આખુ શરીર રોગોનુ સ્થાન છે જેમ જેમ નિમિત્ત મળે તેમ તેમ તેનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે રોગો બાલપણ યુવાની કે વૃદ્ધાવસ્થા એ બધામા લાગુ જ છે માટે જગ પણ શરીર સૌંદર્ય કે સાધનોમા આસક્ત ન થતા આત્મસ્વરૂપ વિચારવુ

[૨૮] શરદ્ઋતુનુ ખીલેલુ કમળ, જેમ પાણીથી ઉત્પન્ન થવા છતા નિર્ગણ રહે છે તેમ તું તારી આસક્તિથી અલગ થા અને સર્વ વસ્તુના મોહથી રહિત થઈ હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૨૯] ધન અને ભાર્યા (પત્ની) ને છોડીને તે સાધુતાને આદરી છે માટે તે વમેલા (ભોગો) નુ ફરીથી પાન ન કર હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો (સયમમાર્ગમા) પ્રમાદ ન કર

નોધ —છોડેલાને એક યા બીજે રૂપે યાદ કરવુ કે તેના સકલ્પ કરવા તે પણ પાપ છે માટે ત્યાગી એએ કેવળ અપ્રમત્તપણે આત્મચિંતનમાજ મસ્ત રહેવુ

[૩૦] તેમજ મિત્રજનો, ભાઈઓ અને વિપુલ ધનસંપત્તિના સચયને

(સ્વેચ્છાથી) છોડી દઈને હવે બીજીવાર તેની ગવેષણા (ઇચ્છા) ન કર હે ગૌતમ ! સમયમાત્ર પણ ગફલત ન કર

૩૧ મા શ્લોકના બે ચરણોમા ભગવાને ગૌતમને સંયમમા સ્થિર કરવા માટે ભવિષ્યમા પણ ઉત્તમ પુરુષો કયુ આશ્વાસન લઇને સંયમ માર્ગમા સ્થિર થશે તે બતાવ્યુ છે.

[૩૧] આજે તીર્થંકર પોતે (આ ક્ષેત્રમા) વિદ્યમાન નથી તોપણ અનેક મહાપુરુષોએ અનુભવેલો તેઓનો મોક્ષ શૂંક માર્ગ તો ખરેખર દેખાય છે (આ પ્રમાણે ભવિષ્યમા ધર્મીજનો આશ્વાસન લઈ સંયમમા સ્થિર થશે) તો હમણા (મારી હાજરીમા) હે ગૌતમ ! આ ન્યાય યુક્ત માર્ગમા શા માટે પ્રમાદ કરે છે ? સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ —ગૌતમને સંબોધી ભગવાને બતાવ્યુ છે કે વર્તમાન કાળેજ સૌએ કાર્ય પરાયણ થવુ

[૩૨] હે ગૌતમ ! કાંટાવાળા માર્ગ (સંસાર)થી દૂર થઇને મહા ધોરીમાર્ગ (જિનમાર્ગ)મા તુ આવ્યો છે માટે તે માર્ગપર નજર નાખ સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ —સંયમ જેવા અમૃતને પામીને વિષયોના ઝેર કોને ગમે ? એકવાર ખાડામાથી ઉગર્યા પછી તેમાજ પડવાનુ મન કોને થાય ?

[૩૩] ઉલટા માર્ગે ચડી જઇને નિર્બળ ભારવાહક (બોજો વહન કરનાર) પછી ખૂબખૂબ પીડાય છે માટે હે ગૌતમ ! તુ માર્ગને ન ભૂલ સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૩૪] હે ગૌતમ ! મોટા સમુદ્રને ખરેખર હવે તુ લગભગ તરી ગયો હવે વળી કાંઠા સુધી આવી કેમ ઉભો છો છે ? આ પાર આવવા માટે શીઘ્રતા કર સમયનો પણ પ્રમાદ હવે ન કર

નોંધ —જીવનના છેલ્લા કાળમાં હવે મોહ શો ?

[૩૫] (સંયમમાં સ્થિર રહેવાથી) હે ગૌતમ! આગેતર (આગળના) શ્રેણિ અવલંબી હવે તું સિદ્ધલોકને પામીશ (જ્યાં ગયા પછી કોઈથી સંસારમાં આવવું પડતું નથી) તે સ્થાન સુખમય, કલ્યાણકારી અને શ્રેષ્ઠતર છે ત્યાં જવા માટે સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૩૬] હે ગૌતમ! ગામ કે નગરમાં જતાં પણ સંયમી, જ્ઞાની અને નિરાસક્ત થઈ વિચર શાન્તિમાર્ગ (આત્મશાન્તિ)માં વૃદ્ધિ કર સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૩૭] આ રીતે અર્થ અને પદથી શોભતું અને સદ્ભાવનાથી કહેવાયેલું ભગવાનનું કથન સાંભળ્યા પછી ગૌતમ, રાગ અને દ્વેષ બંનેને છેદીને સિદ્ધ ગતિમાં ગયા

નોંધ—ગૌતમ જ્યારે સંયમમાં અસ્થિરચિત્ત થયા હતા તે સમયે ભગવાને આ પ્રમાણે ફરમાવેલું આ ઉપદેશ ગૌતમ મહારાજના જીવનમાં વણાઈ જવાથી તેઓએ અંતિમ ધ્યેય પ્રાપ્ત કર્યું અને શાશ્વત સુખ પામ્યા

આપણો ગૌતમ આપણું મન છે અંતરાત્માની કૃપા આપણા પર જીવનના ઘણા પ્રસંગે થતી રહે છે જો તે અવાજને સાંભળી જીવનમાં આચરી મૂકીયે તો આપણો પણ બેડો પાર થઈ જાય

મનુષ્ય જીવનની એકેક ક્ષણ અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે અમૃતસમાન છે આપણે જે ભૂમિકા પર છીએ તે ધર્મ પર સ્થિર રહી અપ્રમત્ત રીતે આગળ વધીએ તો આ જીવન-યાત્રા સફળ થઈ જાય ફરી ફરી આ સમય અને આ સાધનો સાંપડવાના નથી માટે મળેલાનો સદુપયોગ કરવો અને ક્ષણે ક્ષણે સાવધ રહેવું

એ પ્રમાણે કહું છું

એમ દ્રુમપત્રક નામનું દશમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

બહુશ્રુતપૂજ્ય

૧૧

જ્ઞાન એટલે આત્મપ્રકાશ આ પ્રકાશ દરેક આત્માઓમા ભર્યો છે માત્ર તેના આવરણો નીકળી જવા જોઇએ અને પડના દ્વારો ઉઘડી જવા જોઇએ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ શોધ માટે છે એમ જાણી તત્વજ્ઞ પુરુષો શાસ્ત્રોને ભણ્યા પછી ભૂલી જાય છે

અહંકાર એ જ્ઞાનની અર્ગલા છે અહંકાર ગયો કે ખજાનો ખુલ્યો સમજવો જ્ઞાનીની પરીક્ષા શીલ (આચાર વિચાર)થી થાય છે શાસ્ત્રોથી નહિ!

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] સંયોગ (આસક્તિથી) વિશેષે કરીને મુકાયેના અને ગૃહત્યાગી ભિક્ષુના આચારને ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરીશ. મને સાંભળો

[૨] જે વૈરાગી બનીને માની, લોભી, અસંયમી અને વારંવાર વિવાદ કરનાર હોય છે, તે અવિનીત અને અબહુશ્રુતી (અજ્ઞાની) કહેવાય છે

[૩] જે પાંચ સ્થાનોથી શિક્ષા (જ્ઞાન) નથી મળી શકતી તે પાંચ સ્થાનો આ પ્રમાણે છે —માન, ક્રોધ, પ્રમાદ, રોગ અને આલસ્ય (આળસ)

[૪ ૫] વારંવાર (૧) હાસ્ય ક્રીડા ન કરનાર, (૨) સદા ઇંદ્રિયોનું દમન

[૩૧] સમુદ્ર સમાન ગંભીર, બુદ્ધિથી પરાભવ નહિ પામનારા, સંકટોથી ત્રાસ નહિ પામનારા, કામભોગોથી અનાસક્ત રહેનારા, શ્રુતથી પરિપૂર્ણ અને પ્રત્યેક પ્રાણીઓના રક્ષક મહાપુરુષો કર્મનો નાશ કરીને ઉત્તમગતિ પામ્યા છે.

[૩૨] માટે ઉત્તમ અર્થની ગવેષણા કરનાર (સત્ય શોધક) ભિક્ષુ, શ્રુત (જ્ઞાન)માં અધિષ્ઠાન કરે (આનંદિત રહે) કે જેથી પોતાને અને પરને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવે.

નોંધ — જ્ઞાન એ અમૃત છે. જ્ઞાની સર્વત્ર વિજેતા બને છે. જ્ઞાન એ અંતઃકરણની વસ્તુ છે. શાસ્ત્રો દ્વારા, સત્પાત્ર દ્વારા કે મહાપુરુષોની કૃપાદ્વારા તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું.

એમ બહુશ્રુત પૂજ્ય નામનું અગીઆરમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

હરિકેશીય

હરિકેશ મુનિનું

૧૨

આત્મવિકાસમા જાતિના બધન હોતા નથી ચડાલ પણ આત્મકલ્યાણનો માર્ગ આરાધી શકે છે ચડાલજાતિમા ઉત્પન્ન થનારનુ પણ હૃદય પવિત્ર હોઇ શકે છે

હરિકેશ મહામુનિ ચડાલ કુળમા જન્મ્યા છતા ગુણના ભડાર હતા પૂર્વના યોગ સસ્કાર હોવાથી નિમિત્ત વશાત્ વૈરાગ્ય પામી ત્યાગી બન્યા ત્યાગ લીધા પછી એક દેવે તે તપસ્વીની આકરામા આકરી કસોટી કરેલી સાચા સુવર્ણની જેમ પાર ઉતરેલા તે મહામુનિ પ્રત્યે પ્રસન્ન થયો પછી તે દેવ મુનિ સાથે દાસ બનીને કાયમ રહ્યો

એકદા યક્ષ મદિરના સભામડપની અદર (કે જ્યા તે દેવનો વાસો હતો) આકરી તપશ્ચર્યાથી કૃશ થયેલા હરિકેશ ધ્યાનમગ્ન થઈ અડોલ ઉભા હતા

કૌશલરાજાના પુત્રી ભદ્રા તેમની સાહેલીઓ સાથે તેજ મદિરમા દર્શનાર્થે આવેલા

ગર્ભદ્વાર નજીક જઇ સૌએ દેવના પેટભરી દર્શન કર્યાં, દર્શન કરીને પાછા ફરતા દરેક સહચરીએ ક્રીડાર્થે સભામડપના દરેક સ્તભને બાથ ભીડી લીધી પાછળ રહેલી ભદ્રા કુમારીએ (અધારામા બરાબર ન સુઝવાથી સ્તભ જાણી) તપસ્વીને બાથ ભીડી લીધી ભદ્રાના હાથમા સ્તભને બદલે તપસ્વી

આવેલા જાણી નૌ સખીઓ "તમારા હાથમા તો સાચા પતિ જ આવી ગયા," એમ કહીને કુતૂહલથી હસવા લાગી કુમારી ભદ્રા આથી ચિડાઈ ગયા અને તપસ્વીની મહા અવગણના કરી નાખી

દેવ આથી ખૂબ કોપ્યો ભદ્રા તેજ સમયે અવાક થઇ ઢળી પડી આ વાત વાયુવેગે પસરી ગઇ કૌશલરાજ ત્યા પધાર્યા આખરે દૈવી કોપ દૂર કરવા તે દેવ પ્રવેશક દેહવાળા તપસ્વીજી સાથે ભદ્રાના લગ્ન કરવાની તૈયારી થવા લાગી

તેજ સમયે મુનિના દેહમાથી દેવ અદશ્ય થયો તપસ્વી સાવધ થયા અને આ બધી ધમાલ જોઇ વિસ્મિત બની ગયા અ તે પોતાના આત્મ્ સયમની અને અપૂર્વ ત્યાગની પ્રતીતિ આપી એ મહાયોગીએ ત્યાથી પ્રયાણ કર્યું

ત્યારબાદ આ ભદ્રાદેવીના સોમદેવ નામના પુરોધસ સાથે લગ્ન થયા છે તે દપતી બ્રાહ્મણો પાસે કુળ પરપરા મુજબ મહાયજ્ઞ કરાવે છે યજમાનરૂપે એ દપતી ત્યા મત્ર જાપાદિ ક્રિયા કરી રહ્યા છે

ગામ, નગર, શહેરાદિ સર્વ સ્થળે અભેદભાવે વિચરતા એ વિશ્વોપકારક મહામુનિ તેજ યજ્ઞશાળામા એક માસની તપશ્ચર્યાને પારણે ભિક્ષાર્થે પધાર્યા છે ત્યા અપરિચિત બ્રાહ્મણો પ્રથમ તેનો ઉપહાસ, અપમાન અને તિરસ્કાર કરે છે ભિક્ષાને બદલે દડો લઈ સામે મારવા દોડે છે આવા કપરા વખતમા એ તિંદુકદેવ હાજર થઇ શુ કરે છે? ભદ્રાદેવીને જાણ થયા પછી તેને શી અસર થાય છે? આખુ વાતાવરણ તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે કેવુ સુવાસિત બને છે? તે આ અધ્યયનમા વર્ણવ્યુ છે

જાતિના વિધાન મદ માટે નથી વર્ણવ્યવસ્થા કર્મ પ્રમાણે નિયત થઈ હતી તેમા ઉચ્ચ નીચના ભેદોને સ્થાન ન હતુ જ્યારથી ઉચ્ચ નીચના ભેદોને સ્થાન મળ્યું ત્યારથી તે વ્યવસ્થા મટી તિરસ્કાર અને અભિમાનના પુજોમા પલટી ગઇ

ભગવાને જાતિવાદના ખંડન કરી ગુણવાદને સમજાવ્યો અભેદભાવના અમૃત પાયા અને દીન, હીન અને પતિત જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો

ભગવાન સુધર્મસ્વામીએ જંબૂને કહ્યુ —

[૧] ચંડાલકુળમા ઉત્પન્ન થયેલા છતા ઉત્તમગુણને ધારણ કરનાર હરિકેશ બલ નામના એક જિતેન્દ્રિય ભિક્ષુ થયા હતા

[૨] (૧) ઇર્યા, (૨) ભાષા (૩) એષણા, (૪) આદાન, ભાંડ નિક્ષેપ અને (૫) ઉચ્ચાર પાસવણ ખેલ જલ સંઘાણ પારિઠાવણીયા એમ પાચે સમિતિઓમા સયમી તથા સુસમાધિ-પૂર્વક યત્નાવાળા—

[૩] મનથી, વચનથી અને કાયાથી ગુપ્ત અને જીતેંદ્રિય તે ભિક્ષુ ભિક્ષા માટે બ્રહ્મયજ્ઞમા યજ્ઞવાડે આવીને ઉભા રહ્યા

[૪] તપથી સૂકાયેલા અને જીર્ણ ઉપધિ (વસ્ત્ર વગેરે) અને ઉપકરણ (પાત્ર વગેરે) વાળા મુનિને આવતા જોઈને અનાર્ય-પુરુષો હસવા લાગ્યા

નોંધ —મુનિના વસ્ત્ર પાત્ર કંબલ ઈત્યાદિ સાધનોને ઉપધિ તથા ઉપકરણો કહેવાય છે

[૫] જાતિમદથી ઉન્મત્ત થયેલા હિંસામા ધર્મ માનનારા, અજિતે-ન્દ્રિય અને અબ્રહ્મચારી (બ્રહ્મચર્યને યથાર્થ ન પાળનારા) મૂર્ખ બ્રાહ્મણો આ વચનો કહેવા લાગ્યા —

[૬] "લાજેના રૂપને ધરનાર, કાળ જેવો ભયકર, બેઠેલા નાકવાળો, જીર્ણવસ્ત્રવાળો અને મલિનતાથી પિશાચ જેવો દેખાતો આ ગળે વસ્ત્ર વીંટાળીને કોણ ચાલ્યો આવે છે ? (તે લોકોએ આ પ્રમાણે મનમા વિચાર્યું)

હવે મુનિને સંબોધીને કહે છે

[૭] રે ! આવો અદર્શનીય (ન જોવા લાયક) તું કોણ છે ? અને કઇ આશાથી અહીં આવ્યો છે ? જીર્ણવસ્ત્ર અને મેલથી પિશાચરૂપ થયેલો તું અહીંથી જા અહીં શા માટે ઉભો છે ?

[૮] આજ વખતે તે મહામુનિનો અનુકંપક (પ્રેમી) તિંદુક વૃક્ષ વાસી યક્ષ (દેવ) પોતાના શરીરને ગુપ્ત રાખીને (મુનિના શરીરમા પ્રવેશ કરીને) આ વચનો કહેવા લાગ્યો —

નોંધ —જે દેવ એ મહામુનિનો સેવક બન્યો હતો તેણે મુનિશ્રીના શરીરમા પ્રવેશ કર્યો

[૯] હું સાધુ છુ બ્રહ્મચારી છુ સયમી છુ ધન, પરિગ્રહ અને દૂષિત ક્રિયાઓથી વિરક્ત થયો છુ, અને તેથીજ બીજાઓ માટે થયેલી ભિક્ષા જોઇને આ વખતે અન્નને માટે અહીં આવ્યો છુ

નોંધ —જૈન સાધુઓ બીજાને માટે થયેલી ભિક્ષા જ ગ્રહણ કરે છે પોતાને માટે તયાર કરેલા આહારને સ્વીકારતા નથી

[૧૦] તમારુ આ ભોજન ઘણુ અપાય છે, ખવાય છે અને ભોગવાય છે માટે બાકી વધેલુ થોડુ આ તપસ્વી પણ ભલે મેળવે કારણકે હું ભિક્ષાજીવી છુ એમ તમે જાણો

[૧૧] (બ્રાહ્મણો બોલ્યા –) આ ભોજન બ્રાહ્મણોને માટેજ તૈયાર થયુ અહીં એક બ્રાહ્મણ પક્ષ માટેજ તે સિદ્ધ થયુ છે અમે આવુ અન્નપાન તને નહિ આપીએ શા માટે અહીં ઉભો છો ?

[૧૨] ઉચ્ચભૂમિમા કે નીચ ભૂમિમા (બન્ને સ્થળે) કૃષિકારો આશાપૂર્વક યોગ્યતા જોઈ બીજ વાવે છે એ શ્રદ્ધાથી મને આપો અને આ ખરેખર પવિત્ર ક્ષેત્ર સમજી તેની આરાધના કરો

નોધ —આ વચનો તે દેવજ મુનિના મુખેથી બોલાવતો હતો

[૧૩] જ્યા વાવેલા પુણ્યો ઉગે છે (જે સુપાત્રમા નાખ્યાથી દાન ફળે છે) તે ક્ષેત્રો અમોએ જાણી લીધા છે જાતિમાન અને વિદ્યાવાન બ્રાહ્મણો છે તેજ ક્ષેત્રો ખૂબ સુ દર છે

નોધ —આ વચનો ત્યા યજ્ઞશાળામા રહેલા ક્ષત્રિયોના છે

[૧૪] ક્રોધ, માન, હિંસા, અસત્ય, અદત્ત અને અપરિગ્રહ વગેરે દોષો જેનામા છે, તેવા બ્રાહ્મણો જાતિ અને વિદ્યા બન્નેથી રહિત છે તે ક્ષેત્રો તો પાપને વધારનારા છે

નોધ —તે વખતે કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાના બ્રાહ્મણધર્મથી પતિત થઈ મહાહિંસાઓને ધર્મ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા તેવાઓને ઉદ્દેશીને આ શ્લોક યક્ષની પ્રેરણાદ્વારા મુનિના મુખમાથી બોલાયો

[૧૫] રે ! વેદોને ભણ્યા છતા તેના અર્થને જરાપણ જાણી શકતા નથી માટે ખરેખર તમે વાણીના ભારવાહક છો જે મુનિપુરુષો સામાન્ય કે ઉચ્ચ એ પિણ ઘરોમા જઈ ભિક્ષાવૃત્તિથી સયમી જીવન ગુજારે છે તેજ ક્ષેત્રો ઉત્તમ છે

આ સાભળીને બ્રાહ્મણ પ ડિતોના શિષ્યો ખૂબ કોપ્યા અને કહ્યુ —

[૧૬] રે ! અમારા ગુરુઓની વિરુદ્ધ બોલનાર સાધુ ! તુ અમારી સમક્ષ આ શુ બોલી રહ્યો છે ? આ અન્નપાન ભલેને બધુ નાશ પામે પણ હવે તને તો નહિજ આપવાના

[૧૭] સમિતિઓથી સમાહિત (સમાધિસ્થ), ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત (મન, વચન અને કાયાથી સયમી) અને જિતેન્દ્રિય એવા મને આવુ શુદ્ધ ખાનપાન નહિ આપો તો આજે યજ્ઞોનો લાભ શુ મેળવવાના ? આવા (યક્ષદ્વારા) મુનિના મુખેથી

વચનો સાભળીને બ્રાહ્મણો લાલચોળ થઈ ગયા અને ઘાંટા પાડીને કહેવા લાગ્યા —

[૧૮] અરે ! અહી કોઈ ક્ષત્રિયો, યજમાનો કે અધ્યાપકો છે ? વિદ્યાર્થીઓની સાથે મળી તેઓ સૌ લાકડી અને દડાએ મારીને તથા ગળચી દાબીને આને જલ્દી બહાર કાઢી મૂકે

[૧૯] અધ્યાપકોનું આવુ વચન સાભળીને ત્યા ઘણા કુમારો દોડી આવ્યા, અને દડ, છડી અને ચાબુકોથી તે ઋષિને મારવાને તૈયાર થયા

[૨૦] તેના સમયે સુન્દર અગવાળી કૌશલિક રાજાની પુત્રી (નામે) ભદ્રા તે સ્થળે હણાતા તે સયમીને જોઈને કુપિત થયેલા કુમારોને તુરતજ શાત પાડે છે (અને કહે છે —)

[૨૧] દેવના અભિયોગે કરીને (દેવી પ્રકોપ શાત પાડવા માટે) વશ થયેલા, પિતાશ્રી વડે (દેવનો પ્રભાવ જે શરીરમા હતો તે) મુનિને હુ અર્પણ કરાયેલી હતી જ્યા અનેક મહારાજાઓ અને દેવેન્દ્રોથી પણ વદાયેલા આ ઋષિરાજે મારુ મનથી પણ ચિંતન ન કર્યું અને તુરતજ (શુદ્ધિ આવ્યા પછી) મને વમી દીધી હતી

નોધ —આ ભદ્રાએ સરળભાવથી મદિરમા ધ્યાનસ્થ રહેલા મુનીશ્વરનું અપમાન કરેલુ તેનો બદલો લેવા તેનાજ શરીર સાથે (મુનિ શરીરમા પ્રવેશ કરી દેવે) લગ્ન કરાવ્યુ હતુ પરંતુ મુનીશ્વર જ્યારે ભાનપાળી સ્વસ્થ થયા કે શીઘ્ર પોતે સયમી છે તેની પ્રતીતિ આપી એ આત્માની શાન્તિ ઈચ્છી તેને મુક્ત કરી મૂકી હતી

[૨૨] ખરેખર અપૂર્વ બ્રહ્મચારી જિતેન્દ્રિય સયમી અને ઉગ્ર તપસ્વી તેવા આ પોતે તેજ મહાત્મા છે કે જેણે, મારા પિતા કૌશલિક રાજાવડે (પરાણેથી) સ્વઈચ્છાથી અપાતી એવી મને ન સ્વીકારી

નોંધ —અપ્સરા સમી સ્વરૂપવાન યુવતિ સ્વયં મળવા છતાં તેના પર લેશમાત્ર મનોવિકાર ન થવો અને પોતાના સંયમ માર્ગમાં અડોલ રહેવું તેજ સાચા ત્યાગની, સાચા સંયમની અને સાચા આત્મદર્શનની પ્રતીતિ છે

[૨૩] આ મહા પ્રભાવશાળી, મહાપુરુષાર્થી, મહાન્ વ્રતધારી અને ઉત્તમ કીર્તિવાળા મહાયોગી પુરુષ છે તેને અવગણવા યોગ્ય નથી રે ! એની અવગણના ન કરો રખે તમો બધાને પોતાના તેજથી તે ભસ્મ કરી નાખશે !

[૨૪] આવા ભદ્રાના સુમધુર વચન સાંભળીને (વાતાવરણ પર અસર થાય તે પહેલા તો) તુરતજ દેવો ઋષિની સેવા માટે આવી લાગ્યા અને કુમારોને નિવારવા લાગ્યા (પણ કુમારો માન્યા નહિ)

નોંધ —આ સ્થળે પરંપરા એ પણ ચાલે છે કે અહી ભદ્રાના પતિ સોમદેવે એ કુમારોનું વારણ કર્યું હતુ અને દેવો વારણ કરે તે કરતા આમ થવુ વધુ સંભવિત છે પણ મૂળ પાઠમા जक्खा શબ્દ હોવાથી અર્થ તેવોજ રાખ્યો છે

[૨૫] અને તેજ વખતે આકાશમા રહેના ભયંકર રૂપવાળા રાક્ષસો ત્યા આવી એ આખા સમૂહને અદૃશ્ય રહી મારવા લાગ્યા (પ્રબળ મારથી) જેના શરીર ભેદાઈ ગયા અને લોહીનું વમન થવા લાગ્યુ તેવાઓને જોઇને ભદ્રા આ પ્રમાણે ફરીથી કહેવા લાગી —

[૨૬] તમે સધા નખો વડે પર્વતને ખોદવા લાગ્યા છો, દાંતો વડે લોખંડને ચાવવા લાગ્યા છો અને અગ્નિને પગો વડે કરીને હણવા લાગ્યા છો (એમ માનુ છુ) કારણક આવા ઉત્તમ ભિક્ષુનો તમે તિરસ્કાર કર્યો છે

[૨૭] આવા મહર્ષિ [કોપે તો] વિષધર જેવા ભયંકર હોય છે

એ ઉગ્ર તપસ્વી અને ઘોર વ્રતધારી મહાપુરુષાર્થીને તમે ભોજનના વખતે મારવા તૈયાર થયા, તો હવે પતંગિયાની સેના જેમ અગ્નિમા બળી મરે તેમ બળી મરવાના છો

[૨૮] હજુ જો તમે તમારુ ધન અને જીવતર રાખવા ઇચ્છતા હો તો આખા સમૂહ સાથે મળીને તેના શરણે જઈ મસ્તક નમાવો આ તપસ્વી પોતે જો કુપિત થશે તો આખા લોકને પણ બાળી નાખશે

નોધઃ—ભદ્રા એ તપસ્વીના પ્રભાવને જાણતી હતી 'હજુ તો આ દેવી પ્રકોપ છે પણ હવે નહિ માનો અને તેમને શરણે નહિ જાઓ તો તે તપસ્વી કદાચ કુપિત થઈ આખા લોકને બાળી નાખશે એવી મને ભીતિ છે' સૌને ઉદ્દેશીને તેણીએ તેથીજ તેમ કહ્યુ

[૨૯] (તેવામા તો કઈ વિચિત્ર ઘટના બની ગઈ) કોઈની પીઠ ઉપર તો કોઈનું મસ્તક નીચુ તેમ પડી ગયેલા, કોઈ સાવ કર્મ અને ચેષ્ટા વિહીન બનેલા, કોઈ ભૂતળ પર હાથ ફેલાવતા પડી રહેલા કોઈ બહાર નીકળી ગયેલા ડોળા અને જીભવાળા, તો કોઈ ઊંચા મસ્તકે ઢળી પડેલા—

નોધ—આ બધુ દેવી પ્રકોપથી બન્યુ હતુ

[૩૦] આની રીતે કાષ્ઠભૂત બનેલા પોતાના શિષ્યોને જોઈને તે યાજક બ્રાહ્મણ (ભદ્રાનો પતિ) પોતે ખૂબ ખેદ પામ્યો અને પોતાની ધર્મપત્ની સહિત મુનિ પાસે જઈ નમીને વારંવાર વિનવણી કરવા લાગ્યો કે હે પૂજ્ય ! આપની નિન્દા અને તિરસ્કાર થયા છે તેની ક્ષમા કરો

નોધ—કોશલ રાજાએ તપસ્વીથી તજાયેલી ભદ્રાકુમારીને સોમદેવ નામના બ્રાહ્મણ સાથે હસ્તગ્રહણ કરાવી ઋષિપત્નીજ બનાવી હતી તે કાળમા બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શુદ્રના કર્મભેદો હતા પણ આજના જેવા જાતિભેદો ન હતા તેથીજ પારસ્પરિક કન્યાઓને લેવા દેવાનો વ્યવહાર ચાલુ હશે તેવુ અનુમાન થાય છે

[૩૧] હે વદનીય ! અજ્ઞાની, મૂર્ખ અને મદ બુદ્ધિવાળા બાળકોએ આપની જે અસાતના (દુ:ખ-વેદના) કરી છે તે બધુ માફ કરો આપના જેવા ઋષિ પુરુષો મહાદયાળુ હોય છે ખરેખર તે કદી કોપ કરતાજ નથી

પોતાનુ કાર્ય કરી દેવો ચાલ્યા ગયા. ત્યારબાદ મુનિશ્રી સાવધાન થઈ આ દશ્ય જોઈ વિસ્મિત બની જાય છે. અને વિનવતા બ્રાહ્મણોને કહે છે કે —

[૩૨] આ બનાવની પૂર્વે, પછી કે હમણા પણ મારા મનમા લેશમાત્ર કાપ કે દ્વેષ નથી (પરંતુ આ બધુ જોયા પછી મને લાગે છે કે) ખરેખર જે દેવો (મારી અનિચ્છાએ પણ) સેવા કરે છે, તેઓ વડેજ આ કુમારો બિચારા હણાયા છે

નોધ —જૈનદર્શનમા સહનશીલતાનો જ્વલત દૃષ્ટાતો છે ત્યાગી પુરુષની ક્ષમા તો મેરુ જેવી અડગ હોય છે તેમા કોપ કે ચચળતા આવતીજ નથી કુમારાની આ દશા જોઈ ઋષિરાજને અનુકપા આવે છે ત્યાગીપુરુષો અન્યને દુ:ખ આપતા નથી તેમ જોઇ પણ શકતા નથી

[૩૩] (સાધુ સ્પષ્ટીકરણ થયા બાદ એ બ્રાહ્મણો ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારની અસર થાય છે તે કહે છે કે —) પરમાર્થ અને સત્યના સ્વરૂપને જાણનાર ! મહાજ્ઞાની આપ કદી ગુસ્સે થાઓજ નહિ સર્વ જનસમૂહ સાથે અમે બધા આપના ચરણોનુ શરણુ માગીએ છીએ

[૩૪] હે મહાપુરુષ ! આપની સર્વપ્રકારે (બહુમાન પૂર્વક) પૂજા કરીએ છીએ આપમા એવુ કશુ દેખાતુ નથી કે જેને ન પૂજીએ હે મહા મુનિરાજ ! ભિન્નભિન્ન પ્રકારના શાક, રાઈતા અને ઉત્તમ પ્રકારના ચોખાથી સસ્કારાયેલુ આ ભોજન આપ (પ્રસન્નતા પૂર્વક) જમો (સ્વીકારો)

[૩૫] આ મારુ પુષ્કળ ભોજન પડ્યુ છે અમારા પર કૃપા કરીને આપ સ્વીકારો (આવી અંત કરણની પ્રાર્થના સાભળીને) તે મહાત્મા માસ ખમણ (એક માસના ઉપવાસ) ને પારણે તે ભોજનને સહર્ષ સ્વીકારે છે

[૩૬] તેજ સમય ત્યા સુવાસિત જળ પુ પો તથા ધનની ધારાબધ આકાશથી દિવ્ય વૃષ્ટિ થવા લાગી દેવોએ ગગનમા દુ દુભિઓ વગાડી અને " અહો ! દાન અહો ! દાન " એમ દિવ્યધ્વનિ થવા લાગ્યો

નોંધ —દેવોએ વરસાવેલાં પુષ્પ તથા જળધારાઓ અચેત હોય છે

[૩૭] " ખરેખર દિવ્યતપની આ પ્રત્યક્ષ વિશેષતા દેખાય છે જાતિની વિશેષતા કશીએ નથી ચડાળપુત્ર હરિકેશ સાધુ કે જેની આવી મહા પ્રભાવશાળી સમૃદ્ધિ છે ! " ચડાળપુત્ર હરિકેશ સાધુને જોઈને સૌ એકી અવાજે આશ્ચર્યચકિત થઈ ઉપર પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા

તપસ્વીજી કહે છે —

[૩૮] હે બ્રાહ્મણો ! અગ્નિનો આરભ કરીને પાણીથી બહારની શુદ્ધિને શા માટે શોધી રહ્યા છો ? જે બહારની શુદ્ધિ છે તે આત્મશુદ્ધિનો માર્ગજ નથી મહાપુરુષો કહે છે કે —

[૩૯] દ્રવ્યયજ્ઞમા દાભડાને (યૂપ) લાકડાના ખીલાને, તૃણ કાષ્ઠ તથા અગ્નિને, તેમજ સવાર અને સાજ પાણીને સ્પર્શ કરતા એવા મદ પ્રાણીઓ તમો વારવાર નાના જીવોને દુ ખ આપીને પાપજ કર્યા કરો છો

[૪૦] હે ભિક્ષુ ! અમે કેમ વર્તીએ ? કેવુ યજ્ઞપૂજન કરીએ ? વળી કેવી રીતે પાપોને દૂર કરીએ ? હે સયમી ! તે અમોને જણાવો હે દેવપૂજ્ય ! કઈ વસ્તુને જ્ઞાનીજનો યોગ્ય માને છે ?

[૪૧] ૭ કાય (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ) જીવોની હિંસા નહિ કરનારા, કપટ તથા અસત્યને નહિ આચરનારા, માયા (કપટ) અને અભિમાનથી દૂર રહેનારા તથા પરિગ્રહ અને સ્ત્રીઓની આસક્તિથી વિરાગ પામેલ પુરુષો હોય છે તેજ વિવેકપૂર્વક વર્તે છે

[૪૨] આ પાંચ ઇંદ્રિયોનું નિયમન કરનારા, જીવિતની પણ પરવા નહિ કરનારા અને કાયાની આસક્તિથી રહિત એવા મહા પુરુષો, બહારની શુદ્ધિની દરકાર ન કરતા ઉત્તમ અને મહા-વિજયી ભાવયજ્ઞનેજ આદરે છે

[૪૩] તમારું જ્યોતિ શું? અને જ્યોતિનું સ્થાન શું? તમારી કડછીઓ કઈ? અને અગ્નિ પ્રદીપન કરનારું શું? તમારા લાકડાં કયાં? અને હે ભિક્ષુ! તમારા શાન્તિમંત્ર કયા? કેવા યજ્ઞથી આપ યજન કરો છો? (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો બોલ્યા)

[૪૪] તપ એજ અગ્નિ છે જીવાત્મા અગ્નિનું સ્થાન છે મન, વચન અને કાયાના યોગ રૂપ કડછી છે અગ્નિને દીપ્ત કરનારું સાધન શરીર છે કર્મરૂપી લાકડાં છે સંયમરૂપ શાંતિમંત્ર છે તેવી રીતે પ્રશસ્ત ચારિત્રરૂપ યજ્ઞવડેજ હું યજન કરું છું—તેજ યજ્ઞને મહર્ષિ જનોએ ઉત્તમ ગણ્યો છે

[૪૫] તમારો સ્નાન કરવાનો હ્રદ (કુંડ) કયો? (સંસારમાંથી તરવાનું) તમારું પુણ્યક્ષેત્ર કયું? અને કયા સ્નાન કરીને તમે કર્મરજને ટાળો છો તે કહો આપની પાસે જાણવાને ઇચ્છીએ છીએ (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ બોલ્યા)

[૪૬] ધર્મરૂપી હ્રદ (કુંડ) છે બ્રહ્મચર્યરૂપી પુણ્યતીર્થ છે આત્માના પ્રસન્ન ભાવથી વિશુદ્ધ ધર્મના કુંડમાં નાહેલો હું શાંત થઈને કર્મદોષને દૂર કરું છું

[૪૭] એવુ સ્નાન કુશળ પુરુષોએ કર્યું છે અને મહર્ષિઓએ તેનુ મહાસ્નાનનો વખાણ્યુ છે જેમા નાહેલા પવિત્ર મહર્ષિઓ નિર્મળ થઈ (કર્મ રહિત થઈને) ઉત્તમ સ્થાન (મુક્તિ) ને પામ્યા છે

નોંધ —હૃદયના પરિવર્તન ચારિત્રની ચિનગારીથી થાય છે જ્યા ચારિત્રની સુવાસ મહેકે છે ત્યા મલિન વૃત્તિઓ નાશ પામે છે ક્ષણવારમા સબળ વિરોધકોને સેવકરૂપ બનાવી દે છે જ્ઞાનનાં મંદિરો ચારિત્રના નંદનવનથીજ શોભે છે નીતિ અને કાર્યના નીચ ઉચ્ચ ભાવો ચારિત્રના સ્વચ્છ પ્રવાહમા સાફ થઈ જાય છે ચારિત્રના પારસ ટૂંક લોખંડોને સુવર્ણ રૂપમા પલટી મૂકે છે

એ પ્રમાણે કહુ છુ

એમ હરિકેશીય નામનુ બારમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

ચિત્તસંભૂતીય

ચિત્તસભૂતિ સબધી

૧૩

સંસ્કૃતિ એ જીવન સાથે જડાયેલી વસ્તુ છે જીવનશક્તિની તે પ્રેરણા પુન પુન ચેતનને કર્મબળ દ્વારા ભિન્નભિન્ન યોનિમા જન્માવે છે પરસ્પર પ્રેમથી ઋણાનુબધ થાય છે અને વિરોધક અપવાદ ન હોય તો સમાન શીલના જીવો-સમાન ગુણના પ્રાણીઓ એકજ સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે અને જન્મપર્યંત અખૂટ પ્રેમની સરિતામા પરસ્પર ઝીલે છે અને પછી પણ સારેજ જ મ લે છે

ચિત્ત અને સભૂતિ બ ને ભાઈ હતા અખ ડ પ્રેમની ગાઢથી જકડાયેલા હતા એક નહિ, બે નહિ, ત્રણ નહિ બલ્કે પાચ પાચ જન્મો સુધી સાથે રહ્યા, સાથે જીવ્યા આવા પ્રબળ પ્રેમી બધુઓ છઠ્ઠે ભવે પૃથક્ પૃથક્ ઉત્પન્ન થાય છે તેનુ શું કારણ હશે? છઠ્ઠે ભવે બન્નેના રાહો શાથી પલટાયા હશે! તે પ્રબળ કારણ એકની આસક્તિ અને બીજાની નિરાસક્તિ છે બન્ને ભાઈઓનો પ્રેમ જેમ જેમ શુદ્ધ થતો ગયો તેમ તેમ તે વિકાસ પ થે સાથેને સાથે ઉડ્યા

પ્રથમ જન્મમા તે દશાર્ણ દેશમા દાસ રૂપે સાથે રહ્યા હતા ત્યાથી કાળ કરીને કાલિંજર નામના પર્વત પર મૃગલા થયા સગીત પર તેમનો અભગ સ્નેહ હતો ત્યાથી મરીને મૃતગગાના તીર પર હસ રૂપે જન્મ લીધા. ત્યા પણ સ્નેહપૂર્વક

જીવ્યા અને પ્રેમવશાત્ સાથેજ મરણ પામ્યા ત્યાંથી નીકળીને પુનર્ભવ પામી કાશી ભૂમિમા ચડાલ રૂપે ઉત્પન્ન થયા

તે વખતે નમુચિ નામનો પ્રધાન ખૂબ બુદ્ધિમાન અને મહાસગીત શાસ્ત્રી છતા મહાન વ્યભિચારી હતો તેણે તે દોષ રાજઅત પુરમા પણ સેવ્યો તે જાણી કાશી રાજાએ તેને મૃતદડની શિક્ષા કરી—

કાશીને લાકડે ચડાવતા ચડાવતા ચડાલ કે જે ચિત્ત અને સભૂતિનો પિતા હતો તેને દયા ઉત્પન્ન થવાથી તેણે નમુચિને બચાવી લીધો છે અને પોતાને ત્યા ગુપ્ત રાખી પોતાના પુત્રોને સગીતવિદ્યા શીખવવા યોજ્યો છે બન્ને ભાઈને તેણે સગીત શાસ્ત્રમા પારગત કરી મૂક્યા પરતુ એકદા ત્યાથી પણ અબ્રહ્મચર્યના દોષે તેને જીવ લઇને ભાગવુ પડયુ આખરે તે ફરતા ફરતા હસ્તિનાપુરમા આવી પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી સેકડો મત્રીનો શિરમત્રી થઈને રહેલ છે

ચિત્ત અને સભૂતિ સગીતવિદ્યાના પ્રભાવે ત્યાની આખી આલમને આકર્ષે છે આથી કાશીરાજ પાસે ત્યાના સગીત શાસ્ત્રીઓ ન્યાય માગી ઇર્ષાથી તેમનુ અપમાન કરાવી કાશીની બહાર કઢાવી મૂકે છે ત્યા પણ દુખી થાય છે પછી આ પરાભવથી કટાળી પર્વત પરથી પડવુ મૂકવા તૈયાર થાય છે ત્યા એક મહાન જૈન મહાત્માનો ભેટો થાય છે અને અકાળ મૃત્યુથી બચાવી લે છે

ચડાલ કુળજાત હોવા છતા પૂર્વ સસ્કારોની પ્રબળતાથી બન્ને ભાઇઓ સસારની અસારતાને યથાર્થરૂપે સમજી ત્યાગ માર્ગને ગ્રહણ કરે છે અને પદ્ધતિસર યોગમાર્ગની સારી તાલીમ મેળવ્યા બાદ ગુરુ આજ્ઞાથી છૂટા પડે છે

એ બન્ને ત્યાગીઓ ફરતા ફરતા અનેક સિદ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરીને હસ્તિનાપુરમાજ આવી ચડે છે કે જ્યા નમુચિ મહામત્રીશ્વર પદે હતો પૂર્વ પરિચિત ચડાલોને સાધુ વેશમા તે ઓળખી લે છે અને તેથી પોતાનુ પોગળ ૨ખેને ખૂલ્લુ થશે ! એ ભયથી શહેરની બહાર હાંકી કઢાવે છે

ચિત્ત આ બધુ કષ્ટ શાંતિપૂર્વક ચિત્તમાં ખેદ લાવ્યા વગર સહી લે છે પરંતુ સંભૂતિ આ પરાભવને સહેવા અસમર્થ નીવડે છે તપશ્ચર્યાના મહાન પ્રભાવથી પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા તૈયાર થાય છે ચિત્ત પોતાના બંધુને ત્યાગીનો ધર્મ સમજાવે છે છતા સંભૂતિનો કોપ શાંત થતો નથી તેના મુખમાંથી ધૂમ્ર (ધુંવાડા)ના ગોટેગોટા નીકળ્યા કરે છે

આ વાતની જાણ પ્રજા દ્વારા ત્યાંના મહારાજા (સનતકુમાર ચક્રવર્તી)ને પણ થાય છે તે પોતે અંતઃપુર, સપરિવાર એ મહા તપસ્વીના દર્શનાર્થે આવે છે સંભૂતિમુનિ તે મહારાજાની સમૃદ્ધિ જોઈ આસક્ત થાય છે

પોતાની અપૂર્વ બળે પ્રાપ્ત કરેલી તપશ્ચર્યારૂપ ઝવેરાતને આવા ક્ષણિક કામભોગરૂપી કોડી ખાતર વેચી દે છે (જૈન દર્શનમા આને નિયાણું કહેવાય છે નિયાણું એટલે ઉત્તમ કાર્યની પાછળ સ્વાર્થની ભાવના જાગે તે) ચિત્તનો ઉપદેશ તેને જરાએ અસર કરતો નથી

ત્યાંથી કાળગત થયા પછી શુભ કર્મદ્વારા એ બન્ને દેવ યોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાનુ પૂર્ણ આયુષ્ય ભોગવ્યા પછી આસક્તિને લઈને પ્રેમપ્રવાહ વીખરાઈ જાય છે અને તેજ કારણને લઈને સંભૂતિ કાંપીલ્ય નગરમા ચુલની માતાને કૂખે ઉત્પન્ન થઈ બ્રહ્મદત્ત નામનો ચક્રવર્તી (મહાન મહેશ્વર) રાજા થઈ બેસે છે

ચિત્ત પુરિમતાલ નગરમા ધનપતિ નગરશેઠને ત્યાં જન્મ લે છે ત્યા પણ પુણ્યપ્રભાવને લઈને મિત્ર, પરિવાર, યુવતિઓ માતાપિતાઓ અને સંપત્તિ સબંધી અનેક પ્રકારે સુખમોજ માણી રહ્યો છે

એકદા સંતની પાસેથી એક સંત ગંભીર ગાથા તેના કર્ણદ્વારમા અથડાણી તે પર વિચાર કરતા કરતા પ્રથમ આછું આછું સ્મરણ થયું, કે "આવું મે ક્યાંક સાંભળ્યું છે" અને એ ચિંતનના પરિણામે પૂર્વ સંસ્કારો તાજા થયા જાતજન્મોને

તેણે એકજ વારમા જોઇ લીધા અને તેજ ક્ષણે સર્પ કાચળીને છોડી દે તેમ માતા, પિતા અને સ્વજનોના સ્નેહ, રમણીઓના ભોગવિલાસ અને સપત્તિના મોહ ફગાવી દીધા અને અપૂર્વ યોગી બની અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું

પૂર્વના સભૂતિ આ જન્મમા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી રૂપે હતા ચક્રવર્તીના અપ્રતિહત અને સર્વોત્તમ દિવ્ય સુખો ભોગવવા છતા તેના અત કરણમા કોઇ કોઈ વખત અવ્યક્ત રીતે ઝીણી ઝીણી વિરહવેદના સાલ્યા કરતી એકદા તે બગીચાના વિહારનો આનદ લૂટી રહ્યા હતા એકાએક નવપુષ્પનો દડો જોઇ તેને આવુ સ્મરણ આવ્યુ કે "આવુ મે જોયુ છે," અને અનુભવ્યુ પણ છે ' તુરતજ દેવગતિના વિમાનના સ્મરણો અને સાથેજ પૂર્વભવના સ્મરણો તાજા થયા ચિત્તનો વિરહ તેને અસહ્ય થઈ પડયો

ભોગોની આસક્તિમા હજુ સુધી જરા પણ ન્યૂનતા આવી ન હતી પરતુ આત્મપરના વિશુદ્ધ અને ગાઢ સ્નેહે ભાઇને મળવાની અપાર તાલાવેલી તો જાગી ગઈ હતી તેણે તેમને શોધી કાઢવા માટે આ 'आसि दासा मिगा हसा चाडाला अमरा जहा' અર્ધશ્લોક રચી દેશોદેશમા પટહ (ઢઢેરો) વગડાવી જાહેર કર્યુ કે આ શ્લોકને જે પૂર્ણ કરશે તેને અર્ધ રાજપાટ મળશે

આ વાત દેશોદેશમા ગમરી ગઇ છે ચિત્તમુનિ ગામોગામ વિચરતા કપીલ્ય નગરના ઉદ્યાનમા આવે છે ત્યા એક માળી છોડવાને પાણી પાતા આ ગાથા ઉચ્ચાર્યા કરે છે આ ગાથા સાભળી ચિત્તમુનિ ચકિત બની રહે છે આખરે તેની પાસેથી વૃત્તાન્ત જાણી એ ગાથાના આ પ્રમાણે "इमाणा छट्ठिया जाइ अन्नमन्नेण जा विणा" બે ચરણ આપી તેને પૂર્ણ કરે છે

માળી રાજ્યમડપમા આવી ભર કચેરીમા તે પૂર્ણ શ્લોક સભળાવે છે આથી બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી માળીના

હાલમા પોતાના ભાઇને જોતાવારજ મૂર્છિત થઈ પડી જાય છે આ સ્થિતિમા રાજ્યપુરુષો તે માળીને પકડી કેદ કરે છે અને તે આથી વાત જાહેર કરે છે અને જેની પાસેથી તે ગાથા સાભળી છે તે મહા પ્રભાવશાળી યોગીરાજને ત્યાં તેડી લાવે છે

બ્રહ્મદત્ત પોતાના ભાઇનુ અપૂર્વ ઓજસ્પૂર્ણ શરીર જોઈ સ્વસ્થ થઇ જાય છે અને કહે છે કે ભાઈ! હું આવી સમૃદ્ધિ માણ્યો અને આપ આ ત્યાગના દુઃખો ભોગવો છો તેનુ શુ કારણ? ચિત્ત પણ પોતાના પૂર્વ આશ્રમનુ સુખ જણાવે છે અને ત્યાગમા દુઃખ છે કે સાચુ સુખ છે તેની પ્રતીતિ આપે છે

ત્યાગ એ પરમ પુરુષાર્થનુ પરિણામ છે ત્યાગના શરણુ બળવાન પુરુષોજ ગ્રહણ કરી શકે છે ત્યાગ એ સિંહવૃત્તિ-વાળા પાત્રમાજ ટકે છે જે જીવો આત્મપ્રકાશને ભેટવા તત્પર છે ઘટતો પુરુષાર્થ પણ કરે છે અપાર દુઃખ પણ વેઠે છે ધતા વાસનાની આંટીમા ફસાયેલા પ્રાણીનો પુરુષાર્થ ઘાણીના બળદની માફક ત્યાને ત્યાજ રાખી મૂકે છે આસક્તિનો રોગ ચિત્તની વિશુદ્ધિ થવાથી નાશ પામે છે શુદ્ધ વૈરાગ્યના પરિ-ણમન તેવાજ અંતઃકરણમા સહજ સહજ થઈ જાય છે

[૧] ચડાળના જન્મમા (બ્રાહ્મણોથી) પરાભવ પામેલા સભૂતિ મુનીશ્વરે હસ્તિનાપુરમા (સનત્કુમાર ચક્રવર્તીની સિદ્ધિ જોઇને) નિયાણુ (આવી સમૃદ્ધિ મળે તો કેવુ સારુ એવી ભાવનામા તપ વેચ્યુ) કર્યું અને તેથી પદ્મગુલ્મ નામના વિમાનથી ચ્યવીને (પછીના ભવમા) ચુલની નામની રાણીની કુખે બ્રહ્મદત્ત રૂપે તેનો અવતાર થયો

નોધ—ઉપરની વાતમા સવિસ્તર બિના આપી છે એટલે અહીં આપવાની જરૂર નથી પદ્મગુલ્મ વિમાનમા પહેલા દેવલોક સુધી બન્ને ભાઈ સાથે હતા આ વખતેજ સભૂતિ જુદા પડી ગયા તેનુ કારણ એ કે તેણે નિયાણુ કર્યું હતુ નિયાણાથી તેને મહા ઋદ્ધિ મળી ખરી પરંતુ

સમૃદ્ધિના ક્ષણિક સુખ ક્યાં ? અને આત્મદર્શનના આનંદ ક્યાં ? એની સમાનતા કદી હોઇ શકે ?

[૨] એ પ્રમાણે કાંપીલ્ય નગરમાં સંભૂતિ ઉત્પન્ન થયા અને (તેના ભાઇ) ચિત્ત પુરિમતાલ નગરમાં વિશાળ એવા શેઠ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા (ચિત્તના અંતઃકરણમાં જૈનત્વના ગાઢ સંસ્કારો હતા એથી) ચિત્ત તો ત્યાં ધર્મને સાંભળીને શીઘ્ર ત્યાગી થઇ ગયા

નોંધ—ચિત્ત ઘણું અખૂટ ધનવાળા ધનપતિને ત્યાં જન્મ્યા છતાં તે અનાસક્ત હોવાથી કામભોગોથી વિરમી શક્યા

[૩] ચિત્ત અને સંભૂતિ એ બંને ભાઇઓ (ઉપર કહેલા નિમિત્તથી) કાંપીલ્ય નગરમાં મળ્યા અને તેઓ પરસ્પર (ભોગવેલા) સુખ દુઃખના ફળ તથા કર્મવિપાકો કહેવા લાગ્યા —

[૪] મહાકીર્તિવાળા અને મહાસમૃદ્ધિવાળા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ પોતાના ભાઇને બહુમાનપૂર્વક આ વચન કહ્યું —

[૫] આપણે બન્ને ભાઇઓ પરસ્પર એકબીજાને (હમેશાં) અનુસરનારા એક બીજાનું હિત કરનારા અને એક બીજાના પ્રેમમાં ખુબ રક્ત હતા

નોંધ—બ્રહ્મદત્તને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન અને ચિત્તને અવધિજ્ઞાન થયું હતું તેથી અનુભવેલા પૂર્વભવની વાત કરે છે અવધિજ્ઞાન એટલે મર્યાદાવાળું ત્રિકાળજ્ઞાન

[૬] (પહેલે ભવે) દશાર્ણદેશમાં આપણે બંને દાસ રૂપે હતા, (બીજે ભવે) કાલિંજર પર્વતમાં મૃગના થયા હતા, (ત્રીજે ભવે) મૃતગંગા નદીને કાંઠે હંસરૂપે જન્મ્યા હતા અને (ચોથે ભવે) કાશી ભૂમિમાં ચંડાળકુળમાં જન્મ્યા હતા

[૭] (પાંચમે ભવે) દેવલોકમાં મહાસમૃદ્ધિવાળા આપણે દેવ હતા, માત્ર આપણો છઠ્ઠો જન્મજ પરસ્પર સાથ વગરનો થયો છે

નોંધ —આમ ભોગી સંભૂતિએ, છઠ્ઠા ભવે ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે શાથી ઉત્પન્ન થવું પડ્યું તેનું કારણ પૂછ્યું

[૮] હે રાજન્! તમે (સનત્કુમાર નામના ચોથા ચક્રવર્તીની સમૃદ્ધિ તથા તેમના સુનંદા નામના સ્ત્રીરત્નને દેખીને આસક્તિ ઉપજવાથી) તપશ્ચર્યાદિ ઉચ્ચ કર્મોનું નિયાણું (આવું તુચ્છ ફળ) માગી લીધું તેથી તે ફળના પરિણામેજ આપણે વિયોગ પામ્યા (આ ચિત્તના વચન છે)

નોંધ —તપશ્ચર્યાથી પૂર્વ કર્મોનો ક્ષય થતો હોય છે પૂર્વ કર્મ ક્ષય થવાથી આત્મા હળવો બને છે અને તેનો વિકાસ થાય છે પુણ્યકર્મથી સુંદર સંપત્તિ મળે પરંતુ સંપત્તિથી આત્મા ભારી બનવા સંભવ છે તેથીજ મહાપુરુષો પુણ્ય ન ઇચ્છતા માત્ર પાપકર્મનો ક્ષયજ ઈચ્છે છે પુણ્ય એ તો કે સોનાની સાંકળ છે છતાં સાંકળ એ પણ બંધનજ છે જેણે બંધન રહિત થવું હોય તેણે સોનાની સાંકળ પણ તજી દેવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ અને નિરાસક્તપણે કર્મોને ભોગવી લેવા જોઈએ

[૯] (બ્રહ્મદત્તે કહ્યું —) પૂર્વ કાળમાં સત્ય અને કપટ રહિત તપશ્ચર્યાદિ શુભકર્મો મેં કર્યા તેથીજ તેનું ફળ આજે (ઉત્તમ સમૃદ્ધિ પામી) હું ભોગવું છું પરંતુ હે ચિત્ત! તારી દશા આવી શાથી થઈ? તારાં શુભકર્મ બધાં કયાં ગયાં?

[૧૦] (હે નરેન્દ્ર!) જીવોએ આચરેલાં સર્વ (સુંદર કે અસુંદર બધાં) કર્મો ફળવાળાંજ હોય છે કરેલાં કર્મો ભોગવ્યા વિના મુક્તિ થતીજ નથી તેથી મારો આત્મા પણ પુણ્યકર્મના પરિણામે ઉત્તમ પ્રકારની સંપત્તિ અને કામભોગોથી યુક્ત થયો હતો

[૧૧] હે સંભૂતિ! જેમ તું પોતાને ભાગ્યવાન માને છે તેમ પુણ્યના ફળથી યુક્ત ચિત્તને પણ મહાન ઋદ્ધિમાન જાણ વળી હે રાજન્! જેવી તે (ચિત્ત)ની સમૃદ્ધિ હતી તેવીજ પ્રભાવશાળી કાંતિ પણ હતી

નોધ —ઉપરના બે શ્લોકો ચિત્તમુનિએ કહ્યા આજે તે મુનિ થયા હતા ઇંદ્રિયનિયમનાદિ કઠણ તપશ્ચર્યા અને શરીર વિભૂષાના ત્યાગથી તેની દેહકાંતિ બહારથી ઝાંખી દેખાતી હતી છતા તેના આત્મઓજસ તો કોઈ અપૂર્વજ હતા

[૧૨] નૃપતિએ પૂછ્યુ કે જો એવી સમૃદ્ધિ હતી તો ત્યાગ શા માટે કર્યો ? જવાબમા ચિત્તમુનિ કહે છે–પરમાર્થથી પૂર્ણ છતા અલ્પ વચનવાળી ગભીર ગાથા (કોઈ મુનીશ્વર એકદા) અનેક મનુષ્યોના સમૂહમા ફરમાવી કે જે ગાથાને સાભળીને ઘણા ભિક્ષુકો ચારિત્રગુણમા વધુ અને વધુ લીન બને છે તે ગાથા સાભળીને હું શ્રમણ (તપસ્વી) થયો

નોધ —સમૃદ્ધિ પામ્યા છતા સતોષ ન હતો આ ગાથા સાભળ્યા પછી બધનો તરવજ દૂર થયા અને ત્યાગ ગ્રહણ કર્યો

[૧૩] (બ્રહ્મદત્ત આસક્ત હતો તેને ત્યાગ નહોતો ગમતો તેથી તેણે ચિત્તને ભોગો માટે આમ ત્રણ કર્યુ –) ઉચ્ચ, ઉદય, મધુ, કર્ક અને બ્રહ્મ નામના પાચ સુદર મહેલો, ભિન્નભિન્ન પ્રકારના દ્રવ્યો તેમજ મ િરો અને પાચાલ દેશનુ રાજ્ય આ બધુ તમારુજ છે હે ચિત્ત ! તેને પ્રેમપૂર્વક ભોગવો

[૧૪] વળી હે ભિક્ષુ ! વાજીત્ર સાથે નૃત્ય તથા સગીત તેમજ મનોહર યુવતિઓના સગથી વિટળાઈને આવા રમ્ય ભોગોને ભોગવો તેજ મને ગમે છે ત્યાગ તો ખરેખર મહાન કષ્ટ છે

નોધ —ત્યાગીને ભોગોનુ આમત્રણ કરવામા પણ તેના સ્નેહ અને સહૃદયતા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા

[૧૫] ઉભરાતા પૂર્વ સ્નેહથી અને કામ ભોગોમા આસક્ત થયેલા મહારાજા (બ્રહ્મદત્ત) ને તેના એકાત હિતચિંતક અને સયમ ધર્મમા રક્ત રહેલા ચિત્ત મુનિએ આ વચન કહ્યુ —

[૧૬] બધા સંગીત તે એક પ્રકારના વિલાપ સરખા છે, સર્વ પ્રકારના નૃત્ય કે નાટક એ વિટંબના રૂપ છે, બધા અલંકારો તો બોજારૂપ છે અને બધા કામભોગો એકાંત દુઃખનેજ આપનારા છે

નોંધ —સંસાર આખોજ જ્યાં નાટક રૂપે છે ત્યાં બીજાં નાટકો શાં જોવાં ? જે સ્થળે ક્ષણ પહેલાં સંગીત અને નૃત્ય થઈ રહ્યા હોય છે ત્યાંજ થોડી ક્ષણ બાદ હાહાકાર બની કરુણ રુદનો થાય છે ત્યાં કોને સંગીત માનવા ? આભૂષણો બાળકની ચિત્તવૃત્તિને પોષવાનાં રમકડાં છે ત્યાં સમજુને મોહ શા ? ભોગો તો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ ત્રણે તાપના મૂળ છે દુઃખના મૂળમાં સુખ શી રીતે સંભવે ?

[૧૭] તપશ્ચર્યારૂપ ધનવાળા, ચારિત્રગુણોમાં લીન અને કામ ભોગોની આસક્તિથી સાવ વિરક્ત એવા ભિક્ષુઓને જે સુખ હોય છે તે સુખ હે રાજન્ ! અજ્ઞાનીઓને મનોહર લાગતા છતાં એકાંત દુઃખને આપનારા એવા કામભોગોમાં કદી હોઈ શકેજ નહિ

[૧૮] હે નરેન્દ્ર ! મનુષ્યોમાં અધમ ગણાતા એવા ચંડાલજીવનમાં પણ આપણે રહ્યા હતા તે જન્મમાં (કર્મવશાત્) આપણે ઘણા મનુષ્યોના અપ્રીતિપાત્ર થયા હતા અને ચંડાલના સ્થાનોમાં પણ રહ્યા હતા (તે સઘુ યાદ છે ?)

નોંધ —ચંડાલ જાતિનો અર્થ અહીં ચંડાલકર્મને અંગે સમજવો જાતિથી કોઇ નીચ કે ઉચ્ચ હોતાજ નથી કર્મથીજ ઉચ્ચ કે નીચ થવાય છે એ ઉત્તમ સાધનો પામીને પણ પૂર્વ ભવે કરેલી ભૂલ આજે પણ થશે તો આત્મવિકાસને ટાણે પતિત થઈ જવુ પડશે તે સારુ પૂર્વભવની યાદી આપે છે

[૧૯] જેવી રીતે ચંડાલના ઘરે ઉત્પન્ન થઈ તે દુષ્ટ જન્મમાં આખા લોકની નિન્દાને પાત્ર હતા છતાં પાછળથી શુભકર્મ કર્યાથીજ આજે આ ઉત્તમ સ્થિતિમાં પહોંચ્યા છીએ તે પણ પૂર્વે કરેલા કર્મનુંજ પરિણામ છે (એ ન ભૂલશો)

નોંધ—એ ચંડાલ જાતિમાંજ મહાપુરુષના સત્સંગ તથા સંસ્કારોને લીધે ત્યાગી થઈ જે શુદ્ધ કર્મો કર્યાં છે તેનુંજ આ સુંદર પરિણામ પામ્યા હોએ તે કાળમાં ચંડાલ જાતિમાં મનુષ્યની સમાનતાના અધિકારો બ્રાહ્મણવર્ગે ખૂંચવી લીધા હતા

[૨૦] હે રાજન્ ! પુણ્યના ફળે કરીનેજ મહાસમૃદ્ધિવાળો અને મહાભાગ્યવાળો તું થયો છે માટે હે રાજન્ ! ક્ષણિક ભોગોને તજીને (શાશ્વત સુખ માટે) મુક્તિ માટે ત્યાગ દશાને અંગીકાર કરી લે

[૨૧] હે રાજન્ ! આ (મનુષ્યના) ક્ષણિક જીવનમાં સુંદર કાર્યોને નહિ કરવાવાળો મનુષ્ય ધર્મને છોડી દીધા પછી મૃત્યુના મોંમાં જ્યારે જાય છે ત્યારે પરલોકને માટે ખૂબજ પશ્ચાત્તાપ કરે છે

[૨૨] જેમ સિંહ મૃગલાને પકડીને લઈ જાય છે તેમ અંત વખતે મૃત્યુ (રૂપ સિંહ) પણ મનુષ્યને નિર્દય રીતે ગળી જાય છે ત્યાં માતા પિતા, ભાઈ વગેરે કોઈ સહાયક થઈ શકતા નથી

[૨૩] તે (કર્મના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલા) દુઃખમાં જ્ઞાતિજનો ગોહિવર્ગ પુત્રો કે બંધુઓ કોઈ ભાગ પડાવતા નથી કર્મ કરનાર જીવને સ્વયં તેનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે કારણકે કર્મ તો તેના કરનારનેજ અનુસરે છે

નોંધ—કર્મ એવી વસ્તુ છે કે તેનું ફળ તેના ભોક્તાનેજ મળે તેમાં પોતાના જીવાત્મા સિવાય કોઈ પણ કાંઈ ન્યૂનાધિક્ય કોઈ કરી શકેજ નહિ ત્યાંથીજ કહ્યું છે કે—તમેજ તમારો બંધ કે મોક્ષ કરી શકો છો

[૨૪] નોકરચાકર પશુઓ, ક્ષેત્રો (ઉઘાડી ભૂમિ) મહેલો, ધન અને ધાન્ય વગેરે સર્વને તજીને માત્ર પોતાના શુભ કે અશુભ કર્મની સાથે રહેલો (કર્મથી પરતંત્ર) એકાકી જીવાત્માજ સુંદર કે અસુંદર પરલોક (પરભવ) ને પામે છે

નોંધ—શુભકર્મ હોય તો સારી ગતિમાં તેનું આકર્ષણ થાય છે અને અશુભ કર્મ હોય તો માઠી ગતિમાં થાય છે

[૨૫] (મૃત્યુ થયા બાદ) ચિતામાં રાખેના તેના તે અસાર (ચેતન રહિત) શરીરને અગ્નિથી બાળીને, જ્ઞાતિજનો, પુત્ર અને સ્ત્રી વગેરે (તેને થોડા વખતમાં ભૂલી જઈને) બીજા દાતાર (માલીક) ને અનુસરે છે

નોંધ—વિશ્વમાં સૌ કોઈ સ્વાર્થ પુરતુંજ સગપણ રાખે છે એક તરફનો સ્વાર્થ ગયો એટલે સૌ કોઈ બીજાને અનુસરવાના

[૨૬] હે રાજન્! આયુષ્ય તો જરા પણ વિસામ લીધા વિના નિરંતર ક્ષય થતું રહે છે (જેમ જેમ દિવસો વધે તેમ તેમ આયુષ્યકાળ ઓછો થાય છે) જેમ જેમ જરા અવસ્થા આવતી જાય છે તેમ યૌવનની કાન્તિ હરાતી રહે છે માટે હે પંચાલના રાજેશ્વર! આ વચનને સાંભળી લે અને મહારંભ (હિંસા તથા વિષયાદિ)ના ભયકર કાર્યોને ન કર (છોડી દે)

ચિત્તના એકાંત વૈરાગ્યોત્પાદક અનુભવના વચનો સાંભળી બ્રહ્મદત્ત (સંભૂતિ) બોલ્યા —

[૨૭] હે સાધુપુરુષ! જે વાક્યને આપ કહો છો તે હું પણ હવે જાણી શકું છું આ ભોગોજ મને આસક્તિ (બંધન)ના કારણરૂપ છે પરંતુ હે આર્ય! અમારા જેવા (દુર્બળ)થી ખરેખર તે દુર્જય છે (આસક્ત પુરુષોથી કામભોગો છૂટવા દુષ્કર છે)

[૨૮] હે ચિત્તમુનિ! (તેથીજ હસ્તિનાપુરમાં મહાસમૃદ્ધિવાળા સનત્કુમાર ચક્રવર્તીને જોઈને હું કામભોગોમાં આસક્ત થઈ ગયો અને અશુભ એવું નિયાણ (થોડા માટે ઘણ ગુમાવું) કરી દીધું

[૨૯] તે નિદાન કર્યા પછી પણ (તમારા કહેવા છતાં) નિવારણ ન કર્યું તેથીજ આ ફળ મળ્યું છે અને ધર્મને જાણવા છતાં પણ કામભોગોની આસક્તિ છોડી શકતો નથી

નોંધ—વાસના જાગ્યા પછી પણ જો ગંભીર ચિંતનથી તેનું નિવારણ થાય તો પતિત થતા બચી જવાય

[૩૦] જળ પીવા જતા કાદવમાં ખૂંચી ગયેલો હાથી કાંઠાને જોવા છતાં તેને પામી શકતો નથી એજ પ્રમાણે કામભોગોમાં આસક્ત થયેલા અમે (કામભોગોના દુષ્ટ પરિણામો જાણવા છતાં) ત્યાગ માર્ગને અનુસરી શકતા નથી

[૩૧] કાળ ઉતાવળો થાય છે અને રાત્રિઓ જલદી પસાર થતી જાય છે (આયુષ્યબળ ક્ષીણ થતું જાય છે) મનુષ્યોના કામભોગો પણ નિત્ય નથી પક્ષીઓ જેમ ફળ ખરી ગયા પછી વૃક્ષને તજી દે છે તેમ પ્રાપ્ત થયેલા કામભોગો પણ પુરુષને તજી દે છે

નોંધ—તરુણવયમાં જે કામભોગો પ્યારા હોય છે તેજ વૃદ્ધવયમાં અકારા થઈ પડે છે

[૩૨] જો ભોગોને સર્વથા છોડવા માટે સમર્થ ન હો તો હે રાજન્! દયા, પ્રેમ, પરોપકાર ઇત્યાદિ આર્ય કર્મો કર સર્વ પ્રજા પર લાગણી તથા ધર્મપરાયણ થઈશ તો તું અહીં (ગૃહસ્થાશ્રમ)થી પણ ચ્યવીને ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ ધરનારો ઉત્તમ દેવ થઈશ (ચિત્તમુનિ બોલ્યા)

નોંધ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ યથાશક્ય ત્યાગ કરે તો તે દેવયોનિ પામી શકે છે

[૩૩] (ભોગાસક્ત નૃપતિ કશું ન સ્વીકારી શકવાથી ચિત્તમુનિ નિર્વેદતા અનુભવીને કહે છે —) પરંતુ હે રાજન્! આ સંસારના આરંભ અને પરિગ્રહોમાં તું ખૂબ આસક્ત થયો

જે ભોગોને છોડવાની તારી જરા પણ ઇચ્છાજ નથી તો આટલો વાર્તાલાપ મે ફોકટજ કર્યો એમ માનુ છુ હે નૃપ ! હવે હુ જવાની ઇચ્છા રાખુ છુ (એમ કહીને ચિત્તમુનિ ચાલતા થયા)

[૩૪] પચાનપતિ બ્રહ્મદત્તે તે પવિત્ર સાધુનુ વચન ન માન્યુ અને જેવા ઉત્તમ કામભોગો ભોગવ્યા તેવાજ ઉત્તમ નરકમા તે ચાલ્યો ગયો

નોધ —જેવા કર્મ કરાય તેવુ ફળ પમાય

[૩૫] અને ચિત્તમહર્ષિ કામભોગોથી વિરક્ત રહી, ઉગ્ર ચારિત્ર અને ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આદરી તથા શ્રેષ્ઠ સયમને પાળીને શ્રેષ્ઠ એવી સિદ્ધગતિને પામ્યા

નોધ —ભોગોને ભોગવ્યા પછી ત્યાગવા એ દુર્લભ અને આસક્તિ હઠાવવી એ અતિ દુર્લભ છે ભોગોની જાળ છૂટવી બહુ બહુ કઠણ છે માટે મુમુક્ષુએ ભોગોથી દૂરજ રહેવુ

એમ કહુ છુ

એ પ્રમાણે ચિત્તમભૂતિનુ તેરમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

ઈષુકારીય

(ઇષુકાર રાજા સબધી)

૧૪

સગની અસર જીવનપર સચોટ થાય છે ઋણના અનુબધો ગાઢ પરિચયથી જાગે છે સત્સગથી જીવન અમૃતમય બને છે અને પરસ્પરના પ્રેમભાવથી એકબીજા પ્રત્યે સાવધ રહેલા સાધકો સાથે સાથે રહી જીવનના ધ્યેયે પહોચી વળે છે

આ અધ્યયનમા આવાજ છ જીવોનુ મિલન થયું છે દેવયોનિમાથી ઉતરી આવેલ છ પૂર્વયોગીઓ એકજ ઇષુકાર નગરમા અવતર્યા છે તેમાના ચાર બ્રાહ્મણકુળમા અને બે ક્ષત્રિયકુળમા યોજાયા છે બ્રાહ્મણકુળમા ઉત્પ ન થયેલા બે કુમારો યોગ સસ્કારોની પ્રબળતાથી યુવાનવયમા ભોગોની લાલચથી પર થાય છે સસારની વાસનાને દૂર કરી યોગ લેવા પ્રેરાય છે તેમના માતા અને પિતારૂપે યોજાયેલા બે જીવો પણ તેના યોગબળથી આખરે આકર્ષાય છે અને આખુ કુટુબ ત્યાગમાર્ગને શીઘ્રજ અગીકાર કરી લે છે

ઈષુકારનગરમા ધનમાલ અને પરિવાર–આદિના બધનને
તોડી એકીસાથે આ ચાર સમર્થ આત્માઓ
અજબ વિસ્મયતા જગાડે છે આખુ
ધ્વનિઓ ગાજી રહે છે આ સાભળી પૂ
છે અને તે

છને પણ એમએમ થઈ આવે છે અને આવી રીતે એ છએ જીવાત્માઓ નયમમાર્ગને અગીકાર કરી આકરા તપશ્ચરણ અને સાધુતા સેવી અતિમ ધ્યેયને પામી જાય છે તે બધો ઉલ્લેખ આ અધ્યયનમા મળે છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] પૂર્વભવમા દેવો થઈને એક વિમાનમા રહેનારા (૭) છજીવો દેવલોક જેવા રમ્ય, સમૃદ્ધ, પ્રાચીન અને પ્રસિદ્ધ એવા ઇષુકાર નામના નગરમા ઉત્પન્ન થયા

[૨] પોતાના શેષ (બાકી રહેલા) કર્મો વડે ઉચ્ચ એવા કુળમા ઉત્પન્ન થયા છે અને પછીથી ત્યા સસારભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈ સસારને છોડીને જિનેન્દ્રમાર્ગ (સયમ ધર્મ) ને શરણે ગયા છે

[૩] તે ૭ જીવો પૈકી એક પુરોહિત અને જશા નામની તેની પત્ની થયા અને બીજા બે જીવ પુરુષપણુ પામીને તેમના કુમારરૂપે થયા

નોધ —ચાર જીવો બ્રાહ્મણ કુળમા ઉત્પન્ન થયા અને બે ક્ષત્રિય કુળમા જન્મ્યા

[૪] જન્મ જરા અને મૃત્યુના ભયથી ત્રાસેલા અને તેથીજ સસારની બહાર નીકળવાની ઇચ્છાવાળા તે બે કુમારો સસારના ચક્ર (પરિભ્રમણ) થી છૂટવા માટે કોઇ યોગીશ્વરને જોઈને (તે નિમિત્તથી) કામભોગોથી વિરક્ત થયા

નોધ —જગલમા કેટલાએક યોગીજનોના દર્શન થયા પછી પૂર્વયોગનું સ્મરણ થયુ અને જન્મ જરા મૃત્યુના દુ ખથી ભરેલા આ સસારમાથી છૂટવા માટે આદર્શ ત્યાગની અપેક્ષા જાગી

[૫] પોતાના કર્મમા પરાયણ એવા પુરોહિત બ્રાહ્મણના તે બન્ને બાળકોને પોતાના પૂર્વજન્મોનુ સ્મરણ થયુ અને પૂર્વકાળમા સયમ તથા તપશ્ચર્યાનું સેવન કરેલું તે પણ યાદ આવ્યા

નોધ —બ્રાહ્મણનુ કાર્ય તે સમયે યજ્ઞયાગાદિ પરત્વે વિશેષ રહેતુ

ઈષુકારીય

(ઇષુકાર રાજા સબધી)

૧૪

સગની અસર જીવનપર સચોટ થાય છે ઋણના અનુબધો ગાઢ પરિચયથી જાગે છે સતસગથી જીવન અમૃતમય બને છે અને પરસ્પરના પ્રેમભાવથી એકબીજા પ્રત્યે સાવધ રહેલા સાધકો સાથે સાથે રહી જીવનના ધ્યેયે પહોચી વળે છે

આ અધ્યયનમા આવાજ છ જીવાનુ મિલન થયુ છે દેવયોનિમાથી ઉતરી આવેલ છ પૂર્વયોગીઓ એકજ ઇષુકાર નગરમા અવતર્યા છે તેમાના ચાર બ્રાહ્મણકુળમા અને બે ક્ષત્રિયકુળમા યોજાયા છે બ્રાહ્મણકુળમા ઉત્પન્ન થયેલા બે કુમારો યોગ સસ્કારોની પ્રબળતાથી યુવાનવયમા ભોગોની લાલચથી પર થાય છે સસારની વાસનાને દૂર કરી યોગ લેવા પ્રેરાય છે તેમના માતા અને પિતારૂપે યોજાયેલા બે જીવો પણ તેના યોગબળથી આખરે આકર્ષાય છે અને આખુ કુટુબ ત્યાગમાર્ગને શીઘ્રજ અગીકાર કરી લે છે

ઈષુકારનગરમા ધનમાલ અને પરિવાર-આદિના બધનને તોડી એકીસાથે આ ચાર સમર્થ આત્માઓનુ મહાભિનિષ્ક્રમણ અજબ વિસ્મયતા જગાડે છે આખા શહેરમા ધન્યવાદના ધ્વનિઓ ગાજી રહે છે આ સાભળી પૂર્વભવની પ્રેરણા રાણીજીને પણ જાગૃત થઈ જાય છે અને તે ભાવનાની અસર રાજા

જીને પણ એકાએક થઈ આવે છે અને આવી રીતે એ છએ જીવાત્માઓ સયમમાર્ગને અંગીકાર કરી આકરા તપશ્ચરણ અને સાધુતા સેવી અંતિમ ધ્યેયને પામી જાય છે તે બધો ઉલ્લેખ આ અધ્યયનમા મળે છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] પૂર્વભવમા દેવો થઈને એક વિમાનમા રહેનારા (૭) જીવો સ્વર્ગલોક જેવા રમ્ય સમૃદ્ધ, પ્રાચીન અને પ્રસિદ્ધ એવા ઈષુકાર નામના નગરમા ઉત્પન્ન થયા

[૨] પોતાના શેષ (બાકી રહેલા) કર્મો વડે ઉચ્ચ એવા કુળમા ઉત્પન્ન થયા છે અને પછીથી ત્યા સસારભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈ સસારને છોડીને જિનેન્દ્રમાર્ગ (સયમ ધર્મ) ને શરણે ગયા ઠ

[૩] તે ૭ જીવો પૈકી એક પુરોહિત અને જશા નામની તેની પત્ની થયા અને બીજા બે જીવ પુરુષપણુ પામીને તેમના કુમારરૂપે થયા

નોધ —ચાર જીવો બ્રાહ્મણ કુળમા ઉત્પન્ન થયા અને બે ક્ષત્રિય કુળમા જન્મ્યા

[૪] જન્મ જરા અને મૃત્યુના ભયથી નાસેલા અને તેથીજ સસારની બહાર નીકળવાની ઈચ્છાવાળા તે બે કુમારો સસારના ચક્ર (પરિભ્રમણ) થી છૂટવા માટે કોઈ યોગીશ્વરને જોઈને (તે નિમિત્તથી) કામભોગોથી વિરક્ત થયા

નોધ —જંગલમા કેટલાએક યોગીજનોના દર્શન થયા પછી પૂર્વયોગનુ સ્મરણ થયુ અને જન્મ જરા મૃત્યુના દુ ખથી ભરેલા આ સસારમાંથી છૂટવા માટે આદર્શ ત્યાગની અપેક્ષા જાગી

[૫] પોતાના કર્મમા પરાયણ એવા પુરોહિત બ્રાહ્મણના તે બન્ને બાળકોને પોતાના પૂર્વજન્મોનું સ્મરણ થયુ અને પૂર્વકાળમા સયમ તથા તપશ્ચર્યાનુ સેવન કરેલુ તે પણ યાદ આવ્યા

નોધ —બ્રાહ્મણનુ કાર્ય તે સમયે યજ્ઞયાગાદિ પરત્વે વિશેષ રહેતુ

[૬] તેથી તેઓ મનુષ્યજીવનમા ન્ય ગણાતા એવા શ્રેષ્ઠ કામભોગોમા પણ આસક્ત ન થયા અને ઉત્પન્ન થયેના અપૂર્વ વિશ્વાસથી મોક્ષની અભિનાષાવાળા તે કુમારો પોતાના પિતા પાસે આવીને નમ્રતાપૂર્વક આ પ્રમાણે કહેવા નાગ્યા —

[૭] આ વિહાર–જીવન અનિત્ય છે વળી બહુ રોગાદિની અતરાય વાળુ અને અ૫ આયુષ્યયુક્ત છે તેથી અમોને આવા (અસાર વધારનાર) ગૃહ થજીવનમા (જરાપણ) સતોષ થતો નથી માટે મુનિપદ (ત્યાગજીવન) ગ્રહણ કરવા માટે આપની પાસે આજ્ઞા માગીએ છીએ

[૮] (આ સાભળીને દુ ખી થયેના) તેમના પિતાજી તે બન્ને મુનિ (ભાવનાથી ચારિત્રશાલી) ઓના તપ (સયમી જીવન) મા બાધા કરનારુ વચન બોલ્યા –વે ના પારગત પુરુષો પુત્રરહિત પુરુષ ઉત્તમગતિને પામતા નથી તેમ કહે છે

નોધ —

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ।
तस्मात् पुत्रमुखं दृष्ट्वा पश्चाद् धर्मं समाचरेत् ॥

વેદવચનનુ આ વચન માત્ર અમુક અપેક્ષાએ કહેવાયલુ છે વૈદ ધર્મમા પણ બ્રહ્મચારી અવસ્થામાથી કેક ત્યાગી પુરુષો પાકયા છે અને કહ્યુ છે કે –

अनेकानि सहस्राणि कुमारा ब्रह्मचारिण ।
स्वर्गं गच्छति राजेन्द्र अकृत्वा कुलसततिम् ॥

• તે બન્ને બાળકોએ હજી ત્યાગીનો વેશ ધારણ કર્યો ન હતો. અહી ભાવનાનુ પ્રબળપણુ બતાવવા માટે મુનિપદ લીધુ છે

[૯] માટે હે પુત્રો ! વેદોને સાભળ ભણીને બ્રાહ્મણોને સતોષીને તેમજ સ્ત્રીઓ સાથે ભોગો ભોગવીને અને પુત્રોને ધ ની

વ્યવસ્થા સોંપીને, પછીજ અરણ્યમાં જઈ પ્રશસ્ત સંયમી થજો

નોંધ —તે કાળમાં બ્રાહ્મણોને દાન આપવું અને વેદોનું અધ્યયન કરવું તે બંને ગૃહસ્થ ધર્મનાં ઉત્તમ અંગો મનાતાં કુળધર્મની છાપ કેવી જીવો પર રહેલ છે તેથી અહીં બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પછી ગૃહસ્થાશ્રમ પાળી ત્યાર બાદ વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારવાનું કહે છે પરંતુ આવું પ્રતિપાદન કરવામાં ખાસ કરીને પુત્રોપરની આસક્તિજ સ્પષ્ટ જણાય છે

[૧૦] બહિરાત્માના ગુણ (રાગ) રૂપી ના કાષ્ઠથી અને મોહરૂપી વાયુથી અધિક જાજ્વલ્યમાન એવા પુત્રવિયોગના શોકરૂપી અગ્નિથી બળતા અંત કરણવાળા અને દીનવચન (કે પુત્રો ! ત્યાગી ન બનો એમ મોહથી, વલવલાટ કરતા અને) વારંવાર મોનતા—

[૧૧] વળી જુદાં જુદાં પ્રલોભન આપતા તથા પોતાના પુત્રોને ક્રમપૂર્વક ધાવડે ભોગજન્ય સુખનું નિમંત્રણ કરતા એવા પુરોહિત (પિતા) ને તે બન્ને કુમારો વિચારપૂર્વક આ વાક્ય કહેવા લાગ્યા —

[૧૨] વેદ માત્ર ભણી જવાથી તે શરણરૂપ થઈ શકતા નથી જમાડેલા બ્રાહ્મણો તેજ પ્રકાશ (આત્મભાન) માં લઇ જઇ શકતા નથી તેમ ઉત્પન્ન થયેલા પુત્રો પણ કંઇ (પાપકર્મના ફળ ભોગવવામાં) શરણરૂપ થતા નથી તો હે પિતાજી ! આ આપનું કથન કોણ માની શકે ?

નોંધ —પોતાના ધર્મને ભૂલેલા બ્રાહ્મણોને જમાડવાથી કંઇ સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી બલ્કે અજ્ઞાન પેસે છે વેદોનું અધ્યયન જ કંઇ સ્વર્ગ આપી શકે નહિ. સ્વર્ગ કે મુક્તિ તો આચરેલો સત્યધર્મ જ આપી શકે

[૧૩] વળી કામભોગો પણ ક્ષણમાત્રજ સુખ અને બહુકાળ દુઃખ આપનાર છે જે વસ્તુમાં ઘણું દુઃખ હોય તે વસ્તુ સુખ

કરનાર શી રીતે માની શકાય ? એટલે કે કામભોગો એ તો અનર્થની ખાણ અને મુક્તિમાર્ગના શત્રુરૂપજ છે

[૧૪] વિષયસુખને માટે જ્યાં ત્યાં ભમતો જીવ કામભોગથી ન નિવર્તતા હમેશા રાત્રિ અને દિવસ સંતપ્ત થઈને જ રહે છે વળી કામભોગોમા આસક્ત થઈને (બીજા માટે દૂષિત પ્રવૃત્તિ કરનાર) દુષ્ટ ધનાદિ સાધનોને શોધતા શોધતા જરાવસ્થાથી ઘેરાઇને મૃત્યુ પામે છે

નોંધ —આસક્તિ એ આત્મમાર્ગથી મૂકાવી સસારમા ભટકાવે છે આસક્ત મનુષ્ય અસત્ય માર્ગમા આખું જીવન વેડફી નાખે છે અને આખરે તે વાસનાનેજ સાથે લઈ મૃત્યુને શરણે જાય છે

[૧૫] આ (સુવર્ણ ધન્ય માલ વગેરે) મારું છે અને આ મારુ નથી આ મે (વ્યાપારાદિક) કર્યું અને આ નથી કર્યું આ પ્રમાણે બડબડતા પ્રાણીને રાત્રિ અને દિવસરૂપી ચોરો (આયુષ્યને) ચોરી રહ્યા છે માટે શા માટે પ્રમાદ કરવો ?

નોંધ —મમત્વના ગાઢા વાતાવરણમા તો જીવમાત્ર સબડી રહ્યા છે પોતાની માનેલ વસ્તુ પર આસક્તિ અને અન્ય પર દ્વેષ એ આખા જગતની મનોવૃત્તિ છે ત્યા સમજુ મનુષ્ય તટસ્થ રહી શકે છે અને જે સમય ગયો તે ફરી ફરી મળતો નથી તેમ માની પોતાના (આત્મશોધનના) માર્ગમા પ્રયાણ કરે છે

[૧૬] (પિતા કહે છે –) જેને માટે આખો સસાર (બધો પ્રાણી વર્ગ) મહાન તપશ્ચર્યા (ભૂખ, દુ ખ ટાઢ તાપ) કરી રહ્યા છે તે અખૂટ સપત્તિ, સ્ત્રીઓ સ્વજનો અને કામભોગો તમોને ખૂબ સ્વતંત્ર રીતે મળ્યા છે

નોંધ —આ વચનો પુરોહિતના છે તે એમ મનાવે છે કે સયમનો હેતુ સુખ મેળવવાનો છે તે સુખ તમોને સ્વય મળ્યુ છે માટે સયમ

શા માટે લો છો ? વાસ્તવિક રીતે સંયમ, યોગ કે તપ ભૌતિક સુખ માટે છેજ નહિ કેવળ આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવાનાજ તે સાધનો છે

[૧૭] (પુત્રોએ કહ્યુ –હે પિતાજી !) સાચા ધર્મની ધુરાના અધિકારમાં—સ્વજન, ધન કે કામભોગોની કશી આવશ્યકતા હોતીજ નથી તે માટે તો અમે જગતમા પ્રતિબંધ રહિત ફરનારા અને ભિક્ષાજીવી બની ગુણના સમૂહને ધારણ કરનારા એવા સાધુ થઇશુ

નોંધ—આ નાના પરતુ મમત્વ છોડી આખા વિશ્વમા પ્રવેશ કરીશુ અને ભિક્ષાજીવી આદર્શ સાધુ બની આત્મગુણની આરાધના કરીશું

[૧૮] જેમ અરણિમા અગ્નિ દૂધમા ઘી અને તલમા તેલ પ્રત્યક્ષ ન દેખાવા છતા સયોગવશથી ઉત્પન્ન થાય છે તેજ રીતે હે બાળકો ! પંચભૂતાત્મક શરીરમાથીજ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીરના નાશની સાથેજ જીવ નષ્ટ થાય છે શરીર નાશ પામ્યા પછી ચેતન રહેતોજ નથી (તો પછી ધર્મ શામાટે ? અને સયમ શા માટે ?)

નોંધ —ચાર્વાક મતનુ એ કથન છે કે પચ મહાભૂતથીજ કોઇ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે શરીરની સાથેજ ક્ષીણ થાય છે પરતુ વાસ્તવિક રીતે ચેતન શક્તિનો કદી નાશ થઈ શકેજ નહિ અરણી તલ અને દૂધમા અગ્નિ, તેલ અને ઘી બહાર ન દેખાવા છતા તે અવ્યક્ત રીતે અવશ્ય રહેલુંજ હોય છે તેમ શરીર ધારણ કરતી વખતે કર્મથી સંડોવાયેલુ ચેતનતત્ત્વ રહેલુજ હોય છે અને શરીર ક્ષીણ થયે (કર્માનુ ફળ) બીજા શરીરમા ચાલ્યો જાય છે

[૧૯] (પુત્રોએ કહ્યુ –હે પિતાજી !) આત્મા અમૂર્ત હોવાથી ઇંદ્રિયો દ્વારા ગ્રહણ કરી (જોઇ કે સ્પર્શી) શકાતો નથી વળી ખરે ખર અમૂર્ત હોવાથીજ તે નિત્ય ગણાય છે આત્મા નિત્ય હોવા છતા જીવાત્મામા રહેલા અજ્ઞાનાદિ દોષોએ કરીને તે

મધાય છે આ બધન એજ મસાર પરિભ્રમણનુ કારણ છે એમ મહાપુરુષો કહે છે

નોંધ —જેટલા અમૂર્ત દ્રવ્યો છે તે બધા નિત્ય હોય છે જેમકે આકાશ અમૂર્ત છે તો તે નિત્યજ છે પરતુ આકાશદ્રવ્ય અખડ નિત્ય છે, અને જીવાત્મા (કર્મથી બધાયેલો જીવ) પરિણામી નિત્ય છે અને તેથીજ કર્મવશાત્ તે નાના મોટા આકારમાં પરિણમી ઉચ્ચ નીચ ગતિમા ગમન કરે છે

[૨૦] આજસુધી અમે મોહના બધનથી ધર્મને જાણી શકતા ન હતા અને તેથીજ ભવચક્રમા ફેંધાતા અને કામભોગોમા આ સક્ત થતા થતા પાપના મર્મો કર્યેજ જતા હતા પણ હવે જાણ્યા પછી ફરીથી તેમ નહિ કરીએ

નોંધ —એક વખત અમે પણ અજ્ઞાનથી શરીર મોહમા શાચી સાપ પુણ્ય નથી, પરલોક નથી એમ તમારા કહેવા પ્રમાણે મા યતા ધરાવતા હતા પરતુ હવે જાણ્યા પછી તે વસ્તુ અતરમા જરા પણ ઉતરતી નથી

[૨૧] સર્વદિશાથી ઘેરાયેલો આ આખો સસાર તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર ધારાઓ (આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિના તાપો) થી હણાઇ રહ્યો છે તેથી ગૃહજીવનમા લેશમાત્ર પ્રીતિ ઉત્પ ન થતીજ નથી

[૨૨] હે પુત્રો ! શાથી આ લોક વીંટાયેલો છે ? શાથી આ લોક હણાઇ રહ્યો છે ? મસારમા ક્યા તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોની ધારાઓ પડી રહી છે ? તે ચિતામા પડેલા મને તમે સત્વર કહો

[૨૩] (પુત્રો કહે છે –) આ આખો લોક મૃત્યુથી પીડાઈ રહ્યો છે અને જીર્ણ અવસ્થા (ઘડપણ) થી વિંટાઈ રહ્યો છે તીક્ષ્ણ શસ્ત્રધારારૂપ રાત્રિ દિવસો આયુષ્યને ક્ષણે ક્ષણે કોરી રહ્યા છે એ પ્રમાણે હે પિતાજી ! તમે આ વાતને ખૂબ વિચારો

[૨૪] જે જે રાત્રિદિવસ જાય છે તે પાછા ફરતા નથી આવા ટૂક

કાળના ૨ાનમા અધર્મને કરનારના સમયો નિષ્ફળ ચા યા જાય છે

નોધઃ—અમૂલી ક્ષણો પુન પુન સાપડતી નથી સમય જતા જતા પશ્ચાતાપને મૂકી જાય છે

[૨૫] જે જે રાત્રિ દિવસ જાય છે તે પાછા ફરતા નથી પણ સદ્‌ધર્મના આચરનારને તે સફળ થઈ જાય છે

નોધ—સમયનો સદુપયોગ કરનારને સમય હાથમાથી ગયા પછી રોવાનુ પડતુ નથી

* પુત્રના અમૃત વચનોએ પિતાનુ હૃદય પલટાવ્યુ હતુ છતા વાત્સલ્યનો પ્રવાહ વિખૂટા પાડતા રોકી રહ્યા હતો

તે બોલ્યા —

[૨૬] હે પુત્રો ! સમ્યક્‌ત્વસયુક્ત થઈને (આસક્તિ રહિત બનીને) થોડો કાળ ચારે જણા (માતા, પિતા અને બે પુત્રો) ગૃહસ્થાશ્રમમા થોડો વખત રહીને પછી ઘેરઘેર ભિક્ષાથી જીવન ચલાવનારા આપણે સઘા આ શ્રી ત્યાગી થઈશુ

[૨૭] (પુત્રોએ કહ્યું –પિતાજી !) જેને મૃત્યુ સાથે મિત્રતા હોય, જે મૃત્યુથી છૂટી શકતો હોય અથવા જે જાણતો હોય કે હું મરીશ નહિ તેજ ખરેખર આવતી કાલ પર વિશ્વાસ રાખી શકે

નોધઃ—કેટલી જિજ્ઞાસા ! કેટલી તાલાવેલી ! આદર્શ વૈરાગીના કેવા હૃદયભેદક વચનો ! શું આ ભાવ અતરની ઊડી પ્રતીતિ વિના કે ત્યાગની યોગ્યતા વિના કહી શકી શકે ? સત્યની તાલાવેલી પછી ક્ષણવાર પણ થોભવુ તેને અસહ્ય થઈ પડયુ હતુ

[૨૮] માટે જો મેળવીને ફરીથી જન્મજ ન લેવો પડે તેવા સાધુધર્મ (ત્યાગમાર્ગ) ને આજેજ અગીકાર કરીશુ આવા

વિષયસુખ નથી ભોગવ્યા તેવુ છેજ નહિ માટે હવે એ ગાઢ (મસાણની આસક્તિ) ને છોડીને ભિક્ષુધર્મમા શ્રદ્ધા રાખવી એજ યોગ્ય છે

તરુણ યુવાનોના હૃદયદ્રાવક વચનોએ પિતાજીના પૂર્વ સસ્કારને જાગૃત કરી દીધા તેણે પોતાના ધર્મપત્નીને ઉદ્દેશીને કહ્યુ -

[२९] હે વાશિષ્ઠિ ! મારે માટે ભિક્ષાચારી (ભિક્ષુધર્મ ગ્રહણ કરવા) નો સમય હવે આવી લાગ્યો છે કારણ કે જેમ વૃક્ષ શાખા —ઓથીજ શોભે છે અને સ્થિર રહે છે શાખાઓ કપાઈ ગયા પછી તેજ ઉત્તમ વૃક્ષ ઠૂંઠુ ખાય છે તેમ એ પુત્રો વિના મારે પણ ગૃહસ્થજીવન ગાળવુ તેવુ યોગ્ય નથી

નોંધ —પત્નીનુ વશિષ્ઠ ગોત્ર હોવાથી તે સબોધન લીધુ ?

[३०] જેમ પાખવિનાનુ પક્ષી સગ્રામમા મોખર સૈન્યવિનાનો રાજા અને વહાણમા દ્રવ્યવિનાનો વાણિયો શોભતો નથી અને શોક કરે છે તેજ રીતે પુત્રવિનાનો હુ પણ શોભતો નથી અને દુખી થઉ છુ

[३१] (આ સાભળી જશા ભાર્યા પતિને ઉદ્દેશીને કમાઈ કરવા કહેવા લાગી —) ઉત્તમ પ્રકારના રસવાળા અને સુદર આ બધા કામભોગોના સાધનો એકઠા થયા છે તો હમણા તે કામભોગોને (ઇંદ્રિયોના શબ્દાદિ વિષયોને) ખુબ ભાગવી લઈએ પછી સયમ માર્ગ અવશ્ય અગીકાર કરીશુ

[३२] હે ભગવતિ ! (કામભોગો તો) રસ ખૂબ ભોગવી લીધા છે યૌવન હવે ચાલ્યુ જાય છે વળી અનયમય જીવિત ભોગવવા માટે (કે બીજી કોઈ ઇચ્છાથી) હુ ભોગોને તજતો નથી પરતુ ત્યાગી જીવનના લાભ અલાભ સુખ અને દુખને ખૂબ વિચારીનેજ મૌન (સયમમાર્ગ) ને આદરુ છુ

નોંધ –ભિક્ષુજીવનમાં તો ભિક્ષા મળે ન મળે, અનેક પ્રકારના બીજા સંકટો પણ આવે ગૃહસ્થજીવનમાં તો બધું સ્વતંત્ર ભોગવવાનું મળ્યું જ છે છતાં ત્યાગી જીવનની ઈચ્છા થાય તે પૂર્વના યોગ સંસ્કારોનું જ કારણ છે ત્યાગમાં જે દુઃખ છે તે ગૌણ છે, અને આનંદ છે તે મુખ્ય છે એ આનંદ, એ શાંતિ, એ વિરામ ભોગોમાં ક્યાંય કોઈએ અનુભવ્યો નથી અને અનુભવશે પણ નહિ

[૩૩] પાણીના પૂરની સામે આવનારો વૃદ્ધ હંસ જેમ પછીથી ઝુરે છે (એક સામે છે) તેમ તું ખરેખર પછી સ્નેહીજનોને સંભારીને ખેદ પામે (કે હાય ! મેં શા માટે સંયમમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો ? તેમ) માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં મારી સાથે રહીને ભોગોને ભોગવ ભિક્ષાચરી (ભિક્ષુધર્મ) ની વાટ બહુ જ દુઃખદ છે

નોંધ —આ શ્લોકમાં સંયમ માર્ગના કષ્ટ અને ગૃહજીવનના પ્રલોભન આપી પાકી કસોટી કરે છે

[૩૪] હે ભદ્રે ! જેમ સર્પ શરીરની કાંચળી છોડીને ચાલ્યો જાય છે તેમ આ બે તરુણ પુત્રો ભોગોને છોડી ચાલ્યા જાય છે તો હું શા માટે તેને ન અનુસરું ?

નોંધ —સર્પ પોતાના શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલી હોવા છતાં કાંચળીને તજી તેને લેવા ફરીતોજ નથી તેમ સાધકોએ આસક્તિની કાંચળીને છોડી દેવી એજ યોગ્ય છે

[૩૫] (જશા વિચારતા લાગી કે આ બધા–) જેમ રોહિત જાતના (શક્તિશાળી) માછલા (તીક્ષ્ણ પૂંછડેથી) દુર્બળ જાળને છેદીને જાળમાંથી છૂટી જાય તેમ કામભોગોથી છૂટી જાય છે અને જાતિમાન બળદની જેમ ચારિત્રના ભારને વહનારા તેમજ ઉદાર તપશ્ચર્યાવાળા તે ધીર પુરુષો ખરેખર ત્યાગ માર્ગમાંજ ગમન કરે છે

[૩૬] જેમ ફેલાયેલી જાળોને તોડી નાખીને પક્ષીઓ ખૂબ દૂર દૂર

આકાશપ્રદેશમા ચાલ્યા જાય છે તેમ ભોગોની જાળને તોડીને મારા બન્ને પુત્રો અને પતિ ત્યાગધર્મ સ્વીકારે છે તો હું પણ શા માટે તેને ન અનુસરું ?

આવી રીતે એ ચારે સમર્થ આત્માઓ થોડાજ કાળમા અનેક પ્રકારના ધન માલ પરિવાર નોકર ચાકરો વગેરેને નિરાસકતભાવે છોડી ત્યાગધર્મને સ્વીકારી લે છે અને તેમની મિલકતનો કોઈ વારસ ન હોવાથી તે બધુ રાજદરબારમા પહોંચે છે

[૩૭] વિશાળ અને કુલીન કુટુબ ધન અને ભોગોને છોડીને બન્ને પુત્ર અને પત્ની સહિત ભૃગુ પુરોહિતનુ અભિનિષ્ક્રમણ (સયમમાર્ગનું સ્વીકારવુ) સાભળીને (અને તેણે તજેના વૈભવને મહારાજા ગ્રહણ કરી રહ્યા હતા તે જોઇને) રાજા પ્રતિ કમળાવતી રાણી વારવાર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા —

[૩૮] હે રાજન્ વમન કરેલાને ખાય તે પુરુષ પ્રશસા પાત્ર ગણાય નહિ માટે બ્રાહ્મણે જે ધનને વમી દીધુ (છોડી દીધુ) તે ધનને ગ્રહણ કરવાની આપ ઈચ્છા ધરાવો છો તે કોઇ રીતે યોગ્ય નથી

[૩૯] હે રાજન્ ! કોઈ તમને આખુ જગત કે જગતનુ સર્વ ધન આપી દે તો પણ તમારે માટે તે પૂર્ણ નથી (તૃષ્ણાનો પાર કદી આવતોજ નથી) વળી હે રાજન્ ! આપને તે શરણરૂપ પણ કદી થવાનું નથી

[૪૦] હે રાજન્ ! જ્યારે ત્યારે આ બધા મનોહર કામભોગોને છોડીને તમે મરવાના છો મરણ સમયે આ બધુ શરણરૂપ થવાનું નથી ખરેખર હે નરપતિ ! તે સમયે એક માત્ર સાચો ધર્મજ શરણભૂત થશે બીજુ કશુ (ધનાદિ) પણ શરણભૂત થઈ શકશે નહિ

નોંધ —રાણીનાં આ વચનો એકાંત તેમના હૃદય વૈરાગ્યના સૂચક છે મહારાજાએ ચિકિત્સા માટે કર્યું – જો આટલું સમજે છો તો ૯૯ સ્થાશ્રમમા હજુ શા માટે રહ્યા છો?

[૪૧] જેમ પિંજરામા પંખિણી (પંખિણી) આનંદ પામી શકતી નથી તેમ (આ રાજ્ય સુખથી ભરેલા અંતઃપુરમા) હું પણ આનંદ પામતી નથી માટે સ્નેહરૂપી તાંતણાને છેદીને તથા આરંભ (સૂક્ષ્મહિંસાં ક્રિયા) અને પરિગ્રહ (સંગ્રહવૃત્તિ) ના દોષથી નિવૃત્ત, અકિંચન (પાસે કશું પણ ધન ન રાખનાર), નિરાસક્ત અને સરળભાવી બનીને સંયમમાર્ગમા ગમન કરીશ

[૪૨] જેમ જંગલમા દવાગ્નિથી પશુઓ બળતા હોય ત્યારે દાવાનળથી દૂર રહેતા બીજાં પ્રાણીઓ રાગદ્વેષને વશ થઇને આનંદ પામતા હોય છે પરંતુ પાછળથી તેઓની પણ તેજ ગતિ થાય છે

[૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગોમા લુબ્ધ થયેલા આપણે રાગ અને દ્વેષરૂપ અગ્નિથી બળી રહેલા આખા જગતને મૂર્ખની પેઠે જાણી શકતા નથી

[૪૪] ભોગવેલા ભોગોને સ્વઇચ્છાથી વમી (તજીને) સંયમને વિષે આનંદપૂર્વક જેમ પંખી પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક વિચરે છે તેમ આપણે પણ ગામ, નગર ઇત્યાદિ સ્થળે અપ્રતિબંધ થઇને વિચરવું જોઇએ

[૪૫] આપણા હાથમા આવેલા આવા ભોગો પણ સ્થિર રહેવાના નથી (સ્પંદન કરી રહ્યા છે) માટે જેમ આ (પુરોહિત વ) ચારે જણાએ ત્યાગ કર્યો તેમ આપણે પણ ત્યાગ કરવો ઘટે

[૪૬] માંસવાળા પક્ષી (ગીધ)ને જોઇને સૌ કોઇ (બીજાં પક્ષીઓ) માંસ લેવા માટે તેને દુઃખી કરે છે પરંતુ માંસ વિનાનાને

મે દુખી કરતુ નથી માટે પરિગ્રહ રૂપી આમને સર્વથા છોડીને નિરામિષ (નિરાસક્ત) થઇ વિચરીશ

[૪૭] ઉપર કહેલી ગીધની ઉપમાને જાણીને તેમજ કામભોગો એ સંસારને વધારનારા છે તેમ સમજો જેમ ગરુડથી સર્પ ડરી ડરીને ચાલે છે તેમ આપણે પણ ભોગોથી ડરીને વિવેકપૂર્વક ચાલવુ જોઇએ

[૪૮] હે મહારાજ ! હાથી જેમ સાંકળ વગેરેના બંધન છોડીને પોતાની વસતિ (વિધ્યાચળ, અટવી વગેરે)મા જવાથી આનંદ પામે (તેમ સંસારના બંધન છૂટી ગયા પછી આત્મા ખૂબ આનંદ પામે) હે ઇષુકાર રાજન્ ! મે આવુ (અનુભવી પુરુષો પાસેથી) સાંભળ્યુ છે અને તેજ હિતકર છે એમ આપ જાણો

નોંધ — સન્નારી પણ પુરુષ જેટલુ જ સામર્થ્ય ધરાવે છે પુરુષ અને સ્ત્રીઓ એ બન્ને આત્મવિકાસના સમાન સાધક છે જેમ પુરુષને જ્ઞાન અને મોક્ષના અધિકાર છે તેમ સ્ત્રીઓને પણ છે યોગ્યતાજ આગળ વધારે છે પછી તે સ્ત્રી હો કે પુરુષ હો ।

[૪૯] (કમળાવતી મહારાણીના અમરવાક્ય ઉદ્ગારો સાંભળીને ઇષુકાર મહારાજાની મોહ-નિદ્રા ઉડી ગઇ) ત્યા મહારાણી તથા રાજાજી વિસ્તારવાળુ મોટુ રાજ્ય અને દુઃખે કરીને તજાય તેવા આકર્ષક કામભોગોને તજી દઇને નિર્વિષયમુક્ત સ્નેહમુક્ત, આસક્તિમુક્ત અને પરિગ્રહથી રહિત થયા

[૫૦] ઉત્તમ કામગુણોને તજ્યા પછી અતિ પુરુષાર્થ સાધી તે દંપતીએ સાચા ધર્મને સમજીને સત્ય પ્રસિદ્ધ એવી તપશ્ચર્યાને અંગીકાર કરી

નોંધ — આતરિક અને બાહ્ય એવી બાર પ્રકારની તપશ્ચર્યા છે કર્મરૂપ કાષ્ટને બાળવામા તપશ્ચર્યા અગ્નિ જેવુ કાર્ય કરે છે તેનુ વિસ્તૃત વર્ણન આગળ ૩૦ મા અધ્યયનમા આવશે

[૫૧] એ પ્રમાણે તે ક્રમપૂર્વક છએ જીવો જરા અને મૃત્યુના ભયથી ખેદ પામીને ધર્મપરાયણ થયા અને દુખના અંતની (મોક્ષમાર્ગની) શોધ કરી ક્રમપૂર્વક બુદ્ધ થયા

[૫૨] વીતમોહ (મોહથી રહિત તેના) જિનેશ્વરના શાસનમા પૂર્વે ભાવેલી ભાવનાઓ (ગત જન્મોમા કરેલુ ચિતન)ને સભારીને થોડા જ કાળમા તે છએ જીવો દુખના અતને પામ્યા

[૫૩] દેવી કમળાવતી રાજા પુરોહિત બ્રાહ્મણ (ભૃગુ), જશા નામની બ્રાહ્મણી, અને તેના બન્ને પુત્રો એમ છએ જીવો મુક્તિને પામ્યા

સુધર્મસ્વામીએ જબૂને કહ્યુ –

" એમ ભગવાન બોલ્યા હતા "

એ પ્રમાણે ઇષુકાર નામધી ચૌદમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

સ ભિક્ખૂ

તે જ સાધુ

૧૫

સંસારમાં પતનના નિમિત્તો પુષ્કળ છે માટે સાધકોએ સાવધ રહેવું ભિક્ષુ આહાર અને વસ્ત્રાદિ આવશ્યક વસ્તુઓમાં પણ સંયમ રાખે એ સાધકદશા માટે ઉપયોગીજ છે પરંતુ સત્કાર, માન કે પ્રતિષ્ઠાની લાલસા રોકવી એ પણ તેટલુંજ ઉપયોગી સમજવું

વિવિધ વિદ્યાઓ કે જે ત્યાગી જીવનમાં ઉપયોગી નથી તે શીખીને સમયનો દુરૂપયોગ કરવો તે સંયમ જીવિતને બાધકરૂપ છે તપશ્ચર્યા અને સહિષ્ણુતા એજ આત્મવિકાસના ગગનમાં ઉડવાની પાંખો છે ભિક્ષુઓ એ બંને પાંખોને ખૂબ સંભાળી સાથે લઇને ઊંચે ને ઊંચે ઉડે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] સાચા ધર્મને વિવેકપૂર્વક અંગીકાર કરી, અન્ય ભિક્ષુઓ સંગાથે રહી નિયાણા (વાસના)ને છેદી સરળ થઇ અને ચારિત્રધર્મમાં ચાલે તેમજ કામભોગોને ન ઈચ્છી, પૂર્વાશ્રમના સંબંધીઓની સાથે આસક્તિ છોડી દે અને અજ્ઞાત (નહિ જાણેલા) ઘરોમાં ભિક્ષાચરી કરીને આનંદપૂર્વક સંયમધર્મમાં ગમન કરે તેજ સાધુ કહેવાય

નોંધ —અજ્ઞાત એટલે આજે અમારે ત્યાં સાધુજી પધારવાના છે માટે ભોજન કરી રાખીએ તેમ ન જાણનારા ઘરો

[૨] ઉત્તમભિક્ષુ રાગથી નિવૃત્ત થઇ, પોતાના આત્માને પતનથી બચાવી, અસયમથી નિવૃત્ત થઇ કષ્ટને સહી અને સર્વ જીવોને આત્મતુલ્ય જાણીને કોઈ વસ્તુ વિષે મૂર્છા (આસક્તિ) ન પામે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

[૩] કોઇ આક્રોશ (કઠોર વચન) કહે કે મારે, તો તેને સ્વકર્મનું ફળ જાણીને ધૈર્ય રાખનાર, પ્રશસ્ત અને આત્માને નિત્ય ગુપ્ત રાખનાર અને અવ્યાકુળ ચિત્ત રાખી હર્ષ અને દુખથી રહિત બની જે કઈ સયમમા કષ્ટ પડે તેને સહન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

[૪] અલ્પ અને જીર્ણ શય્યા અને આસનને ભોગવે ઠડી, તાપ, ડાસ, મચ્છર ઈત્યાદિ બધુ વ્યાકુળતા રહિત થઇ શાતિપૂર્વક સહન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

[૫] સત્કાર કે પૂજાની લાલસા ન રાખે કોઈ વદન કે ગુણની પ્રશસા કરે તો પણ અભિમાન ન લાવે તેવા સયમી, સદાચારી, તપસ્વી, જ્ઞાનવાન, ક્રિયાવાન અને આત્મદર્શનના જ શોધક હોય તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

[૬] જેનાથી સયમી જીવન હણાતુ હોય તેવુ કાર્ય ન કરે, સકળ મોહને હ્ઠાવે અને નરનારીનો (મોહવર્ધક) સગ છાડીને તપસ્વી થઇ વિચરે, તેમજ તમાસા જેવી વસ્તુઓમા રસ ન લે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

નોધ—આ શ્લોકનો અર્થ આ રીતે પણ થાય છે કે જે નરનારી (સ્વજનસમૂહ) થી (પૂર્વ પરિચય હોવાથી) મોહ ઉત્પન્ન થાય અને સયમરૂપ જીવિત હણાય તેવાનો સગ છોડી દઈ તપસ્વી થઈ વિચરે અને ખેલ તમાસામા રસ ન લે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

[૭] નખ, વસ્ત્ર અને દાત વગેરે છેદવાની વિદ્યા, રાગ (સ્વર)

વિદ્યા ભૂકંપનો વિચાર, આકાશમાં તારા વગેરે તૂટે તેનું જ્ઞાન ગર્ભવિદ્યા, સ્ત્રી પુરુષોના લક્ષણ જાણવાની વિદ્યા અંગસ્ફુરણની વિદ્યા દંડવિદ્યા ઘરમાં દાટેલુ ધન વગેરે જાણવાની વિદ્યા રાગાલાદિના સ્વર ઓળખી કાર્ય કે વિજય થશે કે કેમ? તે જાણવાનું શાસ્ત્ર—આવી વિદ્યાઓદ્વારા પોતાનું સંયમી જીવન જે ન ચલાવે તેજ સાધુ કહેવાય

[૮] મંત્ર, જડીબુટ્ટી, આદિ મૂળીયા અને જુદી જુદી જાતના વૈદિક ઉપચારો જાણીને આચરવા કે વમન કરાવવું જુલાબ આપવા ધૂપ દેવા, આંખના અંજન બનાવવા સ્નાન કરાવવું, રોગ આવ્યે આતુરતાપૂર્વક માતાપિતાને ભલાવવા અને વૈદક શીખવું એ ત્યાગીઓને માટે યોગ્ય નથી માટે તેને છોડી દે તેજ સાધુ કહેવાય

નોંધ—ઉપરની વિદ્યાઓ અને તેને અંગે થતી ક્રિયાઓ પરિણામે એકાંત ત્યાગ ધર્મથી પતિત કરાવનારી નીવડે છે માટે જૈન મુનિઓ તેવી ક્રિયા કરતા નથી કરાવતા નથી અને કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી

[૯] ક્ષત્રિયોના સમૂહ ઉગ્રકુળના રાજપુત્રો બ્રાહ્મણો, ભોગીઓ કે ભિન્નભિન્ન પ્રકારના શિલ્પીઓની પૂજા કે પ્રશંસા ન કરે તેઓની પૂજા કે પ્રશંસા સંયમી જીવનને ઉપયોગી નથી એમ જાણીને છોડી દે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

નોંધ—રાજાઓ કે તેવા મોટા પુરુષોની કિંવા શ્રીમંતોનું તે વખતે ખૂબ જોર હતું તેવા પુરુષોની ભિક્ષુઓએ ખોટી પ્રશંસા કરવી તે ત્યાગી જીવનનું ભયંકર દૂષણ છે ચોમીટે તો સદા આત્મમગ્ન રહીને વિચરવું તેવી ખુશામત કરવાથી આત્મધર્મ હણાય છે

[૧૦] ગૃહસ્થાશ્રમમાં જે ગૃહસ્થીઓ સાથે અતિપરિચય થયો હોય તે અને ત્યાગ લીધા બાદ જે ગૃહસ્થોના સહવાસમાં આવેલ હોય

તેઓમાના કોઇ સાથે આ લોક સબધી કાળની ઇચ્છા માટે પરિચય ન કરે તેજ સાધુ કહેવાય

નોંધ —ગૃહસ્થોના ગાઢ પરિચયથી તેના નિમિત્તે કદી આત્મધર્મને હણી નાખે તેવા કાર્યો કરી નાખવા પડે માટે ગૃહસ્થોનો આ લોકના કોઈ પણ સ્વાર્થ માટે પરિચય ન વધારવો સૌ સાથે મુનિરાજને કેવળ પારમાર્થિક (ધાર્મિક) જ સબધ હોવો જોઈએ

[૧૧] આવશ્યક નાખ્યા (ઘાસની નાખ્યા વપરાતી તે) પાટ, પાટના આહાર પાણી કે બીજી કોઈ ખાવાલાયક વસ્તુ કિંવા મુખવાસાદિની ગૃહસ્થ પાસે ભિક્ષુ યાચના કરે અને કદાચ કોઇ ન આપે તો તેના પર જરાએ મન કે વચનથી દ્વેષ ન કરે કે ખોટુ ન લગાડે તેજ સાધુ કહેવાય

નોંધ —ત્યાગીને માન અને અપમાન બન્ને સરખા છે

[૧૨] અનેક પ્રકારના અન્ન પાણી (અચિત્ત) મેવા કે મુખવાસ વગેરે ગૃહસ્થ પાસેથી મેળવીને મગાથી સાધુને ભાગ આપીને પછી ખાજ તો કર તેમજ મન વાણી અને કાયાને સંવરણ કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

નોંધ —અથવા ‘ तिविहेण नाणुकंप અટલે મન, વચન કે કાયાથી ભિક્ષુ ધર્મદ્વારા મેળવેલા આહાર પૈકી અન્ય કોઇને આપી ન દે તેમ કરવાથી ભવિષ્યમા ભિક્ષુધર્મના ભગનો વિશેષ સંદેહ રહે છે

[૧૩] ઓસામણ, જવનુ ભોજન, ગૃહસ્થના ઠંડો આહાર, જવ કે કાંજીનુ પાણી ઇત્યાદિ ખોરાક (રસ કે અન્ન) મેળવીને તે ભોજનની નિંદા ન કરે તથા સામાન્ય સ્થિતિના ઘરોને વિષે પણ ભિક્ષાને અર્થે વિચરે તેજ સાધુ કહેવાય

નોંધ —ભિક્ષુને સયમીજીવનના નિર્વાહ માટેજ ભોજન કરવાનુ હોય છે રસાળ અને સ્વાદુ ભોજનોની વાસના રાખી ધનવાનને ત્યા ભિક્ષાર્થે જવુ એ સાધુતાની ત્રુટી ગણાય

[૧૪] આ લોકમા દેવ, પશુ કે મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના અત્યત ભયકર અને દ્વેષ ન કરાવનારા શબ્દો થાય છે તેને નાનગીને બીએ નહિ તેજ સાધુ કહેવાય

નોધ —અગાઉના ભિક્ષુઓ વનોમા વિશેષ ભાગે રહેતા તે પરિસ્થિતિને અંગે આવી પરિસ્થિતિનો વિશેષ સભવ રહેતો

[૧૫] લોકમા પ્રવર્તતા ભિન્નભિન્ન પ્રકારના વાદ (તત્ત્વશાસ્ત્રો)ને સમજી પોતાના આત્મબળને ત્નળવી સયમને અનુસરેલો પરિપુર્ણ સર્વ પરિષહોને જીતીને સર્વ જીવોપર સમાન ભાવ રાખી ઉપશાત થયેલો અને કોઈ જીવને પીડા ઉપજાવે નહિ તેવો થઈને વિચરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય

નોધ —મનુષ્યો જેટલા મત અને વિચારો હોય છે અને તેને લીધે ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો કે પથો પડી જાય છે પરતુ વાસ્તવિક ધર્મ કે સત્યના વિભાગો કદી હોઈ શકે નહિ તે તો સર્વ સ્થળે સમાન જ હોય છે

[૧૬] જે શિલ્પ વિદ્યાથી પોતાનુ જીવન ચલાવનાર ન હોય તેમજ જિતેન્દ્રિય માની અને બાહ્યબધનથી છૂટેલો, અલ્પ કષાય થોડુ અને પરિમિત ભક્ષણ કરનાર અને ઘરને છોડી રાગદ્વેષ રહિત થઇ વિચરે તે ભિક્ષુ કહેવાય

નોધ —વેશના પરિવર્તન એ સાધુતા નથી પણ સાધુતુ ચિહ્ન છે સાધુતા અપ્રમત્તતામા છે સાધુતા અક્રોધ અવૈર અને અનાસક્તિમા છે સૌ કોઇ આવી સાધુતાને સાધી સ્વ અને પરકલ્યાણને સાધે

એમ કહુ છુ

એ પ્રમાણે સ ભિક્ખૂ નામનુ પ મુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

બ્રહ્મચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો

૧૬

બ્રહ્મ (પરમાત્માનુ સ્વરૂપ) મા ચર્યા કરવી અથવા આત્મસ્વરૂપની પૂર્ણપણે પ્રાપ્તિ કરવી તે ના કોઇનુ ધ્યેય છે એટલે બ્રહ્મચર્યની આવશ્યકતા એ જીવનની આવશ્યકતા જેવીજ અનિવાર્ય છે અબ્રહ્મચર્ય એ જડસર્ગથી જન્મેલો વિકાર છે આ વિકારની જીવાત્મા પર જેટલી મોહનીય કર્મ (મોહ ઉત્પન્ન કરે એ વાસના) ની અસર હોય છે તે પ્રમાણમા ભયકર નીવડે છે સસારમા જેટલા અનર્થો, આપત્તિઓ અને દુખો જીવાત્મા અનુભવે છે તે પોતાથી થયેલી ભૂલોનુજ પરિણામ છે ભૂલોથી બચવા માટે કે આત્મશાતિ મેળવવા માટે જે ઉત્સુક થઇ પુરુષાર્થ કરે છે તે સાધક કહેવાય છે આવા સાધકને અબ્રહ્મચર્યથી નિવૃત્ત થઇ બ્રહ્મચર્યમા સ્થિર થવું એ ક્રિયા માટે જેટલી આતરિક ચોકીદારી રાખવી પડે છે અને તેથી પણ વધુ બાહ્ય નિમિત્તોથી પણ ચેતવું પડે છે ગમે તેવા ઉચ્ચ કોટિના યોગીને પણ નિમિત્ત મળતા ના સારમા બીજરૂપે રહી ગયેલી વાસના અવશ્ય ઉત્તેજીત થવાનો ભય રહે છે આથી જાગરૂક સાધકે આત્મોન્નતિ માટે અને વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય આરાધવા માટે ભગવાન મહાવીરે કહેલ અનુભવમાથી પોતાને ઉપયોગી વાતો ધારી રાખવી અને આચરવી તે મુમુક્ષુ માત્રનુ સર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે

"સુધર્મસ્વામીએ જબૂસ્વામીને આમ કહ્યુ —" હે આયુષ્મન્ ! મેં સાભળ્યું છે " તે ભગવાન મહાવીરે આમ કહ્યુ –

જિનશાસનમા સ્થવિર ભગવાનો (પૂર્વ તીર્થંકરો) એ બ્રહ્મચર્યની સમાધિના દશ સ્થાનો ફરમાવ્યા છે જે (સ્થાનો)ને સાભળીને તેમજ હૃદયમા ધારીને ભિક્ષુ, સયમપુષ્ટ, સવરપુષ્ટ, સમાધિ (ચિત્તસમાધિ) પુષ્ટ અને જીતેદ્રિય થઈ ગુપ્ત (આદર્શ) બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઇ વિચરે

(શિષ્યે પૂછ્યુ) કયા તે બ્રહ્મચર્ય સમાધિ સ્થાનો સ્થવિર ભગવાનોએ ફરમાવ્યા છે ? કે જેને સાભળીને તેમજ અવધારીને ભિક્ષુ, સયમપુષ્ટ સવરપુષ્ટ, સમાધિપુષ્ટ અને જીતેદ્રિય થઈ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે

(ગુરુએ કહ્યુ –) ખરેખર સ્થવિર ભગવાનોએ આ પ્રમાણે દશ બ્રહ્મચર્ય સમાધિના સ્થાનો ફરમાવ્યા છે કે જેને સાભળીને તથા અવધારીને ભિક્ષુ સયમપુષ્ટ, સવરપુષ્ટ, સમાધિપુષ્ટ અને જિતેદ્રિય થઈ, ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઇ વિચરે

" તે આ પ્રમાણે છે "

[૧] સ્ત્રી પશુ અને નપુસક સહિત ઉપાશ્રય તથા સ્થાનને સેવે તેજ નિર્ગ્રંથ (આદર્શ મુનિ) કહેવાય છે જે સ્ત્રી પશુ અને નપુસક સહિત ઉપાશ્રય તથા સ્થાન ભોગવે તે નિર્ગ્રંથ ન કહેવાય

શિષ્યે પૂછ્યુ — તેમ શા માટે ?

આચાર્યે કહ્યુ — ખરેખર સ્ત્રી પશુ કે નપુસક સહિત આસન શય્યા કે સ્થાનને સેવના બ્રહ્મચારીને બ્રહ્મચર્ય પાળવામા (૧) શકા (બ્રહ્મચર્ય પાળુ કે ન પાળુ ?) ઉત્પન્ન થાય અથવા બીજાને શકા થાય કે સ્ત્રી ઇત્યાદિ સહિત સ્થાન ભોગવે છે તો તે બ્રહ્મચારી હશે કે કેમ ? (૨) આકાક્ષા (ઇચ્છા) —મૈથુન ભોગવવાની કદાચિત નિમિત્ત મળતા ઇચ્છા જાગે (૩) વિચિકિત્સા (બ્રહ્મચર્યના ફળનો સશય) બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શો

લાભ ? એવા દુર્વિચારો ઉત્પન્ન થાય અને નિરાગી થવાથી એકાંત હોવાથી પતન થવાનો ભય રહે અને તે મૈથુનની ભાવનાથી ઉન્મત્ત થઈ જવાય તથા તેવા વિચારો કે દુષ્કાયથી દીર્ઘ કાળ ટકે તેવો શારીરિક રોગ થાય અને એમ પતન થવાથી જ્ઞાનીએ બતાવેલા સત્યધર્મથી ચ્યુત થાય આવી રીતે વિશેષ અનર્થોની ખાણ હોવાથી તેના નિમિત્તરૂપ સ્ત્રી પશુ કે નપુંસક જ્યાં રહેતા હોય તેવા સ્થાનો નિર્ગ્રંથ કદી ન ભોગવે

[૨] સ્ત્રીઓની કથા (શૃંગાર રંજનક વાતાલાપ) કરે નહિ તેને સાધુ કહેવા શિષ્યે પૂછ્યુ— તેમ શા માટે ? ' આચાર્યે કહ્યુ —" સ્ત્રીઓની શૃંગારવર્ધક કથાઓ કરવાથી પણ બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે માટે બ્રહ્મચારી પુરુષે સ્ત્રી સંબંધી તેવી કથાઓ ન કહેવી '

નોંધ —શૃંગારરસની કથા ના કહેવાથી કે કરવાથી સ્ખલનનો સંભવ છે તે છોડી દેવી અને સગી સ્ત્રી સાથે પણ કથાલાપ એકાંતના પ્રસંગો કરવાના યોગો આવવા દેવા જોઈએ નહિ

[૩] સ્ત્રીઓની સાથે એક આસને ન બેસે તેને જ બ્રહ્મચારી કહેવા શિષ્યે પૂછ્યુ—' તેમ શા માટે ?" આચાર્યે કહ્યુ —" સ્ત્રીઓની સાથે એક આસન પર નજીકોનજીક બેસવાથી એક બીજા પ્રત્યે મોહ થવાનો અને તેવે સમયે બન્નેના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે માટે બ્રહ્મચારી પુરુષે સ્ત્રી સાથે એક આસન પર બેસવું નહિ '

નોંધ —જે આસનપર સ્ત્રી પૂર્વે બેઠેલ હોય તે આસને અંતર્મુહૂર્ત (૪૮ મિનિટ) સુધી પણ બેસવાનો જૈનશાસ્ત્ર બ્રહ્મચારીને નિષેધ કરે છે જેવી રીતે બ્રહ્મચારીને જાગૃતિ રાખવાની છે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મચારિણીને પણ જાગૃતિ તો રાખવાની જ છે ખાસ કરીને આવા પ્રસંગો એકાંતથી બને છે આકસ્મિક આવી પડેલી આવી સ્થિતિમાં વિવેકપૂર્વક વર્તવું ઘટે

[૪] સ્ત્રીઓની સુંદર, મનોહર અને આકર્ષક ઇન્દ્રિયોને (વિષય બુદ્ધિએ) જુએ (કેવા સુંદર છે? કેવા ભોગયોગ્ય છે?) કે ચિંતવે નહિ તેજ સાધુ કહેવાય "તે કેમ" શિષ્યે પૂછ્યું આચાર્યે કહ્યું—" ખરેખર સ્ત્રીઓની મનોહર અને આકર્ષક ઇન્દ્રિયોને જોનાર કે ચિંતવનાર બ્રહ્મચારી (સાધુ) ના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાંક્ષા કે વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થાય, ઉન્માદ પ્રાપ્ત થાય અને પરિણામે દીર્ઘકાલિક રોગની પીડા થાય તેમજ (આન્તરિક પણ) કેવળીએ ફરમાવેલ ધર્મથી પતિત થઈ જાય માટે ખરેખર બ્રહ્મચારી સાધકે સ્ત્રીઓના મનોહર અને મનોરમ એવા અંગોપાંગને (વિષય બુદ્ધિથી) જોવા કે ચિંતવવા નહિ "

[૫] વસ્ત્રના પડદાને આંતરે કે પાષાણની ભિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના કૂજિત (પક્ષીના જેવા) શબ્દ, રોવાના શબ્દ, ગીતના શબ્દ, હસવાના શબ્દ, સ્નેહવાળા શબ્દ, ક્રંદિત શબ્દ તેમજ (પતિના વિરહથી થયેલા) વિલાપના શબ્દને સાંભળે તે આદર્શ બ્રહ્મચારી કે નિર્ગ્રંથ ન કહેવાય

'તે શા માટે' શિષ્યે પૂછ્યું ગુરુએ કહ્યું—" ભિંતને આંતરે કે વસ્ત્રના પડદાને આંતરે રહેલી સ્ત્રીના તેવા કૂજિત, રૂદિત, ગીત, હસિત સ્તનિત (રતિપ્રસંગના ધ્વનિ) આક્રંદમય કે વિલાપમય શબ્દોને સાંભળવાથી બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ક્ષતિ પડે કે ઉન્માદ થાય શરીરમાં રોગ થાય કે જ્ઞાનીઓએ કહેલા સન્માર્ગથી પતિત થાય માટે ખરેખર બ્રહ્મચારીએ વસ્ત્રના પડદા કે ભિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના તેવા શબ્દો સાંભળવા નહિ "

નોંધ—બ્રહ્મચારી જે સ્થળે હોય ત્યાં ભિંતને આંતરે રહેલા સ્ત્રી પુરુષો પરસ્પર શૃંગારક્રીડા કરતા હોય તે વખતના વચનો પણ વિષય જનક હોય માટે તેવા શબ્દો સાંભળવા કે ચિંતવવા નહિ.

[૬] પૂર્વે (ગૃહસ્થ જીવનમાં) સ્ત્રીમગાવે જે ભોગોને ભોગવ્યા હોય કે જે રતિક્રીડાઓ કરી હોય તેને સભારે તે સાધુ ન કહેવાય શિષ્યે પૂછ્યુ —" તે શા રીતે ?" આચાર્યે કહ્યુ – " બ્રહ્મચારી જો પૂર્વ રતિ કે પૂર્વની રતિક્રીડા સભારે તો તેના બ્રહ્મચર્યમા શકા, કાક્ષા અને વિચિકિત્સા થાય બ્રહ્મચર્યનો ભગ થાય કે ઉન્માદ થાય, શરીરમા (વિષય ચિન્તનથી) રોગ થાય અને જ્ઞાનીના માર્ગથી પતિત થઇ જવાય માટે નિર્ગ્રંથે પૂર્વરતિ કે પૂર્વ રતિક્રીડાને સભારવી નહિ "

નોંધ —શકા, કાક્ષા અને વિચિકિત્સાના અર્થો પૂર્વે આપેલા છે માટે ફરીફરી લખ્યા નથી

[૭] અતિ રસવાળા ભોજન ન કરે તે સાધુ કહેવાય શિષ્યે પૂછ્યુ – ' તે કેમ ?" આચાર્યે કહ્યુ —" સરસ આહાર કરવાથી (ખરેખર રસવાળા આહારની) બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમા ઉપર કહેવાયેલી હાનિ થાય અને જ્ઞાનીના માર્ગથી પતિત થવાય માટે અતિરસાળ ભોજનો ન ખાવા '

નોંધ —રસવાળામા તીખા, તમતમતા અને સ્વાદની દ્રષ્ટિએ લેવાતા ઘણા ખાનપાનનો સમાવેશ થાય છે સ્વાદેન્દ્રિયનો અસયમ બ્રહ્મચર્ય ખડનનું સૌથી પહેલુ અને જોરદાર નિમિત્ત છે સ્વાદેન્દ્રિયના સયમથી શીઘ્ર બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ થઇ શકે છે

[૮] મર્યાદા ઉપરાત અતિ આહાર પાણી કરે નહિ તે સાધુ કહેવાય શિષ્યે પૂછ્યુ —"તેમ શા માટે ?" આચાર્યે કહ્યુ —"અતિ ભોજન કરવાથી ઉપર કહેવાયની રીતે બ્રહ્મચર્યનુ ખડન થાય છે અને સયમધર્મથી પતિત થવાય છે '

નોંધ —અતિ ભોજન કરવાથી અગમા આળસ પેસે છે દુષ્ટ વિચારો આવે છે અને એમ ક્રમથી બ્રહ્મચર્ય માર્ગના પણ ઘણીવાર બાધા ઉપજે છે

[૯] શરીર વિભૂષાને અનુસરનારો (શૃંગાર નિમિત્તે અતિ ટાપટીપ કર્યા કરે તે) સાધુ ન્હેનાતો નથી શિષ્યે પૂછ્યું — તેમ શા માટે? આચાર્યે કહ્યું — 'ખરેખર શૌર્યમાં ભૂતનો અને શરીરને શણગારનાર બ્રહ્મચારી સ્ત્રીઓને આકર્ષક નીવડે છે અને તેથી તેના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા કાંક્ષા અને વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થાય માટે બ્રહ્મચારીએ વિભૂષાનુરાગી ન થવું

નોંધ —સૌંદર્યની આસક્તિ કે શરીરની ટાપટીપ કરવાથી વિકારની વાસના વધવાના સંભવ રહે છે સાદાઈ અને સંયમ એજ બ્રહ્મચર્યના રક્ષક છે

[૧૦] શબ્દ રૂપ રસ ગંધ અને સ્પર્શ ઇત્યાદિ ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં જે આસક્ત થતો નથી તે નિર્ગ્રંથ કહેવાય છે શિષ્યે પૂછ્યું — તેમ શા માટે? આચાર્યે કહ્યું — 'શબ્દ રૂપ, રસ ગંધ અને સ્પર્શને અનુસરનાર બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર કહેલી ક્ષતિ થાય અને ક્રમથી સંયમ ધર્મથી પતિત થવાય માટે શબ્દાદિ પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થાય નહિ તે નિર્ગ્રંથ કહેવાય છે એ પ્રમાણે દશે બ્રહ્મચર્ય સમાધિ સ્થાનો પૂર્ણ થયા હવે તે (સમાધાના) શ્લોકો કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે —

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] (આ શ) બ્રહ્મચારીએ બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે સ્ત્રી પશુ અને નપુંસક રહિત એવા એકાંત (આત્મચિંતનને યોગ્ય) સ્થાનને સેવવું જોઈએ

[૨] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલા ભિક્ષુએ મનને ક્ષોભ પમાડે તેવી અને વિષયોની આસક્તિને વધારનારી સ્ત્રીઓની કથાને છાંડી દેવી

[૩] ફરી ફરી સ્ત્રીઓની શૃંગાર વિષયક કથા કરવાથી (સ્ત્રી

વારંવાર સ્ત્રીઓ સાથે કથા વાર્તાના પ્રસંગમાં આવવાથી) કે સ્ત્રીઓ સાથે બહુ પરિચય કરવાથી બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થાય છે માટે બ્રહ્મચર્યના પ્રેમી ભિક્ષુએ તે બાબતોનો હમેશા ત્યાગ કરવો

[૪] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો સાધુ સ્ત્રીઓના અંગ પ્રત્યંગ કે આકૃતિને [illegible] પૂર્વક વારંવાર જોયા ન કરે તેમજ સ્ત્રીઓના કટાક્ષ ઉપર કે મધુર વચનો પર આસક્ત ન થાય

[૫] સ્ત્રીઓના મૈથુન જેવા શબ્દો [illegible] ન, ગીત, હાસ્ય, પ્રેમીના વિરહથી થતા [illegible] ન કે [illegible] સમયના સ્નેહાળ વચનો પર લક્ષ ન આપવું આ બધી કર્ણેન્દ્રિયના વિષયની આસક્તિ કે બ્રહ્મચર્યના [illegible] સાધ તેનો ત્યાગ કરવો

[૬] ગૃહસ્થ (અસંયમી) જીવનમાં સ્ત્રી સંગાથે હાસ્ય, ક્રીડા, વિષય સેવા શૃંગાર રસ જમાવવા પરસ્પર [illegible] હોય, બળાત્કારથી કે [illegible] વિષયસેવન કર્યું હોય ઇત્યાદિ કોઈ જાતના પૂર્વ ભાગોને બ્રહ્મચારીએ કદીપણ ચિંતવવા નહિ

નોંધ — [illegible] જે જાતના ભોગો ભોગવ્યા હોય તેના ચિંતનથી પણ ભોગના વિચારો અને કુસંસ્કારો જન્મે છે કે જે બ્રહ્મચર્યમાં [illegible] હાનિકર્તા છે

[૭] હમેશા બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો ભિક્ષુ વિકારની ગંધવાળા વધારે [illegible] રસવાળા ભોજનને જલદી ત્યાગી દે

[૮] સંયમી જીવન નિભાવવા માટે ભિક્ષુ ધર્મને જાણી, મળેલી ભિક્ષાને પણ ભિક્ષા વખતેજ માપ પૂર્વક ગ્રહણ કરે બ્રહ્મચર્યના ઉપાસક અને તપસ્વી ભિક્ષુઓ અધિક આહાર [illegible] કરે

નોંધ—ભિક્ષુઓનું ભોજન સંયમીજીવન ટકાવવા માટેજ હોવું જોઈએ. અતિભોજન આળસ્યાદિ દોષોને ઉત્પન્ન કરી સંયમી જીવનથી ભ્રષ્ટ કરી મૂકે છે.

[૯] બ્રહ્મચર્યમાં નિષ્ઠ રક્ત રહેવા ભિક્ષુએ શરીરની વિભૂષા અને શરીરનો શણગાર છોડી દેવો. વસ્ત્રાદિ કોઈ પણ વસ્તુઓ શૃંગાર માટે ધારણ ન કરવી.

નોંધ—નખ કે કેશ સમારવા કે શરીરની ટાપટીપ કરવી અને તેને માટેજ સતત લક્ષ રાખવું તે અનાવશ્યક છે એટલુંજ નહિ પરંતુ શરીર પરની આસક્તિ કેટલીક વાર પતનના નિમિત્તભૂત પણ થાય છે.

[૧૦] શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિય સંબંધીના કામ ભોગોને છોડી દેવા.

નોંધ—આસક્તિ એજ દુઃખ છે. આસક્તિ એજ બંધન છે. તેનું બંધન જેથી થાય છે તે વસ્તુઓને છોડી દેવી અને પાંચ ઇંદ્રિયોને સંયમમાં રાખી તેનાથી યોગ્ય કાર્ય લેવું એજ સાધકને માટે આવશ્યક છે. કાનથી સત્પુરુષોના વચનામૃતો પીવા, જીભથી સત્ય બોલવું, શરીરથી સત્કર્મ કરવું, આંખોથી સદ્વાચન કરવું અને મનથી ધ્યાન અને ઉંડું ચિંતન કરવું એજ ઇંદ્રિયોનો સંયમ ગણાય.

[૧૧] સારાંશ કે (૧) સ્ત્રીજનોથી યુક્ત સ્થાન (૨) મન લોભાવે તેવી સ્ત્રી કથા (૩) સ્ત્રીઓનો પરિચય અને (૪) સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ જોયા કરવા.

[૧૨] (૫) સ્ત્રીઓના કોયલ જેવા શબ્દો, ગીત રુદન હાસ્ય, (૬) સ્ત્રી સાથે ભોગવેલા ભોગો તથા સ્ત્રી સંગાથે પૂર્વ જીવનમાં ભોગવેલા સ્થાનો હોય તે બધું સંભારવું (૭) સરસ ભોજનો ખાવા કે (૮) મર્યાદા ઉપરાંત ભોજનો ખાવાં

[૧૩] (૯) કૃત્રિમ સૌંદર્ય વધારવા માટે કરેલી શરીરની શોભા

અને (૧૦) દુર્જય એવા પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગો આ દશે વસ્તુઓ આત્મશોધક જિજ્ઞાસુને તાલપુટ (ભયંકર વિષ) ઝેર જેવી છે

નોંધ—આ પાંચ શ્લોકમાં પૂર્વકથિત વસ્તુઓ પણ સ્પષ્ટ બતાવી છે

[૧૪] હમેશાં તપસ્વી ભિક્ષુએ દુર્જય એવા કામ ભોગોને જીતીને બ્રહ્મચર્યમાં ક્ષતિ થવાનો સંભવ છે તેવા બધા જ દાના સ્થાનો પણ છોડી દેવા

[૧૫] ધૈર્યવાન અને સદ્ધર્મરૂપ રથ ચલાવવામાં સારથિ સમાન ભિક્ષુએ ધર્મરૂપી બગીચામાં વિચરવું અને ધર્મરૂપ બગીચામાં રક્ત થઈને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી બ્રહ્મચર્યમાંજ સમાધિ (શાન્તચિત્ત) કેળવવી

[૧૬] દેવો, દાનવો અને ગાંધર્વ જાતિના દેવો યક્ષો, રાક્ષસો અને કિન્નરજાતિના દેવો પણ જે દુષ્કર એવા બ્રહ્મચર્યને પાળે છે તેવા પુરુષને નમસ્કાર કરે છે (દેવો પણ બ્રહ્મચારીના દાસ બને છે)

[૧૭] આ બ્રહ્મચર્ય રૂપ ધર્મ નિરંતર સ્થિર અને નિત્ય છે તે ધર્મનું પાલન કરી અનેક જીવાત્માઓ અંતિમ લક્ષ્યે પહોંચ્યા છે, પહોંચે છે અને પહોંચશે એમ તીર્થંકર જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે

નોંધ—આ ગ... બ્રહ્મચર્ય કોઈને માટે સુલભ નથી તેમ આકાશકુસુમની માફક અશક્ય પણ નથી બ્રહ્મચર્ય મુમુક્ષુનું તો જીવન ધન છે સત્યશોધકનો માર્ગદર્શક છે અને આત્મવિકાસનું પગથિયું છે મન, વચન અને કાયાથી યથાશક્ય બ્રહ્મચર્યનું આરાધન કરવું, બ્રહ્મચર્યની પ્રીતિ જગાવવી અને બ્રહ્મચર્યના રક્ષણ માટે ઉપર કહેલા નિયમોપર લક્ષ્ય આપવું

એમ કહું છું

એમ બ્રહ્મચર્યના સમાધિ (રક્ષણ) સ્થાનો નામનું સોળમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

પાપ શ્રમણીય

પાપી સાધુનુ અધ્યયન

૧૭

સયમ લીધા પછી તેને નીભાવવામાજ સાધુતા છે ત્યાગી જીવનમા પણ આસક્તિ કે અહંકાર જાગે તો ત્યાગની ઇમારત ખળભળે તેવા શ્રમણો ત્યાગી નથી ગણાતા પણ પાપી શ્રમણ ગણાય છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] ત્યાગ ધર્મને સાભળીને કર્તવ્યપરાયણ થઈ જે કોઈ દીક્ષિત થાય તેણે દુર્લભ એવા બોધિલાભને મેળવી પછી સુખ પૂર્વક ચારિત્ર પાળવુ

નોંધ — બોધિલાભ એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન સમકિત આત્મજ્ઞાન પામ્યા પછી ચારિત્રમાર્ગમા વધુ સ્થિર થવાય ચારિત્રમાર્ગમા સ્થિર થવુ તેજ દીક્ષાનો હેતુ છે ખાવુ, પીવુ કે શરીર શુશ્રૂષા કરવી એ ત્યાગનો હેતુ નથી

[૨] કોઈ સયમ લીધા પછી એમ માને છે કે ઉપાશ્રય (રહેવાનુ સ્થાન) સુદર મળ્યો છે પહેરવાના વસ્ત્રો મળ્યા છે જમવાને માટે ખાનપાણી પણ ઉત્તમ મળ્યા કરે છે અને જીવાદિક પદાર્થો જે છે તેને પણ જાણી જોઇ શકુ છુ તો હવે (પોતાના ગુરુ પ્રત્યે) હે આયુષ્યમન્! હે પૂજ્ય! શાસ્ત્રો ભણવાનુ પ્રયોજન શુ છે?

નોંધ—આવી વિચારણા પ્રમાદની સૂચક છે સંયમીએ હમેશાં શાસ્ત્રવચનને અભ્યસ્ત કરવા અને ખૂબ ખૂબ વારંવાર ચિંતવવા

[૩] જે સંયમી ઊંઘવાનો સ્વભાવ ઘણો રાખે કે આહારપાણી કરી ને ઘાણીનાર લગી સુખે સૂઈ રહે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ—સંયમીને માટે દિનચર્યાનાં અને રાત્રિચર્યાનાં ભિન્નભિન્ન કાર્યો હોય છે તે બધાંને ક્રમપૂર્વક આચરવાં જોઈએ

[૪] વિનયમાર્ગ (સંયમમાર્ગ)નો અને જ્ઞાનનો જે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય વડે લાભ થયો છે તેવા ગુરુઓને જ્ઞાન થયા બાદ નિંદે કે તિરસ્કાર કર તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

[૫] અહંકારી થઈને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સંગાથી સાધુઓ ની સદ્‌ભાવપૂર્વક સેવા ન કરે, ઉપકારને ભૂલી જાય કે પૂજા સન્માન ન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

[૬] ત્રસ (હાલતાચાલતા) જીવોને, સચેત (સજીવ) બીજોને, વનસ્પતિ કે સૂક્ષ્મજીવોને પણ ચાંપે કે હિંસા કરે તો અસંયમી ગણાય છતાં પોતાને સંયમી માને તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે,

[૭] તૃણાદિની શય્યા, પાટ કે બાજોઠ, સ્વાધ્યાયની ભૂમિકા, બેસવાની ભૂમિકા, પગ લૂછવાનું વસ્ત્ર, કામળી વગેરે બધી વસ્તુને સંભાળપૂર્વક તપાસવી, તપાસ્યા વિના તેને વાપરે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ—સંયમી માટે પોતાના ઉપયોગી સાધનોને દિવસમાં બે વાર તપાસવાની જૈનશાસ્ત્રમાં આજ્ઞા છે કારણ એ છે કે તેમ ન કરવામાં સૂક્ષ્મજીવોની હિંસાનો સંભવ છે અને તે સિવાય બીજા પણ કેટલાક અનર્થોનો સંભવ છે

[૮] પોતાના સયમધર્મને ન છાજે તેવું કાય કરે વારવાર ક્રોધ કર્યા કરે કે પ્રમાદપૂર્વક ઉતાવળો ઉતાવળો ગમન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

[૯] જ્યા ત્યા જોયા વિના અવ્યવસ્થિત પોતાના પાત્ર, કબલ ઇત્યાદિ સાધનોને મૂકી દે અને જુએ તોપણ અસાવધાનતાથી નિરીક્ષણ કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —અવ્યવસ્થા અને અસાવધાનતા સયમમા બાધક છે

[૧૦] પોતાના ગુરુનો વચનથી કે મનથી પરાભવ કરે છે તેમજ અનુપયોગી વાતો સાભળતા સાભળતા અસાવધાનતાથી પ્રતિલેખન (નિરીક્ષણ) કરે છે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

[૧૧] જે ઘણુ કપટ કર્યા કરે જૂઠુ બોલે, અહકારી હોય લોભી કે અજિતેન્દ્રિય હોય અવિશ્વાસુ અને અસવિભાગી (પોતાના સગાથી સાધક કરતા ગુપ્તરીતે વધારે ચીજો ભોગવે તેવો) હોય તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

[૧૨] જે અધર્મી (દુરાચારી) પોતાની કુબુદ્ધિથી બીજાની બુદ્ધિનો પરાભવ કરનાર, વિવાદને ઉત્પન્ન કરનાર તેમજ લડાઈ અને કલહમા સદા રક્ત રહેનાર હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

[૧૩] અસ્થિર અને કચકચાટ શબ્દો થાય તેવા આસનો વિષે જ્યા ત્યા બેસે કે અસાવધાનતાથી આસનપર બેસે તેમજ કોઈપણ કાર્યમા બરાબર ઉપયોગ ન રાખે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

[૧૪] રજે ખરડેલા પગને પુજ્યાવિના શય્યાપર સૂવે કે ઉપાશ્રય કે શય્યાને વિવેકપૂર્વક જુએ નહિ તેમજ શય્યામા સૂતા સૂતા અસાવધાનપણે વર્તે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ—આદર્શ સંયમી માટે સામાન્ય સ્ખલના થાય તે પણ પાપ છે

[૧૫] જે દૂધ, દહીં કે તેના રસવાળા પદાર્થોને વારંવાર ખાધા કરે છે તેમજ તપશ્ચર્યા તરફ પ્રીતિ ધરાવતો નથી તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૬] સૂર્યોદય થી માંડીને સૂર્યાસ્ત થતા સુધી વારંવાર વેળા કવેળાએ આહાર કર્યા કરે અને કોઈ ગુરુ કે વડીલ શિખામણ આપે તો તે ન માનતા શિક્ષાની અવગણના કરે છે તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૭] જે સદ્ગુરુને ત્યાગી દુરાચારીઓનો સંગ કરે છે, છ માસે પોતાના સંપ્રદાયને છોડી બીજા સંપ્રદાયમાં ચાલી જાય છે અને નિંદનીય ચારિત્રવાળો હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ—સંપ્રદાય એટલે ગુરુકુલ સાધક જે ગુરુકુલમાં રહીને પોતાની સાધના કરતો હોય છે તેને ખાસ કારણ સિવાય છોડીને ચાલી જનારો સ્વચ્છંદી સાધક પતિત થાય છે

[૧૮] પોતાનું ઘર (ગૃહસ્થાશ્રમ) છોડીને સંયમી થયો છે છતાં રસ લોલુપી કે ભોગી બની પર (ગૃહસ્થોના) ઘરે ફર્યા કરે અને જ્યોતિષ વગેરે વિદ્યાથી પોતાનું જીવન ચલાવે (તે સાધુનો ધર્મ નથી માટે) તેવું કરનાર પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ—ગૃહસ્થાશ્રમ છોડયા પછી પણ જો મોહ, ક્લેશ અને આસક્તિ એક અથવા બીજા રૂપમાં હોય તો તે ત્યાગનો કશો અર્થ રહેતો નથી

[૧૯] ભિક્ષુ થયા પછી તો તેને 'वसुधैव कुटुम्बकम्' હોવું જોઈએ તેમ છતાં સામુદાનિક (બાર કુળની) ભિક્ષાને ત્

ઇચ્છતા માત્ર પોતાની જ્ઞાતિનોજ આહાર લઇ ભિક્ષા કરે છે તેમજ કારણ સિવાય ગૃહસ્થને ત્યાં વારંવાર બેસે છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ—જે કુળમાં અભક્ષ્ય (માંસાદિ) આહાર થતા હોય તેમજ હલકા આચારવિચારો હોય તેજ વર્જ્ય ગણી અન્ય સ્થળોથી ભિક્ષા લેવી એ પ્રમાણે જૈનશાસ્ત્રકારોએ જૈન સાધુઓને છૂટ આપી છે ગૃહસ્થને ત્યાં વૃદ્ધ રોગી કે તપસ્વી સાધુજ કારણવશાત્ બેસી શકે તે સિવાયના તો નહિજ કારણ કે ગૃહસ્થના અતિપરિચયથી પતન અને એક જ્ઞાતિના પિંડ લેવાથી બંધન થઈ જાય છે

[૨] પૂર્વોક્ત કહ્યા તેવા-(પાસત્થા-શિથિલ ઉસન્ના (સ્વચ્છંદી), અહાછંદા (સ્વચ્છંદી), સસત્તા (આસક્ત) અને કુશીલ એમ) પાંચ પ્રકારના કુશીલના લક્ષણો સહિત-દુરાચારી તથા જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય એ પાંચે ગુણોથી રહિત કુશીલ, માત્ર ત્યાગીના વેશનેજ ધારણ કરનાર એવો પાપી શ્રમણ આલોકમાં ઝેરની માફક નિંદનીય બને છે તેમજ આલોકમાં કે પરલોકમાં સુખી પણ થતો નથી

[૨૧] ઉપરના બધા દોષોને જે સદાય ત્યાગી દે અને મુનિઓના વૃંદમાં સાચો સદાચારી હોય તેજ આ લોકને વિષે અમૃતની માફક પૂજાય છે તથા તેવોજ સાચો સાધુ આલોક અને પરલોક બન્નેને આરાધે છે

નોંધઃ—આ લોકમાં સર્વનો વંદનીય બને છે અને પરલોકમાં દિવ્યગતિ પામે છે અથવા કર્મબંધનથી સર્વથા મુક્ત થઈ જાય છે

સંયમ લીધા પછી સ્થાન પુરતી જવાબદારી વધે છે હાલવા ચાલવામાં ખાવાપીવામાં, ઉપયોગી સાધનો રાખવામાં વિદ્યા મેળવવામાં ગુરુકુલનો વિનય જાળવવામાં કે પોતાનું કર્તવ્ય સમજવામાં જરાપણ ગફલત થાય તો સંયમ હણાય અપ્રમત્તતા અને વિવેકને

ક્ષમા ક્ષણે સ્થાન આપી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિષય, મોહ અસૂયા, ઇર્ષ્યા આદિ આત્મશત્રુઓનો વિજય મેળવતો જાય અને આગળ વધે તે ધર્મશ્રમણ કહેવાય જે મળેલા સાધનોનો દુરુપયોગ કરે કે પ્રમાદી બને તો પાપીશ્રમણ કહેવાય માટે શ્રમણ સાધકે ખૂબ સાવધાન રહેવું, અને સમાધિ સાધવી

એમ કહું છું

એમ પાપીશ્રમણનું સત્તરમું અધ્યયન પૂરું થયું

સંયતીય

સયતિ રાજર્ષિ સબધી

૧૮

ચારિત્રશીલનુ મૌન જે અન્તર ઉપજાવે છે તે હજારો પ્રવ ચ્નાએ કે લાખો ગ્રથો ઉપજાવી શકતા નથી જ્ઞાનનુ ફળ ચારિત્રનુ સ્ફુરણ છે ચારિત્રની એક જ ચિનગારી સેકડો જન્મોના કર્માવરણ (માયાજાળ) ને બાળી શકે છે ચારિત્રની સુવાસ કરોડો કલ્મષો (પાપો) ને નિર્મળ કરી શકે છે

એકદા કાપીલ્ય નગરના સયતિ મહારાજા મૃગયા (શિકાર) માટે એક ઉદ્યાનમા નીકળી પડ્યા છે આથી એ કાપીલ્યકેસર ઉદ્યાનમા નિર્દોષ એવા મૃગાદિ પશુઓ ત્રાસી ઉઠયા છે રમમા આસક્ત થયેલા મહારાજાના હૃદયમા અનુકપા દેવીને બદલે નિર્દયતાનો વાસ જામ્યો છે

ઘોડા પર બેસી કે મૃગલાઓને બાણો માર્યા બાદ જેનો તે ઘવાયેલા મૃગલા પાસે આવે છે તેવોજ તે તેની પાસે પદ્માસને બેઠેલા એક યોગીશ્વરને જુએ છે અને જોતા વારજ ચમકે છે તુરતજ અશ્વપરથી ઉતરી મુનીશ્વરની પાસે આવી વિનયપૂર્વક તેમના ચરણપૂજન કરે છે, નમસ્કાર કરે છે

ધ્યાનમા અડોલ રહેલા ગ'ભાલી યોગીશ્વરને કશોએ ખ્યાલ નથી તે તો મૌન સમાધિમા બેઠા છે પરતુ મહારાજા યોગીરાજ તરફથી પ્રત્યુત્તર ન મળતા ભયભીત થાય છે વિના વાકે કરેલી નિર્દોષ પશુઓની હિંસા તેને વારવાર ખટકયા કરે છે અનુકપાની લહેરો ઉછળી પડે છે

યોગીશ્વર ધ્યાનમાંથી નિવૃત્ત થાય છે કે શીઘ્ર મહારાજ પોતાનું નામ જણાવી યોગિરાજના કૃપા પ્રસાદને મેળવવાની જિજ્ઞાસા રજુ કરે છે યોગિરાજ તેમને યથાર્થ ભાન કરાવે છે અને ત્યાંજ એ અહંકારી આત્માનો તેજ ક્ષણે ઉદ્ધાર થાય છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] (પશ્ચિમ દેશમાં) કાંપીલ્ય નગરમાં ચતુરંગી સેના તથા ગાડીઘોડા, પાલખી વગેરે સમૃદ્ધિવાળા એક સયતિ નામના મહારાજા રાજ્ય કરતા હતા એક દિ તે મૃગયા (શિકાર) કરવા માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યા

[૨] અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ અને પાયદળ એ ચાર પ્રકારની મોટી સેનાથી ચારેતરફ ઘેરાયેલા—

[૩] રસ (પશુ માંસના સ્વાદ) માં આસક્ત થઈ અશ્વપર ચડેલા તે મહારાજા કાંપીલ્યકેસર નામના ઉદ્યાનમાં મૃગનાઓને ભગાડીને (પાછળ દોડી) બીવરાવેલા અને દોડીને થાકી ગયેલા એવા મૃગોને વીંધી નાખતા હતા

[૪] તેજ કેસર ઉદ્યાનમાં તપોધની (તપસ્વી) અને સ્વાધ્યાય (ચિંતન) તથા ધ્યાનમાં જોડાયેલા એક અણગાર (સાધુ) ધર્મધ્યાનમાં લીન થયા હતા

[૫] વૃક્ષથી વ્યાપ્ત એવા નાગ વેલના મંડપ નીચે તે મુનિ આસ્રવ (પાપમળ) ને દૂર કરીને નિર્મળ ચિત્તે ધ્યાન કરી રહ્યા છે તેની પાસે આવેલા (એક) મૃગલાને પણ તે રાજા હણી નાખે છે

નોંધ—રાજાને ખબર ન હતી કે અહીં કોઈ મુનિરાજ છે નહિ તો શિરતા જાળવવા ખાતર તે કદી તેવા મહાયોગીની પાસે આવું હિંસક કૃત્ય કરી શકત નહિ

[૬] (મૃગો હણાયા પછી) પાછળ ઘોડાપર જલદી દોડી આવેલો તે

રાજા તે સ્થળે આવીને હણાયેલા મૃગનાને જુએ છે, અને તેને જોતાજ પાસે ધ્યાનસ્થ મે ના ત્યાગીને પણ જુએ છે

[૭] (જોતા વારજ મારા બાણથી મુનિરાજ હણાયા હશે ! મુનિ ન હણાયા હાર તો મૃગ તેની પાસે આવી ગયો માટે કદાચ મૃગ તે યોગીનો હશે અને તે હણાઈ ગયો, હવે મારૂ શુ થશે ? અથવા આવા અનકપ. યોગી પાસે આવુ હિસક કૃત્ય થયુ તેથી તેને દુ ખ થશે આ પ્રમાણે વિચારો આવે છે) તેથી ભયભીત અને શકાગ્રસ્ત બની ગયેલા તે માને ઇ ક ' મદ પુણ્યવાળા રમાસક્ત અને હિસક એવા મે ખરેખર મુનિશ્રીની લાગણી દુભાવી

[૮] તે રાજા તુરતજ પોતાના ઘોડાપરથી ઉતરી ઘોડાને દૂર મૂકી ને મુનિશ્રી પાસે જઇ તે આદર્શ ત્યાગીના બને ચરણોને ભક્તિપૂર્વક નમે છે અને સરળ હૃદયપૂર્વક કહે છે કે ભગવન્ ! મારા અપરાધને આપ માફ કરો

[૯] પરંતુ તે વખતે એ યોગીશ્વર મૌનપૂર્વક ધર્મધ્યાનમા તલ્લીન હોવાથી રાજાને પ્રત્યુત્તર ન આપી શકયા આથી રાજા ભય વડે ખૂબ આકુળ વ્યાકુળ થઇ ગયો

નોધ—રાજેશ્વરનુ અત કરણ સ્વય ખળભળ્યા કરે છે તેથી તેના હૃદયમા પ્રથમથી ભય તો હતોજ પરંતુ યોગીશ્વરના મૌને તેને વધારે વ્યાકુળ બનાવી મૂકયો

[૧૦] (પોતાની ઓળખાણ આપતા કહે છે કે) હે ભગવન્ ! હુ સયતિ (નામનો રાજા) છુ મને કઇક કહો કારણકે મને બહુ બીક લાગે છે કે રખે કુપિત થયેલા અણગાર પોતાના શક્તિપ્રભાવ (તેજોલેશ્યા)થી કરોડો મનુષ્યોને બાળી નાખે !

નોંધ—તપસ્વી અને યોગીપુરુષોને અનેક પ્રકારની સિદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ આદર્શ પુરુષો તેનો દુરુપયોગ કદી કરતાજ નથી છતાં મહારાજાને તેવો ભય ઉત્પન્ન થાય તે તો સ્વાભાવિકજ છે મુનિશ્રી ધ્યાનમાંથી જાગૃત થઈ સ્વસ્થ થયા અને ભયભીત રાજાને જોઈ તુરતજ બોલી ઉઠયા –

[૧૧] હે રાજન્! તને અભય હો! અને તું પણ હવે (તારી નીચેના જીવોને માટે) અભયદાનનો દાતા બની જા અનિત્ય એવા આ જીવલોક (સંસાર) ને વિષે હિંસાના કાર્યમાં શા માટે આસક્ત થાય છે?

નોંધ—જેમ મારા ભયથી તું મુક્ત થયો તેમ તું પણ સર્વ જીવોને તારા ભયથી મુક્ત કર અભયદાન જેવું એકે ઉત્તમ દાન નથી ક્ષણિક એવા મનુષ્યજીવનમાં આવા ઘોર કૃત્યો શા માટે કરે છે?

[૧૨] જો તારે રાજપાટ, મેડી, મંદિર, બાગબગીચા, સ્વજન પરિવાર અને શરીર વગેરે બધુ છોડીને કર્મવશાત્ વ્હેલું મોડું જવાનુંજ છે તો અનિત્ય એવા આ સંસારમાં રાજ્યપર પણ આસક્ત શા માટે થાય છે?

[૧૩] જેનાપર તું મુગ્ધ થઈ રહ્યો છે તે જીવન અને રૂપ એ બન્ને તો વિદ્યુતના ચમકારા જેવા ચંચળ છે માટે હે રાજન્! આ લોકની ચિંતા છોડી પરલોક માટેનો કંઈક વિચાર કર શા માટે પછીના પરિણામનો ચિંતવતો નથી?

[૧૪] સ્ત્રી, પુત્રો, મિત્રો કે બંધુઓ જીવતાનેજ અનુસરી તેમાં ભાગીદાર બને છે મરણ થયા પછી કોઈ અનુસરતું નથી

નોંધ—આ દેખાતું સગપણ જીવન સુધીનુંજ છે અને મનુષ્યજીવન પણ ક્ષણિક અને પરતંત્ર છે તો તેવા ક્ષણિક સબંધ માટે જીવન હારી જવું કોઈ રીતે ઉચિતજ નથી

[૧૫] જેમ અતિ દુઃખી થયેલા પુત્રો મરેલા પિતાને ઘરબહાર કાઢે

छ तेम मरेना पुत्रोना देहने पिता त्यागे छ सगा साधवो, पण तेमज समजवु माटे हे राजन् ! तपश्चर्या अने त्याग (अनासक्ति) मार्गमा गमन कर

नोध — चेतन गया पछी सुदर देह पण सडवा मा छे एटले प्रेमीजन पण तेने जल्दी बहार काढी चितामा सळगावी दे छे

[१६] हे राजन् ! घरधणी मरी गया पछी तेणे एकठु करेलु धन अने पोते पोतानी स्त्रीओने बीजा मनुष्यो भोगवे छे अने धनना मालिक थई अने मनोपूर्वक ते मरेलाना आभूषणोथी अलकृत थई आनद करे छे

नोध — मरेलानो विरह थोडो वखत साले छे परतु ससारनी घटनाज एवी छे के स्वार्थ होय तो लाबो काळ अने स्वार्थ न होय तो थोडा वखतमा ते दुःख भूली जवाय छे

[१७] मा बापो, धन, परिवार ए बधु अहीं रही जाय छे अने मात्र ते जीवे करेला शुभ के अशुभ कर्मज साथे आवे छे ते शुभाशुभ कर्मथी जोडायेलो जीवात्मा एकलोज परभवमा चाल्यो जाय छे

नोध—आवी जातनी ससार धटना बतावबायी ते सरदारी राजानु हृदय वैराग्यमय बनी जाय छे

[१८] ए प्रमाणे योगीश्वरनी पासे सत्यवचन साभळीने ते राजा (पूर्व सस्कारोनी प्रेरणाथी) तेज समये सवेग (मोक्षनी तीव्र अभिलाषा) अने निर्वेद (देव तथा मनुष्य सबधीना कामभोगोथी वैराग्य) ने पाम्या

[१९] हवे सयतिराजा राज्यने छोडी गर्दभाली मुनि पासे जैन शासननी दीक्षा लई सयतिमुनि बनी गया

નોધ —સાચો વૈરાગ્ય જાગે પછી ક્ષણભર પણ કેમ રહેવાય ? આવા સંસ્કારી જીવો અપૂર્વ આત્મબળ ધરાવનારા હોય છે

ગર્દભાલી મુનિશ્વરના શિષ્ય સયતિમુનિ સાધુજીવનમા પરિપક્વ તેમજ ગીતાર્થ (જ્ઞાની) બની ગુરુ પાસેથી આજ્ઞા લઈ એકદા ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા વિચરતા એક સ્થળે આવે છે ત્યા તેમને એક બીજા રાજર્ષિ મળે છે આ ક્ષત્રિયરાજર્ષિ દેવલોકથી ચ્યવીને (નીકળીને) મનુષ્યભવ પામ્યા છે તે પણ પૂર્વના પ્રબળ સસ્કારી હોવાથી કઈક નિમિત્ત મળતા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ છે અને તેથી ત્યાગી બની દેશોદેશ વિચરી જિનશાસનને ગોભાવી રહ્યા છે

[૨૦] રાષ્ટ્રને ત્યાગીને દીક્ષિત થયેલા તે ક્ષત્રિયમુનિ સયતિ યોગીશ્વરને પૂછે છે કે જેવુ આપનુ રૂપ દેખાય છે તેવુજ આપનુ અત કરણ પણ પ્રસન્ન દેખાય છે

નોધ —જેવી આપની આકૃતિ મનોહર છે તેવુજ અત કરણ પણ નિર્મળ દેખાય છે

[૨૧] આપનુ નામ શુ ? પૂર્વાશ્રમમા આપનુ ગોત્ર શુ હતુ ? આપ શાથી શ્રમણ બન્યા ? (ત્યાગ કઈ રીતે લીધો ?) કયા આચાર્ય (ગુરુદેવ)ને સેવો છો ? તમો વિનીત કેવી રીતે કહેવાઓ છો ? (આમ ક્ષત્રિયમુનિએ પૂછ્યુ હતુ)

[૨૨] મારુ નામ સયતિ છે ગૌતમ એ મારુ ગોત્ર છે જ્ઞાન અને ચારિત્રયુક્ત એવા ગર્દભાલી નામના આચાર્ય મારા ગુરુદેવ છે

નોધઃ—મુક્તિને માટે યોગ્ય એવા ગુરુવરને હુ સેવુ છુ હવે વિનીત કેમ કહેવાય ? તે પ્રશ્નના ઉત્તરના પુનઃ કહે છે –

[૨૩] અહો ક્ષત્રિય રાજ મહામુનિ ! (૧) ક્રિયાવાદી (સમજણ વિના માત્ર ક્રિયા કરનાર, (૨) અક્રિયાવાદી (માત્ર પોપટિયા જ્ઞાનને માનનાર), (૩) વિનયથીજ સિદ્ધિ માનનારા અને (૪) અજ્ઞાનવાદી આ ચારે વાદમા રહેલા પુરુષો ભિન્નભિન્ન પ્રકારના માત્ર

છે તેમ મરેના પુત્રોના દેહને પિતા ત્યાગે છે માટે બાંધવો પણ તેમજ સમજવું માટે હે રાજન્ ! તપશ્ચર્યા અને ત્યાગ (અનાસક્તિ) માર્ગમાં ગમન કર

નોંધ —ચેતન ગયા પછી સુંદર દેહ પણ સડવા માંડે છે એટલે પ્રેમીજન પણ તેને જલ્દી બહાર કાઢી ચિતામાં સળગાવી દે છે

[૧૬] હે રાજન્ ! ધણી મરી ગયા પછી તેણે એકઠું કરેલું ધન અને પોતે પોષેલી સ્ત્રીઓને પણ બીજા મનુષ્યોજ ભોગવે છે અને તેના બધા કુટુંબીઓ મનોપૂર્વક તે મરેનાના આભૂષણોથી અલંકૃત થઈ આનંદ કરે છે

નોંધ —મરેનાનો વિરહ થોડા વખત સાલે છે પરંતુ સંસારની ઘટનાજ એવી છે કે સ્વાર્થ હોય તો લાંબા કાળ અને સ્વાર્થ ન હોય તો થોડાજ વખતમાં તે દુઃખ ભૂલી જવાય છે

[૧૭] સગાવહાલાં, ધન, પરિવાર એ બધું અહીં રહી જાય છે અને માત્ર તે જીવે કરેલાં શુભ કે અશુભ કર્મોજ સાથે આવે છે તે શુભાશુભ કર્મથી જોડાયેલા જીવાત્મા એકલોજ પરભવમાં ચાલ્યો જાય છે

નોંધ—આવી વસ્તુની સંસાર ઘટના બતાવવાથી તે સંસ્કારી રાજાનું હૃદય વૈરાગ્યમય બની ગયું છે

[૧૮] એ પ્રમાણે યોગીશ્વરની પાસે સત્યધર્મને સાંભળીને તે રાજા (પૂર્વે સંયોગની ક્ષણિકતાથી) તેજ સમયે સંવેગ (મોક્ષની તીવ્ર અભિલાષા) અને નિર્વેદ (દેવ તથા મનુષ્ય સંબંધીના કામભોગોથી વૈરાગ્ય) ને પામ્યા

[૧૯] હવે સંયતિરાજા રાજ્યને છોડીને ગર્દભાલી મુનિ પાસે જૈન શાસનની દીક્ષા લઈ સંયતિમુનિ બની ગયા

આ સાભળી સયતિમુનિએ કહ્યુ –

[૨૮] હુ પણ પહેલા મહાપ્રાણ નામના વિમાનમા પૂર્ણ આયુષ્ય વાળા કાન્તિમાન દેવ તરીકે હતો ત્યાની સો વર્ષની ઉપમાવાળી દિવ્યઆયુ સ્થિતિ છે તે મોટા કાળ પ્રમાણની હોય છે

નોધ —પાચમા દેવલોકમા હુ દેવરૂપે હતો ત્યારે મારુ આયુષ્ય દશ સાગરોપમનુ હતુ સાગરોપમ એ સર્વ સખ્યાતીત મોટુ કાળપ્રમાણ કહેવાય છે

[૨૯] હુ તે પાચમા (બ્રહ્મ) દેવલોકથી નીકળીને મનુષ્યના ભવને વિષે સયતિરાજા રૂપે અવતર્યો હતો (ત્યાથી નિમિત્તવશાત દીક્ષિત થઇ) હવે હુ મારા અને પરના આયુષ્યને બરાબર જાણી શકુ છુ

નોધ —સયતિ રાજર્ષિને તેવુ વિશુદ્ધ જ્ઞાન હતુ કે જે વિશુદ્ધ જ્ઞાનદ્વારા તે પોતાનો અને પરનો જીવિત કાળ જાણી શકે

[૩૦] (હે ક્ષત્રિય રાજર્ષિ !) ભિન્નભિન્ન પ્રકારની રુચિઓ અને સ્વચ્છદોને સયમીએ ત્યાગી દેવા જોઇએ અને સર્વ કામ ભોગો અનર્થના મૂળ છે એમ જાણી જ્ઞાનમાર્ગમા ગમન કરવુ જોઇએ

[૩૧] તેમ જાણીને દૂષિત (નિમિત્તાદિ શાસ્ત્રોદ્વારા કહેવાતા) પ્રશ્નો થી હુ નિવૃત્ત થયો છુ તેમજ ગૃહસ્થ સાથેની ગુપ્ત રહસ્ય ભરી વાતોથી પણ નિવૃત્ત થયો છુ અહો ! ખરેખર સસાર ને ત્યાગી સયમમાર્ગને પામેલા પુરુષે દિનરાત્રી જ્ઞાનપૂર્વક તપશ્ચર્યામાજ વિચરવુ જોઇએ

નોધ —આ પ્રમાણે સયતિ રાજર્ષિએ બહુ મધુર રીતે સાધુની જીવની (જીવન) વર્ણવી પોતે તે મુજબ ચાલે છે તેની પ્રતીતિ આપી વિનીત અર્થાત્ જૈનશાસનને અનુકૂળ શ્રમણની વ્યાખ્યા કહી સભળાવી

વાદીઓ ક્યાં કરે છે પરંતુ તત્ત્વ માટે કશા પ્રયત્ન કરતા નથી તે સંબંધમાં તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ શું કહ્યું છે?

નોંધ—આમ કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે તેવા મતને માનનાર એકાંતવાદી સાધક વિનીત કહેવાતો નથી તેથી એકાંતવાદીને ક્ષત્રિય સ્વીકારતો નથી તેમ સંયતિમુનિએ કહ્યું

[૨૪] તત્ત્વના જાણુ સાચા પુરુષાર્થી અને ક્ષાયિકના (શબ્દજ્ઞાન) તથા ક્ષાયિક ચારિત્રવડે સંયમ્ત એવા જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીરે પણ આ પ્રમાણે પ્રકટ કર્યું હતું

[૨૫] અહીં જેઓ અસત્ય પ્રરૂપણા કરનાર (પાપ કરનારા) હોય છે તે ઘોર નરકમાં પડે છે અને જે આર્ય (સત્ય) ધર્મને આચરે છે તે મનુષ્ય દિવ્યગતિને પામે છે

નોંધ—અર્ધયુગમાં જૈનશાસન સર્વોપરિ ગણાતું કારણ કે પૂર્ણ પુરુષો તેના પ્રવર્તક હતા અને તે તપ ત્યાગ તથા અહિંસાના સૂક્ષ્મ સિદ્ધાંતોનું પ્રરૂપણ કરતા

[૨૬] તે સિવાયના માત્ર કપટયુક્ત મત પ્રસરી રહ્યા છે તે નિરર્થક અને માત્ર વાદીઓ છે એમ જાણીને સંયમમાં પ્રયત્ન કરી ઈર્યાસમિતિમાં ગમન કરું છું

નોંધ—સર્વ શ્રેષ્ઠ જૈનશાસનને જાણીને તેમાં હું ગમન કરું છું ઈર્યાસમિતિ એ જૈન શ્રમણોની ક્રિયા છે વિવેક અને ઉપયોગ પૂર્વક ગમન કરવું તેનું નામ ઈર્યા

[૨૭] (ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ કહ્યું—) એ બધા અગાઉના અસત્ય દૃષ્ટિવાળા અનાર્ય મતો મેં પણ જાણ્યા છે અને પરલોકને પણ જાણું છું તેથી હવે સાચા પ્રકારે આત્મસ્વરૂપને ઓળખી જૈનશાસનમાં વિચરું છું

નોંધ—ક્ષત્રિય રાજર્ષિ એ સૌને પહેલાં જાણી લીધા હતા અને તેમાં અપૂર્ણતા લાગવાથી પછીથી જૈન જેવા વિશાળ શાસનની દીક્ષા લીધી હતી

આ સાભળી સયતિમુનિએ કહ્યુ –

[૨૮] હુ પણ પહેલા મહાપ્રાણ નામના વિમાનમા પૂર્ણ આયુષ્યવાળા કાન્તિમાન દેવ તરીકે હતો ત્યાની સો વર્ષની ઉપમાવાળી દિવ્યઆયુ સ્થિતિ છે ને મોટા કાળ પ્રમાણુની હોય છે

નોધ—પાચમા દેવલોકમા હુ દેવરૂપે હતો ત્યારે મારુ આયુષ્ય ૧૦ સાગરોપમનુ હતુ સાગરોપમ એ સર્વ સખ્યાતીત મોટુ કાળપ્રમાણ કહેવાય છે

[૨૯] હુ તે પાચમા (બ્રહ્મ) દેવલોકથી નીકળીને મનુષ્યના ભવને વિષે સયતિગર્ભ રૂપે અવતર્યો હતો (ત્યાથી નિમિત્તવશાત્ દીક્ષિત થઇ) હવે હુ મારા અને પરના આયુષ્યને બરાબર જાણી શકુ છુ

નોધ—સયતિ રાજર્ષિને તેવુ વિશુદ્ધ જ્ઞાન હતુ કે જે વિશુદ્ધ જ્ઞાનદ્વારા તે પોતાનો અને પરનો જીવિત કાળ જાણી શકે

[૩૦] (હે ક્ષત્રિય રાજર્ષિ !) ભિન્નભિન્ન પ્રકારની રુચિઓ અને સ્વચ્છદોને સયમીએ ત્યાગી દેવા જોઇએ અને સર્વ કામ ભોગો અનર્થના મૂળ છે એમ જાણી જ્ઞાનમાર્ગમા ગમન કરવુ જોઇએ

[૩૧] તેમ જાણીને દૂષિત (નિમિત્તાદિ શાસ્ત્રોદ્વારા કહેવાતા) પ્રશ્નોથી હુ નિવૃત્ત થયો છુ તેમજ ગૃહસ્થ સાથેની ગુપ્ત રહસ્ય ભરી વાતોથી પણ નિવૃત્ત થયો છુ અહો ! ખરેખર સસાર ને ત્યાગી સયમમાર્ગને પામેલા પુરુષે નિરાત્રી જ્ઞાનપૂર્વક તપશ્ચર્યામાજ વિચરવુ જોઇએ

નોધ—આ પ્રમાણે સયતિ રાજર્ષિએ બહુ મધુર રીતે સાધુની જીવની (જીવન) વર્ણવી પોતે તે મુજબ ચાલે છે તેની પ્રતીતિ આપી વિનીત અર્થાત્ જૈનશાસનને અનુકૂળ શ્રમણની વ્યાખ્યા કહી સભળાવી

ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ આ સાભળી પોતાનુ પણ તેજ મતવ્ય છે. અને આપણે બન્ને એકજ જિનશાસનના અનુયાયીઓ છીએ તેમ ખાત્રી આપી કહ્યુ –

[૩૨] સાચા અને શુદ્ધ અતકરણથી પૂછો તો હું પણ તેજ કહું છુ જે વસ્તુ તીર્થંકર (જિનેશ્વર) દેવોએ બતાવી છે તે અપૂર્વ જ્ઞાન જિનશાસનમા ઝળકે છે

[૩૩] તે જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે કે અક્રિયા (જડક્રિયાને છોડી ધીર સાધકે સાચા જ્ઞાન સહિત ક્રિયાને આચરવી અને સમદ્રષ્ટિથી યુક્ત થઇ કાયર પુરુષોને કઠિન એવા સદ્ધર્મમા ગમન કરવુ

નોધ –સમકિત દ્રષ્ટિના ચશ્મા સીધા હોય છે તે કોઈના દોષો દેખતો નથી માત્ર સત્યનો શોધક બની તેનેજ આચરે છે જૈનદર્શન જેમ જડક્રિયા (જ્ઞાનરહિત ક્રિયા) ને માનતુ નથી તેમ શુષ્કજ્ઞાન (ક્રિયા રહિત પોપટિયુ જ્ઞાન) ને પણ સ્વીકારતુ નથી તે જ્ઞાન અને ચારિત્ર બ નેની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે

[૩૪] મોક્ષરૂપી અર્થ અને સદ્ધર્મથી શોભતા એવા આ પુણ્યપદ પવિત્ર ઉપદેશને સાભળીને પૂર્વકાળમા ભરત નામના ચક્રવર્તીએ પણ ભરતક્ષેત્રનુ રાજ્ય અને દિવ્ય કામભોગોને છોડીને ચારિત્ર ધર્મને અગીકાર કર્યો હતો

[૩૫] (પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશામા સમુદ્ર સુધી અને ઉત્તર દિશામા ચુલહિમવત પર્વત સુધી જેની આણ હતી) તેવા બીજા સગર ચક્રવર્તી પણ સાગરના છેડા સુધી રહેલા ભારત ક્ષેત્રના રાજ્યને તથા સપૂર્ણ હકુમતને છોડી સયમ અગીકાર કરી મુક્તિ પામ્યા છે

[૩૬] અપૂર્વ ઋદ્ધિમાન અને મહા કીર્તિમાન એવા મઘવ નામના ચક્રવર્તી પણ ભરતક્ષેત્રનુ રાજ્ય છોડી પ્રવ્રજ્યા લેવાને સાવધાન થઈ ગયા હતા

[૩૭] ચોથા મ ત્કુમાર નરેન્દ્ર ચક્રવર્તી કે જે મહા ઋદ્ધિવાળા હતા ત્ના તેમણે પણ પુત્રને રાજ્ય સોપીને (સયમ લઈ) તપશ્ચર્યાનો માગ આ રી દીધો હતો

[૩૮] લોકો વિષે અપાર શાન્તિ કરનારા પાચમા શાતિનાથ નામે ઋદ્ધિમાન ચક્રવર્તી પણ ભ તક્ષેત્રનુ રાજ્ય છોડી, પ્રવ્રજ્યા લઈને મુક્તિ પામ્યા

[૩૯] ઇક્ષ્વાકુ વ શના જાઓમા વૃષભ સમાન ઉત્તમ અને વિખ્યાત કીર્તિવાળા નરેશ્વર, છ ા ચક્રવર્તી ુથુરાજ પણ ાજ્યપાટ તથા સપત્તિ ઠોડીને ત્યાગી બની અનુત્તરગતિ (મુક્તિ)ને પામ્યા

[૪૦] સાગ ના છેડા સુધી રહેલા ભરતક્ષેત્રના નરશ્ર્વર સાતમા ચક્રવતી અરનામના નરેશ્વર પણ તે બધી વસ્તુને છોડી ક્રમથી હિત થઇ શ્રેષ્ટ ગતિ (મુક્તિ)ને પામ્યા

[૪૧] નવમા મહાપદ્મ નામે ચક્રવર્તી પણ મોટી સેના, ભારતવર્ષનુ મહાન રાજ્ય તથા ઉત્તમ કામભોગોને છોડી તપશ્ચર્યાના માગમા વળ્યા હતા

[૪૨] પૃથ્વીના પ્રત્યેક રાજાઓના માનને મર્દન કરનાર અને મનુષ્યો-મા ઇન્દ્રસમાન એવા આઠમા ચક્રવતી હરિષેણ પણ મહીમડળમા પોતાનુ એકછત્ર છત્ર પ્રવતાવી આખરે તેને છોડીને ત્યાગી બની ઉત્તમ ગતિમા ગયા

[૪૩] હજારો ાજાઓથી ઘેરાયેલા અગિયારમા જય નામના ચક્રવર્તીએ પણ માયા ત્યાગી થઈ આત્મદમન કર્યું અને ઉત્તમ ગતિ (મોક્ષગતિ) મા ગયા

નોંધ – ચક્રવર્તી એટલે છ ખડના અધિપતિ એવા મહાન પુરુષોએ

અપાર સમૃદ્ધિ અને મનોરમ્ય કામભોગોને છોડી દીધા હતા અને ત્યાગ અંગીકાર કર્યો હતો ભરતખંડના બાર ચક્રવર્તી પૈકી ઉપરના દસ ત્યાગી થઇ મોક્ષે ગયા હતા અને આઠમા સુભૂમ ચક્રવર્તી અને બારમા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી એ બન્ને ભોગો ભોગવી નરકગતિ પામ્યા હતા

જૈનશાસનમા જે સામાન્ય રાજાઓ ભળ્યા તે બતાવે છે.

[૪૪] પ્રત્યક્ષ શક્રેન્દ્રની પ્રેરણા થવાથી પ્રસન્ન અને પર્યાપ્ત એવા દશાર્ણ રાજ્યને છોડી દશાર્ણભદ્રે ત્યાગમાર્ગને આદર્યો

[૪૫] નમિરાજા તો ભોગો પ્રત્યે સાક્ષાત્ શક્રેન્દ્રની પ્રેરણા હોવા છતા પોતાના આત્માને વશ રાખી વૈદેહી નગરી તથા ઘરબારને છોડી ચારિત્રધર્મમા સાવધાન થયા હતા

[૪૬] તેમજ કલિંગ દેશમા કરકંડુરાજા પંચાલ દેશમા દ્વિમુખરાજા વિદેહ દેશમા (મિથિલા નગરીમા) નમિરાજેશ્વર અને ગંધાર દેશમા નિર્ગત (નગઇ) નામના રાજેશ્વર ત્યાગી બન્યા હતા

નોંધ —આ ચારે પ્રત્યેક બુદ્ધ (કોઈ એક વસ્તુ જોઈને બોધ પામેલા) જ્ઞાની પુરુષો થઈ ગયા છે

[૪૭] રાજાઓમા ધોરી સમાન એ બધા રાજાઓ પોતાના પુત્રોને રાજ્ય સોંપીને જિનશાસનમા અનુરક્ત બન્યા હતા અને ચારિત્રમાર્ગની આરાધના કરી હતી

[૪૮] સિંધુ સૌવીર દેશના ધોરીસમાન ઉદાયન નામના મહારાજાએ રાજ્ય છોડીને સંયમ આદર્યો અને આખરે ઉત્તમ એવી મોક્ષગતિને પામ્યા

[૪૯] તેજ પ્રકારે કાશીદેશના (સાતમા નંદન નામના બળદેવ) રાજાએ પણ રાજ્ય તથા કામભોગોને તજી દીધા, તથા સંયમ આદર્યો અને કલ્યાણ અને સત્યમાર્ગમા પુરુષાર્થ કરીને કર્મરૂપી મહાવનને કાપી નાખ્યુ

નોધ—વાસુદેવનું બળ તથા ઋદ્ધિ ચક્રવર્તીથી અર્ધી હોય છે, તેમના નાનાભાઈ હોય તે બળદેવ ગણાય બળદેવ ધર્મપ્રેમીજ હોય છે તે ભોગામા રક્ત થતા નથી

[૫૦] અપયશને હણી નાખનાર અને મહાકીર્તિવાળા એવા વિજય નામના રાજાએ પણ ગુણસમૃદ્ધ (ગુણે કરીને પૂર્ણ) રાજ્યને છોડીને દીક્ષા લીધી હતી

નોધ—વિજય એ બીજા નબરના બળદેવ હતા

[૫૧] તેજ પ્રકારે પ્રસન્નચિત્તપૂર્વક ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આચરીને મહાબળ નામના રાજર્ષિ પણ માથા સાટે કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને મેળવી મુક્તિ પામ્યા હતા

નોધ—પૂર્વોક્ત સિવાય બીજા પણ સાત બળદેવ રાજાઓ તથા બીજા અનેક રાજાઓ જૈનશાસનમા સયમી થયા છે અહી માત્ર થોડાંજ પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાતો કહ્યા લાગે છે

[૫૨] ધીરપુરુષ નિ પ્રયોજનવાળી વસ્તુઓ સાથે ઉન્મત્તની માફક થઇ પૃથ્વીમા સ્વચ્છદી થઈ કેમ વિચરે ? એમ વિવેક કરીનેજ ઉપર કહેલા (ભરતાદિક) શૂરવીર અને પ્રબળ પુરુષાર્થી પુરુષો જ્ઞાન અને ક્રિયાથી યુક્ત એવા જૈનમાર્ગને આદરતા હતા

[૫૩] સસારના મૂળ શોધવામા સમર્થ એવી આ મેં (પૂર્ણ આગમની સત્ય વાણી આપને કહી છે તે સાભળીને આચરવાથી કેંક મહાપુરુષો તરી ગયા છે વર્તમાનકાળે તમારા જેવા કેંક તરે છે અને ભવિષ્યકાળમા અનેક તરી જશે

નોધઃ—આ પ્રમાણે અહી એ બન્ને આત્માર્થી અણગારોનો સત્સમાગમ પૂર્ણ થાય છે અને તે બન્ને મુનીશ્વરો પોતાના પથે પ્રયાણ કરે છે

[૫૪] ધીરપુરુષ આ સંસારની નિરર્થક વસ્તુઓ સારુ પોતાના આત્માને શા માટે હણે? અર્થાત્ નજ હણે એમ વિવેક કરે તો સર્વસંગથી મુક્ત થઇ ત્યાગી બની તે અંતે નિષ્કર્મા થઇ સિદ્ધ થાય છે

નોંધ—ચક્રવર્તી જેવા મહારાજાઓ મનુષ્ય લોકની સંપૂર્ણ ઋદ્ધિ અને શક્તિવાળા હોય છે તેના ભોગોમાં શી ખામી હોય? છતાં ત્યાં પણ તૃપ્તિ હોતી નથી તૃપ્તિ ત્યાગમાં છે તૃપ્તિ નિરાસક્તિમાં છે તૃપ્તિ નિર્મોહદશામાં છે તેથીજ તેવા ધરણીપતિ બાહ્ય સંપત્તિને છોડી આંતરિક સંપત્તિને મેળવવા સંયમમાર્ગને સ્વીકારે છે

સુખનો એ એકજ માર્ગ છે શાંતિને ભેટવાની એ એકજ શ્રેણિ છે સંતોષનું એ એકજ સોપાન છે અનેક જીવાત્માઓ ભૂલી ભટકી રખડી રવડીને આખરે અહીંજ આવ્યા છે ત્યાંજ વિશ્રામ લીધો છે અને ત્યાંજ જે કંઈ જોઈતું હતું તે પામ્યા છે

એ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું તે તને કહું છું

એમ શ્રીસુધર્મસ્વામીએ જંબૂને કહ્યું આમ સંયતિમુનિનું અઢારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

મૃગાપુત્રીય

મૃગાપુત્ર સંબંધી

૧૯

કુકર્મના પરિણામ કડવા છે દુરાત્માની દુષ્ટ વાસનાને અનુસરવામાં ખૂબ જોખમ છે એકમાત્ર સહજ ભૂલથી આલોક અને પરલોકમાં અનેક સંકટો સહેવા પડે છે દુર્ગતિના દારૂણ દુઃખો સાંભળતા પણ ત્રાસ ઉપજાવે તેવા હોય છે તો અનુભવની તો વાતજ શી?

મૃગાપુત્ર પૂર્વના સંસ્મરવશાત્ યોગમાર્ગમાં જવા તત્પર થાય છે માતાપિતા સંયમ માર્ગના સંકટો પુત્રને કહી બતાવે છે પુત્ર કહે છે —માતાપિતા! કયા એ સ્વઈચ્છાએ સહેવાના સામાન્ય કષ્ટ? અને કયા એ પરાધીનતાએ ભોગવવા પડતા દારૂણ દુઃખ?

આખરે મૃગાપુત્રના સંયમની સાચી તાલાવેલી માતાપિતાને પિગળાવી મૂકે છે સંસારને ત્યાગી તપશ્ચર્યાના માર્ગને આદરી તે યોગીશ્વર આજ જન્મમાં પરમ પુરુષાર્થદ્વારા કર્મકંચુકને ભેદીને અંતિમ ધ્યેયે મળી શુદ્ધ બુદ્ધ અને સિદ્ધ થાય છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] મોટા વૃક્ષોથી ઘટ એવા કાનન (જંગલ) અને ક્રીડા કરવા લાયક ઉદ્યાનોથી સુશોભિત અને સમૃદ્ધિથી રમણીય એવા

સુગ્રીવ નામના નગરને વિષે બળભદ્ર નામના રાજા રહેતા હતા અને તે રાજાને મૃગાવતી નામના પટરાણી હતા

[૨] માતાપિતાનો વલ્લભ અને યુવરાજ એવો બળશ્રી નામનો તેને એક કુમાર હતો કે જે દમિતેન્દ્રિયોમા શ્રેષ્ઠ અને મૃગાપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો હતો

[૩] તે દોગુન્દક (ત્રાયસ્ત્રિંશક) દેવની માફક મનોહર રમણીઓ સાથે હમેશા નદન નામના મહેલમા આનદપૂર્વક ક્રીડા કરતો હતો

નોધ —દેવલોકમા ત્રાયસ્ત્રિંશક નામના ભોગી દેવો હોય છે

[૪] મણિ અને રત્નોથી જેનુ ભોયતળીયુ જડેલુ છે તેવા મહેલને ગોખે બેસીને એક વખતે નગરના ત્રણ રસ્તા ચાર રસ્તા અને મોટા ચોગાનોને ભિન્નભિન્ન રીતે જોયા કરે છે

નોધ —મણિ અને રત્નોનુ જડતર એ અહી ઉપમેય કથન હોવુ જોઇએ, કારણ કે અપાર સપત્તિ હોવા છતા તેનો આવી રીતે ઉપયોગ તો નજ થઈ શકે પરતુ તે એવા પ્રકારનુ જડતર હોય કે જોનારને ત્યા અમૂલ્ય એવા મણિ કે રત્નોજ પાથરવા લાગે

[૫] તેવામા તે મૃગાપુત્રે તપશ્ચર્યા, સયમ અને નિયમોને ધારણ કરનાર, અપૂર્વ બ્રહ્મચારી અને ગુણની ખાણરૂપ એક સયમીને ત્યાથી પસાર થતા જોયા

[૬] મૃગાપુત્ર મટકુ માર્યા વગર એક દ્રષ્ટિથી તે યોગીશ્વરને જોયા કરે છે જોતા જોતા તેને વિચાર આવ્યો કે આવુ સ્વરૂપ (વેશ) પહેના મે અવશ્ય ક્યાક જોયુ છે

[૭] સાધુજીના દર્શન થયા પછી આ પ્રમાણે ચિતવતા શુભ અધ્યવસાય (મનોભાવના) જાગૃત થયા અને ક્રમથી મોહનીય ભાવ ઉપશાત થવાથી ત્યાને ત્યા તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ

નોધ – જૈનદર્શન જીવાત્માને આઠ કર્મોથી ઘેરાયેલો માને છે અને એ કર્મવશાત્ જ જન્મમરણાદિ દુ ખો વેઠવા પડે છે આ આઠ કર્મો પૈકી

બીજા સાત કર્મોમાં કેવળ મોહનીયકર્મજ મહાન છે તેની સ્થિતિ પણ ૭૦ કોડા કોડી સાગરોપમ એટલે કે બધા કર્મો કરતા વધુ અને પ્રબળ માની છે આ કર્મનો જેટલે અંશે ક્ષય થતો જાય તેટલે અંશે આત્માભિમુખ થવાય મૃગાપુત્રના મોહનીય કર્મનુ ઉપશમન થયુ હતુ અને તેથી તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ આ જ્ઞાન થવાથી સજ્ઞી પચન્દ્રિય (મન વાળા પ ઇન્દ્રિય) વાળાને પોતાના ૯૦૦) નવસોની સખ્યા સુધીના પૂર્વભવો સાભરે છે જાતિસ્મરણજ્ઞાન મતિજ્ઞાનનોજ એક ભેદ છે

[૮] સ મજ્ઞી (મનવાળા) જીવનેજ ઉત્પન્ન થાય તેવુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પ્રથમ તેણે ગત જન્મ જોયો અને જાણ્યુ કે દેવ લોકમાથી ઉતરીને હુ મનુષ્યભવ પામ્યો છુ

[૮] ઘ મહાન ઋદ્ધિમાન મૃગાપુત્ર પૂર્વજન્મને સભારે છે પૂર્વ જન્મને સભારતા સભારતા પૂર્વભવે આચરેલુ સાધુપણુ પણ યાદ આવ્યુ

નોંધ —આ ગાથા કોઈ કોઈ પ્રતિમા વધુ આવેલી હોવાથી અનુવાદન કર્યું છે

[૯] સાધુપણ યાદ આવ્યા પછી ચારિત્રને વિષે ખૂબ પ્રીતિ ઉછળી અને વિષયને વિષે તેટલીજ વિરક્તિ (વૈરાગ્ય) ઉત્પન્ન થઇ આથી માતાપિતાની સમીપમા આવી આ વચન કહ્યુ —

[૧૦] હે માતાપિતા ! પૂર્વકાળમા મે પાચ મહાવ્રતરૂપ સયમ ધર્મ પાળેલો તેનુ સ્મરણ થયુ છે અને તેથી નરક પશુ ઇત્યાદિ અનેક ગતિના દુ ખથી ભરેલા સસાર સમુદ્રથી નિવૃત્ત થવાને ઇચ્છુ છુ માટે મને આજ્ઞા આપો હુ પવિત્ર પ્રવ્રજ્યા (ગૃહત્યાગ) અગીકાર કરીશ

નોંધ —પૂર્વકાળમા પચમહાવ્રતનુ કહે છે તેથી જણાય છે કે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના વખતમા મૃગાપુત્ર સયમી થયા હશે

[૧૧] હે માતાપિતા ! પરિણામે વિષ (કિપાક) ફળની પેઠે નિરંતર

કડવા ફળ દેનારા અને એ ત દુ ખની પર પરાથીજ વિટળા યેલા એવા ભોગો મે (પૂર્વકાળમા અને હમણા) ખૂબ ભોગવી લીધા છે

[૧૨] આ શરીર અશુચિ (શુક્રવીર્યાદિ) થી ઉત્પન્ન થયેલુ હોઈ કરીને અપવિત્ર અને અનિત્ય છે (રોગ, જરા ઈત્યાદિના) દુખ અને કલેશોનુંજ માત્ર ભાજન છે તેમજ અશાશ્વત (અસ્થિર) દશાવાળુ છે

[૧૩] પાણીના પીણ ક પરપોટા જેવા ક્ષણિક શરીરમા આસક્તિ શી? તે હમણા કે પછી (બાલ્ય તરુણ કે જરાવસ્થામા) જરૂર જવાનુ છે તો તેમા હુ કેમ લોભાઉ?

[૧૪] પીડા અને કુષ્ટાદિ રોગનુ ઘર અને જરા તથા મરણથી ઘેરાયેલા આ અસાર અને ક્ષણભગુર મનુષ્ય દેહમા હવે એક ક્ષણ માત્ર પણ રતિ (આનદ) પામી શકતો નથી

[૧૫] અહો! આ આખો સસાર ખરેખર દુ ખમય છે ત્યા રહેલા પ્રાણીઓ બિચારા! જન્મ, જરા, રોગ અને મરણના દુ ખોથી પીડાઈ રહ્યા છે

[૧૬] (હે માતા પિતા!) આ બધા ક્ષેત્ર (ઉઘાડી જમીન), ઘર, સુવર્ણ, પુત્ર, સ્ત્રી બધુઓ અને આ શરીરને છોડીને પણ પરાધીનપણે મારે વહેલુ કે મોડુ અવશ્ય જવાનું છે

નોધ — જે જીવાત્મા કામભોગોને સ્વય નથી તજતા તેને કામ ભોગો તજી દે છે માટે પોતાની જાતે તજેલા કામભોગો દુ ખકર નહિ પણ સુખકર નીવડે છે

[૧૭] જેમ કિપાક ફળનુ પરિણામ સુન્દર નથી તેમ ભોગવેલા ભોગોનુ પણ પરિણામ સુન્દર નથી

નોંધ —કિંપાકવૃક્ષના ફળ જોવામા રમણીય અને ખાવામા તો અતિ મધુર હોય છે પરતુ ખાધા પછી થોડીજ વારમા મૃત્યુ નિપજાવી દે છે

[૧૮] (વળી હે માતાપિતા !) જે મુસાફર અટવી જેવા લાબા માર્ગમા ભાતું લીધા વિના પ્રયાણ કરે છે તે રસ્તે જતા ક્ષુધા અને તૃષાથી ખૂબ પીડાય છે અને દુ ખી થાય છે

[૧૯] તેજ પ્રમાણે જે ધર્મને આદર્યા વિના પરભવ (પરલોક)મા જાય છે, તે ત્યા જઇ અનેક પ્રકારના રોગો અને ઉપાધિઓથી પીડાય છે

નોંધ —આ સસાર અટવી છે, જીવ મુસાફર છે અને ધર્મ ભાતુ છે જો ધર્મરૂપી ભાતુ હોય તોજ જે ગતિ પામે ત્યા તે શાતિ મેળવી શકે છે અને એમ સસારરૂપી આખી અટવી સુખેથી પસાર કરી શકે છે

[૨૦] જે મુસાફર અટવી જેવા લાબા માર્ગમા ભાતુ લઇને પ્રયાણ કરે છે તે ક્ષુધા અને તૃષાથી રહિત થઈ સુખી થાય છે

[૨૧] તે પ્રમાણે જે સાચા ધર્મનુ પાલન કરીને પરભવમા જાય છે તે ત્યા હળુકર્મી (અલ્પકર્મી) અને અરોગી થઇ સુખી થાય છે

[૨૨] વળી હે માતાપિતા ! ઘર બળતુ હોય ત્યારે તે ઘરનો ધણી અસાર વસ્તુઓને છોડી પહેલા બહુ મૂલ્યવાળી વસ્તુઓજ કાઢી લે છે

[૨૩] તેમ આ આખો લોક જરા અને મરણથી બળી જળી રહ્યો છે આપ મને આજ્ઞા આપો તો તેમાથી (તુચ્છ એવા કામભોગોને તજીને) કેવળ મારા આત્માનેજ ઉગારી લઇશ

[૨૪] (તરુણપુત્રની તાલાવેલી જોઇ તેને) માતાપિતાએ કહ્યું —હે

પુન ! સાધુપણુ (ચારિત્ર લેવુ) એ કઠણ છે સાધુપુરુષ હજારો ગુણોને ધારણ કરવા પડે છે

નોંધ —સાચા સાધુઓને દોષો દૂર કરી હજારો ગુણોનો વિકાસ કરવો પડે છે

[૨૫] જીવનપર્યંત જગતના જીવમાત્ર પર સમભાવ રાખવો પડે છે શત્રુ અને મિત્ર બન્નેને સમાન દ્રષ્ટિથી જોવાના હોય છે, અને હાલતા ચાલતા ખાતા એમ પ્રત્યેક ક્રિયામા થતી સૂક્ષ્મ હિંસાથી પણ વિરમવુ પડે છે તેવી સ્થિતિ ખરેખર સૌ કોઇને માટે દુર્લભ છે

[૨૬] સાધુજીને આખા જીવન સુધી ભૂલેચૂક પણ અસત્ય બોલવાનુ હોતુ નથી સતત અપ્રમત્ત (સાવધાન) રહીને હિતકારી છતા સત્ય બોલવુ એ બહુ બહુ કઠણ છે

[૨૭] સાધુજી દાન ખોતરવાની સળી સુદ્ધા પણ રાજી ખુશીથી દીધા વગર લઈ શકે નહિ તેવી રીતે દોષ રહિત ભિક્ષા મેળવવી એ પણ અતિ કઠિન છે

નોંધ —દશવૈકાલિક સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમા બેતાલીસ દોષોનુ વર્ણન છે ભિક્ષુને તેવા સૂક્ષ્મદોષોથી રહિત ભોજન લેવાની આજ્ઞા છે

[૨૮] કામ ભોગોના રસને જાણનારાએ અબ્રહ્મચર્ય (મૈથુન) થી સાવ વિરક્ત રહેવુ એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી આવુ ઘોર (અખંડ) બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવુ અતિ અતિ કઠિન છે

નોંધ —બાલ્યપણથી જેણે ભોગો ન ભોગવ્યા હોય તે કરતા ભોગવી લીધા હોય તેને વારવાર તેનુ સ્મરણ આવવુ એ સાવ સંભવિત છે અને સ્મરણથી કુસંકલ્પ થતા રહે તો માનસિક, વાચિક અને કાયિક બ્રહ્મચર્ય પાળી શકાય નહિ.

[૨૯] ધન, ધાન્ય કે દાસાદિ કોઇપણ વસ્તુનો પરિગ્રહ ન રાખવો તેમજ સમારંભની હિંસાદિ સર્વ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવો તે દુષ્કર છે ત્યાગ કરીને કોઇ વસ્તુ પર મમતા પણ ન રાખવી તે અતિ દુષ્કર છે

[૩૦] અન્ન, પાણી, મેવા કે મુખવાસ એ ચારે પ્રકારમાના કોઈ પણ આહારનો રાત્રે ઉપયોગ કરી શકે નહિ તેમજ કોઇ પણ વસ્તુનો બીજા દિવસ માટે સગ્રહ પણ રાખી શકે નહિ આવુ વ્રત છે તે પણ કઠણ છે

નોધ —જૈનસાધુને અહિંસા, સત્ય અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ આ પાચે વ્રતો મન વચન અને કાયાથી વિશુદ્ધ રીતે જીવનપર્યંત પાળવાના હોય છે અને રાત્રિભોજનનો પણ સર્વથા ત્યાગ કરવાનો હોય છે

સાધુ જીવનમા જે આકસ્મિક સકટો આવે છે તે બતાવે છે

[૩૧] ક્ષુધા, તૃષા, ટાઢ તાપ, (ધ્યાનમા) ડાસ અને મચ્છરનુ દુઃખ કઠોર વચનો દુ ખદ સ્થળ, તૃણસ્પર્શ અને મેલનું આવી પડતુ દુ ખ,

[૩૨] તેમજ તાડન (માર) તર્જન (ઠપકો) વધ અને બંધનના કષ્ટો પણ સહેવા સહેલા નથી સદા ભિક્ષાચર્યા કરવી યાચીને પણ આપેલુજ લેવુ અને યાચના કરતા પણ અપ્રાપ્તિ થાય એ બધુ દુષ્કર છે

[૩૩] આ કાપોતી (પારેવાની જેમ કાટાને તજી પરિમિત કણુજ ખાના) વૃત્તિ-સયમી જીવન, દારૂણ (ભયકર) કેશલુંચન અને દુષ્કર બ્રહ્મચર્ય પાલન આ બધુ પાળવુ શક્તિવાળાને પણ કઠિન થાય છે

નોધ —જૈન મુનિઓને જીવનપર્યંત કેશોને હાથવડે કાઢી નાખવાની તપશ્ચર્યા પણ કરવાની હોય છે

[૩૪] માતાપિતાએ કહ્યું —હે પુત્ર! તું સુકોમળ, સુમજ્જિત (ભોગમાં ડુબેલો) અને ભોગ સુખને યોગ્ય છે હે પુત્ર! સાધુપણું પાળવા માટે ખરેખર તું સમર્થ નથી

[૩૫] હે પુત્ર! ભારે લોખંડના ભારની જેમ જીવનપર્યંત અવિશ્રાંત પણે સંયમીના ઉચિત ગુણોનો ભાર વહન કરવો દુષ્કર છે

[૩૬] આકાશમ ઊંચા એવા સુન હિમવંત પર્વતથી પડતી ગંગા નદીના સામેપૂરે જવું અને બે હાથથી સાગર તરવો જેટલો કઠણ છે તેટલુંજ સંયમીના ગુણોને તરી જવું (પ્રાપ્ત કરવા) દુર્લભ છે

નોંધઃ—સંસારની આસક્તિ જટલી ઘટે તેટલીજ સંયમગુણની પ્રાપ્તિ થાય

[૩૭] રેતીનો કોળિયો જેટલો નીરસ છે તેટલોજ (વિષય સુખથી રહિત) સંયમ પણ નીરસ છે તરવારની ધાર પર જવું જેટલું કઠણ છે તેટલુંજ તપશ્ચર્યાના માર્ગમાં પ્રયાણ કરવું કઠણ છે

[૩૮] વળી હે પુત્ર! સર્પની માફક એકાંત આત્મદૃષ્ટિથી ચારિત્ર માર્ગમાં ચાલવું દુષ્કર છે લોખંડના જવ ચાવવા જેટલા દુષ્કર છે તેટલુંજ સંયમ પાલન પણ દુષ્કર છે

[૩૯] જેમ બળતી અગ્નિની ઝાળ પીવી દોહ્યલી છે તેમ તરુણ વયમાં સાધુપણું પાળવું દુષ્કર છે

[૪૦] વાયુનો કોથળો ભરવો જેટલો મુશ્કેલ કે અશક્ય છે તેટલું કાયરને સાધુપણું પાળવું મુશ્કેલ છે

[૪૧] જેમ ત્રાજવેથી લક્ષ યોજનનો મેરૂ પર્વત તોળવો દુષ્કર છે તેમ શંકા રહિત અને નિશ્ચળ સંયમ પાળવો દુષ્કર છે

[૪૨] જેમ બે હાથથી આખો સમુદ્ર તરી જવો અશક્ય છે તેમ અનુપશાંત (અશક્ત) જીવ વડે દમનો સાગર તરવો દુષ્કર છે

નોંધ —દમ એટલે ઇંદ્રિય તથા મનને દમવું તે કઠણ છે

[૪૩] માટે હે પુત્ર ! તું શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચે વિષયોના મનુષ્ય સંબંધી ભોગોને ભોગવ, અને ભુક્ત ભોગી થઇને પછી ચારિત્ર ધર્મને ખુશીથી સ્વીકારજે

[૪૪] આ પ્રમાણે માતાપિતાના વચન સાંભળીને મૃગાપુત્રે કહ્યું – હે માતાપિતા આપે કહ્યું તે સત્ય છે પરંતુ નિસ્પૃહી (પિપાસારહિત) ને આ લોકમાં કશું એ અશક્ય હોતજ નથી

[૪૫] વળી આ સંસાર ચક્રમાં દુઃખ અને ભય ઉપજાવનારી શારીરિક અને માનસિક વેદનાઓ, અનંતવાર સહન કરી ચૂક્યો છું

[૪૬] જરા અને મરણથી ઘેરાયેલા અને ચાર ગતિરૂપ ભયથી ભરેલા આ સંસારમાં મેં જન્મ મરણ અને ભયંકર વેદનાઓ ઘણીવાર સહન કરી છે

નરક યોનિમાં પૂર્વે અનંત વેદના વેઠેલી તે કહી બતાવે છે

[૪૭] અહીંનો અગ્નિ જેટલો ઉષ્ણ હોય છે તેના કરતા અનંતગણો નરક યોનિમાં ઉષ્ણ અગ્નિ હોય છે નરક યોનિઓમાં આવી ઉષ્ણ વેદનાઓ મેં (કર્મના પ્રભાવે) સહન કરી છે

[૪૮] અહીંની ટાઢ કરતાં નરક યોનિમાં અનંતગણી ટાઢ હોય

છે મે નરક ગતિઓમા તેરી સખ્ત ઠડીની વેદનાઓ વેઠી છે

[૪૯] કદુનામની કુભીઓ (લોઢાદિના ભાજન) મા આક્રદ કરતા કરતા ઊંચા પગે અને નીચા મસ્તકે રહેલો હું (વિકૃત) બળતા અગ્નિમા પૂર્વે ઘણીવાર પકાવાયો છુ

નોધ —નરકયોનિમા કદુ વગેરે નામના ભિન્નભિન્ન કુભી સ્થાનો હોય છે ત્યાં નારક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેવા જીવોને પરમા ધાર્મિક નામના ત્યાના અધિષ્ઠાતાઓ અનેક યાતનાઓ આપે છે

[૫૦] પૂર્વ કાળે મહા દાવાગ્નિ જેવી મરૂ (વેરાન મેદાન) ભૂમિની વજ્ર જેવી વેળુવાળી કદમ્બ વાલુકા નદીમા હું અનતવાર બળ્યો હતો

[૫૧] કન્દુ કુભીઓમા ઊંચે બધાયેલો અસહાયી (સહાય વિના) હું કરવત અને કકચ વગેરે શસ્ત્રોથી પૂર્વે ઘણીવાર બરાબ પાડતો છેદાયો છુ

[૫૨] અતિ તીક્ષ્ણ કાટે કરીને વ્યાપ્ત એવા મોટા શિમલિ વૃક્ષ ની સાથે બધાયેલા મને આઘો પાછો ઉલટો સુલટો ખેચીને પરમાધામિકાએ આપેલી વેદના મે સહન કરી છે

નોધ — સિબલિવૃક્ષ તાડથી પણ મોટુ હોય છે

[૫૩] પાપકર્મના પરિણામે હું પૂર્વકાળે (પોતાનાજ કર્મથી) મોટા યંત્રોમા શેરડીની માફક અતિ ભયકર અવાજ કરતો ખૂબ પીલાયો છુ

[૫૪] શૂકર અને શ્વાન જેવા શ્યામ અને સબળ જાતના પરમા ધાર્મિક દેવોએ અનેકવાર ભૂમિપર તરફડતો મને પાડ્યા (શસ્ત્રાદિએ કરી) છેદી નાખ્યો અને બચાવવા ખૂબ પાડતા છતા ભેદી નાખ્યો હતો

[૫૫] (પરમાધામિઁઓએ) પાપકર્મથી નરકસ્થાનમા ગયેલા મારા શરીરના અળશીના પુષ્પસમી વર્ણવાર ખડ્ગ અને ભાલાએ કરીને બે ખડ, ઘણા ખડ અને અતિસૂક્ષ્મ વિભાગો કરી નાખ્યા હતા

[૫૬] જાજ્વલ્યમાન ચામેલ અને ધુસરી વાળા તપેલા લોઢાના રથમા પરવશપણે જોડતેલા મને જેનરના બધને બાધી રોઝને જેમ લાકડીના પ્રહારે મારે તેમ મને પણ મર્મસ્થાનોમા પાડીને ખૂબ માર્યા હતો

[૫૭] ચિતાઓમા પાડાઓને જેમ બાળે છે તેમ પાપકર્મોથી ઘેરાયેલા મને પરાધીનપણે જાજ્વલ્યમાન અગ્નિમા શેક્યો હતો અને બાળીને ભસ્મ કર્યો હતો

[૫૮] ઢક અને ગીધ પખીરૂપ બની લોઢાના ચાબુમા મરખી મજબૂત ચાચે કરી વલવલાટ કરતા એવા મને પરમાધામિઁઓએ અનતવાર કાપી નાખી દુ:ખ દીધુ હતુ

[૫૯] એ નરકગતિમા તૃષાથી ખૂબ પીડાતા દોડતા કોડના વૈતરણી નદીને જોઇ પાણી પીવાની આશાએ તેમા પડ્યો પરતુ ત્યા રહેલા અસ્ત્રાની ધારાઓથી ખૂબ હણાયો હતો

[૬૦] તાપથી પીડાતા અસિ (તલવાર) પત્ર નામના વનમા ગયો ત્યા ઉપરથી તલવારની ધાર જેવા તીક્ષ્ણ પત્રો પડવાથી અનતવાર છેદાયો હતો

[૬૧] મુદ્ગરો, મુસળી નામના શસ્ત્રો, શૂળો તથા ગદાના વડે ગાત્રો ભાગી ગયા હતા અને તેવુ દુ:ખ મે અનતવાર ભોગવ્યુ હતુ

[६२] छुरीनी तीक्ष्ण धार वडे ખાલ ઉતારીને હણાયો હતો અને કાતરણીઓ કરી અનેક વખત કપાયો અને છેદાયો હતો

[૬૩] ત્યાં પાસનાની કપટજાળોમાં જકડાઈ મૃગની પેઠે પરવશપણે ઘણી વખત હું વહન કરાયો, બંધાયો અને રંધાયો હતો

[૬૪] મોટી જાળ જેવા નાના માછલાંને ગળી જનાર મોટા મોટા મગરમચ્છો આગળ નાના મચ્છની માફક પરવશપણે હું ઘણીવાર તેવા પરમાધામિકોથી પકડાયો ખેંચાયો ફડાયો અને મરાયો હતો

[૬૫] વિશેષ કરીને દરાવાળી અને લેપવાળી જાળો વડે પક્ષી જેમ પકડાઈ જાય તેમ પરમાધામિકોથી હું ઘણીવાર પકડાયો, લેપાયો, બંધાયો અને મરાયો હતો

[૬૬] સુતારો જેમ વૃક્ષો છેદે તેમ કુહાડા કે ફરશીઓ કરી પરમાધામિકોએ મને છેદ્યા (ને મુજબ ફી પેઠે) ફડાયો, ફૂટ્યો અને છેદાયો હતો

[૬૭] જેમ લુહારો ચપેટા અને ઘણ વડે લોઢાને કૂટે તેમ હું અનંતવાર કુટાયો ભેદાયો અને મરાયો હતો

[૬૮] ખૂબ ભયંકર રુદન કરવા છતાં ત્રાંબુ લોઢું, સીસું વગેરે ધાતુઓને ખૂબ કળકળતા તપાવી મને પરાણે પીવડાવ્યા

[૬૯] (અને પાતાપાતા એ પરમાધામિકોએ કહ્યું —) 'રે અનાર્ય કર્મના કરનાર! તને પૂર્વજન્મમાં માંસ બહુ પ્રિય હતું એમ કહીને મારા શરીરમાંથી માંસ તોડી તોડી તેના કકડા કરી અગ્નિ જેવા લાલ ભડથાં બનાવી બનાવીને મને ઘણી વાર ખવડાવ્યા

[૭૦] 'ઘણી તને ગોળ તથા મહુડા વગેરેનો બનેલ સુરા (દારૂ) બહુજ પ્રિય હતો" એમ સભારીને મારાજ શરીરનું રુધિર અને ચરબી જ ત્વ યમાન કરી મને પીવડાવી હતી

[૭૧] ભય સહિત, ઉદ્વેગ સહિત અને દુ ખ સહિત પીડાયેલા એવા મે ઘણા દુ ખથી ભરેલી આવી વેદનાઓ સતત અનુભવી હતી

[૭૨] નરકયોનિમા મે તીવ્ર, ભયકર, અસહ્ય, મહાભયકારક, ઘોર અને પ્રચડ વેદનાઓ ઘણીવાર સહન કરી છે

[૭૩] હે તાત ! મનુષ્યલોકમા જેવી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની વેદનાઓ અનુભવાય છે તે કરતા નરકગતિઓમા અનતગણી વેદનાઓ હોય છે

[૭૪] (હે માતાપિતા !) જ્યા મટકુ મારીએ તેટલો વખત પણ શાન્તિ નથી એવી સર્વ ભવોમા મે અશાતા (અસુખ) વેદના અનુભવી છે

[૭૫] આ બધુ સાભળ્યા પછી માતાપિતાએ કહ્યુ —હે પુત્ર ! ભલે તારી ઇચ્છા હોય તો દીક્ષિત થા પરતુ ચારિત્રધર્મમા દુ ખ પડયે પ્રતિક્રિયા (દુ ખને હટાવવાનો ઉપાય) નહિ થાય

[૭૬] માતાપિતાને મૃગાપુત્રે કહ્યુ —આપ કહો છો તે સત્ય છે પરતુ હુ આપને પૂછુ છુ કે જગલમા પશુ પક્ષીઓ વિચરતા હોય છે તેની પ્રતિક્રિયા કોણ કરે છે ?

નોધ —પશુ અને પક્ષીઓના દુ ખો જેમ ઉપાય કર્યા વિના શાત થાય છે તેમ મારૂ પણ દુ ખ શાત થઈ જવાનુ

[૭૭] જેમ જગલમા મૃગ એકલો સુખેથી વિહાર કરે છે તેમ સયમ અને તપશ્ચર્યા વડે હુ એકાકી ચારિત્રધર્મમા સુખપૂર્વક વિચરીશ

[૭૮] મોટા વનમાં વૃક્ષના મૂળમા બેઠેલા મૃગલાને (પૂર્વ કર્મવશાત્) જ્યારે રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યા જઇ તેની સારવાર કોણ કરે છે?

[૭૯] ત્યા જઇ કોણ તેને ઔષધ આપે છે? તેના સુખદુખની ચિંતા કોણ કરે છે? કોણ તેને ભોજનપાણી લાવીને ખવડાવે છે?

નોંધ —જેને સાધનો અધિક છે તેનેજ સામાન્ય દુઃખ અતિ દુ ખ રૂપ નીવડે છે

[૮૦] જ્યારે તે નીરોગી થાય છે ત્યારે પોતાની મેળે ભોજન માટે વનમા જઇ સુદર ઘાસ અને સરોવરને શોધી લે છે

[૮૧] ઘાસ ખાઇને સરોવરમા પાણી પીને તથા મૃગચર્યા કરીને પછી પોતાના નિવાસસ્થાને પહોંચે છે

[૮૨] એજ પ્રમાણે ઉદ્યમવત સાધુ એકલો મૃગચર્યા ચરીને પછી ઊંચી દિશામા ગમન કરે છે

[૮૩] જેમ એકલો મૃગ અનેક ભિન્નભિન્ન સ્થળે વસે છે, એકજ સ્થાને નહિ તેમ મુનિ ગોચરી (ભિક્ષાચરી)મા મૃગચર્યાની માફક જુદે જુદે સ્થળે વિચરે અને ભિક્ષા સુદર મળો કે ન મળો તો પણ જરા માત્ર દેનારનો તિરસ્કાર કે નિદા ન કરે

[૮૪] માટે હે માતાપિતા! હુ પણ મૃગની માફક તેવી (નિરાસક્ત) ચર્યા કરીશ આ પ્રમાણે પુત્રના દૃઢ વૈરાગ્યને જાણી માતા પિતાના કઠોર હૃદય પીગળી ગયા તેમણે કહ્યુ —હે પુત્ર!

જેમ આપને સુખ પડે તેમ ખુશીથી કરો આ પ્રમાણે માતાપિતાની આજ્ઞા મળ્યા પછી તે આભરણાદિક સર્વ પ્રકારની ઉપાધિને છોડવા તૈયાર થયા

[૮૫] પાછી આજ્ઞા લેવા માટે ફરીથી મૃગાપુત્રે કહ્યુ —(પ્રસન્નચિત્તે) આપની આજ્ઞા હોય તો હમણાજ સર્વ દુઃખોથી છોડાવનાર મૃગચર્યા રૂપ સયમને આદરૂ? આ સાભળી માતાપિતાએ પ્રસન્નચિત્તે કહ્યુ —પ્યારા પુત્ર! યથેચ્છ વિચરો

[૮૬] એ પ્રમાણે બહુ પ્રકારે માતાપિતાને સમજાવીને અને આજ્ઞા લઈને જેમ મહાન હાથી બખ્તરને ભેદી નાખે છે તેમ મમત્વને છેદી નાખ્યુ

[૮૭] સમૃદ્ધિ, ધન મિત્રો, સ્ત્રી, પુત્રો અને સ્વજનોને વસ્ત્ર પર લાગેલી ધૂળને ખખેરી નાખે તેમ બધાને તજીને તે નીકળી ગયો

[૮૮] પાચ મહાવ્રતો, પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓથી યુક્ત બની અભ્યતર (આતરિક) અને બાહ્ય તપશ્ચર્યામા ઉદ્યમવત થયા

નોધ —મહાવ્રત સમિતિ અને ગુપ્તિનુ વર્ણન આવી ગયુ છે તપશ્ચર્યાનુ સવિસ્તર વર્ણન ત્રીસમા અધ્યયનમા આવશે

[૮૯] મમતા, અહકાર, આસક્તિ અને ગર્વને છોડી ત્રસ તેમજ સ્થાવર જીવો પર પોતાના આત્મા સમાન વર્તવા લાગ્યા

[૯૦] વળી લાભમા કે અલાભમા, સુખમા કે દુખમા જીવિતમા કે મરણમા નિદામા કે પ્રશસામા અને માનમા કે અપમાનમા સમવર્તી બન્યા

[૯૧] ગર્વ, કષાય, દંડ, શલ્ય, હાસ્ય, ભય શોક અને વાસનાથી નિવૃત્ત થઈ સ્વાવલંબી બન્યા

નોંધ—દંડો ત્રણ છે મનદંડ વચનદંડ કાયદંડ શલ્યો પણ ત્રણ છે માયાશલ્ય નિદાનશલ્ય અને મિથ્યાદર્શનશલ્ય કષાય ચાર છે ક્રોધ માન, માયા અને લોભ

[૯૨] આલોક સબધી અને પરલોક સબધીની આશાથી રહિત થયા ભોજન મળો કે ન મળો કોઈ શરીરને ચંદન લગાડો કે હણો—એ બન્ને દશામા સમતાથી થયા

[૯૩] અને અપ્રશસ્ત એવા પાપોના આસ્રવથી (આગમનથી) સર્વ પ્રકારે રહિત થયા તેમજ આધ્યાત્મિક ધ્યાનના યોગો વડે કષાયોનો નાશ કરીને પ્રશસ્ત શાસનમા સ્થિર થયા

[૯૪] એ પ્રમાણે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ અને વિશુદ્ધ ભાવનાઓથી પોતાના આત્માને વિશુદ્ધ બનાવીને—

[૯૫] ઘણા વર્ષો સુધી ચારિત્ર (સાધુપણુ) પાળીને એક માસનુ અણસણ કરી શ્રેષ્ઠ સિદ્ધગતિને પામ્યા

નોંધ—અણસણ બે પ્રકારના હોય છે (૧) મરણપર્યંત આ અણસણ આયુષ્યનો અતકાળ જાણી મરણપર્યતના કાળ સુધી કરવાનું હોય છે (૨) કાળમર્યાદિત

[૯૬] જેમ મૃગાપુત્ર રાજર્ષિ ભોગોથી તરુણ વયમા નિવર્તી શક્યા તેમ તત્ત્વને જાણનારા પંડિત પુરુષો ભોગોથી સદૈવ નિવૃત્ત થાય છે

[૯૭] મહાન પ્રભાવશાળી અને મહાન યશસ્વી મૃગાપુત્રનુ આ

સૌમ્ય ચારિત્ર સામગ્રી, ઉત્તમ પ્રકારની તપશ્ચર્યા અને સયમને આરાધી તથા ત્રણ લોકમા પ્રસિદ્ધ એવી ઉત્તમ (મોક્ષ) ગતિને લક્ષ્યમા રાખીને—

[૯૮] તેમજ દુ ખવર્ધક, (ચૌગતિ) ભયના મહાન નિમિત્તરૂપ અને આસક્તિ વધારનાર એવા ધનને બરાબર ઓળખ્યા પછી તજી દઈને સાચા સુખને લાવનાર, મુક્તિયોગ્યગુણ પ્રગટાવનાર અને સર્વશ્રેષ્ઠ એવી ધર્મરૂપ ધોમરીને ધારણ કરો

નોધ —સસાર આખો દુ ખમય છે પણ તે સસાર બહાર નથી, નરકગતિ કે પશુગતિમા નથી તે સસાર તો આત્માની સાથે જડાયેલો છે વાસના એજ સસાર–આસક્તિ એજ સસાર આવા સસારથીજ દુ ખ જન્મે છે, પોષાય છે અને વધે છે બહારના બીજા શારીરિક કષ્ટો કે અકસ્માત આવી પડેલી સ્થિતિનું દુ ખ એ તો પતગરગ જેવુ ક્ષણિક છે તે દુ ખનું વેદન થવુ કે ન થવુ તેનો આધાર વાસના પર છે આટલુ જેણે જાણ્યુ વિચાર્યું અને અનુભવ્યુ તેઓજ આ સસારની પાર જવાનો પ્રયત્ન કરી શકયા છે

એમ કહુ છુ—

એ પ્રમાણે મૃગાપુત્રનુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

મહા નિર્ગ્રંથીય

મહાનિર્ગ્રંથમુનિ સંબંધી

૨૦

કદાચ શરીરની વેદના હરવાનું ઔષધ હશે બાહ્ય બંધનોની વેદના તોડવાના શસ્ત્રો પણ મળી આવશે પરંતુ ઊંડી ઊંડી થતી આત્મવેદનાને દૂર કરવાનાં ઔષધ બહાર ક્યાંય નથી આત્માની અનાથતાને દૂર કરવા માટે બહારના કોઈ સાધ્ય કામ આવી શક્તા નથી પોતાના નનાથ માટે પોતેજ સાવધાન થવું ઘટે બીજા અવલંબનો એ જાદુગરના તમાસા છે આત્માના અવલંબન એજ સાચા સાથી છે

અનાથી નામના યોગીશ્વર સંસારની અનિત્યતાને અનુભવી ચૂક્યા હતા રાજ્યઋદ્ધિ જેવી સમૃદ્ધિ, અપાર વિલાસો અને તરુણિના પ્રલોભન તથા માતાપિતાનો અપાર સ્નેહ એ બધું તેમણે સબળતાથી છોડી દીધું હતું

એકદા તરુણ વયના તે તેજસ્વી ત્યાગી ઉદ્યાનમાં એકાંત ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા તેજ ઉદ્યાનમાં અકસ્માતથી જઇ ચડેલો શ્રેણિક નામનો રાજગૃહનો રાજવી યોગીશ્વરની પ્રસન્ન સુખમુદ્રા જળહળતી આત્મજ્યોત અને તરુણવયની ત્યાગદશા જોઇ મુગ્ધ બન્યો શું આવા યુવાનો પણ ત્યાગી હોય? એ વિચારે તેને બહુ બહુ ચકિત બનાવ્યો એ યોગીના વિશુદ્ધ આંદોલને શ્રેણિકના અંતઃકરણમાં જે ક્રાંતિ મચાવી તેનું નિરીક્ષણ કરવું મુમુક્ષુને અતિઅતિ આવશ્યક છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સંયમી પુરુષોને ભાવથી નમસ્કાર કરીને પરમાર્થ (મોક્ષ) દાતા ધર્મની યથાર્થ શિક્ષાને કહીશ ધ્યાનપૂર્વક મને સાંભળો

નોંધ —સંયતાદ, અરિહંત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સંયમી પુરુષોનુ બોધક છે

[૨] અપાર સંપત્તિના સ્વામી અને મગધ દેશના અધિપતિ શ્રેણિક મહારાજ મંડિત કુક્ષિ નામના ચૈત્ય તરફ વિહારયાત્રા માટે નીકળ્યા

[૩] ભિન્નભિન્ન પ્રકારના ઝાડો અને લતાઓથી વ્યાપ્ત વિવિધ ફળ અને પુષ્પોથી છવાયેલુ અને વિવિધ પક્ષીઓથી સેવાયેલુ તે ઉદ્યાન નંદનવન સરખુ હતુ

[૪] ત્યાં એક વૃક્ષના મૂળ પાસે બેઠેલા સુખને યોગ્ય, સુકોમળ, સમાધિસ્થ અને સંયમી સાધુને જોયા

[૫] તે નૃપતિ યોગીશ્વરનુ રૂપ જોઈને તે સંયમીને વિષે અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો

[૬] અહો ! કેવી કાંતિ ! અહો ! કેવુ રૂપ ! અહો ! એ આર્યની કેવી સૌમ્યતા, ક્ષમા, નિરાભતા અને ભોગ પ્રત્યે અનાસક્તિ છે !

[૭] તે મુનિના બન્ને ચરણોને નમીને, પ્રદક્ષિણા કરીને, અતિ દૂર નહિ કે અતિ પાસે નહિ તેમ ઉભા રહી હાથ જોડીને પૂછવા લાગ્યા

[૮] હે આર્ય ! આવી તરુણાવસ્થામાં ભોગ ભોગવવાને વખતે પ્રવ્રજિત કેમ થયા ? આવા ઉગ્ર ચારિત્રમાં આપે શી પ્રેરણા—એ અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું ? આ વસ્તુને સાંભળવા ઇચ્છું છું

[૯] (મુનિ બોલ્યા –) હે મહારાજ ! હું અનાથ છું મારો નાથ (રક્ષક) કોઈ નથી તેમ હજુ સુધી તેવા કોઇ કૃપાળુ મિત્રને હું પામી શક્યો નથી

[૧૦] આ સાંભળીને મગધદેશના અધિપતિ શ્રેણિક રાજા હસી પડ્યા શું આવા પ્રભાવશાળી અને સમૃદ્ધિવાળા આપને હજુ સુધી કોઇ સ્વામી ન મળ્યો ?

નોંધ —યોગીશ્વરનું ઓજસ જોઈ તેનો સહાયક કોઇ ન હોય તે અસંગત લાગ્યું અને તેથીજ મહારાજાએ તેમ કહ્યું

[૧૧] હે સંયમિન્ ! આપનો કોઈ નાથ (સહાયક) ન હોય તો હું થવા તૈયાર છું મનુષ્યભવ ખરેખર દુર્લભ છે મિત્ર અને સ્વજનોથી ઘેરાયેલા આપ સુખપૂર્વક મારી પાસે રહો અને ભોગોને ભોગવો

[૧૨] હે મગધેશ્વર શ્રેણિક ! તું પોતેજ અનાથ છે જે પોતેજ અનાથ હોય તે બીજાનો નાથ શી રીતે થઇ શકે ?

[૧૩] મુનિના વચન સાંભળી તે નરેંદ્ર વિસ્મિત થયો આવું વચન તેણે કદી કોઇની પાસેથી સાંભળ્યું નહતું તેથી તે વ્યાકુળ અને સંશયી બન્યો

નોંધ —તેને એમ લાગ્યું કે આ યોગી મારા શક્તિ, સામર્થ્ય અને સંપત્તિને જાણતા નહિ હોય તેથી તેમ કહે છે

[૧૪] ઘોડાઓ, હાથીઓ અને કરોડો મનુષ્યો શહેરો અને નગરી (વાળા અંગદેશ તથા મગધદેશ) નો હું ધણી છું સુંદર

અંતઃપુરમાં હું મનુષ્ય સંબંધીના ઉત્તમ કામભોગોને ભોગવું છું મારી આજ્ઞા અને ઐશ્વર્ય અજોડ છે

[૧૫] આવી મનવાંછિત વિપુલ સંપત્તિ હોવા છતાં હું અનાથ શી રીતે? હે ભગવન્! આપનું કહેલું કદાચ ખોટું તો નહિ હોય!

[૧૬] (મુનિએ કહ્યું) હે પાર્થિવ! તું અનાથ કે સનાથના પરમાર્થને જાણી શકયો નથી હે નરાધિપ! અનાથ અને સનાથના ભાવને જગપણ સમજી શકયો નથી (તેથીજ તને સંદેહ થાય છે)

[૧૭] હે મહારાજ! અનાથ અને સનાથ કોને? મને અનાથપનાનું ભાન કયાં અને કેવી રીતે થયું અને કેમ પ્રવ્રજ્યા લીધી તે બધું સ્વસ્થ ચિત્ત રાખી સાંભળ

[૧૮] પ્રાચીન શહેરોમાં સર્વોત્તમ એવી કૌશાંબી નામની નગરી હતી અને ત્યાં પ્રભૂત ધનસંચય નામના મારા પિતા રહેતા હતા

[૧૯] એકદા હે મહારાજ! તરુણ વયમાં મને એકાએક આંખની અતુલ પીડા ઉત્પન્ન થઈ અને તે પીડાથી આખા શરીરને દાહજ્વર શરૂ થયો

[૨૦] જેમ કોપેલા શત્રુ શરીરના નાજુક ભાગમાં અતિ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રથી ઘોર પીડા ઉપજાવે તેવી તે આંખની વેદના હતી

[૨૧] અને ઇંદ્રના વજ્રની પેઠે તાલકંઠની દારુણ વેદના ...ના મધ્યભાગ, મસ્તક અને હૃદયને પીડવા લાગી

[૨૨] તે વખતે વૈદ્યશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને જડીબુટ્ટી, મૂળિયા તથા મંત્રવિદ્યામાં પારંગત શાસ્ત્રમાં કુશળ અને ઔષધ કરવામાં ચતુર એવા ઘણા વૈદ્યાચાર્યો મારે માટે આવ્યા

નોંધ—આ જીવાત્મા પોતાના પાપકર્મો વડે નરકગતિ જે । અનત દુ ખોને ભોગવે છે અને તેજ સત્કર્મ વડે સ્વર્ગાદિ ગતિના વિવિધ સુખો ભોગવે છે

[૩૭] આ આત્મા પોતેજ સુખ અને દુ ખોનો કર્તા અને ભોક્તા છે અને આ આત્મા પોતેજ સુમાર્ગે રહે તો પોતાનો મિત્ર અને કુમાર્ગે રહે તો પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે

આવી રીતે પોતાની પૂર્વાવસ્થાની પ્રથમ અનાથતા કહીને હવે બીજા પ્રકારની અનાથતા કહે છે—

[૩૮] હે રાજન્ ! કેટલાક કાયર મનુષ્યો નિર્ગ્રંથ ધર્મને અગીકાર તો કરી લે છે પણ પાળી શકતા નથી તે બીજા પ્રકારની અનાથતા છે હે નૃપ ! તુ તે વસ્તુને બરાબર શાન્ત ચિત્તથી સાભળ

[૩૯] જે પાચ મહાવ્રતોને ગ્રહણ કરી પછી અસાવધાનતાથી તે બરાબર પાળી શકતો નથી અને પોતાના આત્માનો અનિગ્રહ (અસયમ) કરી રસાદિ સ્વાદમા લુબ્ધ થાય છે તેવો ભિક્ષુ રાગ અને દ્વેષરૂપ સસારના બધનને મૂળથી છેદી શકતો નથી

નોંધ—પ્રવ્રજ્યાનો હેતુ આસક્તિના બીજને ઉખેડવાનો છે વસ્તુ છોડવી સહેલી છે પણ વસ્તુની આસક્તિ છોડવી કઠણ છે માટે મુનિએ સતત તેજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

[૪૦] (૧) ઉપયોગપૂર્વક ગમનાગમન (૨) ભાષા (૩) એષણા (ભોજન વસ્ત્ર વગેરે ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિ) (૪) ભોજન, પાત્ર, કબળ, વસ્ત્રાદિનુ મૂકવુ તથા લેવુ અને (૫) વધેલી આવશ્યક વસ્તુનો યોગ્ય સ્થળે ત્યાગ કરવો આ પાચ સમિતિઓમા જે ઉપયોગ રાખતો નથી તે વીરપુરુષે આચરેલા (જિન) માર્ગમા જઈ શકતો નથી

[૪૧] જે લાંબા કાળસુધી મુણ્ડ (સાધુવ્રતની ક્રિયા) રુચિ થઇને પણ પોતાના વ્રતનિયમોમા અસ્થિર થઇ જાય છે અને તપશ્ચર્યાદિ અનુષ્ઠાનથી ભ્રષ્ટ થાય છે તેવો સાધુ ઘણા વર્ષો સુધી (ત્યાગ, સયમ, કેશલુચન અને બીજા કષ્ટોથી) પોતાના દેહને દુ ખ આપવા છતા સસારની પાર જઈ શકતો નથી

[૪૨] તે પોલી મુઠી અને છાપ વિનાના ખોટા સિક્કાની માફ-માફ (મત્ય) હિન બને છે અને કાચનો કટકો જેમ વૈડૂર્યમણિ પાસે નિરથક હોય છે તેમ જ્ઞાનીજનો પાસે તે નિમૂલ્ય થઇ જાય છે

[૪૩] આ મનુષ્ય જન્મમા રજોહરણાદિ મુનિના માત્ર ચિહ્નો રાખે અને માત્ર આજીવિકા ખાતર વેશધારી સાધુ બને તે ત્યાગી ન હોવા છતા પોતાને ત્યાગી કહેવડાવતો ફરે છે આવો કુસાધુ પાછળથી બ, કાળ સુધી (નરકાદિ જન્મોની) પીડા પામે છે

[૪૪] જેમ તાળપુટ (હાથમા લેવાથી તાળવુ ફાટી જાય તેવુ) વિષ ખાવાથી, અવ્યવસ્થિત (અવળુ) શસ્ત્ર ગ્રહણ કરવાથી અને અવિધિથી મત્રજાપ કરવાથી જેમ તે મારી નાખે છે તેજ રીતે વિષયભોગની આસક્તિથી યુક્ત હોય તો તે ચારિત્રધર્મ પણ તે ગ્રહણ કરનારને મારી નાખે છે (હલકી ગતિમા લઈ જાય છે)

નોધ —જે વસ્તુ વિકાસને પથ લઇ જાય છે તેજ વસ્તુ ઉલટી થાય તો નીચે પણ લઇ જાય છે

[૪૫] લક્ષણવિદ્યા, સ્વપ્નવિદ્યા, જ્યોતિષ અને વિવિધ કુતૂહલ (બાજીગર) વિદ્યાઓમા રક્ત થયેલા અને મેળવેલી હલકી વિદ્યાના પાપોથી પેટ ભરનારા તેવા કુસાધુને તે કુવિદ્યાઓ શરણભૂત થતી નથી

નોંધ—વિદ્યા આત્મવિકાસ માટેજ હોય છે જો પતનનું કારણ બને તો તે કુવિદ્યા કહેવાય

[૪૬] તે વેશધારી કુશીલ સાધુ પોતાના અજ્ઞાનરૂપ અધર્મ થી મહા દુખી થાય છે આ ચારિત્ર ધર્મનો ઘાત કરી અહી પણ વિપત્તિ પામે છે અને પછી પણ નરક કે પશુયોનિમા ગમન કરે છે

[૪૭] જે સાધુ અગ્નિની માફક સર્વભક્ષી બનીને પોતાને માટે કરેલી, મૂલ્યથી લીધેલી કે નિત્ય એક ઘરથીજ મેળવેલી સદોષ ભિક્ષા પણ લીધા કરે છે તે કુસાધુ પાપ કરીને મરી ગયા બાદ દુર્ગતિમા ચાલ્યો જાય છે

નોંધ—જૈનભિક્ષુને બહુજ શુદ્ધ અને નિર્દોષ ભિક્ષાજ લેવાની હોય છે ભિક્ષા લેવા માટે બહુ કડક નિયમો તેને પાળવા પડે છે

[૪૮] મસ્તકને છેદનાર શત્રુ જે અનર્થ ન કરી શકે તે અનર્થ પોતાનો દુરાત્માજ કુમાર્ગે જાય તો કરી નાખે છે પરતુ જે સમયે તે કુમાર્ગે જતો હોય છે ત્યારે તેને વિચાર નથી આવતો જ્યારે મૃત્યુના મુખમા જવુ પડે છે ત્યારેજ તે જાણી શકે છે અને પછી ખૂબ પસ્તાય છે

[૪૯] એવા કુસાધુનો ત્યાગ પણ નિષ્ફળ નીવડે છે અને તેનો પુરુષાર્થ પણ વિપરીત થઈ જાય છે ભ્રષ્ટાચારીને આલોક કે પરલોકમા જરાપણ શાતિ થતી નથી તે (આતરિક અને બાહ્ય) બન્ને પ્રકારના દુખનો ભોગ બની જાય છે

[૫૦] જેમ ભોગરસની લોલુપી (માસલાલુપી) પખણી બીજા હિંસક પક્ષી વડે સપડાઈને પછી ખૂબ પરિતાપ કરે છે તેજ પ્રકારે દુરાચારી અને સ્વચ્છદી સાધુ જિનેશ્વર દેવોના આ સન્માર્ગને વિરાધીને પછી મરણાતે બહુજ પરિતાપ પામે છે

[૫૧] આ જ્ઞાન અને ગુણથી યુક્ત એવી મધુર શિખામણ સાંભળીને ડાહ્યા અને બુદ્ધિમાન સાધકે દુરાચારીઓના માર્ગને દૂરથીજ તજીને મહા તપસ્વી મુનીશ્વરોના માર્ગે જવું

[૫૨] એ પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રના ગુણોથી ભરપૂર એવો સાધક શ્રેષ્ઠ સંયમને પાળીને તથા પાપરહિત બની પૂર્વકર્મને હઠાવીને આખરે સર્વોત્તમ અને સ્થિર એવા મોક્ષસ્થાનને પામી શકે છે

[૫૩] આ પ્રમાણે કર્મશત્રુ પ્રત્યે ઉગ્ર, જિતેન્દ્રિય, મહાતપસ્વી, વિપુલ યશસ્વી અને દૃઢવ્રતવાળા મહામુનીશ્વરે (અનાથી-મુનીશ્વરે) આવા નિર્ગ્રંથમુનિનું મહાશ્રુત અધ્યયન અતિ વિસ્તારપૂર્વક શ્રેણિક મહારાજાને કહી સંભળાવ્યું

[૫૪] સનાથતાના સાચા ભાવને સાંભળી સંતુષ્ટ થએલા શ્રેણિક મહારાજાએ બે હાથ જોડી કહ્યું કે હે ભગવન્ ! આપે મને સાચું અનાથપણું સુંદર રીતે સમજાવી દીધું

[૫૫] હે મહર્ષિ ! ધન્ય તમને માનવજન્મ મળ્યો અને તમે આવી કાંતિ, પ્રભાવ અને સૌમ્યતા પામ્યા જિનેશ્વરના સત્યમાર્ગમાં (શ્રમણ માર્ગમાં) વ્યવસ્થિત રહેલા આપજ ખરેખર સનાથ અને સબાંધવ છો

[૫૬] હે સંયમિન્ ! અનાથ જીવોના તમેજ નાથ છો સર્વ પ્રાણીઓના આપજ રક્ષક છો હે ભાગ્યવંત મહાપુરુષ ! હું આપની ક્ષમા યાચું છું અને સાથે સાથે આપની શિખામણ વાંછું છું

નોંધ —સંયમી પુરુષની આવશ્યકતાઓ બહુ ઓછી હોવાથી ઘણા જીવોને તે દ્વારા રાહત મળે છે તે પોતે અભય હોવાથી તેનાથી બીજા નિર્ભય રહી શકે છે સારાંશ કે, એક સંયમી કરોડોનો નાથ બની શકે છે

[૫૭] હે સંયમિન્ ! આપને મેં પૂર્વાશ્રમની વિગત (જાણવા માટે) વારંવાર પૂછી આપના ધ્યાનમાં ભંગ પાડ્યો છે અને ભોગો

ભોગવો એમ (ત્યાગીને ન છાજતુ) આમત્રણ કર્યું છે તે બધા અપરાધોને આપ માફ કરજો

[૫૮] રાજમડળમા સિંહસમા શ્રેણિક મહારાજાએ એ પ્રમાણે પરમભક્તિથી તે શ્રમણસિંહની સ્તુતિ કરી અને ત્યારથી તે વિશુદ્ધ ચિત્તપૂર્વક અતપુર, સ્વજન, અને સકલ કુટુબ સહિત જૈનધર્મના અનુયાયી બન્યા

નોધ—શ્રેણિક મહારાજા પ્રથમ બીજા ધર્મમા હતા પરતુ અનાથી મુનીશ્વરના પ્રબળ પ્રભાવથી આકર્ષાઈ તે જૈન ધર્મના અનુયાયી બન્યા હતા તેવી પરપરા ચાલે છે

[૫૯] મુનીશ્વરના અમૃત સમાગમથી તેના રોમેરોમ ઉલ્લસિત બન્યા આખરે તે પ્રદક્ષિણા પૂર્વક શિરથી વદન કરી પોતાને સ્થાને પધાર્યા

[૬૦] ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત તથા ત્રણ દડો (મનદડ, વચનદડ અને કાય દ) થી વિરક્ત અને ગુણની ખાણસમા અનાથીમુનિ પણ અનાસક્તરૂપે પખીની પેઠે અપ્રતિબધ વિહારપૂર્વક આ વસુધરામા સુખસમાધિથી વિચરતા હતા

નોધ—સાચી સાધુતામા સનાથતા છે આદર્શ ત્યાગમા સનાથતા છે ભોગોના પ્રસગમા અનાથતા છે, આસક્તિમા અનાથતા છે અને વૃત્તિ કે વાસનાની પરતત્રતામા પણ અનાથતા છે અનાથતાને છોડી સનાથ થવુ—પોતેજ પોતાના મિત્ર થવુ એ પ્રત્યેક મુમુક્ષુનું અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે

એમ હું કહું છુ —

એ પ્રમાણે મહા નિર્ગ્રંથ નામનુ વીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

સમુદ્રપાલીય

સમુદ્રપાલનું જીવન

૨૧

વાવેલું અફળ જતું જ નથી આજે નહિ તો કાળે ફરીને પણ તે બીજ ફળવાનુજ છે શુભ વાની શુભ પામી શુદ્ધ થવું એ આપણા જીવનનો હેતુ છે

નસુદ્રપાલે પૂર્વે વાવ્યું હતુ અને શુભ વાવી શુભસ્થાનમા યોજાઇ, મનગમતા સાધનો પામ્યા અને તેને ભોગવ્યા પણ ખરા ને તજ્યા પણ ખરા પરંતુ તેનો હેતુ તો કંઈક જુદોજ હતો અને તે હેતુ પાર પાડવા માટેજ જાણે ફાસીને લાકડે જતા ચોરને નિમિત્તરૂપ જોયો ન હોય તેમ તેને જોતાજ તેની દ્રષ્ટિના પડળો ખુલ્યા માત્ર વસ્તુપરજ નહિ પરંતુ વસ્તુના પરિણામ તરફ તેની દ્રષ્ટિ ગઇ વાવેલું ઉદય આવ્યું, સંસ્કાર સ્ફુર્યા, પવિત્ર થવાની પ્રેરણા જાગી અને એ સમર્થ આત્માએ પોતાની સાધના પૂરી કરી

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] ચપા (નામની) નગરીમા પાલિત નામે એક સાર્થવાહ રહેતો હતો તે જાતિનો વણિક અને મહાપ્રભુ ભગવાન મહાવીરનો શ્રાવક શિષ્ય હતો

[૨] તે શ્રાવક નિર્ગ્રંથ પ્રવચનો (શાસ્ત્રો) મા પ્રખર પંડિત હતો એક વખત વહાણ વડે પિહુણ્ડ નામના નગરમા તે વ્યાપાર માટે આવી ચઢ્યો હતો

નોંધ —આ પિહુણ્ડ નગરમા ઘણા વર્ષો સુધી તે રહ્યા હતો, ત્યાં

વધ્યભૂમિ પર લઈ જવાતા એક ચોરને તેણે જોયો

નોંધ —તે સમયમાં ફાંસી પર ચડાવતા પહેલાં ખૂબ વિરૂપ રામધૂમથી ગુનેગારને લઈ જવામાં આવતો હતો. તેના ચિહ્ન તરીકે ગળામાં કણેરની માળા, ફૂટેલો ઢોલ, ગર્દભસવારી અને બંધન રાખવામાં આવતાં

[૯] તે ચોરને જોઈને ખૂબ વિચારો આવી ગયા અને વૈરાગ્યભાવે તે સ્વયં કહેવા લાગ્યા કે અહો ! કેવા અશુભ કર્મોનાં કડવાં ફળો આ પ્રત્યક્ષ ભોગવવાં પડે છે !

નોંધ —'જેવું કરીએ તેવું પામીએ' આ અચલ સિદ્ધાંત સમુદ્રપાલના અંતઃકરણમાં વ્યાપક થઈ ગયો. કર્મના અચળ કાયદાએ તેને કંપાવી મૂક્યો. ભોગજન્ય આ સુખોનાં પરિણામ શાં ? હું શું કરી રહ્યો છું ? મારું અહીં આગમનનું પ્રયોજન શું ? આવી અનેક વિચારશ્રેણિઓ સતત લાગી રહી

[૧૦] અને તેજ વખતે ઊંડા ચિંતનના પરિણામે જાતિસ્મરણજ્ઞાન જન્મ્યું. સાચું તત્ત્વ સમજાયું અને પરમ સંવેગ જાગ્યો. સાચા વૈરાગ્યના પ્રભાવે માતાપિતાનાં અંતઃકરણ સંતુષ્ટ કરી આખરે તેમની આજ્ઞા લઈ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી અને તે સંયમી બન્યા

[૧૧] મહા ક્લેશ, મહા ભય, મહા મોહ, અને મહા આસક્તિના મૂળરૂપ લક્ષ્મી તથા સ્વજનોના મોહમય સંબંધને છોડી ત્યાગધર્મને રુચિપૂર્વક સ્વીકાર્યો અને પાંચ મહાવ્રત તથા સદાચારોને આરાધવા લાગ્યા. તેમજ પરિષહને જીતવા લાગ્યા

નોંધ:—પાંચ મહાવ્રત એ મુનિઓના મૂળગુણો છે. તેનું સ્થાન જીવનના અણુઅણુમાં હોવું ઘટે અને બાકીના ઉત્તરગુણો છે તેનો સંબંધ મૂળગુણની પુષ્ટિ માટે હોય છે

[૧૨] અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચે

તેના વેપારની સારી જમાવટ થઈ હતી અને ત્યાં એક વણિકની સ્વરૂપવતી કન્યાને પરણ્યો હતો આ સપૂર્ણ કથાનો સબધ અન્ય ગ્રથોમાં સવિસ્તર છે જિજ્ઞાસુએ તે જોઈ લેવો અહી ખાસ આવશ્યક નોંધજ છે

[૩] પિ_૦_ નગરમાં વ્યાપારી તરીકે રહેતા તેની સાથે ગેઇ બીજા વણિકે પોતાની પુત્રી પરણાવી હતી એમ ઘણો વખત જતા તે બાઇ ગર્ભવતી થઈ એ ગર્ભવતી પત્નીને સાથે લઇ હવે તે (ઘણો વખત થઇ જવાથી) પોતાના દેશ તરફ આવવા નીકળ્યો

[૪] તે પથે ચાલતા પાલિતની સ્ત્રીએ સમુદ્રમાજ પુત્રને પ્રસવ કર્યો તે બાળક સમુદ્રમા જન્મવાથી તેનુ નામ સમુદ્રપાલ રાખવામા આવ્યુ

[૫] તે વણિક શ્રાવક વગેરે બધા કુશળતાથી ચપાનગરીમા પોતાને ઘેર પહોચ્યા અને તેને ઘેર તે બાળક સુખપૂર્વક ઉછરવા લાગ્યો

[૬] જોનારને વલ્લભ લાગે તેવો અને સૌમ્ય કાન્તિવાળો તે બુદ્ધિમાન બાળક ક્રમપૂર્વક બોતેર કળાઓમા અને નીતિ શાસ્ત્રમા પડિત થયો અને અનુક્રમે હવે યૌવનને પણ પ્રાપ્ત થયો

[૭] પુત્રની યુવાનવય જોઈને તેના પિતાએ (અપ્સરા જેવી) રૂપવતી રૂપિણી કન્યા સાથે તેને પરણાવ્યો તે સમુદ્રપાલ રમણીય મહેલમા દોગુદક (વિનામી) દેવની પેઠે ક્રીડા કરી રહ્યો છે અને ભોગો ભોગવી રહ્યા છે

[૮] (આની રીતે ભોગજન્ય સુખો ભોગવતા ભોગવતા કેટલાક કાળ પછી) એકદા તે મહેલના ગોખમા બેસી નગરચર્યા જોવામા લીન થયો છે તેવામા મારવાના ચિહ્ન સહિત

વધ્યભૂમિ પર લઈ જવાતા એક ચોરને તેણે જોયો

નોંધ —તે સમયમાં ફાંસી પર ચડાવતા પહેલાં ખૂબ વિરૂપ વાજિંત્રથી ગુનેગારને લઈ જવામાં આવતો હતો. તેના ચિહ્ન તરીકે ગળામાં કણેરની માળા, ફૂટેલો ઢોલ, ગર્દભસવારી અને બંધન રાખવામાં આવતાં.

[૯] તે ચોરને જોઈને ખૂબ વિચારો આવી ગયા અને વૈરાગ્યભાવે તે સ્વયં કહેવા લાગ્યો કે અહો! કેવા અશુભ કર્મોનાં કડવાં ફળો આ પ્રત્યક્ષ ભોગવવાં પડે છે!

નોંધ —'જેવું કરીએ તેવું પામીએ' આ અચળ સિદ્ધાંત સમુદ્રપાલના આત્મામાં વ્યાપક થઈ ગયો. કર્મના અચળ કાયદાએ તેને કંપાવી મૂક્યો. ભોગજન્ય આ સુખોનાં પરિણામ શાં? હું શું કરી રહ્યો છું? મારૂં અહીં આગમનનું પ્રયોજન શું? આવી અનેક વિચારશ્રેણિઓ સતત જાગી ઉઠી.

[૧૦] અને તેજ વખતે ઊંડા ચિંતનના પરિણામે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જન્મ્યું, સાચું તત્ત્વ સમજાયું અને પરમ સંવેગ જાગ્યો. સાચા વૈરાગ્યના પ્રભાવે માતાપિતાનાં અંતઃકરણ સંતુષ્ટ કરી આખર તેમની આજ્ઞા લઈ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી અને તે સંયમી બન્યા.

[૧૧] મહા ક્લેશ, મહા ભય, મહા મોહ, અને મહા આસક્તિના મૂળરૂપ લક્ષ્મી તથા સ્વજનોના મોહમય સંબંધને છોડી ત્યાગધર્મને રુચિપૂર્વક સ્વીકાર્યો અને પાંચ મહાવ્રત તથા સદાચારોને આરાધવા લાગ્યા. તેમજ પરિષહને જીતવા લાગ્યા.

નોંધ —પાંચ મહાવ્રત એ મુનિઓના મૂળગુણો છે. તેનું સ્થાન જીવનના અણુઅણુમાં હોવું ઘટે અને બાકીના ઉત્તરગુણો છે તેનો સંબંધ મૂળગુણની પુષ્ટિ માટે હોય છે.

[૧૨] અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચે

મહાવ્રતોને અંગીકાર કરીને તે વિદ્વાન મુનીશ્વર જિનેશ્વરોએ ફરમાવેલા ધર્મમાં ગમન કરે

જિનેશ્વરે ફરમાવેલા ત્યાગમાર્ગમાં ભિક્ષુએ કેમ વર્તવું તે નીચે બતાવે છે

[૧૩] ભિક્ષુએ આખા વિશ્વના સમસ્ત જીવો પર દયાનુકંપી અને હિતચિંતક થવું. ભિક્ષુ જીવનમાં આવેલું સઘળું કષ્ટ ક્ષમા રાખી સહેવું. સદા પૂર્ણ બ્રહ્મચારી અને સંયમીજ રહેવું તથા ઇંદ્રિયોને વશ કરી, પાપના યોગ (વ્યાપાર) ને સર્વથા તજી સમાધિપૂર્વક ભિક્ષુધર્મમાં ગમન કરવું

[૧૪] જે સમયે જે ક્રિયા કરવાની હોય તેજ કરવી. દેશપ્રદેશમાં વિચરતા રહેવું. કોઈપણ કાર્ય કરતા પહેલા પોતાની શક્તિ કે શક્તિનું માપ કાઢી લેવું. કોઈ કઠોર કે અસભ્ય શબ્દો કહે તો સિંહની માફક ડરવું નહિ કે સામે થઈ અસભ્ય પણ બોલવું નહિ

નોંધ —ગમે તે ક્ષેત્રમાં હોવા છતાં સાધુજીવનની દિનચર્યાને યોગ્ય કાર્ય કરતા રહેવું. ભિક્ષા ટાણે સ્વાધ્યાય કરવો અને સ્વાધ્યાયને વખતે સૂઈ જવું એવી અકાળ ક્રિયાઓ ન કરતા સર્વસ્થળે વ્યવસ્થિતજ રહેવું

[૧૫] સંયમીએ પ્રિય કે અપ્રિય જે કંઈ થાય તે તરફ તટસ્થ રહેવું. કષ્ટ આવે તો તેની ઉપેક્ષા કરી બધું સંકટ સહન કરી લેવું. બધું પોતાના કર્મવશાતજ થાય છે માટે નિરુત્સાહ ન થવું અને [illegible] થાઓ કે પ્રશંસા થાઓ તે સંબંધમાં કશું લક્ષ આપવું નહિ

નોંધ —પૂજાની ઈચ્છા ન રાખવી અને નિંદાને મનમાં ન લાવવી. કેવળ સત્યશોધક થઈ સત્ય આચરણ કરતા રહેવું

[૧૬] મનુષ્યોના અને પ્રાણીઓના અભિપ્રાયો હોય છે માટે ભિક્ષુએ

તેનું જ્ઞાનપૂર્વક સમાધાન કરવું અને મનુષ્ય, પશુ કે દેવોના અતિ અતિ ભયંકર ઉપસર્ગો પણ સહન કરવા

નોંધ — અહીં લોકરુચિ અને લોકમાનસને ઓળખવાનું અને સમજાવવાથી તેનો સમન્વય કરવાનું બતાવી ત્યાગીની ફરજ સમજાવી છે

(એ પ્રમાણે પાલિત નામના મુનિ વિચરતા હતા

[૧૭] જ્યારે દુઃખે કરીને સહી શકાય તેવા પરિષહો (વિવિધ સંકટો) આવે છે ત્યારે કાયર સાધકો શિથિલ થઈ જાય છે પરંતુ લડાઈને મોખરે રહેના હાથીની પેઠે તે ભિક્ષુ (પાલિત) જરા પણ ખેદ પામ્યા ન હતા

[૧૮] તેજ પ્રમાણે આકર્ષ ન ખમી શકી, તાપ, ડાંસ, મચ્છરના સ્પર્શો કે વિવિધ રોગો જ્યારે શરીરને સ્પર્શે ત્યારે ખેદ કર્યા વિના સહન કરે અને તે બધું પૂર્વે કરેલાં કર્મોનુંજ પરિણામ જાણી કાયરો સહી કર્મોને ખપાવે

[૧૯] વિચક્ષણ ભિક્ષુ સતત રાગ દ્વેષ અને મોહને છોડીને જેમ વાયુથી મેરુ કંપતો નથી તેમ પરિષહોથી કંપે નહિ પણ પોતાના મનને વશ રાખી તે બધું સમભાવે સહન કરે

[૨૦] ભિક્ષુએ ન ગર્વિષ્ટ થવું કે ન કાયર થવું ન પૂજન ઈચ્છવું કે ન નિન્દા કરવી પરંતુ સમુદ્રપાલની પેઠે સરલ ભાવ સ્વીકારીને રાગથી વિરક્ત રહી (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રદ્વારા) નિર્વાણ માર્ગની ઉપાસના કરવી

[૨૧] (સાધુએ) સંયમને વિષે અણગમો કે અસંયમમાં રાગ ઉપજે તો નિવારવો, સંગથી દૂર રહેવું, આત્મહિતચિંતક થવું તેમ જ શોક, મમતા અને પરિગ્રહની તૃષ્ણા છોડી, સમાધિવંત થઈ પરમાર્થપદમાં સ્થિર થવું

[૨૨] આજ પ્રમાણે સમુદ્રપાલ યોગીશ્વર આત્મરક્ષણ અને પ્રાણી

રક્ષક મની ઉપદેશ વિનાના અને પોતાને ઉદ્દેશીને નહિ બનાવેલા એવા જ એકાંતસ્થાનોમાં વિચરે છે અને વિપુલ યશસ્વી મહર્ષિઓએ જે જે આચરણો આચર્યા હતા તે આચરે છે તેમજ આવી પડેલા બધા સંકટો પોતાના શરીરદ્વારા સહી લે છે

[૨૩] યશસ્વી અને જ્ઞાની એવા સમુદ્રપાલ મહર્ષિ નિરંતર જ્ઞાનમાં આગળ વધ્યા અને ઉત્તમ ધર્મ (સંયમધર્મ) ને આચરીને આખરે કેવળ (સંપૂર્ણ) જ્ઞાનના ધણી થયા અને જેમ આકાશમાં સૂર્ય શોભે તેમ મહામંડળમાં આત્મજ્યોતિથી શોભવા લાગ્યા

[૨૪] પુણ્ય અને પાપ એમ બંને પ્રકારના કર્મોને ખપાવી શૈલેશી અભ્યાસથી સર્વ પ્રકારે છૂટી ગયા (શૈલેશી અવસ્થા પામ્યા) અને આ સંસારસમુદ્રની પાર જઈને સમુદ્રપાલ અપુનરાગતિ (અપુનરાગમન) અર્થાત્ સિદ્ધગતિને પામ્યા

નોંધ —શૈલેશી અવસ્થા એટલે અડોલ અવસ્થા જૈનદર્શનમાં આવી સ્થિતિ નિષ્કર્મી યોગીશ્વરની થાય છે અને આવી ઉચ્ચ દશા પામ્યા પછી તુરતજ તે આત્મસિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે

સરળ ભાવ તિતિક્ષા, નિરભિમાનિતા અનાસક્તિ નિંદા કે પ્રશંસા બંને સ્થિતિમાં સમાનતા પ્રાણી માત્ર પર સમભાવ એકાંતવૃત્તિ અને સતત અપ્રમત્તતા, આઠ ગુણો એ ત્યાગધર્મની ઇમારતના પાયા છે તે પાયા જેટલા પરિપક્વ અને પુષ્ટ તેટલુંજ ત્યાગી જીવન ઉચ્ચ અને સુવાસિત એ સુવાસમાં અનંતભવની વાસનામય દુર્ગંધ નષ્ટ ભ્રષ્ટ થઈ જીવાત્મા ઊંચી ને ઊંચી ભૂમિકામાં જઈ આખરે અંતિમ લક્ષ્યને પામી જાય છે

એમ કહું છું

એ પ્રમાણે સમુદ્રપાલીય નામનું એકવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

રથનેમીય

રથનેમિનુ

૨૨

શરીર, સપત્તિ અને સાધનો પૂર્વ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે, પુણ્યાનુબધી પુણ્ય હોય તો પ્રાપ્ત થયેલા સાધનો સન્માર્ગે જ યોજાય છે અને ઉપાદાનમા સહકારી નીવડે છે

શુદ્ધ ઉપાદાન એટલે જીવાત્માની ઉન્નત દશા આવી ઉન્નત દશાવાળો આત્મા ભોગોના પ્રબળ પ્રલોભનોમા પડવા છતા સહજનિમિત્ત મળે કે સહેજે છટકી જાય છે

નેમિનાથ કૃષ્ણવાસુદેવના પિત્રાઈ ભાઈ હતા પૂર્વભવના પ્રબળ પુરુષાર્થથી તેનુ ઉપાદાન શુદ્ધ થયુ હતુ તેનો અતરાત્મા સ્ફટિક જેવો ઉજળો હતો હજુએ તેને ઉન્નતદશામા જવુ હતુ તેથીજ આ ઉત્તમ રાજકુળમા મનુષ્યભવે તેનુ આગમન થયુ હતુ

ભરયૌવન, સર્વાંગ સૌમ્ય શરીર, વિપુલ સમૃદ્ધિ પામ્યા છતા તેનુ મન તેમા રાચતુ ન હતુ પરતુ કૃષ્ણમહારાજના અતિ આગ્રહવશાત્ તેમનુ સગપણ ઉગ્રસેન મહારાજની રભા સમાન સ્વરૂપવતી પુત્રી રાજીમતી સાથે થયેલુ

ભરપુર ઠાઠમાઠથી આખા યાદવકુળ સાથે તે કુમાર પરણવા ચાલ્યા રસ્તામા બાધેલા પશુઓના પોકાર સાભળી સારથિને પૂછ્યુ કે આ બિચારા શા માટે પીડાય છે? સારથિએ કહ્યુ –

પ્રભુ ! એ તો આપના લગ્નમાં આવેલા મીજમાનોના ભોજન માટે બાંધી રાખ્યા છે.

મારા લગ્નનિમિત્તે આ ઘોર હિંસા ? તેણે હકોરો બસ છે. તેજ વખતે લગ્નના હર્ષ સુકાઈ ગયા. એ રાજકુમાર પરણ્યા વિના ઘેર પાછા વળ્યા અને આખરે યુવાનવયમાં રાજપાટ અને ભોગવિલાસ એ બધું તજી મહાયોગી થયા.

નહજ વિચાર જીવનના કેવા પલટા કરી મૂકે છે ? સાવધ થયેલો આત્મા શું નથી કરી શકતો ?

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] પૂર્વે શૌર્યપુર (સોરીપુર) નામના નગરમાં રાજલક્ષણોથી યુક્ત અને મહાન ઋદ્ધિમાન એક વસુદેવ નામના રાજા થઇ ગયા હતા.

નોંધ —આ કથા સંબંધ વખતે તે રાજગાદી પર આવ્યા ન હતા અર્થાત્ યુવરાજ હતા.

[૨] તેને દેવકી અને રોહિણી નામની બે સ્ત્રીઓ હતી અને તે પૈકી રોહિણીને બલભદ્ર (બળદેવ) અને દેવકીને કૃષ્ણવાસુદેવ એવા બે મનોહર કુમારો હતા.

[૩] તેજ શૌર્યપુર નગરમાં બીજા પણ એક મહાન ઋદ્ધિમાન અને રાજલક્ષણોથી યુક્ત એવા સમુદ્રવિજય નામે રાજા હતા.

[૪] તેમને શિવા નામે પત્ની હતા અને તેની કૂખેથી જન્મેલો એક મહા યશસ્વી આખા લોકનો નાથ અને ઇંદ્રિયોને દમન કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવો અરિષ્ટનેમિ નામનો ભાગ્યવંત પુત્ર હતો.

[૫] તે અરિષ્ટનેમિ શૌર્ય, ગાંભીર્ય આદિ ગુણોથી તેમજ સુસ્વરથી

સુમ્ન અને (સાથિઆ, શખ, ચક્ર, ઓ ગદા વગેરે) એક હજારને આ ઉત્તમ લક્ષણોથી સહિત હતા તેમનુ ગોત્ર ગૌતમ હતુ અ ગ શરીરનો વર્ણ શ્યામ હતો

[૬] તેઓ વજ્રઋષભનારાચસંઘયણ અને સમચતુરસ્ર સંસ્થાન (ચારે બાજુથી જે શરીરની આકૃતિ સમાન હોય તે) વાળા હતા તેનું પેટ મચ્છ સમાન રમણીય હતુ તે નમીશ્વર સાથે પરણાવવા માટે કેશવ (શ્રીકૃષ્ણ) મહારાજાએ રાજીમતી નામની કન્યાનુ માગુ કર્યું

નોધ —સંઘયણ એટલે શરીરનો બાંધો તે બાંધાઓ પાંચ પ્રકારના હોય છે તે પૈકી વજ્રઋષભનારાચસંઘયણ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે તે શરીર એટલુ તો મજબુત હોય છે કે મહાપીડાને પણ તે સહજ રીતે સહી શકે છે નેમિરાજ બાલપણથીજ સુસ કારી હતા ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવવાની તેમને લેશમાત્ર ઈચ્છા ન હતી તે વૈરાગ્યમા ત બોળ હતા પરતુ તેમના બધુ કૃષ્ણમહારાજની આજ્ઞાને આધીન બની તે મૌન રહ્યા તે મૌનનો લાભ લઈ કૃષ્ણમહારાજે ઉગ્રસેન મહારાજ પાસે રાજીમતીનુ માગુ કર્યું હતુ

[૭] તે રાજીમતી કન્યા પણ ઉત્તમ કુળના રાજવી ઉગ્રસેનની પુત્રી હતી તે સુશીલા, સુનયના અને સ્ત્રીઓના સર્વોત્તમ લક્ષણોથી સપન્ન હતી, તેની કાન્તિ, સૌદામિની જેવી મનોહર અને વિદ્યુત જેવી તેજસ્વી હતી

[૮] (જ્યારે કૃષ્ણમહારાજાએ તેની માગણી કરી ત્યારે) તેના પિતાએ વિપુલ સમૃદ્ધિવાળા વાસુદેવને કહી મોકલ્યુ કે તે કુમાર શ્રી (નમિનાથ) અહીં પરણવા પધારે તો હુ કન્યા (અવશ્ય) આપી શકુ

નોધ —તે વખતે ક્ષત્રિયકુળોમા કન્યાના સ્નેહીજનો કન્યાને સાથે લઈ વરરાજાને સ્થાને આવતા અને ત્યા મંડપ રચી મોટી ધામધૂમથી લગ્ન કરતા અને કેટલાક કુટુંબોમા વરરાજાને બદલે તેમનુ (તલવાર વગેરે)

કુળને નગનુ ચિહ્નભૂત સૂત્ર તથા બધા આભરણો ના ચિને અરણ કર્યા અને ત્યાંથીજ પાછા વળી ગયા

નોંધ —ઐતિહાસિક નોંધ મળે છે કે નેમિનાથ તેજ સમયે અ ગળ ન વધતા ઘર તરફ પાછા વળ્યા એ ાક મારી લતના પત્નિતને તેમના સ્નેહીજનોને અસહ્ય ખેદ ઉપજ્યો પછી તો બહુ બહુ કહેવા છતા પાછા ન વળ્યા અને વૈરાગ્ય પ્રબળજ થતો ગયો વરશી ાન (પ્રત્યેક તીર્થ ા દીક્ષા લીધા પહેલા એકવર્ષ સુધી મહાદાનના દાન કરે છે તે) દઇ આખરે એક હજાર સાધકો સાથે દીક્ષિત થ૨

[૨૧] નેમિનાથે ઘેર આવી જેવુ આચિ સેવનુ મન કર્યું કે તેજ વખતે તેમના પૂર્વ પ્રભાવથી પ્રેરા) દિવ્યઋદ્ધિ અને મોટી પરિષ સાથે ઘણા (લોકાંતિક) દેવો ત્યા ભગવાનનુ નિષ્ક્રમણ કરાવવા માટે મનુષ્યલોકમા ઉતર્યા

નોંધ —નેમિના ા એ જૈનશાસનના ૨૪ તીર્થકરો (સર્વોત્તમ ભગવાનો) પૈકીના બાવીસમા તીર્થ ર હતા ઘણા ભવોના જીવનર પુરુષાર્થ પછી ર તીર્થકર પ પ્રાપ્ત થાય છે જે સમયે તી ાકર દેવ અભિનિષ્ક્રમણ કરે છે તે વખતે દેવગતિમાના જે પ્રશસ્ત દેવો ત્યા આકર્ષાય છે તે લોકાંતિક દેવો તરીકે ઓળખાય છે

[૨૨] આવી રીતે અનેક દેવો અને અનેક મનુષ્યના પરિવારથી વિંટાયેલા તે નેમિશ્વર રત્નની પાલખી પર આરૂ થયા અને દ્વાર ા (તેમના નિવાસસ્થાન) નગરીથી નીકળી રૈવત (ગીરનાર) પર્વતમા આવેલા ઉદ્યાનમા ગયા

[૨૩] ઉદ્યાને પહોંચ્યા પછી તુરતજ જે ા ાવેલી ઉત્તમ પાલખી માથી ઉતરી પડ્યા અ ા એક હજાર સાધકોની સાથે તેણે ચિત્રાનક્ષત્રમા ત્યા પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી લીધી

નોંધ — ી કૃષ્ણના આઠ પુત્રો બળદેવના ૭૨ પુત્રો શ્રી કૃષ્ણના ૫૬૩ ભાઈઓ ઉગ્રસેન ગજાના આઠ પુત્રો, નેમનાથના ૨૮ ભાઈઓ, દેવસેનમુનિ વગેરે ૧૦૦ અને ૨૧૦ યાદવપુત્રો તથા આઠ મોટા ગ તઓ

જેઠ અગ્રાભ, બીજા તેનો પુત્ર અને ત્રીજા વરદત્ત એમ બધા મળી ગોષ્ઠી સાથે એક હજાર પુરુષ સાથે ચિત્રાનક્ષત્રમાં ઘેરથી નેમિનાથ નીકળ્યા હતા

[૨૪] (પાલખીથી ઉતર્યા પછી) પ્રવજ્યા લેતી વખતે વીર તેણે સુગન્ધમય, સુકોમળ અને વાંકડિયા વાળના કેશનું તુરતજ પોતાને હાથેજ પાંચ મુષ્ટિઓથી લુંચન કર્યું અને સમાધિ પૂર્વક સાધુતા સ્વયં સ્વીકારી લીધી

[૨૫] જિતેન્દ્રિય અને મુંડિત થયેલા તે મુનીશ્વરને વાસુદેવે કહ્યું– હે યતીશ્વર ! આપના ઇચ્છિત ધ્યેય (મુક્તિ) ને શીઘ્ર પામો

[૨૬] અને જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રવડે તેમજ ક્ષમા તથા નિર્લોભ તાના ગુણો વડે આગળ અને આગળ વધો (આ કેવું સુંદર આશીર્વચન છે ! સાચો મંગલ આજ કહેવાય)

નોંધ—જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણની પૂર્ણ સાધના થયેથી જૈનદર્શન મુક્તિ માને છે જ્ઞાન એટલે આત્માની ઓળખાણ દર્શન એટલે આત્મદર્શન અને ચારિત્ર એટલે આત્મરમણતા આ ત્રિપુટીની તન્મયતા જેમ જેમ વૃદ્ધિગત થતી જાય તેમ તેમ કર્મના બંધનો શિથિલ થાય અને કર્મોથી સાવ મુક્ત થઈ જવાય તે સ્થિતિને મુક્તિ કહેવાય

[૨૭] એ પ્રમાણે બળભદ્ર, કૃષ્ણ મહારાજ, યાદવો અને ઇતર નગરજનો અરિષ્ટનેમિને વંદન કરીને ત્યાંથી પાછા દ્વારિકા નગરીમાં આવ્યા

[૨૮] આ તરફ તે રાજકન્યા રાજીમતી અરિષ્ટનેમિએ એકાએક દીક્ષા લીધી તે વાત સાંભળીને હાસ્ય અને આનંદથી રહિત થઇ અને શોકના ભારથી મૂર્છિત થઈ જમીન પર ઢળી પડી

[૨૯] સ્વસ્થ થયા પછી રાજીમતી ચિંતવવા લાગી કે હું જેનાથી

[૪૧] જો કદાચ તું રૂપમાં સાક્ષાત કામદેવ હો, લીલામાં સાક્ષાત નળકુબેર હો કે પ્રત્યક્ષ શક્રેન્દ્ર હો, તો પણ હું તને ન ઈચ્છું

[૪૧] અગંધન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા સર્પો જાજ્વલ્યમાન અગ્નિમાં બળી મરવું પસંદ કરે છે પણ વમેલું વિષ ફરીથી પીવાનું ઈચ્છતા નથી

[૪૨] અપયશના અભિલાષિન્ ! તને ધિક્કાર હો ! કે જે તું વાસનામય જીવન માટે વમેલા ભોગોને ભોગવવા ઇચ્છે છે એવા પતિત જીવન કરતાં તારું મૃત્યુ વધારે ઉત્તમ છે

[૪૩] હું ભોજકવિષ્ણુની પૌત્રી અને ઉગ્રસેન મહારાજાની પુત્રી છું અને તું અંધકવિષ્ણુનો પૌત્ર અને સમુદ્રવિજય મહારાજાનો પુત્ર છે રખે આપણે ગંધનકુળના સર્પ જેવા થઈએ ! ઓ સંયમીશ્વર ! નિશ્ચલ થઈ સંયમમાં સ્થિર થા

નોંધ—શ્રી હરિભદ્ર સૂરિના કથન પ્રમાણે ડૉ. હર્મન જેકોબી પોતાની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે ભોગરાજ એ અશુદ્ધ રૂપ છે પરંતુ તેને બદલે ભોજરાજ જોઈએ આ ભોજરાજનું અપર નામજ ઉગ્રસેન છે અને અંધકવિષ્ણુનું અપર નામજ સમુદ્રવિજય છે આથી તે બંને વ્યક્તિઓ ભિન્નભિન્ન નથી એ સહજ છે

[૪૪] હે મુનિ ! જે જે સ્ત્રીઓને જોઈશ અને તે સ્ત્રીઓને જોયા પછી જો આમ કામભોગોની વાંછના ગણના કરીશ તો સમુદ્રકિનારે હડ નામનું વૃક્ષ જેમ પવનથી ઉખડી જાય છે તેમ તારો આત્મા ઉચ્ચ ભૂમિકામાંથી પતિત થશે

[૪૫] જો જેમ ગોવાળ ગાયોને હાંકવા છતાં ગાયોનો ધણી નથી પણ લાકડીનો ધણી છે અને ભંડારી દ્રવ્યનો ધણી નહિ પણ ચાવીનો ધણી છે તેમ તું પણ જો વિષયાભિલાષી રહીશ તો સંયમ પાળવા છતાં ચારિત્રનો ધણી નહિ પણ વેષનોજ માત્ર ધણી રહીશ

[૪૫] વ માટે હે રથનેમિ ! ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને બાવી તારી પાંચે ઇંદ્રિયોને વશ કરીને તારા આત્માને કામભોગો માંથી પાછો વાળ

[૪૬] બ્રહ્મચારિણી અને સાધ્વી રાજીમતીનાં આ આત્મસ્પર્શી અને મર્મોટ વચનોને સાંભળી જેમ અંકુશ વડે મદોન્મત્ત હાથી વશ થાય તેમ રથનેમિ સ્થિર થયા અને સંયમમાં મનમંદિર સ્થિર થયા

નોંધ —ત્યાં હાથીરૂપ રથનેમિ માવતરૂપ રાજીમતી અને અંકુશરૂપ વચનો હતા રથનેમિનો વિકાર ક્ષણવારમાં ઉપશાંત થયો અને પોતાનું ભાન થવાથી તે પશ્ચાત્તાપપૂર્વક પોતાના માર્ગમાં સ્થિર થયા ચારિત્રને પ્રભાવ શું ન કરે !

ધન્ય હો એ જગજ્જનની બ્રહ્મચારિણી મૈયાનો માતૃશક્તિના અદ્વિતીય આંદોલન આજે પણ સ્ત્રીશક્તિની ભવ્યતાની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે

[૪૭] રથનેમિ આજથી મન, વચન અને કાયાથી સુસંયમી અને સર્વોત્કૃષ્ટ જીતેન્દ્રિય બની ગયા તથા જીવનપર્યંત પોતાના વ્રતમાં અખંડ દૃઢ રહ્યા અને ચારિત્રને મન ભાવ સહિત અંગીકાર કરીને પાળ્યું

નોંધ —રાજીમતીના વચનના પ્રભાવે તેના રોમેરોમમાં વાસ કર્યો ને યોગી કદી ન પડે તેવા મેરુ સમાન નિષ્કંપાયમાન રહ્યા

[૪૮] એ પ્રમાણે આખરે ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરીને એ બન્ને (રાજીમતી અને રથનેમિ) કેવળી (કેવળજ્ઞાનધારી) થયા અને સર્વ કર્મોના બંધન દૂર કરી ઉત્તમ એવી સિદ્ધગતિને પામ્યા

[૪૯] જેમ તે પુરુષશ્રેષ્ઠ રથનેમિએ વિષયભોગોથી મનને નિવૃત્ત કરી લીધું તેમ વિચક્ષણ અને તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો પણ વિષય ભોગોથી નિવૃત્ત થઈ પરમ પુરુષાર્થ કરે

નોંધ —સ્ત્રીશક્તિ કોમળ છે તેના અતિ મદ છે તેનું ઐશ્વર્ય ભયથી વિંટાયેલું છે સ્ત્રીશક્તિનો સૂર્ય લજ્જાના વાદળોથી ઘેરાયેલો છે પણ તે ક્યાં સુધી ? સમય ન આવે ત્યાં સુધી

સમય આવે ત્યારે લજ્જાનાં વાદળાં વિખરાઇ જાય છે કોમળતા પ્રચંડતામાં પલટાઈ જાય છે અને તે તેજસ્વી રૂપ ઝળહળી ઉઠે છે ત્યાં જાતનું સઘળું પરાસ્ત થાય છે પુરુષ શક્તિનો આવેશ ઠંડો થઈ ઓસરી જાય છે અને આખરે એ શક્તિનો વિજય થાય છે

રથનેમિ પૂર્વના યોગીશ્વર હતા આત્મધ્યાનમાં મસ્ત રહેનારા હતા પરંતુ વિકારના બીજ બાળવા માટે તો તેટલો અને તેવો પ્રયત્ન અપર્યાપ્ત હતો તેથીજ તેમ બનવા પામ્યું હતું

આ પ્રસંગે રાજીમતીનું તીવ્ર તપોબળ અને નિર્વિકારતા સહજસિદ્ધ થાય છે આવા કટોકટીના પ્રસંગમાં તેનું આ ધૈર્ય અને આ પરાક્રમ એ તેના આત્મઓજસની પ્રતીતિ છે

રથનેમિ પણ પૂર્વયોગી હતા એટલેજ આત્મભાનમાં આવી શક્યા અન્યથા પરિણામ શું આવત તે કલ્પના બહારની વસ્તુ છે અહીં તેને માત્ર ટકોર જોઇતી હતી તે મળી ગઈ

ધન્ય હો-ધન્ય હો એ યોગિની અને યોગીશ્વરને !!! પ્રલોભનના પ્રબળ નિમિત્તમાં સપડાવા છતાં એ બંને આત્માઓ અડગ રહ્યા, અને સાધનો સાધી આત્મજ્યોતિમાં સ્થિર થયા

એમ કહું છું —

એ પ્રમાણે રથનેમિ સંબંધીનું બાવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

કેશિગૌતમીય

કેશીમુનિ તથા ગૌતમનો સંવાદ

૨૩

પાંચ મહાવ્રતો એ મૂળગુણ કહેવાય છે તેજ આત્મોન્નતિના સાચા સાધન છે બાકીની ઇતર ક્રિયાઓ ઉત્તરગુણો કહેવાય છે અને તે મૂળગુણની પુષ્ટિ માટે યોજાયેલી છે

મૂળ ધ્યેય કર્મબંધનથી મુક્ત થવું કે મુક્તિ મેળવવી તે છે અને તે માર્ગે જવાના મૂળભૂત તત્ત્વોનો કોઇ પણ કાળે, કોઇ પણ સમયે, કોઇ પણ સ્થિતિમા પલટો થઇ શકે નહિ તે સત્ય તો ત્રિકાલાબાધિત હોય છે તેને કોઇ પણ પલટાવી શકેજ નહિ

પરંતુ ઉત્તરગુણો અને ક્રિયાના વિધિવિધાનોમા કાળ કે સમય પ્રમાણે પલટા થયા છે, થાય છે અને થવાના સમયધર્મનો સાર સાબળ્યા વિના ગતિ કર્યા કરવામા ભય અને હાનિ રહેલા છે સમયધર્મને ઓળખી સરળમાર્ગથી કેવળ આત્મલક્ષ્ય રાખી ચાલવામા સત્યની, ધર્મની અને શાસનની રક્ષા સમાયેલી છે

આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલા ભગવાન મહાવીરના સમયની આ વાત છે ભગવાન મહાવીરે સમયધર્મને ઓળખી સાધુજીવનની ચર્યામા મહાન પલટો કર્યો હતો પૂર્વથી ચાલી આવતી પાર્શ્વનાથની પરંપરા કરતા નૂતનતા લાવી મૂકી હતી અને કડક વિધિવિધાનો સ્થાપી જૈન શાસનનો પુનરુદ્ધાર કર્યો હતો સમયધર્મને ઓળખવાથી જૈનશાસનની ધર્મધ્વજા તે સમયના વેદ અને બૌદ્ધ શાસનના શિરપર ફરકવા લાગી હતી

ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરંપરાને માનતા કેશી શ્રમણ સપરિવાર વિહરતા વિહરતા શ્રાવસ્તીમા પધારેલા તે જ વખતે ભગવાન મહાવીરના ગણધર ગૌતમ પણ સપરિવાર ત્યા પધાર્યા બ ને સમુદાયો મળ્યા પરસ્પરના શિષ્યોને ધર્મ એક અને ક્રિયા ભિન્ન જોઇ આશ્ચર્ય થયુ શિષ્યોની શંકા નિવારવા બ ને ઋષિપુગવો મળ્યા, ભેટ્યા વિચારોનો સમન્વય કર્યો અને આખરે ત્યા પણ કેશી મુનીશ્વરે સમયધર્મને સ્વીકારી લીધો અને ભગવાન મહાવીરની પરંપરામા જૈનશાસનનો જયજયકાર બોલાવ્યો

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] સર્વજ્ઞ (સર્વ ભાવો અને તત્ત્વોના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા) સદ્ ધર્મરૂપ તીર્થના સ્થાપક અને આખા લોકના પૂજનીય એવા પાર્શ્વનામે અર્હન્ જિનેશ્વર થઇ ગયા હતા

નોધ —આ વાર્તા વખતે ભગવાન મહાવીરનુ શાસન પ્રવર્તતુ હતુ મહાવીર પહેલા ત્રેવીશ તીર્થંકર ધર્મના પુનરુદ્ધારક પુરુષો થઈ ગયા તે પૈકી ત્રેવીશમા પ્રભુ પાર્શ્વ થયા હતા પાર્શ્વપ્રભુનો આત્મા તો સિદ્ધ થયો હતો આ વખતે માત્ર તેમના દિવ્ય આદોલનો અને તેમનુ અનુયાયીમંડળ અહી હસ્તી ધરાવતુ હતુ

[૨] લોકાલોકની સર્વ વસ્તુપર જ્ઞાનપ્રદીપ (જ્યોતિ) ના પ્રકાશના ત મહાપ્રભુના શિષ્ય મહા યશસ્વી અને જ્ઞાન તેમજ ચારિત્રના પારગામી એવા કેશીકુમાર નામના શ્રમણ તે સમયે વિદ્યમાન હતા

[૩] તે કેશીકુમાર મુનિ મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણે જ્ઞાનથી ભરપૂર હતા અને પોતાના શિષ્યસમુદાય સાથે ગામોગામ વિચરતા વિચરતા શ્રાવસ્તી નગરીમા પધાર્યા

નોધ —જૈનદર્શનમા જ્ઞાનની પાચ ભૂમિકાઓ છે –(૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મન પર્યાય જ્ઞાન અને (૫) કેવળજ્ઞાન મતિજ્ઞાન

કે મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કે શ્રુતઅજ્ઞાન આખા સંસારના જીવોમાં તરતમ ભાવે હોય છે જ્ઞાન શુદ્ધ હોય તોજ સજ્જ્ઞાન કહેવાય છે અને જ્ઞાન અશુદ્ધ કે વિપર્યાસવાળું હોય તેને અજ્ઞાન કહે છે સમ્યક્ અવબોધ તે મતિજ્ઞાન અને તેનાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન આ જ્ઞાન પ્રકટ વિપુલ તેટલો બુદ્ધિવૈભવ વધુ હોવાનો અવધિજ્ઞાન ઉચ્ચ કોટિના મનુષ્યોને અને દેવોને હોય છે અને તે દ્વારા સુદૂર રહેલા પદાર્થોના પૂર્વ, વર્તમાન અને ભાવિ ભાવોને પણ જાણી શકાય છે આ ત્રણે જ્ઞાનો અશુદ્ધ પણ હોઇ શકે છે અને જો અશુદ્ધ હોય તો અનુક્રમે મતિઅજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન તરીકે ઓળખાય છે મનઃપર્યાય એ શુદ્ધજ જ્ઞાન છે અને તે જ્ઞાન ઉચ્ચ ભૂમિકાના સંયમી યોગીનેજ થાય છે તે દ્વારા તે બીજાના મનની વાત બરાબર જાણી શકે છે સર્વથી વિશુદ્ધ અને કેવળ આત્મભાનજ હોય છે તેને કેવળજ્ઞાન કહેવાય છે આ જ્ઞાન તો કર્મના આવરણો સંપૂર્ણ બળ્યા પછીજ ઉત્પન્ન થાય છે આ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થનારનેજ સર્વજ્ઞ કહેવાય છે તેવા સર્વજ્ઞ પુરુષોને સંસારમાં ફરીવાર જન્મ લેવો પડતો નથી (જ્ઞાનના પ્રભેદોનું વિસ્તૃત વર્ણન નદીજી વગેરે સૂત્રોમાં જોઈ લેવું)

[૪] તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં નગર મંડળની બહાર એક તિન્દુક નામનું એકાંત (ધ્યાનયોગ્ય ભૂમિ) ઉદ્યાન હતું ત્યાં પવિત્ર અને જીવરહિત ઘાસની શય્યા અને આસનો યાચી તે વિશુદ્ધ ભૂમિમાં તેણે વાસ કર્યો

[૫] તે સમયમાં વર્તમાન ઉદ્ધારક અને ધર્મતીર્થના સંસ્થાપક એવા જીનેશ્વર ભગવાન વર્ધમાન આખા વિશ્વમાં સર્વજ્ઞ રૂપે પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યા હતા

[૬] લોકમાં જ્ઞાનપ્રદ્યોતથી પ્રકાશના પ્રદીપરૂપ તે ભગવાનના શિષ્ય જ્ઞાન તથા ચારિત્રના પારગામી એવા મહા યશસ્વી ગૌતમ હતા

[૭] બાર અંગોના પ્રખર જ્ઞાતા તે ગૌતમ પ્રભુ પણ અહોળા શિષ્ય

અનુનય સાથે ગામોગામ વિચરતા વિચરતા શ્રાવસ્તી નગરીમા પધાર્યા

નોંધ —અત્યારે તે બાર અંગોમાના અગિયાર વિદ્યમાન છે અને એક દ્રષ્ટિવાદ નામનું અંગ ઉપલબ્ધ થતું નથી તે અંગોમા પૂર્વ (તીર્થંકરોના અને ભગવાન મહાવીરના અનુભવી વચનામૃતો છે

[૮] તે નગર મંડળની સમીપ એક તિંદુક નામનું ઉદ્યાન હતું ત્યા વિશુદ્ધ સ્થાન અને તૃણાદિની આચરત નચ્યા ચાની નિવાસ કર્યો

[૯] એ પ્રમાણે શ્રાવસ્તી નગરીમા કુમાર શ્રમણ કેશી મુનિ અને મહાયશસ્વી ગૌતમ મુનિ એ બન્ને ત્યાં સુખપૂર્વક આત્મધ્યાનમાં સમાધિપૂર્વક રહેતા હતા

નોંધ —તે સમયે ગામની બહારના ઉદ્યાનોમા ત્યાગી પુરુષો નિવાસ કરતા ગામમા જઈ ભિક્ષા માગી સયમી જીવન ગુજારતા

[૧૦] એકદા (ભિક્ષાચરી કરતા શિષ્યોના), તે બન્નેના શિષ્ય સમુદાય કે જે પૂર્ણ સયમી તપસ્વી, ગુણી અને રક્ષક (પૂર્ણ અહિંસક) હતા તેમને પરસ્પરના એકજ માગ હોવા છતા વેશ અને આત્મક્રિયા ભિન્ન જોવાથી પરસ્પર વિચાર ઉદ્દભવ્યો

[૧૧] આ ધર્મ વળી કેવો ? અને અમે પાળીએ છીએ તે ધર્મ કેવો ? આ આચાર ધર્મની ક્રિયા ની અને અમે પાળીએ છીએ તે કેવી ?

નોંધ —ભગવાન પાર્શ્વનાથના મળ ૠજુ અને પ્રાજ્ઞ કાળ હતો તે વખતના મનુષ્યો સરળ અને બુદ્ધિમાન હતા અને તેથી તે પ્રકારની ધર્મ રચના પ્રવર્તતી હતી તે વખતે માત્ર ચાર વ્રતો હતા વસ્ત્રો પણ ગમે તેવા મનોહર વપરાતા કારણ કે સુંદર વસ્ત્રપરિધાનમા કે જીર્ણ વસ્ત્ર પરિધાનમાં મુક્તિ નથી મુક્તિ તો નિરાસક્તિમા છે તેમ વારી તે

વખતે તે પ્રણાલિકા ચાલી હતી અને આજ સુધી વિદ્યમાન હતી એકજ જિનધર્મને માનતા હતા બાહ્યક્રિયામાં આટઆટલું અંતર શાથી ? તે શંકા થવી સ્વાભાવિકજ છે એ બન્ને પ્રભુધરો તો જ્ઞાનીજ હતા તેને આ વસ્તુમાં કંઈ મહત્વ કે નિકૃષ્ટત્વ નહોતું લાગતું પરંતુ આવી શંકા શિષ્યવર્ગને થાય તે સ્વાભાવિક હતું તેનું સમાધાન કરવા માટે પરસ્પર મિલન કરી સમન્વય કરી લેવો તે પણ મહાપુરુષોની ઉદારતા અને સમયજ્ઞતાજ સૂચવે છે

[૧૨] ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથે કહ્યો છે અને પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મ ભગવાન મહાવીરે કહ્યો છે તો તે બન્નેનો હેતુ શો?

[૧૩] વળી આ પોપધિ (શ્વેત વસ્ત્ર અને અવસ્ત્ર) વાળો આ સાધુ આચાર કે જે ભગવાન મહાવીરે ફરમાવ્યો છે, અને આ પંચરંગી વસ્ત્રો પહેરવાનો સાધુ આચાર કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથે બનાવ્યો છે તે બન્નેમાં તથ્ય શું ? આવું અંતર શા માટે ? જો બન્નેના એકજ ધ્યેય છે તો ક્રિયાએ પણ શા સારૂ ?

નોંધ—તે વખતે બન્ને પ્રકારના મુનિવરો હતા જેમાંના એક જિનકલ્પી અને બીજા સ્થવિર કલ્પી કહેવાતા જિનકલ્પી સાધુઓ દેહાધ્યાસ છોડી કેવળ આત્મપરાયણ રહેતા સ્થવિર કલ્પીઓનું કામ તેથી વિશેષ કપરું હતું તેમને સમાજના સંગમાં રહેવા છતાં નિરાસક્તપણે કામ કરવાનું હતું અને આત્મકલ્યાણ અને પરકલ્યાણ બન્ને હેતુ જાળવી આગળ વધવાનું હતું તેઓ સ્વલ્પ પરિગ્રહ રાખતા પણ તેમાં મમત્વ ન રાખતા તે પરિગ્રહ રાખીને પણ જિનકલ્પીનો મહાન આદર પામે તેવી આત્માની ઉજ્જ્વલતા અને જાગૃતિ સતત રાખતા

[૧૪] કેશીમુનિ અને ગૌતમમુનિ એ બન્ને મહાપુરુષોએ પોતાના શિષ્યોનો આ સંશય જાણીને તેનું નિવારણ કરવા માટે સમુદાય મળીને પરસ્પર સમાગમ કરવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી

નોંધ—ગૌતમ કેશીમુનિ કરતા વયે નાના હતા પરંતુ જ્ઞાનમાં મોટા હતા તે સમયે ગૌતમમુનિને ચાર જ્ઞાન હતાં (૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન

[૧૫] વિનય ભક્તિ તથા અવસરના જાણ ગૌતમસ્વામી શિષ્ય સમુદાય સાથે કેશીમુનિ (પાર્શ્વનાથના અનુયાયી છે માટે) કુળ વડીલ ગણીને તેમની સામે તિન્દુક વનમાં પોતે જાતે આવ્યા

નોંધ—ભગવાન પાર્શ્વનાથ ભગવાન મહાવીર પહેલાં થયા છે માટે તેના અનુયાયી પણ વડીલ ગણાય તે વિનય જાળવવા ગૌતમ જ્ઞાની હોવા છતાં ત્યાં પધાર્યા આ નમ્રતા એ જ્ઞાનપાચનનું ચિહ્ન છે

[૧૬] શિષ્ય સમુદાય સાથે ગૌતમ સ્વામીને ત્યાં આવતા જોઈને કેશીકુમાર હર્ષઘેલા થઈ ગયા અને તેમનું આતિથ્ય સુંદર રીતે કરવા લાગ્યા

નોંધ—વેશ અને સમાચારી ભિન્ન છતાં સંભોગ-સાંપ્રદાયિક વ્યવહારના ભેદ ત્યાં નડતા નહિ જ્યાં વિશુદ્ધ પ્રેમ ઉભરાતો હોય અને સંપ્રદાયનો કદાગ્રહ ન હોય ત્યાં તેનું વિષવાતાવરણ હોય જ શાનું ? વાહ ! તે ક્ષણ કેવી અપૂર્વ છે ! આવા સત્સમાગમની એક જ ક્ષણ કરોડો જન્મોનાં પાતકને લય કરી નાખે છે

[૧૭] કેશીકુમાર શ્રમણ ગૌતમ ભગવાનને આવતા જોઈ ઉત્સાહથી તેમને અનુરૂપ અને પ્રાસુક (જીવરહિત શાલીના, વ્રીહિનું, કોદ્રીનું અને રાળ નામે વનસ્પતિનું એમ) ચાર જાતના પરાળ (ઘાસ) અને પાંચમું ડાભ અને તૃણના આસનો તરત નાખી કેશીમુનિ તથા તેમના શિષ્ય સમુદાય ગૌતમમુનિ અને તેમના શિષ્ય સમુદાયને તે પર બેસાડે છે

[૧૮] તે વખતનું દૃશ્ય અનુપમ લાગતું હતું કુમાર કેશીશ્રમણ અને મહા યશસ્વી ગૌતમમુનિ બન્ને જણ ત્યાં બેઠા બેઠા

જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર જ ન બેઠા હોય! તેવી રીતે શોભી રહ્યા હતા

[૧૯] આ પરસ્પરના વિચારનું કુતૂહલ જોવા માટે મૃગના જેવા કેટલાક અજ્ઞ સાધુઓ અને કુતૂહલી જનો તથા પાખંડીઓ પણ હાજર થઈ ગયા હતા તેમજ લાખોની સંખ્યામાં ગૃહસ્થો પણ ત્યાં એકઠા થયા હતા

[૨૦] (ગગનમાર્ગે અદૃશ્ય રૂપે) દેવો, દાનવો ગાંધર્વો, યક્ષો, રાક્ષસો કિન્નરો તથા અદૃશ્ય ભૂતો અને ભૂતો પણ ત્યાં આ દૃશ્ય જોવા માટે એકઠા થયા હતા

[૨૧] તે વખતે પ્રથમજ કેશીમુનિએ ગૌતમને ઉદ્દેશીને કહ્યું — હે ભાગ્યવંત! હું તમને પ્રશ્નો પૂછવા ઇચ્છું છું આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમહારાજર્ષિને સંબોધીને ભગવાન ગૌતમ આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૨] હે ભગવન્! આપની ઇચ્છા હોય (આપને યોગ્ય લાગે) તે આપ ભલે પૂછો આ પ્રમાણે જ્યારે ગૌતમમુનિએ કેશીમુનિને ઉલ્લાસપૂર્વક કહ્યું ત્યારે અનુજ્ઞા પામેલા કેશી ભગવાન ગૌતમમુનિને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૨૩] હે મુને! ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ ભગવાન પાર્શ્વનાથે કહ્યો છે, પરંતુ ભગવાન મહાવીરે તો પાંચ મહાવ્રતરૂપે ધર્મને કહ્યો છે

નોંધ—યામનો અર્થ અહીં મહાવ્રત લીધા છે

[૨૪] તો એક કાર્ય (મોક્ષના હેતુ)માં પ્રવર્તનારને યોજનારા એ બન્નેના આ ભિન્નભિન્ન વેશ અને જુદા જુદા આચારનું પ્રયોજન શું હશે? હે બુદ્ધિમાન ગૌતમ! આ એકજ માર્ગ-

ભગવાન મહાવીરે જોયું કે આ કાળમાં પુષ્કળ નિમિત્તો મળવા છતાં આસક્તિ ન થવી તે અતિ અતિ કઠણ વસ્તુ છે માટેજ પ્રમાણપૂર્વક અને સાદો વેશ રાખવા માટે ફરમાવ્યું અર્થાત્ તે બન્ને મહાપુરુષોએ વિચાર પૂર્વક જ અવસર જોઈને કર્યું છે

[૩૨] સાધુએ સાધુ વેશ રાખવાનું કારણ—(૧) લોકમાં ભિન્નભિન્ન પ્રકારના વિચારો અને વેશો પ્રવર્તી રહ્યા છે તેમાં આ વેશ પરથી લોકોને પ્રતીતિ થાય કે આ જૈન સાધુ છે (૨) "હું સાધુ છું" તેનું પોતાને વેશથી ધ્યાન રહે માટે (૩) સંયમનો નિર્વાહ તેનાથી થાય એવા હેતુઓથીજ લોકમાં વેશ ધારણ કરવાનું પ્રયોજન છે

નોંધ—વેશ એ કંઈ સાધ્ય નથી માત્ર બાહ્ય સાધન છે તે બાહ્ય સાધન આત્મિક સાધનાની પુષ્ટિમાં અને આત્મવિકાસમાં મદદરૂપ થાય તેટલા પૂરતું તેનું પ્રયોજન છે

[૩૩] વળી સાધુનો વેશ તો દુરાચાર ન થવા પામે તેની સતત જાગૃતિ રાખવા માટે માત્ર વ્યવહારનયથી સાધન છે નિશ્ચયનયે તો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણજ મોક્ષના સાધન છે આ વાસ્તવિક ભાવોમાં તો ભગવાન પાર્શ્વનાથ અને ભગવાન મહાવીર બન્ને સમાનજ છે (મૌલિક્તામાં લેશમાત્ર ભેદ નથી)

નોંધ—વેશ ભલે ભિન્ન હોય પરંતુ તત્ત્વમાં ભેદ કશો છે નહિ ભિન્ન વેશ રાખવાનું પણ ઉપર કહ્યું તેજ પ્રયોજન છે

[૩૪] કેશીસ્વામીએ કહ્યું —હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે (તમો બહુ સમન્વય કરી શક્યા છો) તમે મારો સંશય દૂર કર્યો છે હવે એક બીજો સંશય (પ્રશ્ન) કરું છું તેનું હે ગૌતમ ! તમે સમાધાન કરો

[૩૫] હે ગૌતમ ! હજારો વેરીની વચ્ચે તમે વસી રહ્યા છો, વળી તે તમારી સામે ઝઝૂમી રહ્યા છે છતાં તે બધાને તમે શી રીતે જીતી શક્યા છો ?

[૩૬] (ગૌતમે કહ્યું –) માત્ર એક (આત્મા) ને જીતવા માટે પ્રયત્ન કરું છું, કારણ કે તે એકને જીતવાથી પાંચ અને પાંચને જીતવાથી દશ અને દશને જીતવાથી સર્વ શત્રુઓ સ્વયં જીતાઈ જાય છે.

[૩૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું — તે શત્રુઓ કયા ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ઉદ્દેશીને ગૌતમ મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૩૮] હે મુનિ ! એક (મનની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને વશ થયેલો) આત્મા જો ન જીતાય તો તે શત્રુ છે (આત્માને ન જીતવાથી કષાયો ઉત્પન્ન થાય છે) અને એ શત્રુના પ્રતાપે ચાર કષાયો પણ શત્રુ છે અને પાંચ ઇંદ્રિયો તે પણ શત્રુ છે એમ જાણી શત્રુની પરંપરાને જૈન શાસનના ન્યાય પ્રમાણે જીતીને શાંતિપૂર્વક વિહાર કર્યા કરું છું.

નોંધ—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયો કહેવાય છે. તેના તરતમ ભાવે સોળ ભેદો છે. દુષ્ટ મન એ પણ શત્રુ છે. પાંચ ઇંદ્રિયોનો અસદ્દવેગ થવાથી એ પાંચ શત્રુઓ જેવું કાર્ય કરે છે. પરંતુ બધાનું મૂળ એક માત્ર દુરાત્મા જ છે. તેથી તેને જીતવાથી બધું જીતાય છે. જૈનશાસ્ત્રનો ન્યાય એ છે કે બહારના યુદ્ધ કરવા કરતાં આત્મયુદ્ધ કરવું તે ઉત્તમ છે. અને ક્ષમા, દયા, તપશ્ચર્યા અને ત્યાગ એ તેમને હણવાનાં શસ્ત્રો છે. તે શસ્ત્રોદ્વારા જ ક્રમ હણાઈ જાય છે.

[૩૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે. તમે મારા સંશયનું સમાધાન સુંદર કર્યું. હવે બીજો પ્રશ્ન પૂછું છું તેનું સમાધાન કરો.

[૪૦] આ લોકમાં ઘણા જીવો બિચારા કર્મરૂપી જાળથી જકડા-
યેલા ખાય છે ત્યાં હે મુનિ! તમે શી રીતે બંધનથી
ભિન્ન થઈ વાયુની પેઠે હળવા થઈ અપ્રતિબંધપણે વિચરી
શકો છો?

[૪૧] (કેશી મહારાજને ગૌતમે કહ્યું —) હે મુને! શુદ્ધ ઉપાયોથી
તે પાશનાઓને છેદીને બંધન રહિત થઈ વાયુની માફક
અપ્રતિબંધ રીતે વિચરી શકું છું.

[૪૨] ત્યારે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું —તે બંધનો કયા? તે તમે
મને કહેશો? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ઉદ્દેશીને ગૌતમ
કહેવા લાગ્યા.

[૪૩] રાગ દ્વેષ મોહ પરિગ્રહ અને સ્ત્રીસ્વજનો પરની આસક્તિ
એ જે તેજ તીક્ષ્ણ પાશ અને ભયંકર સ્નેહબંધનો છે તેને
છેદી યથાન્યાયે ક્રમપૂર્વક જૈનશાસનમાં રહી મારો વિકાસ
સાધુ છું અને વિચરી રહ્યો છું.

[૪૪] કેશીસ્વામીએ કહ્યું —હે ગૌતમ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે.
તમે મારો સંશય દૂર કર્યો છે. હવે બીજી વાતને પૂછું છું
તેનો જવાબ આપો.

[૪૫] હે ગૌતમ! હૃદયના ઊંડાણ ભાગરૂપ જમીનમાં એક વેલડી
ઉગી છે કે જે વેલડીમાં વિષ જેવાં ઝેરી ફળો લાગે છે. તે
વેલ તમે શી રીતે ઉખેડી નાખી? (કેશી બોલ્યા)

[૪૬] (આ સાંભળીને ગૌતમ બોલ્યા —) તે વિષવેલડીને તો મેં
મૂળ સહિત ઉખેડી નાખી છે અને તેથી જ એ વિષવેલના
વિષફળથી હું મુક્ત થઈ જિનેશ્વરના ન્યાયમાર્ગશાસનમાં
આનંદપૂર્વક વિચરી રહ્યો છું.

[૪૭] તે વેલ કઈ? તે મને કહેજો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું ત્યારે આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમ કહેવા લાગ્યા —

[૪૮] હે મુનીશ્વર! આ સંસારમાં મહાપુરુષોએ સંસારને વધારનારી તૃષ્ણાનેજ વિષવેલ કહી છે. તે વેલ ભયંકર અને ઝેરી ફળોને આપી જીવોને જન્મમરણ કરાવી રહી છે. તેને યથાર્થ જાણી મેં ઉખેડી નાખી છે. તે ઉખેડી નાખી હવે જિનેશ્વરના ન્યાયશાસનમાં સુખપૂર્વક ચાલી શકું છું.

[૪૯] કેશીમુનિએ કહ્યું હે ગૌતમ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે. તમે મારો તે સંશય છેદી નાખ્યો. હવે બીજા સંશયને મૂકું છું. તેનું સમાધાન કરો.

[૫૦] હે ગૌતમ! હૃદયમાં ખૂબ જાજ્વલ્યમાન અને ભયંકર એક અગ્નિ સળગી રહી છે કે જે શરીરમાં રહીને તેનેજ બાળી રહી છે. તે અગ્નિને તમે શી રીતે બુઝાવી નાખી?

[૫૧] (આ સાંભળી ગૌતમે કહ્યું —) મહામેઘ (મોટા વાદળા)માંથી ઉત્પન્ન થયેલા પાણીના પ્રવાહમાંથી તે ઉત્તમ પાણી લઈ સતત હું તે અગ્નિને ઠારી નાખું છું અને તેથી તે ઠરેલી અગ્નિ મને લેશમાત્ર બાળી શકતી નથી.

[૫૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું —તે અગ્નિ કઈ? તે મને કહેશો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિને બોલતા સાંભળી ગૌતમે પ્રત્યુત્તર આપતા કહ્યું —

[૫૩] કષાયો એજ અગ્નિ છે (કે જે શરીર, મન અને આત્માને સતત બાળી રહી છે) અને (તીર્થંકર રૂપી મહામેઘથી વરસેલી) જ્ઞાન, આચાર અને તપશ્ચર્યારૂપી જળની ધારાઓ કે શ્રુતજ્ઞાનની ધારાઓથી હણાયેલી તે કષાયોરૂપ અગ્નિ મારા

કરી જાય છે અને (મારા આત્માને) લેશમાત્ર બાળી શકતી નથી

[૫૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે તમે મારા સંશયને છેદી નાખ્યો છે હજુપણ હું બીજો સંશય પ્રકટ કરું છું તેનું સમાધાન કરો

[૫૫] (કેશીમુનિએ કહ્યું —) હે ગૌતમ ! આ મહા સાહસિક, ભયંકર અને દુષ્ટ (માલિકને ખાડામાં ધકેલી દે તેવો) ઘોડો ખૂબ દોડી રહ્યો છે તે ઘોડા પર બેઠેલા તમે ખીજે માર્ગે શી રીતે જઈ શકો છો ? તેનાથી કેમ ઉન્માર્ગે ચાલ્યા જતા નથી ?

નોંધ—દુષ્ટ સ્વભાવવાળો ઘોડો માલિકને કોઈને કોઈ વખતે દગો આપ્યા વિના રહેતો નથી પરંતુ તમે તો તેના પર બેસવા છતાં સીધા માર્ગેજ ચાલ્યા જાઓ છો તેનું કારણ શું ?

[૫૬] (કેશી મહારાજને ગૌતમે કહ્યું —) તે વેગભર ફરતા ઘોડાને શાસ્ત્રરૂપ લગામથી બાંધી રાખું છું જ્ઞાનલગામથી વશ થઈ તે ઉન્માર્ગે ન જતા સન્માર્ગેજ મને દોરી જાય છે

[૫૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું—તે ઘોડો કયો ? તે તમે જાણો છો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૫૮] મનુ એજ સાહસિક, ભયંકર અને દુષ્ટ ઘોડો છે તે સંસાર ના વિવિધ વિષયો તરફ આમતેમ દોડી રહ્યો છે ધર્મ-શિક્ષારૂપી લગામ વડે જાતિમાન ઘોડાની માફક તેનો બરાબર નિગ્રહ કરું છું

[૫૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે તમે મારો આ સંશય દૂર કર્યો હવે બીજા સંશયને પણ રજુ કરું છું તેનો ઉત્તર મને કહો

[૬૦] આ સંસારમાં ખોટા રસ્તાઓ ઘણા છે કે જે રસ્તાઓમાં જઈ દૃષ્ટિવિપર્યાસને કારણે જીવો સાચા માર્ગને ઓળખી શકતા નથી અને તેથી ઉન્માર્ગે જઈ દુ ખી થાય છે તો હે ગૌતમ ! આપ એ ઉન્માર્ગે ન ભરમાઈ જતા સન્માર્ગમાં શી રીતે રહી શકો છો?

[૬૧] જે કોઈ સન્માર્ગે ચાલી જાય છે તે અને કુમાર્ગે જાય છે તે બંનેને મેં બરાબર જાણ્યા છે અને (સન્માર્ગ કુમાર્ગનું મને બરાબર ધ્યાન છે) તેથી હું માર્ગ માર્ગમાં બરાબર ચાલી શકું છું નષ્ટ ભ્રષ્ટ થતો નથી

[૬૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું—તે માર્ગ કયા? એ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું—

[૬૩] સ્વકલ્પિત મતોમાં જે સ્વચ્છંદથી વર્તે છે તે પાખંડીઓ બધા ખોટા માર્ગમાં ભ્રમણ કરી ગોથા ખાય છે સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયેલા જિનેશ્વરોએ સત્યનો જે માર્ગ બતાવ્યો તે ઉત્તમ છે

[૬૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર ઉત્તમ છે મારો સંશય તમે છેદી નાખ્યો હવે એક બીજો પણ સંશય છે તેનું સમાધાન કરો

[૬૫] જળના મોટા પ્રવાહમાં તણાતા પ્રાણીઓને તે દુ ખમાંથી બચાવનાર કયું શરણ, કયું સ્થાન, કઈ ગતિ અને કયો આધારરૂપ દ્વીપ તમે માનો છો ?

[૬૬] તે જળના વેગમાં પણ એક વિસ્તીર્ણ મોટો દ્વીપ છે કે જ્યાં એ પાણીના મહાનવેગનું આવવું જવું થતું નથી

[૬૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું—તે દ્વીપ કયો? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું —

[૬૮] જરા અને મરણરૂપી વેગથી આ સંસારના પ્રાણીઓ તણાઈ ગયા છે તેનું શરણ, તેનું સ્થાન તેની ગતિ અને તેનો આધારરૂપ દ્વીપ જે કહો તે એમજ ધર્મ છે

[૬૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે મારો તે સંશય તમે છેદી નાખ્યો હવે બીજો સંશય પણ રજુ કરૂં છું તેનો પ્રત્યુત્તર મને કહો

[૭૦] એક મહા પ્રવાહવાળા સમુદ્રમાં એક નાવ ચારેતરફ ઘૂમી રહી છે હે ગૌતમ ! અને આપ તે ઉપર ચડેલા છો તો તમે પાર શી રીતે પામશો ?

[૭૧] જે છિદ્રવાળી નાવ છે તે પાર ન પહોંચાડતાં વચમાં ડૂબી જાય છે અને ડૂબાડે છે છિદ્રવિનાની હોય છે તેજ પાર ઉતારે છે

[૭૨] હે ગૌતમ ! તે નાવ આપ કોને કહો છો ? એ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે જવાબ આપ્યો

[૭૩] શરીર એજ નાવ છે આ સંસાર પોતેજ સમુદ્ર છે અને જીવ એજ નાવિક છે તે સંસાર સમુદ્રને શરીર દ્વારા મહર્ષિ પુરૂષોજ તરી જાય છે

નોંધ —શરીર એ નાવ છે તે કોઈ બાજુથી સેવય નહિ- તેવું માળજી રાખવી અને સંયમપૂર્વક નાવિકને પાર હંકારવો–એ મહર્ષિ પુરૂષોનું કર્તવ્ય છે

[૭૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે આ મારો સંશય છેદાઈ ગયો હવે મને બીજો સંશય થયો છે તેનો મને ઉત્તર આપો

[૭૫] આ સમગ્ર લોકમાં પ્રવર્તતા ઘોર અંધકારમાં બહુ પ્રાણીઓ રૂંધાઈ ગયા છે તે બધા પ્રાણીઓને પ્રકાશ કોણ આપશે ?

[૭૬] આ લોકમાં પ્રકાશ કરનાર જે ભાનુ ઉગેલો છે તે સકળ લોકમાં સકળ જીવોને પ્રકાશ આપશે

[૭૭] વળી હે ગૌતમ! તે સૂર્ય આપ કોને કહો છો? આ પ્રમાણે બોલતા કેશી મુનિને ગૌતમે કહ્યું

[૭૮] સંસારના સમગ્ર અંધકારને વિખેરી પોતાની અનંત જ્યોતિથી પ્રકાશતો સર્વજ્ઞરૂપી તે સૂર્યજ આ આખા લોકના પ્રાણીઓને પ્રકાશ આપશે

નોંધ—જે પ્રબળ આત્માનો સર્વ અંધકાર દૂર થયો હોય, જે સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયા હોય તેજ પોતાના અનુભવનો માર્ગ જગતને બતાવી સર્વ દુઃખથી મુકાવી શકે

[૭૯] હે ગૌતમ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે મારા સંશય નષ્ટ થયો મને એક બીજો પણ સંશય થયો છે તેનો ઉત્તર મને કહો

[૮૦] હે મુને! સંસારના જીવો શારીરિક અને માનસિક દુઃખથી પીડાઈ રહ્યા છે તેને માટે કલ્યાણકારી નિર્ભય, ઉપદ્રવ અને પીડા રહિત કયું સ્થાન? તે આપના જાણવામાં છે?

[૮૧] હું તો માનું છું કે જ્યાં જવું બહુ દુર્લભ છે એવું લોકના અગ્રભાગ પર એક એવું સુંદર અને નિશ્ચલ સ્થાન છે કે જ્યાં આગળ જરા, મૃત્યુ, વ્યાધિ કે વેદના, તેમાંનું કશુંજ નથી

[૮૨] પણ તે સ્થાન કયું છે તે તમે જાણો છો? એ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું

[૮૩] જરા–મરણની પીડાથી રહિત અને પરમ કલ્યાણકારી લોકના અગ્રભાગ પર આવેલું તે સ્થાન સિદ્ધિસ્થાન કે નિર્વાણસ્થાન કહેવાય છે અને ત્યાં મહર્ષિઓજ જઈ શકે છે

[૮૪] હે મુને! તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગમાં દુઃખથી પહોંચી શકાય તેવું, નિશ્ચલ અને પરમસુખદસ્થાન છે સંસારરૂપી

સમુદ્રનો અંત કરનાર શક્તિશાળી પુરુષો ત્યાં પહોંચી શકે છે ત્યાં પહોંચ્યા પછી ક્લેશ, શોક કે દુઃખ એવું કશું હોતું નથી અને ત્યાં ગયા પછી પુનરાગતિ થતી નથી

[૮૫] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે તમે મારા બધાય ઊઠાયેલા બહુ સુંદર સમાધાન કર્યું હે મહાયાતીન્ ! હે સર્વ સિદ્ધાંતના પારગામી ગૌતમ ! તમને નમસ્કાર હો !

[૮૬] પ્રબળ પુરુષાર્થી કેશીમુનીશ્વર આ પ્રમાણે (શિષ્યોના) સંશયનું સમાધાન થયા પછી મહા યશસ્વી ગૌતમ મુનિરાજને શિરસા નમસ્કાર કરીને—

[૮૭] તે સ્થાને (ભગવાન મહાવીરના) પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મને ભાવપૂર્વક સ્વીકારે છે અને તે સુખ માર્ગમાં ગમન કરે છે કે જે માર્ગની પ્રથમ અને અંતિમ તીર્થંકરે પ્રરૂપણા કરી હતી

[૮૮] પછી પણ જ્યાંસુધી શ્રાવસ્તીમાં રહ્યા ત્યાંસુધી આ પ્રમાણે કેશી અને ગૌતમનો સમાગમ નિત્ય થતો રહ્યો અને શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ કરેલો શિક્ષાવ્રતોનો નિશ્ચય જ્ઞાન અને ચારિત્ર બન્નેને અંગમાં વૃદ્ધિ કરનાર નીવડ્યો

નોંધ—કેશી અને ગૌતમ બન્ને ગણના શિષ્યોને તે શાસ્ત્રાર્થ અને તે સમાગમ બહુ લાભદાયક થયો કારણ કે શાસ્ત્રાર્થ કરવામાં તે બન્નેની ઉદાર દૃષ્ટિ હતી એકેને કદાગ્રહ હતો અને તેથી જ શાસ્ત્રાર્થ પણ સત્યસાધક બન્યો. કદાગ્રહ હોત તો શાસ્ત્રને બદલે અનર્થ પણ થવાનો સંભવ હતો પરંતુ સાચા જ્ઞાની પુરુષો કદાગ્રહથી પર હોય છે અને સત્ય વસ્તુને સંવાદો સ્વીકાર્યા વિના રહી શકતા નથી

[૮૯] આખી પરિષદ આથી સંતુષ્ટ બની ગઈ બધાને સત્યમાર્ગની ઝાંખી થઈ શ્રોતાઓ પણ સાચા માર્ગને પામ્યા અને તે બન્ને મહેશ્વરોની મંગળસ્તુતિ કરી ભગવાન પ્રસન્ન

અને ભગવાન ગૌતમ સદા પ્રસન્ન રહો તેમ કહેતા સર્વ દેવો, દાનવો અને મનુષ્યો સ્વસ્થાને ગયા

નોધ —સમયધર્મ એટલે આ કાળે આ સમયે આ સ્થિતિમા શાસનની ઉન્નતિ શી રીતે થાય ? તેની હૃદયસ્પર્શી વિચારણાપૂર્વક ઉન્નતિ કરવી એ અબાધિત સત્ય છે તે પલટી શકેજ નહિ પણ શાથી કરવી તે સાધનો સમયધર્મના હાથમા છે તેના પરિવર્તન સભવિત છે

સમયધર્મની હાજત સૌ કોઇને માટે છે સમાજ સમયધર્મથી સકળાએલો છે શ્રમણવર્ગ અને શ્રાવકસમૂહ એ બધા સમાજના અગો છે, કોઈ પણ અગ તે તરફ ઉપેક્ષા ન રાખતાં શાસ્ત્રમા કહેલા અબાધિત સત્યને ઓળખી સગીન પુરુષાર્થ કરે અને સુવ્યવસ્થિત રહી જૈનસાસનની ઉન્નતિ કરે તેજ અભીષ્ટ છે

એમ કહું છુ

એ પ્રમાણે કેશિગૌતમીય નામનું ત્રેવીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

સમિતિઓ

૨૪

સંયમ, ત્યાગ અને તપ, આ ત્રણે મુક્તિના ક્રિયાત્મક સાધનો છે ભવબંધનોથી મુક્ત કરવા માટે તેજ સમર્થ છે મુક્તિએ પહોંચવાના આપણે સૌ કોઈ ઉમેદવાર છીએ સૌ કોઇને મોક્ષમાર્ગમાં જવાનો સમાન હક છે માત્ર ત્યાં જવાની તૈયારી હોવી જોઇએ

આ અધ્યયનમાં મુનિવરોની સંયમજીવનને પોષનારી

(૨) ભાષા -વિચારથી ગળીને સત્ય નિર્દોષ અને ઉપયોગી વચન બોલવુ (૩) એષણા -નિર્દોષ તથા પરિમિત ભિક્ષા તથા અલ્પ વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ લેવા (૪) આદાનસ-નિક્ષેપણ -વસ્ત્ર પાત્રાદિ ઉપકરણ (સયમી જીવનને ઉપયોગી સાધનો) વ્યવસ્થિત લેવા મૂકવા (૫) મળ, મૂત્ર શ્લેષ્મ કે એવી કોઈપણ ત્યાજ્ય વસ્તુ કોઈને દુ ખરૂપ ન થાય તેવુ સ્થાન જોઈ ઉપયોગપૂર્વક નાખવી

(૧) મનોગુપ્તિ—દુષ્ટ ચિતનમા પ્રવર્તતા મનને રોકી લેવાના પ્રયોગ (૨) વચનગુપ્તિ -વચનનો અશુભ વ્યાપાર ન કરવો (૩) કાય-ગુપ્તિ -ખોટે રસ્તે જતા શરીરને રોકી લેવ ની ક્રિયા

[૩] જે આ આઠ પ્રવચન માતાઓ સક્ષેપથી ફરમાવી તેમા જિનેશ્વરદેવ કથિત બાર અગોનો સમાવેશ થઇ જાય છે (બધાય પ્રવચનો આ માતાઓમા અતર્ભૂતજ થઇ જાય છે)

નોધ—બારે અગો (અગભૂત શાસ્ત્રો) ના પ્રવચનો ઉચ્ચ વર્તનના સૂચક છે અને આ આઠ વસ્તુઓ બરાબર ક્રિયામા આવે તો તે ઉચ્ચ વર્તન સાધ્ય થયુ ગણાય સાધ્ય હાથ લાગે એટલે સાધન તેમા સમાઈ ગયુ કે સરળ થયુ ગણાય જે જ્ઞાન ક્રિયામા પરિણમે તે જ્ઞાન સફળ

ઈર્યા સમિતિ વગેરેની સ્પષ્ટતા

[૪] (૧) આલબન, (૨) કાળ, (૩) માર્ગ અને (૪) ઉપયોગ એ ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ થયેલી ઇર્યા સમિતિમા સયમીએ ગમન કરવુ

[૫] જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ સાધનો ઇર્યા સમિતિના અવલબન છે દિવસ એ ઈર્યાનો કાળ છે (રાત્રિએ ઈર્યા શુદ્ધ ન હોવાથી સયમીને પોતાના સ્થાનથી બહાર નીકળવાની મનાઈ છે) આડા અવળે માર્ગે ન જતા સીધા માર્ગે જવુ

સમિતિઓ

૨૪

સંયમ, ત્યાગ અને તપ, આ ત્રણે મુક્તિના ક્રિયાત્મક સાધનો છે ભવબંધનોથી મુક્ત કરવા માટે તેજ સમર્થ છે મુક્તિએ પહોંચવાના આપણે સૌ કોઈ ઉમેદવાર છીએ સૌ કોઇને મોક્ષમાર્ગમા જવાનો સમાન હક છે માત્ર ત્યા જવાની તૈયારી હોવી જોઇએ

આ અધ્યયનમા મુનિવરોની સંયમજીવનને પોષનારી માતાઓનુ વર્ણન છે છતા તેનુ અવલંબન તો સૌ કોઈ મુમુક્ષુઓને એક સરખુ જ ઉપકારી છે પોતાનુ સ્થાન, યોગ્યતા અને સમય જોઈ વિવેકપૂર્વક તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] જિનેશ્વર દેવોએ જે પાચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ વર્ણવેલી છે તે આઠ પ્રવચન માતાઓ કહેવાય છે

નોંધ —જેમ માતા પુત્ર પર વાત્સલ્ય ધરાવે છે, તેની કલ્યાણકારિણી છે તેમ આ આઠ વસ્તુ સાધુજીવનની કલ્યાણકારી હોવાથી જિનેશ્વરોએ તમને શ્રમણની માતાઓ તરીકે કહેલી છે

[૨] ઇર્યા, ભાષા, એષણા, આદાનભંડનિક્ષેપણ અને ઉચ્ચારાદિ પ્રતિષ્ઠાપન આ પ્રમાણે પાચ સમિતિઓ, તેમજ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિઓ કહેવાય

નોંધ —(૧) ઇર્યા—માર્ગમા બરાબર ઉપયોગપૂર્વક જોઇને ચાલવુ.

(૨) ભાષા –વિચારથી ગળીને સત્ય નિર્દોષ અને ઉપયોગી વચન બોલવુ (૩) એષણા –નિર્દોષ તથા પરિમિત ભિક્ષા તથા અલ્પ વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ લેવા (૪) આદાનભંડનિક્ષેપણ –વસ્ત્ર પાત્રાદિ ઉપકરણ (સયમી જીવનને ઉપયોગી સાધનો) વ્યવસ્થિત લેવા મૂકવા (૫) મળ, મૂત્ર શ્લેષ્મ કે એવી કોઈપણ ત્યાજ્ય વસ્તુ કોઈને દુ ખરૂપ ન થાય તેવુ સ્થાન જોઈ ઉપયોગપૂર્વક નાખવી

(૧) મનોગુપ્તિ—દુષ્ટ ચિંતનમા પ્રવર્તતા મનને રોકી લેવાના પ્રયોગ (૨) વચનગુપ્તિ –વચનનો અશુભ વ્યાપાર ન કરવો (૩) કાય ગુપ્તિ –ખોટે રસ્તે જતા શરીરને રોકી લેવાની ક્રિયા

[૩] જે આ આઠ પ્રવચન માતાઓ સક્ષેપથી ફરમાવી તેમા જિનેશ્વરદેવ કથિત બાર અગોનો સમાવેશ થઈ જાય છે (બધાય પ્રવચનો આ માતાઓમા અતર્ભૂતજ થઈ જાય છે)

નોધ —બાર અગો (અગભૂત શાસ્ત્રો)ના પ્રવચનો ઉચ્ચ વર્તનના સૂચક છે અને આ આઠ વસ્તુઓ બરાબર ક્રિયામા આવે તો તે ઉચ્ચ વર્તન સાધ્ય થયુ ગણાય સાધ્ય હાથ લાગે એટલે સાધન તેમા સમાઈ ગયુ કે સફળ થયુ ગણાય જે જ્ઞાન ક્રિયામા પરિણમે તે જ્ઞાન સફળ

ઈર્યા સમિતિ વગેરેની સ્પષ્ટતા

[૪] (૧) આલબન, (૨) કાળ, (૩) માર્ગ અને (૪) ઉપયોગ એ ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ થયેલી ઈર્યા સમિતિમા સયમીએ ગમન કરવુ

[૫] જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ સાધનો ઈર્યા સમિતિના આલબન છે દિવસ એ ઈર્યાનો કાળ છે (રાત્રિએ ઈર્યા શુદ્ધ ન હોવાથી સયમીને પોતાના સ્થાનથી બહાર નીકળવાની મનાઈ છે) આડા અવળે માર્ગે ન જતા સીધા માર્ગે જવુ

એ ઇર્યા સમિતિનો માર્ગ છે (ઉન્માર્ગે જવામા સયમની વિરાધના થવાનો સભવ છે)

[૬] ઇર્યા સમિતિનુ ચોથુ કારણ (ચોથા ભેદ) ઉપયોગ છે તે ઉપયોગના પણ ચાર ભેદ છે તે આગળ વિસ્તારથી કહીશ તમે મને સાભળો

[૭] દૃષ્ટિથી ઉપયોગપૂર્વક જોવુ તે દ્રવ્ય ઉપયોગ, માર્ગ ચાલતા ચાર હાથ પ્રમાણ સુધીજ દૂર જોવુ એ ક્ષેત્ર ઉપયોગ, દિવસ હોય ત્યા સુધીજ ચાલવુ તે કાળ ઉપયોગ અને ચાલવામા બરોબર ઉપયોગ (જ્ઞાન વ્યાપાર) રાખવો તે ભાવ ઉપયોગ કહેવાય છે

નોધ —ચાલવામા કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ પણ પગથી ન કચરાઈ જાય કે બીજુ કઇ નુકશાન ન થાય તે માટે બહુ સભાળપૂર્વક ચાલવાનુ હોય છે આ ઇર્યા સમિતિ અહિંસાધર્મની ખૂબ ઝીણવટ સિદ્ધ કરે છે

[૮] ચાલતી વખતે પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયને તથા પાચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયોને છોડી માત્ર ચાલવાની ક્રિયાનેજ મુખ્ય ગણી ચાલવામાજ ઉપયોગ રાખી ગમન કરવુ

નોધ—શબ્દ, રૂપ ગધ કે કોઈપણ ઇંદ્રિયોના વિષયમા મન ગયુ એટલે ચાલવામા તેટલો ઉપયોગ ચૂકી જવાય માટે તેમ ન કરવુ તેમ ચાલતા ચાલતા સ્વાધ્યાય (ચિંતન) પણ ન કરવો યદ્યપિ તે ઉત્તમ ક્રિયા છે તથાપિ તેમ કરવામા મનનો વ્યાપાર ક્રિયામા રોકાય તો ચાલવાનો ઉપયોગ ચૂકાય આ સૂચવી તે પ્રતિપાદન કર્યુ છે કે તમો જે વખતે જે કામ કરતા હો તે વખતે તેમાજ લીન રહો જૈનદર્શન કહે છે કે ઉપયોગ એજ ધર્મ અને પ્રમાદ એજ પાપ (ઉપયોગ એટલે સાવધાનતા)

[૯] ક્રોધ માન માયા લોભ, હાસ્ય, ભય, નિદ્રા તથા અનુપયોગી કથા—

[૧૦] એ આઠે દોષોને બુદ્ધિમાન સાધકે છોડી દેવા અને તે સિવાયની નિર્દોષ, પરિમિત અને ઉપયોગીજ ભાષા બોલવી (તે ભાષા-સમિતિ કહેવાય છે)

[૧૧] આહાર, અધિકરણ (વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે સાથે રાખવાની વસ્તુઓ) અને શય્યા (સ્થાનક પાટ, પાટલા) એ ત્રણે વસ્તુઓને શોધવામા, સ્વીકારવામા અને ભોગવવા (વાપરવા)મા સંયમધર્મને સભાળી ઉપયોગ રાખવો તે એષણા સમિતિ છે

[૧૨] પહેલી પ્રથમ ગવેષણા એટલે ઉદ્ગમન અને ઉત્પાદન (ભિક્ષા મેળવવા)મા તથા બીજી ગ્રહણૈષણામા તેમજ ત્રીજી ભોગવવાની એષણામા લાગતા દોષોથી સયમીએ ઉપયોગપૂર્વક વિરમી જવુ

નોધ — ઉદ્ગમનના સોળ દોષો દાતાર ગૃહસ્થને લાગતા છે તેણે તેવા દોષોથી રહિત દાન કરવુ ઉત્પાદનના સોળ દોષો માત્ર સાધુના છે ભિક્ષુએ તેવા દોષથી રહિત ભિક્ષા મેળવવી અને દસ દોષો ગ્રહણૈષણાના છે, તે ગૃહસ્થ અને ભિક્ષુ બન્નેને લાગે છે માટે તે દોષોથી રહિત થઈ ભિક્ષા લેવી ઉપરાંત ચાર દોષો ભિક્ષા ભોગવવાના છે તે દોષોને છોડી ભિક્ષુએ ભોજન કરવુ

[૧૩] ઔધિક અને ઔપગ્રહિક બન્ને પ્રકારના ઉપકરણો પાત્ર વગેરે સયમી જીવનના ઉપયોગી સાધનો લેતા મૂકતા ભિક્ષુએ આ વિધિનો ઉપયોગ કરવો

નોધ — ઔધિક એટલે જે વસ્તુ ભોગવ્યા પછી લીધા પછી પાછી આપવાની હોય તેવી વસ્તુ જેવી કે ઉપાશ્રયનુ સ્થાન પાટ, પાટલા ઈત્યાદિ તથા ઔપગ્રહિક એટલે શાસ્ત્રોક્ત લીધા પછી પાછી આપવાની ન હોય તેવી વસ્તુ જેમ કે વસ્ત્ર, પાત્ર ઈત્યાદિ સયમીના ઉપકરણો

[૧૪] આંખેથી બરાબર તે વસ્તુઓને જુએ, પછી પુજે, ત્યારબાદજ તેને લે, મૂકે અને વાપરે

નોધ — નાનો ગોચ્છો કે જે સયમીનુ પુજવાનુ ઉપકરણ ગણાય છે તેનાથી સૂક્ષ્મ જીવો પણ ન હણાય તેવી રીતે પાત્રો વગેરે સાફ કરવાની ક્રિયાને પરિમાર્જન (પુજવુ) કહેવાય છે

(૨) અસત્ય વચનગુપ્તિ (૩) સત્યમૃષા (મિશ્ર) વચનગુપ્તિ અને (૪) અસત્ય અને અમૃષા (વ્યવહાર) વચનગુપ્તિ

[૨૩] સંરંભ, સમારંભ કે આરંભની ક્રિયા માટે જોડાતા વચનને ઉપયોગપૂર્વક સંયમીએ નિવૃત્ત કરી લેવું જોઈએ

[૨૪] હવે કાયગુપ્તિના ભેદો બતાવે છે (૧) ઉભા રહેવામા (૨) બેસવામા (૩) સૂવામા (૪) ખાડ વગેરે ઉલ્લંઘવામા અને (૫) પાંચે ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારમા—

[૨૫] સંરંભ સમારંભ કે આરંભની ક્રિયા થઈ જતી હોય તો ત્યા સંયમીએ કાયાને રોકી લેવી, તેને કાયગુપ્તિ કહેવાય છે

નોંધ—મન વચન અને કાયાનુ કેવળ આત્મલક્ષી પ્રવર્તન થાય અને બાહ્ય વ્યવહારમા પણ તેનુ સ્મરણ રહે તેમજ પાપ કાર્યોમાથી મન, વચન અને કાયા નિવર્તી જાય આવી સ્થિતિ થઈ જાય તેને મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયાગુપ્તિ કહેવાય છે

[૨૬] ઉપર કહેલી પાંચ સમિતિઓ ચારિત્ર (સંયમી જીવન) ની આગે થતી પ્રવૃત્તિમા ઉપયોગી છે અને ત્રણ ગુપ્તિ અશુભ વ્યાપારોથી સર્વથા નિવૃત્ત થવા માટે ઉપયોગી છે

[૨૭] આ પ્રમાણે આ આઠે પ્રવચનમાતાને સાચા હૃદયથી સમજીને તેની જે કોઈ ઉપાસના કરશે તે બુદ્ધિમાન સાધકમુનિ શીઘ્ર આ સંસારના બંધનથી મુક્ત થશે

નોંધ—આવતા પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવુ અને એકઠા થયેલા પાપોને પ્રજાળવાનો પ્રયત્ન કરવો એ બન્ને ક્રિયા—તેનુજ નામ સંયમ આવા સંયમને માટેજ ત્યાગીજીવન સરજાયેલુ છે અને તેજ દૃષ્ટિએ ત્યાગની ઉત્તમતા વખણાયેલી છે

આવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બુદ્ધિની સ્થિરતા સૌથી પહેલા

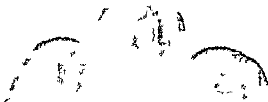
અપેમિત છે બુદ્ધિને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય એ સર્વોત્તમ સાધન છે જો કે તે બન્ને શક્તિઓ અંતઃકરણમાં છે પરંતુ તેને જાગ્રત કરવા માટે શાસ્ત્રો અને મહાપુરુષોના સંગની પણ આવશ્યકતા છે

જો પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવાય અને સંચિત પાપોને બાળવાની તાલાવેલી જાગે તો પછી બીજું શું જોઈએ ? એટલુંજ બસ છે, પછી તો આગળનો માર્ગ સહેજે સમજાઇ રહે છે

એમ કહું છું —

એ પ્રમાણે સમિતિઓ સંબંધીનું ચોવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

યજ્ઞીય

યજ્ઞ સબધી

૧૮

વેદોમા ઠેરઠેર યજ્ઞોના નિરૂપણ છે તેમ જૈન શાસ્ત્રોમા પણ છે

પરતુ સસારમા સાચા યજ્ઞને સમજનારા કોઇ વિરલજ હોય છે

બહારનો યજ્ઞ એ દ્રવ્ય યજ્ઞ છે અતરનો યજ્ઞ એ સાચો (ભાવ) યજ્ઞ છે બહારનો યજ્ઞ કદાચ હિંસક પણ હોય પરતુ આતરિક યજ્ઞમા હિંસાના વિષ નથી કેવળ અહિંસાના અમૃત છે

બહારના યજ્ઞથી થતી વિશુદ્ધિ ક્ષણિક અને ખડિત છે પણ આતરિક યજ્ઞની પવિત્રતા અખડ અને નિત્ય છે પરતુ સાચો યજ્ઞ કરવામા યાજકને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે

વિજયઘોષ અને જયઘોષ બને બ્રાહ્મણકુળમા જન્મ્યા હતા (કેટલાક ઇતિહાસકારો બનેને સગાભાઇ માને છે) બન્ને પર બ્રાહ્મણ સસ્કૃતિની અસર હતી પરતુ સસ્કૃતિ બે પ્રકારની હોય છે એક કુળગત અને બીજી આત્મગત કુળગત સસ્કૃતિની છાપ ઘણીવાર ભૂલાવો ખવડાવે છે વાસ્તવિક રહસ્ય સમજવા દેતી નથી જીવાત્માને સત્યથી વેગળો ધકેલવામા સહાયક નીવડે છે પરતુ જે જીવાત્માની આત્મગત સસ્કૃતિનુ બળ અધિક હોય છે તેજ આગળ વધે છે, તેજ સત્ય

પામે છે ત્યાં સંપ્રદાય, મત, વાદો અને દર્શનના ઝઘડા રહી શકતા નથી.

જયઘોષ વેદોના પારગામી હતા વેદમાન્ય યજ્ઞોનો તેમને નાદ લાગ્યો હતો પરંતુ તે યજ્ઞોથી મેળવેલી પવિત્રતા તેમને ક્ષણિક લાગી જે ફળ વેદ વર્ણવે છે તે સ્વર્ગ કે મુક્તિની તેમને આવા યજ્ઞમા અસ્વાભાવિકતા દેખાવા માંડી આત્મગત સંસ્કૃતિના બળે કુળગત સંસ્કૃતિના પડળ ઉખેડી નાખ્યા તરતજ તે વીર બ્રાહ્મણે સાચુ બ્રાહ્મણત્વ અંગીકાર કર્યું અને સાચા યજ્ઞમા સાચી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરી

વિજયઘોષ યજ્ઞવાડામા કુળપરંપરાગત યજ્ઞ કરી રહ્યા હતા એકદા જયઘોષ યાજક ત્યા આગળ આવી લાગ્યા પૂર્વના પ્રબળ ઋણાનુબંધોજ એ તેને ખેંચી ન ગયા હોય।

જયઘોષનો ત્યાગ, જયઘોષની તપશ્ચર્યા, જયઘોષની સાધુતા, જયઘોષનો પ્રભાવ અને જયઘોષની પવિત્રતા ઇત્યાદિ સદ્ગુણોએ અનેક બ્રાહ્મણોને આકર્ષ્યા અને યજ્ઞનો શુદ્ધ માર્ગ સમજાવ્યો

ભગવાન બોલ્યા –

[૧] પૂર્વે વણારસી નગરીમા બ્રાહ્મણકુળમા ઉત્પન્ન થયેલા છતા પાંચ મહાવ્રતરૂપ ભાવયજ્ઞના કરનાર એક મહાયશસ્વી જયઘોષ નામના મુનિ થઈ ગયા હતા

[૨] પાંચે ઇંદ્રિયોના સર્વ વિષયોમા નિગ્રહ કરનાર અને મોક્ષ માર્ગમાંજ ચાલનાર (મુમુક્ષુ) તે મહામુનિ ગામોગામ વિચરતા વિચરતા ફરી એકદા તેજ વણારસી (પોતાની જન્મભૂમિ) નગરીમા આવી પહોંચ્યા

[૩] અને તે વણારસીની બહાર મનોરમ નામના ઉદ્યાનમા નિર્દોષ સ્થાન, શય્યાદિ યાચી નિવાસ કર્યો

[૪] તે કાળમા તેજ વણારસી નગરીમા ચાર વેદનો જાણકાર વિજયઘોષ નામનો બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરી રહ્યો હતો

[૫] ઉપર્યુક્ત જયઘોષમુનિ મામખમણની મહાતપશ્ચર્યાને પારણે તે વિજયઘોષ બ્રાહ્મણના યજ્ઞવાડામાં (તેજ સ્થળે) ભિક્ષાર્થે આવીને ઉભા રહ્યા

[૬] મુનિશ્રીને ત્યાં આવતા જોઈને તે યાજક દૂરથીજ અટકાવે છે અને કહે છે કે હે ભિક્ષુ ! તને હું ભિક્ષા નહિ આપી શકું અહીં બીજે સ્થળેથી યાચના કરી લે

[૭] હે મુનિ ! જે બ્રાહ્મણો ધર્મશાસ્ત્રના તથા ચારવેદના પારગામી યજ્ઞાર્થી તથા જ્યોતિષશાસ્ત્ર સુદ્ધાં છ અંગને જાણનાર અને જે જિતેંદ્રિય હોય તેને

[૮] તથા પોતાના આત્માનો તથા પરના આત્માનો (આ સંસાર સમુદ્રમાંથી) ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ હોય તેનેજ પડ્રસ સંયુક્ત મનોવાંછિત આ ભોજન આપવાનું છે

[૯] ઉત્તમ અર્થની ગવેષણા કરનાર તે મહામુનિ આ પ્રમાણે ત્યાં નિષેધ કરાયા છતાં ન રાજી થયા કે ન નારાજ થયા

[૧૦] અન્ન પાણી વસ્ત્ર કે તેવા કોઈપણ સ્વાર્થને માટે નહિ પણ માત્ર વિજયઘોષની અજ્ઞાન મુક્તિને માટે તે મુનિએ આ વચન કહ્યાં

[૧૧] હે વિપ્ર ! વેદના મુખને યજ્ઞોના મુખને અને નક્ષત્રો તથા ધર્મોના મુખને તું જાણતો જ નથી

નોંધ—અહીં મુખનો અર્થ રહસ્ય સમજવો

[૧૨] જે પોતાના અને પરના આત્માનો (આ સંસારથી) ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છે તેને પણ તું જાણી શક્યો નથી જો જાણતો હો તો કહે

મહાતપસ્વી અને ઓજસ્વી મુનિના પ્રભાવશાળી પ્રશ્નોથી બ્રાહ્મણોની આખી સભા નિરુત્તર થઈ ગઈ

[૧૩] મુનિના પ્રશ્નનો જેહાપોહ કે ઉત્તર આપવાને માટે અસમર્થ

થયેલો બ્રાહ્મણ તથા ત્યાં રહેલી આખી સભા બે હાથ જોડી તે મહામુનિને પૂછવા લાગ્યા

[૧૪] આપજ વેદોનું, યજ્ઞોનું, નક્ષત્રોનું અને ધર્મોનું મુખ કહો

[૧૫] પોતાનો તથા પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા જે સમર્થ છે તે કોણ ? આ સઘળા અમને સંશયો છે. માટે (અમારાથી) પૂછાયેલા આપજ તેનો યથાર્થ રીતે જવાબ આપો

[૧૬] મુનિએ કહ્યું–વેદોનું મુખ અગ્નિહોત્ર છે (અર્થાત્ અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ જે વેદમાં મુખ્ય છે તેજ વેદ–મુખ છે) યજ્ઞોનું મુખ યજ્ઞાર્થી (સંયમરૂપી યજ્ઞના કરનાર સાધુ), નક્ષત્રોનું મુખ ચંદ્રમા છે અને ધર્મના પ્રરૂપક ભગવાન ઋષભદેવ વીતરાગ હોવાથી તેમણે બતાવેલો સત્ય ધર્મ એજ સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ છે

નોંધ—અગ્નિહોત્ર યજ્ઞમાં જીવરૂપ કુંડ તપરૂપ વેદિકા કર્મરૂપ ઈંધણ, ધ્યાનરૂપ અગ્નિ, શુભ યોગરૂપી ચાટવા શરીરરૂપી ઘોર (યાજક) અને શુદ્ધ ભાવનારૂપ આહુતિ આપવી એ શાસ્ત્રોમાં આવા યજ્ઞનું વિધાન હોય છે તે વેદ કહેવાય છે અને આવા યજ્ઞો કરે છે તેજ યાજકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે

[૧૭] જેમ ચંદ્ર આગળ ગ્રહ નક્ષત્ર તારાઓ વગેરે હાથ જોડી ઊભા રહે છે અને મનોહર રીતે સ્તુતિપૂર્વક વંદન કરે છે તેમ તે ઉત્તમ કાશ્યપને (ભગવાન ઋષભને) ઈંદ્રાદિ નમસ્કાર કરે છે

[૧૮] સત્ય જ્ઞાન અને બ્રાહ્મણની સાચી પ્રતિજ્ઞાને નહિ જાણનાર મૂઢ પુરુષો કેવળ યજ્ઞ યજ્ઞ કર્યા કરે છે, પણ યજ્ઞનું રહસ્ય જાણી શકતા નથી અને જે કેવળ વેદનું અધ્યયન અને શુષ્ક તપશ્ચર્યા કરતા હોય છે તે બધા બ્રાહ્મણ નથી પરંતુ રાખથી ઢંકાયેલા અગ્નિ જેવા છે

સાચા બ્રાહ્મણ કોણ ?

[૧૯] આ લોકમા જે શુદ્ધ અગ્નિની માફક પાપથી રહિત થઇ પુજાયેલો છે તેનેજ કુશળ પુરૂષો બ્રાહ્મણ માને છે અને તેથીજ અમે પણ તેને બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૦] જે સ્વજનાદિમા આસક્ત થતો નથી અને સયમી થઈ (કષ્ટથી) શોક કરતા નથી અને મહાપુરૂષોના વચનામૃતોમા આનદ પામે છે તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૧] જેમ શુદ્ધ થયેલુ સોનુ મેલરહિત હોય છે તેમ જે મળ અને પાપથી રહિત અને રાગ, દ્વેષ અને ભયથી પર હોય તે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૨] જે સદાચારી, તપસ્વી દમિતેન્દ્રિય અને તપશ્ચર્યાદ્વારા માસ અને લોહી શોષવી નાખ્યા હોય, કૃશ શરીરવાળો (દુર્બળ) અને કષાય જવાથી શાન્તિને પામેલો હોય છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૩] જે હાલતા ચાલતા જીવોને અને સ્થાવર (પૃથ્વી, પાણી અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ) જીવોને પણ મનથી, વચનથી કે કાયાથી હણતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૪] જે ક્રોધથી હાસ્યથી લોભથી કે ભયથી ખોટુ બોલતો નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૫] જે સચિત્ત (ચેતનવાળા જીવો પશુ ઇત્યાદિ) કે અચિત્ત (સુવર્ણ ઇત્યાદિ) થોડુ કે બહુ અણદીધેલુ કે અણહક્કનુ લેતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૬] જે દેવતા, મનુષ્ય કે તિર્યંચ સબધી મન, વચન, અને કાયાએ કરી મૈથુન સેવતો નથી—

[૨૭] જેમ કમળ પાણીમા ઉત્પન્ન થવા છતા પાણીથી લેપાતુ નથી, તેમ કામ ભોગોથી જે અલિપ્ત થાય તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૮] જે રસલોલુપી ન હોય, માત્ર ધર્મ નિમિત્તેજ ભિક્ષાર્થી હોય અને ગૃહસ્થોમા આસક્ત ન હોય તેવા અકિંચન ત્યાગીનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૨૯] જે પૂર્વસયોગ (માતા, પિતા, ભાઈ વગેરેના સયોગ જ્ઞાતિજનોના સગ અને બધુવર્ગને છોડીને પછીથી તેના રાગમા કે ભોગોમા જે આસક્ત થતો નથી તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૩૦] હે વિજયઘોષ ! જે વેદો પશુવધને નિરૂપનારા છે તે અને પાપ કર્મો કરી હોમાયેલી આહુતિઓ તે યજ્ઞ કરનાર દુરાચારીનેજ શરણભૂત થતા નથી કારણ કે કર્મો ફળ આપવામા બળવાન હોય છે

[૩૧] હે વિજયઘોષ ! મસ્તક મુડન કરવાથી સાધુ થવાતુ નથી ૐકારના ઉચ્ચારણથી બ્રાહ્મણ થવાતુ નથી, તેમ અરણ્યવાસથી મુનિ કે ભગવા વસ્ત્ર પહેરવાથી તાપસ થવાતુ નથી

[૩૨] સમભાવથી સાધુ થવાય છે બ્રહ્મચર્યપાલનથી બ્રાહ્મણ થવાય છે અને જ્ઞાન હોય તે મુનિ તથા તપસ્વી હોય તેજ તાપસ કહેવાય છે

[૩૩] વાસ્તવિક રીતે વર્ણવ્યવસ્થા જન્મગત નથી, પણ કર્મગત છે કર્મથીજ બ્રાહ્મણ થવાય છે કર્મથીજ ક્ષત્રિય થવાય છે, કર્મથીજ વૈશ્ય અને કર્મથીજ શૂદ્ર થવાય છે

[૩૪] આ વસ્તુઓને ભગવાને ખુલ્લી રીતે કહી બતાવી છે સ્નાતક (ઉચ્ચ બ્રાહ્મણ) પણ તેવાજ ગુણોથી થઈ શકે

બાજ બધા કર્મોથી મુક્ત હોય, અથવા મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કર તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ

[૩૫] ઉપ ના ગુણોથી યુક્ત જે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો હોય છ તેઓજ પોતાના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે સમર્થ છે

[૩૬] આ પ્રમાણે સંશયનુ સમાધાન થયા પછી તે વિજયઘોષ બ્રાહ્મણ તે પવિત્ર વચનોને હૃદયમા ઉતારીને પછી જયઘોષ મુનિને સંબોધીને—

[૩૭] સંતુષ્ટ થયેલા તે વિજયઘોષ હાથ જોડીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —હે ભગવન્ ! આપે યથાર્થ બ્રાહ્મણપણું મને સમજાવ્યુ

[૩૮] ખરેખર આપજ યજ્ઞના યાજક (કરનાર) છો આપજ વેદોના જાણ છો આપજ જ્યોતિષશાસ્ત્રાદિ અંગોના જાણનાર વિદ્વાન છો અને આપજ ધર્મોના પારગામી છો

[૩૯] આપ આપના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છો માટે હે ભિક્ષુત્તમ ! ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાની અમારા પ કૃપા કરો

[૪૦] હે દ્વિજ ! મને તારી ભિક્ષાથી કશું પ્રયોજન નથી જલદી સંયમમાર્ગની આરાધના કર જેથી જરા મૃત્યુ, રોગ એવા અનેક ભયોથી ઘેરાયેલા આ સંસાર સાગરમા પરિભ્રમણ ન કર.

[૪૧] ભોગોથી કર્મબંધન થાય છે આત્મા મલિન થાય છે ભોગરહિત આત્મા શુદ્ધ થઇ કર્મથી લેપાતો નથી ભોગી સંસારમા ભમે છે ભોગમુક્ત સંસારથી મુક્ત થાય છે

[૪૨] સૂકા અને લીલા એવા બે માટીના ગોળાઓ ભીંતમા ફેંકતા જે લીલો હોય છે તેજ ચોટે છે, સૂકો ચોંટતો નથી

[૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગમા આસક્ત, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પાપકર્મ કરી સંસારમા ચોટે છે જે વિરક્ત પુરુષો હોય છે તે સૂકા ગોળાની માફક સંસારમા ચોટતા નથી

[૪૪] આ પ્રમાણે જયઘોષ મુનિવર પાસે એમ ધર્મ સાંભળીને સંસારની આસક્તિથી રહિત થઈ પ્રવ્રજિત થયો

[૪૫] એ પ્રમાણે સંયમ તથા તપશ્ચર્યા દ્વારા પોતાના સકળ પૂર્વકર્મોનો ક્ષય કરી જયઘોષ અને વિજયઘોષ એ બન્ને ત્યાગીઓ સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધિને પામ્યા

નોંધ —જન્મથી સૌએ જીવો સમાન છે સમાન જીવી, સમાન લક્ષી અને સમાન પ્રયત્નશીલ છે જન્મથી સૌએ શૂદ્ર છે, સંસ્કારથીજ દ્વિજ બને છે સારાંશ, પતન કે વિકાસ એજ નીચ અને ઉચના સૂચક છે જન્મગત ઉચ્ચ નીચના ભેદો માની લેવા એ તો કેવળ ભ્રમ છે

જાતિથી કોઈ ચાંડાલ કોઈ બ્રાહ્મણ, કોઇ વૈશ્ય કે કોઈ ક્ષત્રિય નથી ઘણા જાતિના ચાંડાલ બ્રાહ્મણો જેવા હોય છે ઘણા જાતિના બ્રાહ્મણો ચાંડાલ જેવા હોય છે ઘણા જાતિના ક્ષત્રિય વૈશ્યો સમાન હોય છે ઘણા જાતિના વૈશ્ય ક્ષત્રિય સમાન હોય છે માટે કર્મથીજ બ્રાહ્મણ કર્મથીજ ક્ષત્રિય કર્મથીજ વૈશ્ય અને કર્મથીજ શૂદ્ર કહેવાય છે

ગુણોથીજ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય વૈશ્ય કે ચાંડાલ થવાય છે

બ્રહ્મચર્ય અહિંસા, ત્યાગ અને તાથ્યાદિ ગુણોના વિકાસમા બ્રાહ્મણત્વનો વિકાસ છે સાચુ બ્રાહ્મણત્વ સાધી બ્રહ્મ (આત્મસ્વરૂપ) ને કે આત્મજ્યોતિને પામવી એજ સૌનુ લક્ષ્ય છે જાતિપાતિના કલેશો છોડી બ્રાહ્મણત્વની આરાધના કરવી એ સૌને માટે આવશ્યક છે

એમ કહુ છુ

એ પ્રમાણે યજ્ઞ સંબંધીનુ પચીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

સમાચારી

૨૬

સમાચારી એટલે સમ્યક્ દિનચર્યા દેહ, ઇંદ્રિય અને મન, આ બધા સાધનો જે ઉદ્દેશથી મળ્યા છે, તે ઉદ્દેશને લક્ષ્યમા રાખી તે સાધનોનો સદુપયોગ કરી લેવો એજ ચર્યા

અહોરાત મનને ઉચિત પ્રસગમા જોડી દેવુ અને સતત એમને એક કાર્યમા પરાયણ રહેવુ તે સાધકની દિનચર્યા ગણાય

આમ કરવાથી પૂર્વ જીવનગત દુષ્ટ પ્રકૃતિઓને વેગ મળતો નથી અને નવીન પવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી જવાથી પૂર્વની દુષ્ટ વાસનાઓ નિર્બળ થઈ આખર ખરી પડે છે અને તેમ તેમ મોક્ષાર્થી સાધક પોતાના આત્મરસના ઘુટડા વધુ ને વધુ પીતો પીતો અમર બની જાય છે

અહીં ત્યાગી જીવનની સમાચારી વર્ણવેલી છે ત્યાગી જીવન નામા ય ગૃહસ્થ સાધક જીવન કરતા વધારે ઉચ્ચ, સુદર અને પવિત્ર હોય છે તેથી તેની દિનચર્યા પણ તેટલીજ શુદ્ધ અને કડક હોય તે સ્વાભાવિક છે

પોતાના આવશ્યક કાર્ય સિવાય પોતાનુ સ્થાન ન છોડવાની વૃત્તિ (સ્થાનસ્થિરતા), બ્રહ્મચર્ય અને ચિતનમા લીનતા, દોષોનુ નિવારણ, સેવા, નમ્રતા અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ આ બધા અગોનો સમાવેશ સમાચારીમા થાય છે

સમાચારી તો સંયમી જીવનની વ્યાપક ક્રિયા છે પ્રાણ અને જીવનનો જેટલો સહભાવ છે તેટલોજ સહભાવ સમાચારી અને સંયમી જીવનનો છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] હે શિષ્ય! સર્વ દુઃખથી છોડાવનારી સમાચારી (દસ પ્રકારની સાધુ સમાચારી) ને કહીશ કે જે સમાચારીને આચરીને નિર્ગ્રંથ સાધુઓ આ સંસાર સમુદ્રને તરી ગયા છે

[૨] પહેલી આવશ્યકી, બીજી નૈષિધિકી, ત્રીજી આપૃચ્છના અને ચોથી પ્રતિપૃચ્છના છે

[૩] અને પાંચમી છંદના, છઠ્ઠી ઈચ્છાકાર, સાતમી મિથ્યાકાર અને આઠમી તથેતિકાર છે

[૪] વળી નવમી અભ્યુત્થાન અને દશમી ઉપસંપદા આ પ્રમાણે દશ પ્રકારની સાધુ સમાચારી મહાપુરુષોએ કહી છે

[૫] (તે દશ પ્રકારની સમાચારીને વિસ્તારપૂર્વક કહે છે —) (૧) ગમન (ઉપાશ્રય, ગુરુકુળસ્થાનથી બહાર જવાને) વખતે આવશ્યકી સમાચારી આચરવી, અર્થાત આવશ્યક કાર્ય માટે બહાર જવું (૨) નૈષેધિકીક્રિયા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા પછી કરવી અર્થાત હવે હું બહારના કાર્યથી નિવર્તી ઉપાશ્રયમાં દાખલ થયો છું હવે બહાર જવાનો આવશ્યક કાર્ય સિવાય નિષેધ છે એમ માની વર્તવું (૩) આપૃચ્છના ક્રિયા એટલે કોઈપણ પોતાના કાર્ય કરવામાં ગુરુને કે વડીલ સાધક મુનિવરને પૂછીનેજ કરવું (૪) પ્રતિપૃચ્છના એટલે બીજાના કાર્ય માટે ફરીથી ગુરુને પૂછવું

નોંધ —પહેલી અને બીજી ક્રિયામાં કોઈપણ આવશ્યક ક્રિયા સિવાય ગુરુકુળવાસ છોડવો નહિ તેમ બતાવી સાધકની જવાબદારી સમજાવી છે

ત્રીજીમા નિરંતર સાધકનુ પરમ કર્તવ્ય છે તે અને ચોથીમા અન્ય મુનિઓની સેવા તથા વિચારોનો લહાવો બતાવ્યો છે

[૬] (૫) પદાર્થ નમૂહોમા છંદના–એટલે પોતાની સાથે રહેના બીજા ભિક્ષુઓને વસ્તુઓનુ નિમંત્રણ કરવુ જેમકે ભિક્ષાદિ લાવ્યા બાદ બીજા મુનિઓને આમંત્રણ કરે કે કૃપા કરી આપ પણ આમાથી કંઈ ગ્રહણ કરી મને લાભ આપો આના વર્તનને છંદના કહે છે (૬) ઈચ્છાકાર–એટલે પોતાની કે પરની ઇચ્છા પર જાણી લેવાની અનુકૂળ વર્તવુ (૭) મિથ્યાકાર–એટલે ગફલતથી થયેલી પોતાની ભૂલોનુ ખૂબ ચિંતન કરી તેનુ પ્રાયશ્ચિત કરી તેને મિથ્યા (નિષ્ફળ) બનાવવુ તે જાતની ક્રિયા (૮) પ્રતિશ્રુતેનથ્યેતિકાર એટલે કે ગુરુજન કે વડીલ ભિક્ષુઓની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી તેમનુ કહેવુ યથાર્થ છે, તેમ જાણી આદર કરવો તે જાતની ક્રિયા

નોંધ—પાચમીમા અકવપેદાપખ છોગી હૃદયની ઉદારતા, છઠ્ઠીમા સાથ વસતા ભિક્ષુકોનો પારસ્પરિક પ્રેમ સાતમીમા ગૃહમગ્રુરિનું પણ નિવારણ અને આઠમી સમાચારીમા આજ્ઞાની સ્વાધીનતા બતાવ્યા છે

[૭] (૯) ગુરુ પૂજનમા અભ્યુત્થાન–એટલે ઉઠવા બેસવામા કે બીજી બધી ક્રિયાઓમા ગુરુ ઇત્યાદિની અનન્યભાવે ભક્તિ બતાવવાની અને તેમના ગુણોની પૂજા કરવાની ક્રિયા (૧૦) અવસ્થાને ઉપસંપદા એટલે પોતાની સાથે રહેના આચાર્ય ઉપાધ્યાય કે અન્ય વિદ્યાગુરુઓ પાસે વિદ્યા મેળવવા માટે વિવેકપૂર્વક રહેવુ અને વિનમ્ર ભાવથી વર્તવુ તે ક્રિયા આ પ્રમાણે દશ સમાચારીઓ કહેવાય છે

[૮] (દશમી સમાચારીમા જે સ્થળે ભિક્ષુ રહ્યા હોય છે તે ગુરુકુળવાસમા તેણે રાત્રિ અને દિવસની ચર્યા કરવી તે વિસ્તારપૂર્વક બતાવે છે) દિવસના ચાર પ્રહર પૈકી સૂર્ય ઉગ્યા બા

પહેલા પ્રહરને ચોથે ભાગે (તેટલા કાળ સુધીમાં) વસ્ત્રપાત્રાદિ (સંયમીનાં ઉપકરણો)નું પ્રતિલેખન કરવું અને તે ક્રિયા કર્યા બાદ ગુરુને વંદન કરીને–

નોંધ:—દિવસના ચાર પ્રહર હોય છે તેથી જો ૩૨ ઘડીનો દિવસ હોય તો આઠ ઘડીનો પ્રહર ગણાય. તેનો ચોથો ભાગ બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) થાય. જૈન ભિક્ષુઓને હમેશાં વસ્ત્રપાત્રાદિ જે સંયમ નિર્વાહનાં ઉપયોગી સાધનો હોય તેનું દિવસમાં બે વાર પ્રતિલેખન (ઝીણી નજરે સંપૂર્ણ નિરીક્ષણ) કરવું જોઈએ.

[૯] બે હાથ જોડીને પૂછવું જોઈએ - હે પૂજ્ય! હવે હું શું કરું? વૈયાવૃત્ય (સેવા) કે સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ) એ બે પૈકી આપ કઈ વસ્તુમાં મારી યોજના કરવા ઇચ્છો છો? હે પૂજ્ય! મને આજ્ઞા કરો.

[૧૦] જો ગુરુ વૈયાવૃત્ય (ઉપયોગી જનતની સેવા)માં જોડાવાનું કહે તો અગ્લાન (ખેદ રહિત) પણે સેવા કરવી અને જો શાસ્ત્રોના સ્વાધ્યાયમાં યોજે તો મન દુ:ખથી છોડાવનાર અભ્યાસમાં શાંતિપૂર્વક લીન થવું.

નોંધ:—(૧) વાચના (શિક્ષણ લેવું) (૨) પૃચ્છના (પ્રશ્ન પૂછી સમાધાન કરવું), (૩) પરિવર્તના (શીખેલાનું પુનરાવર્તન કરવું), (૪) અનુપ્રેક્ષા (ચિંતન) અને (૫) ધર્મકથા આ પાંચે સ્વાધ્યાયના ભેદો છે.

[૧૧] વિચક્ષણ મુનિવર આખા દિવસના ચાર ભાગો પાડવા અને એ ચાર વિભાગોમાં ઉત્તર ગુણ (કર્તવ્ય કર્મ)ની ખીલવટ (વૃદ્ધિ) કરવી.

[૧૨] (ચાર પ્રહરના સામાન્ય કર્તવ્યો કહે છે–) પહેલે પ્રહર સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ), બીજે પ્રહર ધ્યાન, ત્રીજે પ્રહરે ભિક્ષાચરી અને વળી ચોથે પ્રહર સ્વાધ્યાયાદિ કરે.

નોંધ—પહેલા અને દેશના પ્રહરમાં પ્રતિલેખન અને શારીરિક હાજત નિવારવાની ક્રિયા પણ આદિ શબ્દથી સમજી લેવી

[૧૩] આષાઢ માસમા બે પગલે, પોષ માસમા ચાર પગલે અને ચૈત્ર તથા આસો માસમા ત્રણ પગલે પોરસી થાય

નોંધ—પોરસી એટલે પ્રહર, સૂર્યના છાયા પરથી કાળનુ પ્રમાણ મળે તે માટે આ વિધાન કરેલુ છે

[૧૪] ઉપર કહ્યા તે સિવાય બીજા આઠ મહિનાને વિષે પ્રત્યેક સાત અહોરાત્રએ (સાત દિવસે) એકેક અગુલ અને પખવાડીએ બબ્બે અગુલ અને મહિને ચાર ચાર અગુલ છાયા પોરસીમા વધે ઘટે છે

નોંધ—શ્રાવણ વદી ૧ થી પોષ સુદી ૧૫ સુધી છાયા વધે અને મહા વદી ૧ થી તે અષાઢ સુદી ૧૫ સુધી છાયા ઘટે

જે માસમા તિથિ ઘટે છે તે કહે છે—

[૧૫] અષાઢ, ભાદરવો કાર્તિક, પોષ ફાગણ અને વૈશાખ એ બધાના કૃષ્ણ પક્ષમા એકેક તિથિ ઘટે છે

નોંધ—ઉપરના છએ માસ ૨૯ દિવસના હોય છે તે સિવાયના બાકી માસ ૩૦ દિવસના હોય છે એ હિસાબે ચદ્ર વર્ષ ૩૫૪ દિવસનુ ગણાય

[૧૬] (પોણી પોરસીના પગની છાયાનુ માપ કહે છે—) જે અષાઢ અને શ્રાવણ આ ત્રણ મહિનામા જે પોરસી માટે પગના છાયાનુ માપ કહ્યુ છે તે પગના ઉપર છ આગળ વધારી દેવાથી તે મહિનાની પોણી પોરસી થાય, અને ભાદરવો, આસો અને કાર્તિક એ ત્રણ મહિનામા ઉપર જે માપ કહેલ છે તેમા આઠ આગળ વધારવાથી પોણી પોરસી

થાય અને માગશર, પોષ અને મહા આ ત્રણ મહિનામા કહેલ માપથી ૮થી આગળ વધારવાથી પોણી પોરસીનુ માપ થાય ફાગણ, ચૈત્ર અને વૈશાખ, આ ત્રણ મહિનામા જે માપ કહેલ છે તેનાથી ૮ આગળ છાયા વધારવાથી પોણી પોરસી થાય આ વખતે વસ્ત્ર, પાત્રાદિનુ પ્રતિલેખન કરવુ

[૧૭] વિચક્ષણ સાધુ રાત્રિના પણ ચાર ભાગ કરે અને રાત્રિના ચાર ભાગને વિષે પ્રત્યેક પોરસીને યોગ્ય કર્તવ્ય પ્રમાણે ગુણોની વૃદ્ધિ કરે

[૧૮] રાત્રિમા પહેલે પ્રહરે સ્વાધ્યાય, બીજે પ્રહરે ધ્યાન, ત્રીજા પ્રહરે નિદ્રા અને ચોથા પ્રહરે પાછો સ્વાધ્યાય કરવો

[૧૯] (રાત્રિની પોરસીનુ માપ કઈ રીતે કાઢવુ તે કહે છે –) જે કાળને વિષે જે જે નક્ષત્રો આખી રાત્રિ પૂર્ણ કરતા હોય તે નક્ષત્ર આકાશના ચોથે ભાગે પહોંચે ત્યારે રાત્રિનો પહેલો પ્રહર પૂરો થયો જાણી સ્વાધ્યાયથી વિરમવુ

[૨૦] અને તેજ નક્ષત્ર, આકાશનો ચોથો ભાગ બાકી રહે તેટલે સુધી આવે અર્થાત કે ચોથી પોરસીમા આવે ત્યારે સ્વાધ્યાય શરૂ કરવો અને તે પોરસીના ચોથે ભાગે (બે ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે) કાળ જોઈ મુનિએ પ્રતિક્રમણ કરવુ

[૨૧] (હવે દિવસનું વિસ્તાર પૂર્વક કર્તવ્ય કહે છે –) પહેલા પ્રહરને ચોથે ભાગે (સૂર્યોદયથી બે ઘડી સુધી) વસ્ત્રપાત્રનું પ્રતિલેખન કરવુ અને પછી ગુરુને વદન કરીને સર્વ દુ ખથી મૂકાવનાર એવો સ્વાધ્યાય કરવો

[૨૨] પછી દિવસના છેલ્લા પ્રહરના ચોથે ભાગે ગુરુને વદન કરીને સ્વાધ્યાય કાળનો અતિક્રમ (ઉલ્લઘન) કર્યા સિવાય વસ્ત્રપાત્રાદિનું પ્રતિલેખન કરવુ

[૨૩] પહેલા મુખપત્તિકાનુ પ્રતિલેખન કરી પછી ગુચ્છકનુ પ્રતિલેખન કરે પછી ગુચ્છાને હાથમા લઇને અનિ વસ્ત્રોનુ પ્રતિલેખન કરે

[૨૪] (વસ્ત્ર પ્રતિલેખનની વિધિ કહે છે–) (૧) વસ્ત્ર જમીનથી ઊંચુ રાખવુ (૨) મજબુત પકડવુ (૩) ઉતાવળુ પ્રતિલેખન ન કરવુ (૪) આદિથી માડીને અંત સુધી સમ્યક વસ્ત્રને જોવુ (આ માત્ર દ્રષ્ટિની પ્રતિલેખના થઇ) (૫) વસ્ત્રોને થોડુ ખંખેરવુ (૬) ખખેરવા છતા જીવ ઉતરે તો પુંજણીથી તેને પુંજવુ

[૨૫] (૭) પ્રતિલેખન કરતી વખતે વસ્ત્ર કે શરીરને નચાવવા નહિ અને (૮) વાળવુ પણ નહિ (૯) થોડો ભાગ પણ પ્રતિલેખન કર્યા વગરનો ન રાખવો (૧૦) વસ્ત્રોને ઊંચુ નીચુ કે ભીત પર અફળાવવા નહિ (૧૧) ઝાટકવા નહિ (૧૨) વસ્ત્રાદિકને વિષે જીવ દેખાય તો તેને જતનાપૂર્વક હથેળી પર ઉતારી તેનુ રક્ષણ કરવુ

નોધ —કેટલાક નવ ગાથાનો અર્થ પખોડા કરતા નવ વાર જેવુ એવો પણ કરે છે

[૨૬] (હવે છ પ્રકારની અપ્રશસ્ત પ્રતિલેખના કહે છે–) (૧) આરભટા (પ્રતિલેખના વિપરીત રીતે કરવી) (૨) સમ્મર્દા (વસ્ત્રોને ચોળવુ કે મસળવુ) (૩) મૌસલી (ઊંચી નીચી કે આડી ધરતીએ વસ્ત્રને લગાડવુ) (૪) પ્રસ્ફોટના (પ્રતિલેખન કરતા વારવાર ઝાટકવુ) (૫) વિક્ષિપ્તા (પ્રતિલેખન કર્યા વિના આઘાપાછા સરકાવી દેવા) (૬) વેદિકા (ઘૂટણ હાથમા રાખવા જવુ)

[૨૭] (તે સિવાય બીજી સાત અપ્રશસ્ત પ્રતિલેખનાઓ કહે છે–)

(૧) પ્રશિથિલ (વસ્ત્રો મજબુત ન પકડવું), (૨) પ્રલંબ (વસ્ત્ર લાંબુ રાખી પડિલેહણા કરવી) (૩) લોલ (ધરતી સાથે વસ્ત્રને રગદોળવું), (૪) એકામર્શ (એકી વખત આખું વસ્ત્ર એક દૃષ્ટિમાં જોઈ લેવું) (૫) અનેક રૂપ ધૂના (પ્રતિલેખન કરતાં શરીર તથા વસ્ત્રો હલાવવું) (૬) પ્રમાદપૂર્વક પ્રતિલેખન કરવું, (૭) પ્રતિલેખન કરતાં શંકા ઉપજે તો આંગળીઓથી ગણતાં ઉપયોગ ચૂકી જવો તે આમ તેર પ્રકારની અપ્રશસ્ત પ્રતિલેખના કહી છે

[૨૮] વધારે ઓછી કે વિપરીત પ્રતિલેખના ન કરવી તેજ ૧ (પ્રકાર) પ્રશસ્ત છે અને બીજા બધા પ્રકારો અપ્રશસ્ત સમજવા

નોંધ—પ્રતિલેખનના આઠ ભેદ છે તે પૈકી ઉપર કહેલો પહેલોજ ભેદ આચરવો બાકીના છોડી દેવા

[૨૯] પ્રતિલેખના કરતાં કરતાં જો (૧) પરસ્પર વાતચીત કરે (૨) કોઈ દેશની કથા કરે, (૩) કોઈને પ્રત્યાખ્યાન આપે, (૪) કોઈને વાચના આપે કે (૫) પાઠ પૂછે તો—

[૩૦] પ્રતિલેખનામાં પ્રમાદ કરતો તે ભિક્ષુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ કે હાલતા ચાલતા જીવોનો વિરોધક બને છે

[૩૧] અને જો પ્રતિલેખનમાં બરાબર ઉપયોગ રાખે તો તે ભિક્ષુ પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ કે હાલતા ચાલતા જીવોનો રક્ષક બની શકે છે

નોંધ—જો કે વસ્ત્રપાત્રાદિના પ્રતિલેખનમાં પ્રમાદ કરવાથી માત્ર હાલતા ચાલતા જીવોનો કે વાયુકાયના જીવોનો ઘાત સંભવે છે પરંતુ પ્રમાદ એ વસ્તુજ એવી છે કે તે જીવનમાં વ્યાપક થઈ ભિક્ષુકના ઉદ્દેશને ભૂલાવી છકાયની રક્ષામાં હાનિ ઉત્પન્ન કરે છે

[૩૨] ત્રીજી પોરસીમા નીચેના ૭ પૈકી કોઇ પણ એક કારણ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આહારપાણીની ગવેષણા કરવી

નોધ —બીજે પ્રહરે ભિક્ષાચરી માટે જવાનું વિધાન કાળ અને ક્ષેત્ર જોઈને કહેવાયતુ છે તેનો આશય સમજી વિવેકપૂર્વક શોધન કરવુ

[૩૩] ક્ષુધાવેદનાની શાતિ માટે, (૨) સેવા માટે (શક્ત શરીર હોય તો સેવા કરી શકે તે સારુ) (૩) ઇર્યાર્થને માટે (ખાધા વિના આખે અધારા આવતા હોય તો તે મટાડી ગમન કરી શકાય તે માટે) (૪) સયમ પાળવાને માટે, (૫) જીવન નિભાવવા માટે અને (૬) ધર્મધ્યાન અને ચિતન માટે આ પ્રમાણે ૭ કારણોથી નિર્ગ્રંથ આહાર પાણી ભોગવે

[૩૪] ધૈર્યવાન સાધુ કે સાધ્વી નીચેના ૭ કારણે આહાર ન કરે તો તે અસયમી ન ગણાય (એટલે કે સયમના સાધક ગણાય)

[૩૫] (૧) રોગી સ્થિતિમા, (૨) ઉપસર્ગ (પશુ મનુષ્ય કે દેવનું કષ્ટ) આવે તે સહન કરવામા (૩) બ્રહ્મચર્ય પાળવાને માટે (૪) નાના જીવોની ઉત્પત્તિ જાણીને તેની દયા પાળવાને માટે, (૫) તપ કરવાને અર્થે અને (૬) શરીરનો અતકાળ જાણીને અતિમ સથારા માટે (આ ૭ કારણોથી આહાર ન કરે તો સયમપાલન થયુ ગણાય)

નોધ —સયમીજીવન પાળવા માટેજ આહારનો ઉપયોગ કરવો અને સયમીજીવન હણાતુ હોય તો તેની રક્ષા માટે આહાર ન કરવો તેમ જણાવી સયમીજીવનનીજ મુખ્યતા બતાવી છે સયમીજીવન માટે ખાવુ, ખાવા માટે સયમીજીવન નહિ

[૩૬] આહાર પાણી લેવા જતી વખતે ભિક્ષુએ સર્વ પાત્રો અને ઉપકરણો બરાબર પુજી લઇ ભિક્ષાર્થે જવુ ભિક્ષા માટે વધુમા વધુ અર્ધા યોજન સુધી જવુ

[૩૭] આ કર્યા પછી ચોથી પોરસીમાં ભાજનોને અળગા બાંધી સર્વભાવ (પદાર્થ) નો પ્રકાશ કરનાર (એવો) સ્વાધ્યાય કરે

[૩૮] ચોથી પોરસીના ચોથા ભાગે સ્વાધ્યાય કાળથી નિવૃત્ત થઈ ગુરુને વંદન કરીને વસ્ત્ર, પાત્ર ઇત્યાદિની ભિક્ષુ પડિલેહણા કરે

નોંધ—ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ એટલે સૂર્યાસ્ત થવા પહેલા બે ઘડી

[૩૯] મળ મૂત્ર ત્યાગ કરવાની ભૂમિકાને જોઈ આવી (પાછા આવ્યા બાદ ઇરિયા વહિયા ક્રિયા કરીને) સર્વ દુઃખથી મૂકાવનાર એવો ક્રમપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરે

નોંધ—જૈન દર્શનમાં ભિક્ષુ માટે અવશ્ય સવાર અને સાંજ એમ બે વાર પ્રતિક્રમણ કરવાના હોય છે તે પ્રતિક્રમણમાં થયેલા દોષોની આલોચના અને ભવિષ્યમાં ન થાય તેવા સંકલ્પ કરવાના હોય છે

[૪૦] તે કાયોત્સર્ગમાં દિવસ સંબંધીના જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં થયેલા દોષોને ક્રમપૂર્વક ભિક્ષુએ ચિંતવવા

[૪૧] કાયોત્સર્ગ પાળીને પછી ગુરુ પાસે આવી વંદન કરે તે કર્યા પછી ભિક્ષુ દિવસમાં થયેલા અતિચાર (દોષ) ને ક્રમપૂર્વક કહી સંભળાવે

[૪૨] એ પ્રમાણે દોષના શલ્યથી રહિત થઈ (બધા જીવોની ક્ષમા પના લે) ત્યારબાદ ગુરુને નમસ્કાર કરીને સર્વદુઃખથી છોડાવનાર કાયોત્સર્ગને કરે

[૪૩] કાયોત્સર્ગને પાળીને ફરીવાર ગુરુને વંદન કરી (પ્રત્યાખ્યાન કરી) ત્યારબાદ પંચપરમેષ્ઠીના સ્તુતિમંગલ કરીને સ્વાધ્યાય કાળની અપેક્ષા રાખે

નોંધ–પ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગ) હોય છે તે બધી વિધિ ઉપર કહેલ છે

[૪૪] (હવે રાત્રિની વિધિ કહે છે) પહેલે સ્વાધ્યાય, બીજે ધ્યાન, ત્રીજે નિદ્રા અને ચોથે પ્રહર મુનિ પુન સ્વાધ્યાય કરે

[૪૫] ચોથી પોરસીનો આવેલો કાળ જાણીને (ચોથી પોરસીનો કાળ સમજીને) પોતાના અવાજથી ગૃહસ્થીઓ ન જાગે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય કરે

[૪૬] ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે (સૂર્યોદયથી બે ઘડી પહેલા સ્વાધ્યાય કાળથી નિવૃત્ત થઈને) ત્યારે આવશ્યક કાળનુ પ્રતિલેખન કરી (પ્રતિક્રમણનો કાળ જાણીને) પછી ગુરુને વદન કરે

[૪૭] (દેવસી પ્રતિક્રમણની વિધિ કહી છે તે પ્રમાણે બધી વિધિ થયા પછી—) સર્વ દુઃખથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ આવે ત્યારે પ્રથમ કાયોત્સર્ગ કરે

[૪૮] તે કાયોત્સર્ગમા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ને તપ સબધી જે અતિચાર લાગ્યા તે અનુક્રમે ચિતવે

[૪૯] કાયોત્સર્ગ પાળ્યા પછી ગુરુને વદન કરીને રાત્રિ સબધી થયેલા અતિચારો ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરી આલોચના કરે

[૫૦] દોષ રહિત થઈને અને ક્ષમા યાચીને ગુરુને વદન કર્યા બાદ ફરીથી સર્વ દુઃખોથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ કરે

નોંધ –કાયોત્સર્ગ એટલે દેહભાવથી મુક્ત થઈ ધ્યાનમા રહેવાની ક્રિયા

[૫૧] કાયોત્સર્ગમા ચિતન કરે કે હવે હું કઈ જાતની તપશ્ચર્યા આદરુ ? પછી નિશ્ચય કરીને કાયોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઈ ગુરુને વદન કરે

[૫૨] ઉપર પ્રમાણે કાયોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઇ ગુરુને વંદન કરી તેમની સામેથી તપશ્ચર્યાના પચ્ચક્ખાણ (પ્રત્યાખ્યાન) લઇ સિદ્ધો (પાંચ મેષ્ઠી) નું સંસ્તવન કરે

નોંધ—એ પ્રમાણે રાત્રિપ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગો)ની ક્રિયા પૂર્ણ થઇ

[૫૩] આ પ્રમાણે દશ પ્રકારની સમાચારી સંક્ષેપથી કહી જેને આચરીને આ સંસારસાગરને ઘણા જીવો તરી ગયા

અસાવધાનતા વિકાસની રોધક છે ગમે તેવી સુંદર ક્રિયા હોય, પરંતુ અવ્યવસ્થિત હોય તો તેના કશાય મૂલ્ય નથી વ્યવસ્થા અને સાવધાનતા એ બન્ને ગુણોથી માનસિક સંકલ્પના બળો વધે છે સંકલ્પ બળ વધવાથી આવી પડેલા સંકટો કે વિરોધક બળો પરાસ્ત થાય છે અને ધાર્યું ઈષ્ટ પાર પડે છે

એમ કહું છું

એમ સમાચારી સંબંધીનું છવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

ખણુંકીય

ગળિયા બળ સબંધી

૨૭

સાધકને સદ્ગુરુ જેમ સહાયક છે, જેટલા અવલબનરૂપ છે તેટલાજ સદ્ગુરુને શિષ્યો પણ સહાયક બને છે

પૂર્ણતા પામ્યા પહેલા સૌ કોઈને સહાયક અને સાધનોની આવશ્યકતા છે પરતુ તેજ સહાયક કે સાધનો બાધક બને તો પોતાનુ અને પરનુ (બ નેનુ) હિત હણાય છે

ગાર્ગ્યાચાર્ય સમર્થ હતા ગણધર (ગુરુકુળપતિ) હતા તેમની પાસે સેકડો શિષ્યોનો પરિવાર હતો પરતુ જ્યારે તે સમુદાય સ્વચ્છદી બન્યો, સયમમાગમા હાનિ પહોચાડવા લાગ્યો ત્યારે તેણે પોતાનો આત્મધર્મ જાળવી-પોતાનુ કર્તવ્ય સમજી સુધારવાના બધ પ્રયત્નો કરી જોયા પણ આખરે તેમા તે નિષ્ફળ ગયા

શિષ્યોનો, મોહ શિષ્યોપરની આસક્તિ અને સપ્રદાયનુ મમત્વ તે મહાપુરુષને સહજ પણ ન હતુ તે પોતાનુ જાળવી એકાતમા જઈ બેસ્યા અને સ્વાવલબનની પ્રબળ શક્તિના મહચારી થઈ આત્મહિત સાધ્યુ

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] સર્વ શાસ્ત્રનિપુણ એક ગાર્ગ્ય નામના ગણધર અને સ્થવિર મુનિ હતા તે ગણિભાવથી યુક્ત રહી હમેશા સમાધિભાવ સાધી રહ્યા હતા

નોંધ—અન્ય જીવોને ધર્મ વિષે સ્થિર કરે અર્થાત્ જ્ઞાનવૃદ્ધ, તપોવૃદ્ધ અને પ્રવ્રજ્યાવૃદ્ધ હોય તે સ્થવિર ભિક્ષુ ગણાય છે અને ભિક્ષુગણના વ્યવસ્થાપક હોય તે ગણધર કહેવાય છે

[૨] વાહ વાહનને યાને વહન (બળદ) જોડવાથી જેમ ગાડીવાન અટવીને ઓળંગી જાય છે તેમ યોગ (સંયમ માર્ગમાં) વહન કરતા શિષ્યસાધક અને તેને દોરનાર ગુરુ બન્ને સંસાર રૂપ અટવીને ઓળંગી જાય છે

[૩] પરન્તુ જે ગળિયા બળદને ગાડીમાં જોડી દે છે (તે ન ચાલવાથી) તે તેને મારી મારીને થાકી જાય છે અને અંતે દુઃખ પામે છે તેમજ અશાંતિ અનુભવે છે આ તો ગળતા ગાડીવાનના પરાણો પણ ભાગી જાય છે

[૪] તેવા બળદ ને કેટલાક ગાડીવાના પૂંછડે બટકું ભરે છે કેટલાક તો વારંવાર પરોણાની આરોથી વીંધી નાખે છે પરન્તુ તે ગળિયા બળદો ચાલતા નથી એટલું જ નહિ કેટલાક ધોંસરી ભાંગી નાખે છે અને કેટલાક કુમાર્ગે વહી જાય છે

[૫] કેટલાક ચાલતા ચાલતા પાસાભેર પડી જાય છે, કેટલાક બેસી જાય છે અને કેટલાક સૂઈ જાય છે તે નાના છતાં ઉતાવળ નથી કોઈ કૂદે છે, કોઈ દેડકાની માફક કૂદી કૂદી આડા પડે છે તો વળી કેટલાક ધૂર્ત બળદ તરુણ ગાયને જોઈને તેની પાછળ દોડે છે

[૬] જેમ માયાની મગ ગાવુ નીચુ રાખી પડી જાય છે, કોઈ ગળીઆ બળદ પણ જો માર્ગ ઊંચુ નીચુ હોય ત્યાં ન ચાલતા ત્યાં વાગે ચાલવા માટે કે કોઈ ગળિયો બળદ રોગ કરી જાણે મરી ન ગયો હોય તેમ બેસી રહે છે તો વળી કોઈ ખૂબ વેગભર નાસભાગ માંડે છે

[૭] કોઈ દુષ્ટ બળદ રસ્સીને તોડી નાખે છે કોઈ સ્વચ્છંદી બળદ ધોંસરૂ ભાગી નાખે છે વળી કોઈ ગળિયો બળદ તો સુસવાટા ને ફુંફાડા મારી ગાડીવાળાના હાથમાંથી છૂટી પલાયન થઈ જાય છે

[૮] જેમ ગાડીમા જોડેલા ગળિયા બળદો ગાડીને ભાગી નાખી ધણીને હેરાન કરી ભાગી જાય છે તેજ પ્રકારે તેવા સ્વચ્છંદી કુશિષ્યો પણ ખરેખર ધર્મ (સંયમધર્મ) રૂપ ગાડીમા જોડાતા છતા ધૈર્યથી રહિત થઈ તે સંયમધર્મને ભાગી નાખે છે (સાચા મનપૂર્વક સંયમ પાળતા નથી)

[૯] (મારી પાસેના) કેટલાક કુશિષ્યો વિદ્યાની સિદ્ધિના ગર્વથી મદમાતા અને અહંકારી થઈ ફરે છે કેટલાક રસના લોલુપી છે કેટલાક સાતાશીલિયા (શરીર સુખનેજ ઇચ્છનારા) છે અને કેટલાક પ્રચંડ ક્રોધી છે

[૧૦] કેટલાક ભિક્ષા (લેવા જવા) ના આળસુ છે કેટલાક અહંમાનીઓ ભિક્ષાએ જતા અપમાન થાય માટે ભીરુ થઈ એકસ્થાને બેસી રહે છે કેટલાક મદોન્મત્ત શિષ્યો એવા છે કે જ્યારે હુ પ્રયોજન પૂર્વક (સંયમમાર્ગને ઉચિત) શિખામણ આપુ છુ—

[૧૧] તો વચ્ચેજ સામુ બોલીને દોષોજ પ્રગટ કરી બતાવે છે અને કેટલાક તો આચાર્યોના વચન (શિક્ષા) થી વારંવાર વિરુદ્ધજ વર્તે છે

[૧૨] કદનાએ ભિક્ષાર્થે મોકલવા છતા જતા નથી અથવા બહાના કર છે કે) "તે બાઈ (શ્રાવિકા) મને ઓળખતીજ નથી તે મને નહિ આપે તે ઘેર નહિ હોય, હું માનુ છુ ક ત્યા બીજા ભિક્ષુને મોકલો તો ઠીક છુ શુ એકલોજ છુ ! " આ પ્રમાણે ગુરુને સામો જવાબ આપીને ભિક્ષાર્થે જતા જ નથી

[૧૩] અથવા કોઇ પ્રયોજને મોકલ્યા હોય તો તે કાર્ય કરી આવતા નથી અને જૂઠુ બોલે છે કા તો ગુરુ કાર્ય બતાવે કે માટે આશ્રમસ્થાનની બહાર આમતેમ ભમવામા સમય ગાળે કે કદાચ કાર્ય કરે તો પણ રાજવેઠ ની માફક તેમ કરતો જ છે અને રોમથી કપાળની ભમરો ઊચી કરી મોઢુ ચડાવે,

[૧૪] તે આવા કુશિષ્યો, ભણાવ્યા ગણાવ્યા દીક્ષિત કર્યા તથા અન્ન પાણીથી પોષ્યા પછી જેમ પાખ આવ્યા પછી હસ પક્ષીઓ દિશાવિદિશામા સ્વેચ્છાથી ગમન કરે છે તેમ, ગુરુને છોડી એકલા સ્વચ્છદતાથી ગમન કરે છે

[૧૫] જેમ ગળિયા બળદની સાથે રહેનો સારથિ (ખેડૂત) ખેદ કરે છે તેમ ગાર્ગ્યાચાર્ય પોતાના આવા કુશિષ્યો હોવાથી આમ ખેદ કરે છે અને કહે છે કે શિષ્યોથી મારો પોતાનો આત્મા હણાય તેવા દુષ્ટ શિષ્યોથી શુ ?

[૧] જેવા ગળિયા ગધેડા હોય તેવા મારા શિષ્યો છે એમ વિચારી ગાર્ગ્યાચાર્ય મુનીશ્વર તે ગળિયા ગધેડાઓને તજીને તપ આચરે છે

[૧૭] ત્યારબાદ સુકોમળ, નમ્રતાયુક્ત, ગભીર, સમાધિસ્થ અને સદાચારમય વર્તનથી તે ગાર્ગ્ય મહાત્મા આ વસુધામા વિચરતા હતા

નોધ —ગળિયો બળદ ગાડાને ભાગી નાખે છે ગાડીવાનને નડે છે અને સ્વચ્છંદથી દુખી થાય છે તેમ સ્વચ્છંદી સાધક સંયમથી પતિત થાય છે આલંબન (સહાયક સદ્ગુરુ ઈત્યાદિ)નો લાભ લઈ શકતો નથી અને પોતાના આત્માને પણ કલુષિત કરે છે સ્વતંત્રતાના ઓઠા નીચે ઘણે ભાગે બહુજનો સ્વચ્છંદતાનેજ પોષતા હોય છે સ્વચ્છંદતા પણ વાસ્તવિક રીતે તો પરતંત્રતાજ છે અને મહાપુરુષો પ્રત્યેની અર્પણતા ઉપરથી પરતંત્રતા જણાય છે પરંતુ વાસ્તવિક સ્વતંત્રતા છે આવી સ્વતંત્રતાનો ઉપાસકજ આગળ વધી શકે છે

એમ કહું છું

એ પ્રમાણે ખલુંકીય નામનું સત્તાવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

મોક્ષમાર્ગગતિ

આત્મમાર્ગનુ ગમન

૨૮

સર્વ જીવોનુ લક્ષ્ય એક માત્ર મોક્ષ, નિર્વાણ કે મુક્તિ
છે દુ ખથી કે કષાયોથી મૂકાવું તે મોક્ષ કર્મબ ધનથી મૂકા
તે મુક્તિ શાતિસ્થાન પ્રાપ્ત કરવુ તે નિર્વાણ તે સ્થિતિમા
સર્વ સુખ સમાયા છે જૈનદર્શન આ મા ત્માને ચેતન અ
જડ-જીવ અને અજીવ-મા વિભક્ત કરે છે અને તે બ ને તત્ત્વોન
સહાયક તેમજ આધારભૂત તત્ત્વો જેવા કે ધર્મ, અધર્મ, આકા
અને કાળને ઉમેરીને એ છ પદાર્થોમા આ આખા લોકને સમાવી દે

એટલે જીવની ઓળખાણ-જીવનુ યથાર્થ ભાન-એ સૌથ
પ્રથમ આવશ્યક છે આ સ્થિતિ એજ સમ્યગ્દર્શન, આવ
સ્થિતિ થયા પછી આત્માના અનુપમ જ્ઞાનની જે ચિનગા
ફૂટી નીકળે તેજ સાચુ જ્ઞાન

આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામા શાસ્ત્રશ્રવણ, આત્મચિંત
સત્સગ અને સદ્વાચન એ બધા ઉપકારક અ ગો છે અ
નિમિત્તોદ્વારા સત્યને જાણી, વિચારી તથા અનુભવી આગ
વધવુ એજ એક હેતુ હોવો જોઈએ

ભગવાન બોલ્યા —

[૧ યથાર્થ મોક્ષનો માગ જે જિનેશ્વરોએ કહેલો છે તેને સાભળ
તે માગ ચાર કારણોથી સયુક્ત અને જ્ઞાન દર્શન (ચારિ
અને તપ) ના લક્ષણરૂપ છે

એ જ કે મોક્ષ માર્ગમાં તે ણ તેની પ્રથમ ગાથારૂપમાં છે

[2] (1) જ્ઞાન (પદાર્થની યથાર્થ સમજ) (2) દર્શન (યથાર્થ શ્રદ્ધા) (3) ચારિત્ર (વ્રતાદિનું આચરણ) અને (4) તપ આ ચાર પ્રકારથી યુક્ત મોક્ષનો માર્ગ ભગવાની જિનેશ્વરોએ કહ્યો છે

નોંધ—ચારિત્રથી નવા કર્મોનું બંધન થતું નથી અને તપથી પૂર્વ કર્મનો ક્ષય થાય

[3] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી સંયુક્ત એવા આ માર્ગને પામેલા જીવો સદ્‌ગતિમાં જાય છે

[4] તે પૈકી પહેલા પ્રકારમાં કહેલું જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે (1) મતિજ્ઞાન (2) શ્રુતજ્ઞાન (3) અવધિજ્ઞાન (4) મનઃપર્યાય જ્ઞાન અને (5) કેવળજ્ઞાન

નોંધ—આ બધા જ્ઞાનોનો વિશેષ અધિકાર નંદી વગેરે આગમોમાં છે

[5] જ્ઞાની પુરુષોએ દ્રવ્ય, ગુણ અને તેના અનંત પર્યાયોને સમજવા માટે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન બતાવ્યું છે

નોંધ—ચાર જ્ઞાન એક દેશ પદાર્થની અવસ્થા ત પદાર્થ અથવા ગુણ માત્રમાં હોય છે

[6] ગુણો જેને આશ્રયે રહેલા હોય છે તેને દ્રવ્ય કહેવાય છે અને એક દ્રવ્યમાં વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, જ્ઞાનાદિ જે ધર્મો રહેલા છે તે ગુણો કહેવાય છે અને દ્રવ્ય તથા ગુણ બન્નેને આશ્રિત થઈ રહે છે તેને પર્યાયો કહેવાય છે

નોંધ—જેમકે આત્મા એ દ્રવ્ય છે જ્ઞાનાદિ એ તેના ગુણો છે અને સંસારાત્ ભિન્ન ભિન્ન રીતે રૂપાંતર થાય છે તે તેના પર્યાયો છે

[૭] ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, કાલાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય એ છ દ્રવ્યરૂપ લોક કેવળજ્ઞાની જિનેશ્વરોએ બતાવ્યો છે (અસ્તિકાય એ જૈન દર્શનનો સમુદાયવાચી પારિભાષિક શબ્દ છે)

[૮] ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણે એક એક દ્રવ્ય છે અને કાળ, પુદ્ગલ તથા જીવો એ ત્રણના અનંત છે

નોંધ—સમય ગણનાની અપેક્ષાએ અહીં કાળની અનંતતા બતાવી છે

[૯] ગતિમાં સહાય કરવી તે ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ છે અને સ્થિતિમાં સહાય કરવી તે અધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ છે આકાશ એ બધાય દ્રવ્યોનું ભાજન છે અને સૌને અવકાશ આપવો તે તેનું લક્ષણ છે

[૧૦] પદાર્થોની ક્રિયાઓના પરિવર્તન પરથી સમયની જે ગણત્રી થાય છે તે જ કાળનું લક્ષણ છે ઉપયોગ (જ્ઞાનાદિ વ્યાપાર) જીવનું લક્ષણ છે અને તે જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને દુઃખથી વ્યક્ત થાય છે

[૧૧] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ એ જીવનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો છે

[૧૨] શબ્દ, અંધકાર, પ્રકાશ, કાંતિ, છાયા, તાપ, રંગ (પીળો ધોળો વગેરે રંગ) ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ બધાં પુદ્ગલોનાં લક્ષણ છે

નોંધ—પુદ્ગલ એ જૈનદર્શનમાં જડ પદાર્થમાં વપરાતો પારિભાષિક શબ્દ છે

[૧૩] અંધકાર, ઉદ્યોત, પ્રભા, છાયા, આતપ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ બધાં પુદ્ગલનાં લક્ષણો છે. [૧૨] એકઠા થવું, વિખરાવું, સંખ્યા, આકાર (વર્ણાદિનો) સંયોગ તથા વિભાગ એ બધી ક્રિયાઓ પર્યાયોની બોધક છે અને તેજ તેનાં લક્ષણ જાણવાં.

[૧૪] જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વો છે.

[૧૫] સ્વાભાવિક રીતે (જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઈત્યાદિથી) કે કોઈના ઉપદેશથી ભાવપૂર્વક તે ભાવ પદાર્થોની યથાર્થ શ્રદ્ધા થવી તે સ્થિતિને મહાપુરુષોએ સમકિત કહ્યું છે.

નોંધ:—સમકિત એટલે સમ્યક્ત્વ યથાર્થ આત્મભાન. જૈન દર્શનમાં વર્ણવેલાં ૧૪ ગુણસ્થાનકોમાં ચોથા ગુણસ્થાનેથીજ આત્મવિકાસ શરૂ થાય છે. તે શરૂઆતને સમકિત કહેવાય છે.

[૧૬] (૧) નિસર્ગરુચિ, (૨) ઉપદેશરુચિ (૩) આજ્ઞારુચિ, (૪) સૂત્રરુચિ (૫) બીજરુચિ (૬) અભિગમરુચિ (૭) વિસ્તારરુચિ (૮) ક્રિયારુચિ (૯) સંક્ષેપરુચિ અને (૧૦) ધર્મરુચિ. આ દસ રુચિઓથી સમકિત તરતમ ભાવે પમાય છે.

[૧૭] જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવ પદાર્થોને યથાર્થ રીતે જાતિસ્મરણાદિ જ્ઞાનો કરીને જાણ્યા પછી તે પર શ્રદ્ધા થાય તે નિસર્ગરુચિ કહેવાય છે.

[૧૮] જે પુરુષ જિનેશ્વરોએ યથાર્થ અનુભવેલા ભાવોને દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી પોતાની મેળેજ જાતિસ્મરણાદિ જ્ઞાન (નિમિત્ત)થી જાણીને તે એમજ છે બીજી રીતે નથી એવી અડગ શ્રદ્ધા રાખી શકે તે નિસર્ગરુચિવાળો સમકિતી જાણવો.

[૧૯] ઉપર્યુક્ત ભાવો જે બીજા કે છદ્મસ્થગુરુઓના કહેવાથી

જે તેમાં ઊંડી શ્રદ્ધા રાખી શકે છે તે ઉપદેશરુચિવાળો સમકિતી જાણવો

[૨૦] જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન નીકળી ગયા છે તેવા મહાપુરુષની આજ્ઞાથી તત્ત્વ પર રુચિપૂર્વક શ્રદ્ધા ધરાવે છે તે આજ્ઞારુચિવાળો સમકિતી કહેવાય છે

[૨૧] જે અંગપ્રવિષ્ટ - અંગબાહ્યથી સૂત્રો ભણીને તે સૂત્ર વડે સમકિત પામે છે તે સૂત્રરુચિવાળો સમકિતી જાણવો

નોંધ — આચારાંગાદિ અંગો અંગપ્રવિષ્ટ કહેવાય છે અને તે સિવાયનાં બીજાં સૂત્રો અંગબાહ્ય કહેવાય છે

[૨૨] જેમ પાણીમાં તેલનું બિંદુ વિસ્તાર પામે અને એક બીજ વાવવાથી અનેક બીજ ઉત્પન્ન થાય તેમ એક પદથી કે એક હેતુથી ઘણાં પદ, ઘણાં દૃષ્ટાંત અને ઘણા હેતુએ પદાર્થ પર શ્રદ્ધા વધે અને સમકિત પામે તે પુરુષને બીજરુચિ સમકિતી જાણવો

[૨૩] જેણે અગિયાર અંગ અને બારમો દૃષ્ટિવાદ તથા બીજાં ઈતર સિદ્ધાંતોના અર્થને બરાબર જાણીને સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને અભિગમરુચિ જાણવો

[૨૪] જે દ્રવ્યના સર્વ ભાવો, સર્વ પ્રમાણો અને સર્વ નયોથી જેણે જાણીને સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને વિસ્તારરુચિ સમકિતી જાણવો

નોંધ — નય એ પ્રમાણનો અંશ છે નય એટલે વિચારોનું વર્ગીકરણ તેના સાત પ્રકાર છે (૧) નૈગમ (૨) સંગ્રહ (૩) વ્યવહાર (૪) ઋજુસૂત્ર (૫) શબ્દ (૬) સમભિરૂઢ (૭) એવંભૂત પ્રમાણ ચાર છે (૧) પ્રત્યક્ષ (૨) અનુમાન (૩) ઉપમાન (૪) આગમ બધા પદાર્થોના જ્ઞાનમાં નય અને પ્રમાણની આવશ્યકતા રહે છે

[૨૫] સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્ર તપ વિનય પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ ઈત્યાદિ શુદ્ધ ક્રિયાઓ કરતાં સમકિત પામે તે ક્રિયારુચિ સમકિત જાણવો

[૨૬] જે અસત મત વા કુદર્શનોમાં સપડાયો નથી કે સત્ય સિવાયના બીજા મત પણ સાચા માનતો નથી છતાં વીતરાગના પ્રવચનમાં અતિ નિપુણ નથી (અર્થાત વીતરાગ માર્ગની શ્રદ્ધા શુદ્ધ છે પણ વિશેષ ભણેલો નથી) તે સંક્ષેપરુચિ સમકિતી જાણવો

[૨૭] જે અસ્તિકાય (દ્રવ્યસ્વરૂપ) સૂત્ર (શાસ્ત્ર) ધર્મ અને ચારિત્રધર્મને જિનેશ્વરોએ કહેલ છે તે રીતે શ્રદ્ધા રાખે છે તેને ધર્મરુચિ સમકિતી જાણવો

[૨૮] (૧) પરમાર્થ (તત્ત્વ) નું ગુણકીર્તન કરવું (૨) જે પુરુષો પરમાર્થ-તત્ત્વને પામ્યા છે તેઓની સેવા કરવી (૩) જે માર્ગથી પતિત થયા હોય કે અસત્ય મતને સાચા માનતા હોય તેનાથી દૂર રહેવું એ ત્રણ ગુણોથી સમકિતની શ્રદ્ધા પ્રગટે છે (એ ત્રણ ગુણો કેળવી રાખવાથી સમકિત શ્રદ્ધાકારક જણાય છે)

[૨૯] સમકિત વિના ચારિત્ર કોઈ કાળે નહિ અને સમકિત હોય ત્યાં તો ચારિત્ર હોય અને ન પણ હોય જો એકી સાથે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં પહેલાં સમકિત જાણવું

નોંધ—સમકિત એ ચારિત્રની પૂર્વવર્તી સ્થિતિ છે યથાર્થ નિર્ણય વિનાનું આચરેલું ધ્યેય વિનાનું છે

[૩૦] દર્શન વિના (સમકિત હીન) જ્ઞાન હોય, જ્ઞાન વિના

ચારિત્રના ગુણો ન હોય અને ચારિત્રના ગુણ વિના (કર્મથી) મુક્તિ ન મળે અને કર્મમુક્તિ વિના નિર્વાણગતિ (સિદ્ધપદ) થાય નહિ

[૩૧] નિઃશંકિત (જિનેશ્વરના વચન વિષે શંકા રહિત થવું), નિઃકાંક્ષિત (અસત્ય મતોમાં વાંછા રહિત થવું,) નિર્વિચિકિત્સ્ય (ધર્મફળમાં સંશય રહિત થવું), અમૂઢ દ્રષ્ટિ (ઘણા મતમતાંતરો જોઈને મુંઝાવું નહિ તે અર્થાત અડગ શ્રદ્ધાવાળું થવું), ઉપબૃંહણ (સત્યધર્મ પામીને જે ગુણી પુરુષ હોય તેમની પ્રશંસા કરે અને ગુણવૃદ્ધિ કરવી તે) સ્થિરીકરણ (ધર્મથી શિથિલ થતા હોય તેને સ્થિર કરવા), વાત્સલ્ય (સ્વધર્મનું હિત સાધવું અને સ્વધર્મીઓની ભક્તિ કરવી) પ્રભાવના (સત્યધર્મની ઉન્નતિ કરવી અને પ્રચાર કરવો) આ આઠ સમ્યક્ દ્રષ્ટિના આચારો છે

[૩૨] પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર, બીજું છેદોપસ્થાપનીય, ત્રીજું પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, ચોથું સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર

[૩૩] અને પાંચમું કષાય રહિત યથાખ્યાત ચારિત્ર (તે અગિયારમા કે બારમા ગુણસ્થાનકે રહેનાર) છદ્મસ્થ અને તથા કેવળીને હોય છે આ પ્રમાણે કર્મને ખપાવનારા ચારિત્ર પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે

નોંધ —સામાયિક ચારિત્ર પાંચ મહાવ્રતરૂપ પ્રથમ-ચારિત્રને કહેવામાં આવે છે બીજું સામાયિક ચારિત્રના કાળનો છેદ કરીને ફરી સ્થાપન કરવું તેનું નામ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર ઉચ્ચ પ્રકારના જ્ઞાન અને તપશ્ચર્યા પૂર્વક નવ સાધુઓ સાથે રહી કેટલાંક વર્ષ સુધી પાળે છે તે સૂક્ષ્મ સંપરાય એટલે અલ્પ કષાયવાળું ચારિત્ર

[૩૪] ત। આનરિક તેમજ બાહ્ય એમ બે પ્રકારે વર્ણવેલું ... બાહ્ય તપના ... આન્તરિક તપના ... પ્રકાર ...

નોંધ – તપશ્ચર્યાના વિશેષ અધિકાર માટે ત્રીસમું અધ્યયન જુઓ.

[૩૫] ... જ્ઞાનથી પદાર્થો જાણે છે, દર્શનથી તે પર શ્રદ્ધા ... ચારિત્રથી આવતાં કર્મોનો રોધ કરે છે, અને તપથી પૂર્વનાં કર્મો ખપાવી શુદ્ધ થાય છે.

[ ] એ પ્રમાણે સંયમ અને તપથી પૂર્વકર્માને દૂર કરીને સર્વ ... મથી રહિત થયા મહર્ષિઓ શીઘ્ર મોક્ષગતિ પામે છે.

એમ કહું

એ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગગતિ સંબંધીનું અઠ્ઠાવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ

૨૯

પરાક્રમ, શક્તિ કે સામર્થ્ય તો જીવમાત્રમા છે, પરતુ વિશ્વમા તેનો ઉપયોગ જુદી જુદી રીતે જુદા જુદા રૂપે થતો દેખાય છે તેજ જીવોની ભિન્ન ભિન્ન ભૂમિકાઓ સૂચવે છે જે શસ્ત્ર અન્ય પર ન વાપરતા પોતા પરજ વાપરે છે તે શૂર ન ગણાતા મૂર્ખામા ખપે છે તેજ પ્રકારે પ્રાપ્ત થયેલા તરવાના સાધનોથી પોતેજ ડૂબે છે તે બાલજીવ કહેવાય છે

જ્યારે બાલભાવ મટે છે ત્યારે સાથે સાથે તેની દૃષ્ટિ પણ પલટે છે આ દૃષ્ટિને જૈનદર્શન સમકિત-દૃષ્ટિ કહે છે એ દૃષ્ટિ પામ્યા પછી જે પુરુષાર્થ થાય છે તે જ સાચો પુરુષાર્થ કે સાચુ પરાક્રમ કહેવાય છે

જીવ માત્ર સાધક છે સસાર એ સાધનાની ભૂમિકા છે તેમા પણ મનુષ્યભવ એ સાધનાનુ ઉચ્ચ ક્ષેત્ર છે ત્યા મળેલા સાધનો સુમાર્ગે પ્રયુક્ત થાય તો સાધકની સાધના સફળ થઇ તે શીઘ્ર પોતાનુ કલ્યાણ સાધે છે

જેમ જીવો ભિન્ન ભિન્ન તેમ તેના સાધનોમા અને પ્રકૃતિમા પણ ભિન્નતા છે તેથી સમકિત પરાક્રમના ભિન્ન ભિન્ન સાધનો ભિન્ન ભિન્ન રૂપે અહીં ૭૩ બોલોમા બતાવ્યા છે જેમાના કેટલાક સામાન્ય, કેટલાક વિશેષ અને કેટલાક વિશેષતર કઠિન છે તો તે પૈકી પોતપોતાને ઇષ્ટ સાધનોનુ શોધન કરી પ્રત્યેક સાધકે પુરુષાર્થમાં પ્રયત્ન કરવો અને વિચારવુ અતિ અતિ આવશ્યક છે

સુધર્મસ્વામીએ જબૂસ્વામીને કહ્યુ —હે આયુષ્યમન્ ! તે ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે કહેલુ તે મેં સાભળ્યુ છે અહીં ખરેખર શ્રમણ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામનુ અધ્યયન વર્ણવ્યુ છે

જેને સુંદર રીતે સાભળીને તેના પર વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા લાવીને, (અગ વિશ્વાસ લાવીને) તેની રુચિ જમાવીને તેનો સ્પર્શ કરીને, તેનુ પાલન કરીને, તેનુ શોધન, કીર્તન અને આરાધન કરીને તેમજ (જિનેશ્વરોની) આજ્ઞાપૂર્વક અનુપાલન કરીને ઘણા જીવો સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થાય છે, પરિનિર્વાણ પામે છે અને સર્વ દુ ખોનો અ ત કરે છે

તેનો આ અર્થ આ પ્રમાણે ક્રમથી કહેવાય છે જેમકે (૧) સ વેગ (મોક્ષાભિલાષ), (૨) નિર્વેદ (વૈરાગ્ય), (૩) ધર્મશ્રદ્ધા, (૪)ગુરુસાધર્મિક શુશ્રૂષણ (મહાપુરુષો અને સદ્ધર્મીઓની સેવા), (૫) આલોચના (દોષોની વિચારણા), (૬) નિન્દા, (દોષોની નિ દા-આત્મનિ દા), (૭) ગર્હા (દોષ પ્રત્યે તિરસ્કાર) (૮) સામાયિક (આત્મભાવમા લીન થવાની ક્રિયા), (૯) ચતુર્વિ શતિસ્તવ (ચોવીશ તીર્થંકરોની સ્તુતિ, (૧૦) વ દન (૧૧) પ્રતિક્રમણ (પાપનુ પ્રાયશ્ચિત કરવાની ક્રિયા), (૧૨) કાયોત્સર્ગ, (૧૩) પ્રત્યાખ્યાન (પ્રતિજ્ઞા લેવી), (૧૪) સ્તવ સ્તુતિમ ગળ (ગુણીજનની સ્તુતિ) (૧૫) કાલ પ્રતિલેખના (સમય નિરીક્ષણ) (૧૬) પ્રાયશ્ચિતકરણ (પ્રાયશ્ચિત્તની ક્રિયા) (૧૭) ક્ષમાપના, (૧૮) સ્વાધ્યાય, (૧૯) વાચન, (૨૦) પ્રતિપ્રચ્છના (પ્રશ્નોત્તર), (૨૧) પરિવર્તના (અભ્યાસનુ પુનરાવર્તન), (૨૨) અનુપ્રેક્ષા (ઊંડુ ભિ ન ભિ ન ચિ તન), (૨૩) ધર્મકથા, (૨૪) શાસ્ત્ર આરાધના (જ્ઞાનપ્રાપ્તિ), (૨૫) ચિત્તની એકાગ્રતા, (૨૬) સ યમ, (૨૭) તપ, (૨૮) વ્યવદાન (કર્મનુ વિખરાવુ) (૨૯) સુખશાય (સ તોષ), (૩૦) અપ્રતિબદ્ધતા (અનાસક્તિ), (૩૧) એકાંત આસન, શયન અને સ્થાનનુ સેવન, (૩૨) વિનિવર્તના (પાપક્રિયાથી નિવૃત્ત થવુ), (૩૩) સ ભોગ પ્રત્યાખ્યાન (સ્વાવલ બન), (૩૪) ઉપધિ

પ્રત્યાખ્યાન (અનાવશ્યક વસ્તુઓનો ત્યાગ અથવા વસ્ત્ર, પાત્ર ઈત્યાદિનો ત્યાગ), (૩૫) આહાર પ્રત્યાખ્યાન, (૩૬) કષાય પ્રત્યાખ્યાન, (૩૭) યોગ પ્રત્યાખ્યાન (પાપમય યોગનો ત્યાગ), (૩૮) શરીરનો ત્યાગ (૩૯) સહાયકનો ત્યાગ, (૪૦) ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન (અણમણ-શરીરનો અંતકાલ જાણી સર્વથા આહારનો ત્યાગ), (૪૧) સ્વભાવ પ્રત્યાખ્યાન (દુષ્ટ પ્રકૃતિઓથી નિવૃત્તિ, (૪૨) પ્રતિરૂપતા (મન, વચન ને કાયાની એકતા-કર્તવ્યપાલન), (૪૩) વૈયાવૃત્ય (ગુણીજનની સેવા), (૪૪) સર્વગુણસંપન્નતા (આત્માના સર્વ ગુણોની પ્રાપ્તિ) (૪૫) વીતરાગતા (રાગદ્વેષથી વિરક્તિ), (૪૬) ક્ષમા, (૪૭) મુક્તિ (નિર્લોભતા) (૪૮) સરલતા (કપટનો ત્યાગ) (૪૯) મૃદુતા નિરભિમાનતા (૫૦) ભાવસત્ય (શુદ્ધ અંતઃકરણ), (૫૧) કરણસત્ય (સાચી પ્રવૃત્તિ, (૫૨) યોગ સત્ય (મન વચન અને કાયાનો વ્યાપાર સત્યરૂપ હોય તે દશા), (૫૩) મનોગુપ્તિ (મનનો સંયમ) (૫૪) વચનગુપ્તિ (વચનનો સંયમ) (૫૫) કાયગુપ્તિ (કાયાનો સંયમ) (૫૬) મન સમાધારણા (સત્યમાં ચિત્તની એકાગ્રતા) (૫૭) વાક્સમાધારણા (વચનનુ યોગ્ય માર્ગમાં નિરૂપણ) (૫૮) કાય સમાધારણા સત્યપ્રવૃત્તિમાં શરીરનુ સ્થાપન) (૫૯) જ્ઞાન સંપન્નતા (જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ), (૬૦) દર્શન સંપન્નતા (સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ) (૬૧) ચારિત્ર સંપન્નતા (શુદ્ધ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ) (૬૨) શ્રોત્રેન્દ્રિય નિગ્રહ (કાનનો સંયમ), (૬૩) આંખનો સંયમ (૬૪) ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાકનો સંયમ), (૬૫) જીભનો સંયમ, (૬૬) સ્પર્શેન્દ્રિયનો સંયમ (૬૭) ક્રોધવિજય (૬૮) માનનો વિજય, (૬૯) માયાનો વિજય (૭૦) લોભનો વિજય (૭૧) રાગદ્વેષ અને મિથ્યાદર્શન (અજ્ઞાન)નો વિજય, (૭૨) શૈલેશી (મન વચન અને કાયાના યોગનુ રૂંધનું-પર્વતની પેઠે આત્મઅડોલતાની સ્થિતિ), અને (૭૩) અકર્મતા (કર્મરહિત અવસ્થા)

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] (શિષ્ય પૂછે છે –) હે પૂજ્ય ! સંવેગ (મુમુક્ષુતા) થી જીવાત્મા શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે (કયા ગુણને પામે છે ?) ગુરુ બોલ્યા —સંવેગથી અનુત્તર ધર્મશ્રદ્ધા જાગે છે અને એવી અપૂર્વ ધર્મશ્રદ્ધાથી શીઘ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તે દ્વારા તે અનંતાનુબંધી (જીવાત્મા સાથે દૃઢ સંબંધવાળા) ક્રોધ માન, માયા, અને લોભને ખપાવે છે (આ સ્થળે કષાયોનો ઉપશમ, ક્ષય કે ક્ષયોપશમ એ ત્રણેમાંથી યોગ્યતા પ્રમાણે એક સ્થિતિ હોય છે) તે જીવાત્મા નવું કર્મ બાંધતો નથી અને કર્મબંધનના નિમિત્તરૂપ મિથ્યાત્વની શુદ્ધિ કરીને ચા । (સમકિત) નો આરાધક થાય છે ઉચ્ચ પ્રકારની સમકિતની વિશુદ્ધિથી (ક્ષાયિક સમકિતની ઉચ્ચ સ્થિતિથી) કોઈ કોઈ જીવ તો તેજ ભવે મોક્ષ પામે છે અને જેઓ તેજ ભવે મોક્ષ ન પામે તેઓ પણ આત્મવિશુદ્ધિ વડે ત્રીજે ભવે અવશ્ય મોક્ષ પામે છે

નોંધ—ત્રણ ભવથી અધિક ભવ તેને કરવા પડતા નથી

[૨] હે પૂજ્ય ! જીવાત્મા નિર્વેદ (નિરાસક્તિ) થી શું પામે છે ? નિર્વેદથી દેવ, મનુષ્ય અને પશુ સંબંધીના પ્રત્યેક કામભોગોમા શીઘ્ર વૈરાગ્ય પામે છે અને તેથી બધા વિષયોથી વિરક્ત થાય છે અને સર્વ વિષયોથી વિરક્ત થયેલો તે આરંભનો (પાપક્રિયાનો) પરિત્યાગ કરે છે આ ભનો પરિત્યાગ કરીને સંસારના માર્ગને ક્રમપૂર્વક છેદી નાખે છે અને સિદ્ધિ (મોક્ષ) માર્ગે ગમન કરે છે

[૩] હે પૂજ્ય ! ધર્મશ્રદ્ધાથી જીવ શું ફળ પામે છે ? ધર્મશ્રદ્ધાથી શાતાવેદનીય (કર્મથી પ્રાપ્ત થયેલા) સુખો ભગવવા છતા તેમા

રાચતો નથી પણ વૈરાગ્ય ધર્મને પામે છે અગર (ગૃહસ્થાશ્રમ) ધર્મને છોડી દે છે અને અણગારી (ત્યાગી) થઈ શારીરિક અને માનસિક છેદન, ભેદન સંયોગ અને વિયોગોના દુખનો નાશ કરે છે (નવા કર્મબંધનથી નિવૃત્ત થઈ પૂર્વ કર્મનો ક્ષય કરે છે) અને અવ્યાબાધ (બાધારહિત) મોક્ષસુખને મેળવે છે

[૪] હે પૂજ્ય ! ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી જીવ શુ પામે છે ? ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી આયા વિનય (મોક્ષનુ મૂળ કારણ) ને પ્રાપ્ત કરે છે અને વિનય મેળવીને સમ્યક્ત્વના રોધક કારણોનો નાશ કરે છે અને તેથી નરક, પશુ, મનુષ્ય અને દેવ સબધીની દુર્ગતિને અટકાવે છે, અને જગતમા બહુમાન કીર્તિ પામતો તે અનેક ગુણને દીપાવી સેવા-ભક્તિના અપૂર્વ સાધન વડે મનુષ્ય અને દેવગતિને પામે છે મોક્ષ અને સદ્ગતિના માર્ગ (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર)ને વિશુદ્ધ કરે છે અર્થાત્ વિનયથી પ્રાપ્ત થતા સર્વ પ્રશસ્ત કાર્યોને તે સાધે છે અને સાથ સાથે બીજા જીવોને પણ તે માર્ગે દોરે છે

[૫] હે પૂજ્ય ! આલોચનાથી જીવાત્મા શુ પામે છે ? આલોચનાથી માયા (કપટ) નિદાન અને મિથ્યાદર્શન (અસદ્દૃષ્ટિ) આ ત્રણ શલ્યો કે જે મોક્ષમાર્ગના વિઘાતરૂપ અને સસારના બધન કરનાર છે તેને દૂર કરે છે અને તેથી અપ્રાપ્ય સરળતાને પ્રાપ્ત થાય છે, સરળ જીવ કપટરહિત બને છે તેથી સ્ત્રીવેદ કે નપુસકવેદ બાધતો નથી અને પૂર્વે બાધેલ હોય તો તેનો નાશ કરે છે

નોંધ --સ્ત્રીવેદ એટલે સ્ત્રી જાતિને યોગ્ય પ્રકૃતિ અને શરીરનુ પામવુ

[૬] હે પૂજ્ય ! આત્મનિંદાથી જીવ શું પામે છે ? આત્મદોષોની નિંદાથી પશ્ચાત્તાપની ભઠ્ઠી જગાવે છે અને પશ્ચાત્તાપની ભઠ્ઠીમાં દોષોને બાળી વૈરાગ્ય પામે છે અને એ વિરક્ત પુરુષ અપૂર્વ કરણની શ્રેણિ (ક્ષપક શ્રેણિ) પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પ્રાપ્ત કરનાર તે ત્યાગીજ મોહનીય કર્મને ખપાવે છે

નોંધ—કર્મનું સવિસ્તર વર્ણન તેત્રીસમા અધ્યયનમાં જુઓ

[૭] હે પૂજ્ય ! ગર્હા (અન્ય સમીપે આત્મનિંદા કરવા)થી જીવ શું મેળવે છે ? ગર્હાથી આત્મનમ્રતા (લઘુતારૂપ ગુણને) મેળવે છે અને તેવો જીવ અપ્રશસ્ત કર્મબંધનના હેતુથી યોગોને નિવૃત્ત કરી પ્રશસ્ત યોગો પામે છે અને પ્રશસ્ત યોગો પામીને તે અણગાર અનંત આત્મઘાતક કર્મોના પર્યાયોને નષ્ટ કરી નાખે છે

[૮] હે પૂજ્ય ! સામાયિકથી જીવાત્મા શું પામે છે ? સામાયિક કરવાથી (આત્મસંતોષ) વિરામ મળે છે

[૯] હે પૂજ્ય ! ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિથી જીવ શું પામે છે ? ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિથી આત્મદર્શનની વિશુદ્ધિ થતી જાય છે

નોંધ—મનુષ્ય જેવું ધ્યાન ધરે છે તેવું તેનું આંતરિક વાતાવરણ બની જાય છે અને આખર તેવોજ તે થઈ જાય છે

[૧૦] હે પૂજ્ય ! વંદનથી જીવ શું મેળવે છે ? વંદનથી નીચ ગોત્રોનું કર્મ બાંધ્યું હોય તે ખપાવી ઉચ્ચ ગોત્રનું કર્મ બાંધે છે (તીવ્ર શાતાના ગુણમાં જન્મના ઉચ્ચ વાતાવરણમાં જન્મે છે) અને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તથા આજ્ઞાનું સફળ સામર્થ્ય પામે છે (ઘણા જીવો-સમાજ-ના નેતા બને છે) અને દાક્ષિણ્યભાવ (વિશ્વવલ્લભતા) ને પામે છે

[૧૧] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રતિક્રમણથી શું મેળવે છે ? પ્રતિક્રમણથી (આદરેલા) વ્રતના છિદ્રો ઢાંકી શકે છે અને શુદ્ધ વ્રતધારી તે હિંસાદિ આસ્રવથી નિવૃત્ત થઇ આઠ પ્રવચનમાતામા સાવધ થાય છે અને વિશુદ્ધ ચારિત્ર મેળવી સંયમ યોગથી અલગ ન થતા ઉત્તમ પર્યંત સંયમમા સમાધિપૂર્વક વિચરે છે

[૧૨] હે પૂજ્ય ! કાયોત્સર્ગથી જીવ શું પામે છે ? કાયોત્સર્ગથી ભૂત તથા વર્તમાન કાળના દોષાનું પ્રાયશ્ચિત કરી વિશુદ્ધ બને છે અને ભારવાહક જેમ ભારથી રહિત થઈ શાંતિપૂર્વક વિચરે છે તેમ તેવો જીવ ચિંતા રહિત થઈ પ્રશસ્ત ધ્યાનમા સુખપૂર્વક વિચરે છે

[૧૩] હે ભગવન્ ! પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ શું મેળવે છે? પ્રત્યાખ્યાનથી નવા પાપો રોકી ઇચ્છાનો નિરોધ કરે છે અને ઇચ્છાનો નિરોધ કરવાથી સર્વ પદાર્થામા તે તૃષ્ણા હિન બની પરમ શાંતિમા ઝીલી રહે છે

[૧૪] હે પૂજ્ય ! સ્તવસ્તુતિમંગળથી જીવ શું પામે છે ? સ્તવસ્તુતિ મંગળથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ બોધિલાભને મેળવે છે અને તે બોધિલાભને મેળવી દેહાંતે મોક્ષ પામે છે અથવા (બાર દેવલોક, નવ ગ્રૈવેયક ને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાળી) ઉચ્ચ દેવગતિની આરાધના કરે છે

[૧૫] હે પૂજ્ય ! સ્વાધ્યાયાદિકાળના પ્રતિલેખનથી જીવ શું પામે છે ? તેના પ્રતિલેખનથી જીવાત્મા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને દૂર કરે છે

[૧૬] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રાયશ્ચિત કરવાથી શું પામે છે ? પ્રાયશ્ચિત કરવાથી પાપની વિશુદ્ધિ કરે છે અને વ્રતના અતિચારો (દોષો) રહિત થાય છે અને શુદ્ધ મનથી પ્રાયશ્ચિત ગ્રહણ

[૫૦] હે પૂજ્ય ! ભાવસત્યથી (શુદ્ધ અંતઃકરણથી) જીવ શું પામે છે ?
ભાવસત્યથી હૃદયવિશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને વિશુદ્ધ અંતઃ
કરણવાળો જીવજ અર્હંત પ્રભુના બતાવેલા ધર્મની આરાધના
કરી શકે છે અને તે ધર્મની આરાધનામાં ઉદ્યમી થઈ પર
લોકમાં પણ ધર્મનો આરાધક બને છે

[૫૧] હે પૂજ્ય ! કરણસત્યથી જીવ શું પામે છે ? કરણસત્ય (સત્ય
પ્રવૃત્તિ કરવા) થી સત્યક્રિયા કરવાની શક્તિ જન્મે છે અ
સત્ય પ્રવૃત્તિમાં રહેલો જીવ જેવું બોલે છે તેવુંજ કરે છે

[૫] હે પૂજ્ય ! યોગસત્યથી જીવ શું પામે છે ? સત્યયોગથી યોગોની
વિશુદ્ધિ થાય છે

નોંધ—યોગ એટલે મન વચન અને કાયાનો વ્યાપાર

[૫] હે પૂજ્ય ! મનગુપ્તિથી જીવ શું પામે છે ? મનના સંયમથ
એકાગ્રતા (માનસિક સંનિધિ) ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્ર
ચિત્તવાળો જીવ સંયમનો આરાધક બને છે

[૫૪] હે પૂજ્ય ! વચનસંયમથી જીવ શું પામે છે ? વચનસંયમથ
તે વિકાર રહિત થાય છે અને નિર્વિકાર જીવ આધ્યાત્મિ
યોગના સાધનોથી (વચનસિદ્ધિ) યુક્ત થઈ વિચરે છે

[૫૫] હે પૂજ્ય ! કાયાના સંયમથી જીવ શું પામે છે ? કાયાના સંયમથ
સંવર (પાપોનું રોકાણ) અને તેમાંથી કાયસંનિધિ ઉત્પન્ન થા
છે અને સંવરથી તે જીવ પાપના પ્રવાહનો નિરોધ કરી શકે છે

[૫૬] હે પૂજ્ય ! મનને સત્ય માર્ગમાં (સમાધિમાં) સ્થાપવાથી જી
શું પામે છે ? મનને સત્ય માર્ગમાં સ્થાપવાથી એકાગ્રત
ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્રતા ઉત્પન્ન કરીને તે જીવ જ્ઞાનન
પર્યાયો (અનેક શક્તિઓ) ઉત્પન્ન કરે છે અને જ્ઞાનના પર્યા

યોગે ઉત્પન્ન કરીને સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કરે છે અને મિથ્યાત્વને દૂર કરે છે

[૫૭] હે પૂજ્ય ! વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે ? વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી સમ્યક્ત્વના પર્યાયો નિર્મળ કરે છે અને સુલભ બોધિત્વ પામે છે તેમજ દુર્લભ બોધિત્વથી નિવૃત્ત થાય છે

[૫૮] હે પૂજ્ય ! કાયાને સંયમમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે ? કાયાને સત્યભાવે સંયમમાં સ્થાપવાથી ચારિત્રના પર્યાયો નિર્મળ થાય છે અને ચારિત્રના પર્યાયોને નિર્મળ કરીને અનુક્રમે યથાખ્યાત ચારિત્રની સાધના કરે છે યથાખ્યાત ચારિત્રની વિશુદ્ધિ કરીને ચાર કેવળી કર્મોને ખપાવે છે અને ત્યારબાદ તે જીવ સિદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત અને શાંત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે

[૫૯] હે પૂજ્ય ! જ્ઞાનસંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે ? જ્ઞાન સંપન્ન જીવ સર્વ પદાર્થોના યથાર્થ ભાવને જાણી શકે છે અને તે ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર અટવીમાં દુઃખી થતો નથી જેમ દોરા સહિત સોય ખોવાતી નથી તેમ જ્ઞાની જીવ સંસારમાં ભૂલો પડતો નથી અને જ્ઞાન, ચારિત્ર તપ અને વિનયના યોગોને પ્રાપ્ત કરે છે તેમજ પોતાના દર્શન અને પરના દર્શનને સમ્યક્ જાણીને અસત્યમાર્ગમાં જાતો નથી

[૬૦] હે પૂજ્ય ! દર્શન સંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે ? તેવો સમકિતી જીવ સંસારના મૂળરૂપ અજ્ઞાનનું છેદન કરે છે તેના જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઓલવાતો નથી અને તે પ્રકાશતા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન તથા દર્શનથી પોતાના આત્માને સંયોજીને સુંદર ભાવનાપૂર્વક વિચરે છે

[૬૧] હે પૂજ્ય ! ચારિત્ર સંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે? ચારિત્ર સંપન્નતાથી શૈલેશી (મેરુ જેવા નિશ્ચળ) ભાવને ઉત્પન્ન કરે છે અને તેવા નિશ્ચળ ભાવને પામેલો અણગાર બાકી રહેલાં ચાર કર્મોને ખપાવે છે અને ત્યાર બાદ સિદ્ધ, બુદ્ધ મુક્ત અને શાંત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે

[૬૨] હે પૂજ્ય ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના નિગ્રહથી જીવ શું પામે છે? શ્રોત્રેન્દ્રિયના નિગ્રહથી મધુર કે અમધુર શબ્દોમાં રાગદ્વેષ રહિતપણે વર્તે છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે

[૬૩] હે પૂજ્ય ! આંખના સંયમથી જીવ શું પામે છે? આંખના સંયમથી મનોહર કે અમનોહર રૂપોમાં (દૃશ્યોમાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે

[૬૪] હે પૂજ્ય ! ઘ્રાણેન્દ્રિયના નિગ્રહથી જીવ શું મેળવે છે? નાકના સંયમથી સુવાસિત કે દુર્ગંધિત પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી અને જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે

[૬૫] હે પૂજ્ય ! જિહ્વેન્દ્રિયના નિગ્રહથી જીવ શું મેળવે છે? જીભના સંયમથી મધુર કે અમધુર રસોમાં (રસનાગા કે અમાનાવાળામાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે

[૬૬] હે પૂજ્ય ! સ્પર્શેન્દ્રિયના સંયમથી જીવ શું પામે છે? સ્પર્શેન્દ્રિયના સંયમથી સુંદર કે અસુંદર સ્પર્શોમાં રાગદ્વેષ રહિત

થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલા છે તેનો ક્ષય કરે છે

[૬૭] હે પૂજ્ય ! ક્રોધના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? ક્રોધવિજયથી જીવ ક્ષમાના ગુણને પ્રગટાવે છે ક્રોધથી ઉત્પન્ન થતા કર્મોને બાંધતો નથી અને પહેલા બાંધ્યા હોય તેને ખપાવે છે

[૬૮] હે પૂજ્ય ! માનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? માનના વિજયથી મૃદુતાના અપૂર્વ ગુણને પ્રગટાવે છે અને માનજન્ય કર્મને બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે બંધાયું છે તેને ખપાવે છે

[૬૯] હે પૂજ્ય ! માયાના વિજયથી જીવ શું પામે છે ! માયાના વિજયથી સરળભાવપણું પામે છે અને માયાથી વેદવા પડતા કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે બંધાયા હોય તો તેને દૂર કરે છે

[૭૦] હે પૂજ્ય ! લોભના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? લોભના વિજયથી સંતોષરૂપ અમૃતને મેળવે છે લોભજન્ય કર્મને બાંધતો નથી અને પૂર્વે બંધાયેલાં છે તેને વિખેરે છે

[૭૧] હે પૂજ્ય ! રાગદ્વેષ અને મિથ્યાદર્શનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? રાગદ્વેષ અને મિથ્યા દર્શનના વિજયમાં પ્રથમ તો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધનામાં તે જીવાત્મા ઉદ્યમી બને છે અને પછી આઠ પ્રકારના કર્મોની ગાંઠથી મૂકાવા માટે ક્રમપૂર્વક અઠ્ઠાવીસ પ્રકારનાં મોહનીય કર્મોનો ક્ષય કરે છે અને ત્યારબાદ પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંતરાય કર્મ એ ત્રણે કર્મો એકી સાથે ખપાવે છે અને ત્યારબાદ શ્રેષ્ઠ સંપૂર્ણ, આવરણરહિત, અંધકારરહિત, વિશુદ્ધ અને લોકાલોકમાં પ્રકાશિત એવાં કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ દર્શનને પામે છે. કેવળ થયા પછી જ્યાંસુધી સંયોગી હોય છે

ત્યાંસુધી ઇર્યાપથિકકર્મ બાંધે છે તે કર્મનો સ્પર્શ માત્ર બે સમયની સ્થિતિવાળો અને સુખકર હોય છે તે કર્મ પહેલે સમયે બધાય છે બીજે સમયે વેદાય છે અને ત્રીજે સમયે નષ્ટ થાય છે પહેલે સમયે (ક્ષણે) તે કર્મ બધાયુ બીજે સમયે વેદાયુ અને ત્રીજે સમયે છેવટ નષ્ટ થયુ એટલે ચોથે સમયે તો તે જીવાત્મા કર્મરહિત થાય છે

નોંધ —કર્મોના વર્ણન માટે ૩૩ મુ અધ્યયન જુઓ

[૭૨] ત્યારબાદ તે કેવળી જેટલુ આયુષ્ય હોય તેટલુ પૂર્ણ કરીને આયુષ્યના અતથી અતર્મુહૂર્ત (બેઘડી) જેટલો કાળ બાકી રહે ત્યારે મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારનો રોધકરી તે જીવ સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતિ (આ શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે) ચિતવીને સૌથી પહેલા મન વચન અને કાયાનો યોગ રૂંધે છે અને તે વ્યાપાર રૂંધીને શ્વાસોચ્છ્વાસનો પણ નિરોધ કરે છે અને તે નિરોધ કર્યા પછી પાચ હ્રસ્વ અક્ષરોનુ ઉચ્ચારણ કરતા જેટલો કાળ થાય તેટલો કાળ (શૈલેશી અવસ્થામા) રહીને તે અણગાર સમુચ્છિન્નક્રિય (ક્રિયારહિત) અને અનિવૃત્તિ (અક્રિયાવૃત્તિ) નામના શુક્લધ્યાનને ચિતવતો તે વેદનીય આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ ચારે કર્મોને એકી સાથે ખપાવે છે

નોંધ —આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ એમ ધ્યાનના ચાર ભેદો છે શુક્લ ધ્યાનના પણ ચાર ભેદો છે તેમાના છેલ્લા બે કેવળી જીવાત્મા ચિતવે છે

[૭૩] ત્યારબાદ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ સર્વ શરીરોને છોડીને સમશ્રેણિને પ્રાપ્ત કરીને કોઈ સ્થળે રોકાયા વગર અવક્રગતિએ સિદ્ધસ્થાનમા પામીને પોતાની મૂળ શરીરની અવગાહનાના ⅔ જેટલા આકાશ પ્રદેશ થાય તેથી મુક્ત થઇ સર્વ કર્મોનો અત કરે છે

[૭૪] આ પ્રમાણે ખરેખર સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના અધ્યયનનો અર્થ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કહ્યો છે, બતાવ્યો છે, દેખાડયો છે અને ઉપદેશ્યો છે

નોંધ —સમકિત સ્થિતિ એ ચોથા ગુણસ્થાનકની સ્થિતિ છે જીવાત્મા કર્મ, માયા કે પ્રકૃતિને આધીન રહે છે ત્યારે પ્રથમથી માડીને સાવ મુક્ત થતા સુધીમા તે ઘણી ઘણી ભૂમિકાઓમાથી પસાર થતો રહે છે સ સારના આદબ ધનથી માડીને સાવ મુક્ત થતા સુધી કે અશુદ્ધ (આઠ રુચકપ્રદેશોજ માત્ર શુદ્ધ રહે છે નહિતો જડ જેવા બને છે) ચૈતન્યથી માડીને સાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય થાય ત્યા સુધીની ભૂમિકાઓને જૈન દર્શન સ ક્ષિપ્તથી ચૌ. પ્રકારમા વિભક્ત કરે છે તેનેજ ગુણ સ્થાનક તરીકે ઓળખવામા આવે છે

આ ભૂમિકાઓ સ્થાન વિશેષ નહિ પણ આત્માની સ્થિતિવિશેષ છે પહેલું સ્થાનક મિથ્યાદૃષ્ટિનું છે, તે દૃષ્ટિ એક ઉચ્ચ મનુષ્યથી માડીને અવિકસિત સૂક્ષ્મ જીવો સુધી રહેલી હોય છે પર તુ તેમા તરતમતા (ઓછાવત્તા) ના અસંખ્ય ભેદો છે, બીજી અને ત્રીજી ભૂમિકા પણ અસ્થિર છે, તેથી ચોથીથીજ મોક્ષમાર્ગ શરૂ થાય છે એમ સમજવુ અન્ય દર્શનોમા આ સ્થિતિને આત્મ સાક્ષાત્કાર તરીકે વર્ણવી છે આ ભૂમિકાયા સ સાર પરિભ્રમણ કરાવવાના નિમિત્તરૂપ તીવ્ર કષાયો મ દ પડી જાય છે એ આત્મ પરિણામો જેટલા વિશુદ્ધ કૃત્રિમ શુદ્ધ કે મિશ્ર હોય તે પ્રમાણમા તે ક્ષાયિક, ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ સ્થિતિ તરીકે કહેવાય છે આઠમે ગુણસ્થાનક પહોચ્યા પછી આ ત્રણ પૈકી માત્ર બે શ્રેણિઓ રહે છે જેને ઉપશમ અને ક્ષપક શ્રેણિ કહેવાય છે ઉપશમ (કર્મોને ઉપશમાવનાર) શ્રેણિવાળા જીવનું આગળ વધ્યા પછી પણ પતનજ થાય છે કારણ કે તે વિશુદ્ધિ સાચી નહિ પણ કૃત્રિમ હોય છે જેમ રાખથી ઢકાયેલો અગ્નિ ન દેખાવા છતા વાયુના સપાટાથી સ્પષ્ટ દેખાઇ રહે છે, તેજ પ્રકાર ઉપશમ શ્રેણિ વાળો જીવાત્મા અગિયાર ગુણસ્થાન જેવી ઉચ્ચ ભૂમિકા પર પહોચ્યા છતા સૂક્ષ્મ લોભનો ઉદય થતા પતિત થાય છે

ક્ષપક (કર્મોનો ક્ષય કરનાર) શ્રેણિવાળો ઉર્વાત્મા દસમી ભૂમિકાપરથી અગિયારમીએ ન જતા સીધો બારમી ભૂમિકા પર પહોંચે છે આ સ્થિતિમા તેના કષાયો ક્ષીણ થયા હોય છે અને તેથી તે તેરમા ગુણસ્થાનકે જઈ કેવળી થાય છે આ વખતે આઠ કર્મો પૈકી ચાર કર્મોના (નિસત્વ જેવા) આવરણ રહે છે એ કેવળી જ્યા સુધી દેહ હોય છે ત્યા સુધી દેહની હાજતોને લઈને કર્મ કરતા રહે છે પરંતુ તે કર્મ આસક્તિ રહિત હોઈને બંધન કરતા ન હોઈ તુરતજ ખરી પડે છે આ ક્રિયાને ઇર્યાપથિકી ક્રિયા કહે છે

આયુષ્યકાળ પૂર્ણ થવાના સમયે શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કે જેને સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિપાતી કહે છે તેને ચિંતવીને સૌથી પ્રથમ મનોયોગ, વચન યોગ અને કાયયોગ એમ ક્રમપૂર્વક રૂંધનકરી આખરે શ્વાસોચ્છવાસને રૂંધી તે જીવાત્મા સાવ નિષ્કંપ બને છે આ સ્થિતિને શૈલેશી અવસ્થા કહેવાય છે ત્યા અ, ઇ ઉ, ઋ અને ऌ એના પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરના ઉચ્ચારણ કાળ જેટલો સમય રહી આખરે શુક્લ ધ્યાનના ચોથા ભેદને સ્પર્શી બાકી રહેલા ચારે કર્મોનો ક્ષય કરી પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપી શુદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે

શુદ્ધ ચેતનની સ્વાભાવિક ઉર્ધ્વગતિ હોવાને લીધે તે ઊંચે અને ઊંચે જ્યા સુધી તેનું ગતિસહાયક તત્વ–ધર્માસ્તિકાય હોય છે ત્યાં સુધી ઊંચે જઈ આખરે સ્થિર થાય છે જે સ્થાને આત્મ સ્થિરતા થાય છે તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગ પર આવેલુ છે અને તેને સિદ્ધગતિ તરીકે કહે છે અંતિમ શરીર છોડતી વખત તેનું પરિમાણ (ઊંચાઈ પહોળાઈ) હોય તેમાંનો ૧/૩ ભાગ (મુખ, કાન પેટ વગેરે ખાલી સ્થળે) પોલો હોય છે તેટલો ભાગ નીકળી જઈ ૨/૩ ભાગમા તે જીવાત્માના તેટલા પ્રદેશો તે સિદ્ધસ્થાનમા

વ્યાપ્ત થાય છે તે તેની અવગાહના કહેવાય છે ભિન્ન ભિન્ન સિદ્ધાત્મા ઓના પ્રદેશો પરસ્પર અવ્યાઘાત રહી પરસ્પરનું પૃથક્ત્વ બતાવતા રહે છે એવા પરમ પુરુષો વીતરાગ, વીતમોહ અને વીતદ્વેષ હોવાથી તેમનું સંસારમા પુનરાગમન થઈ શકતું નથી

એમ કહું છુ —

આમ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ સંબધી

ઓગન્ત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

[૫] જેમ મોટા તળાવનો જળ આવવાનો માર્ગ રૂંધીને તેમજ અંદરનુ પ્રથમનું પાણી ઉલેચીને તથા સૂર્યના તાપે કરીને ક્રમપૂર્વક તે (જળ)નું શોષણ થાય છે તેમ—

[૬] સંયમી પુરુષનું નવુ થતું પાપકર્મ (પણ વ્રતદ્વારા) રૂંધવાથી આવતું નથી અને પૂર્વે કરોડો ભવથી સંચિત કરેલું જે પાપકર્મ હોય છે તે પણ તપ વડે જીર્ણ થઈ જાય છે

[૭] તે તપ બાહ્ય અને આંતરિક એમ બે પ્રકારનું છે અને તે બાહ્ય તથા આંતરિક તપના પણ પૃથક્ પૃથક્ ૭ ૭ ભેદો છે

[૮] (બાહ્ય તપના ભેદો કહે છે) (૧) અણસણ (૨) ઉણોદરી, (૩) ભિક્ષાચરી (૪) રસ પરિત્યાગ (૫) કાય ક્લેશ અને (૬)સલીનતા એમ ૭ પ્રકારનુ બાહ્ય તપ હોય છે

[૯] એક કાળ મર્યાદિત (એટલે કે) એક ઉપવાસ કે અધિકદિન પર્યંત અને બીજુ મરણ પર્યંત એમ અણસણ બે પ્રકારના હોય છે તેમા પહેલુ (ભોજનની) આકાક્ષા સહિત અને બીજુ કાંક્ષા રહિત હોય છે

નોધ —પહેલામા મર્યાદા હોવાથી ભોજનની અપેક્ષા રહે છે બીજામા રહેતી નથી

[૧૦] જે કાળમર્યાદિત તપ છે તે પણ સક્ષેપથી ૭ પ્રકારનું છે

(૧) શ્રેણિ તપ, (૨) પ્રતર તપ (૩) ઘન તપ (૪) વર્ગ તપ,

[૧૧] (૫) વર્ગવર્ગ તપ અને (૬) પ્રકીર્ણ તપ. આ પ્રમાણે ભિન્નભિન્ન અને મનોવાંચ્છિત ફળ આપનારુ કાળમર્યાદિત અણસણુ જાણવુ

નોધ —શ્રેણિતપ વગેરે તપશ્ચર્યાઓ જુદી જુદી રીતે ઉપવાસો કરવાથી થાય છે તે તપોનું વિસ્તૃત વર્ણન અન્ય સૂત્રોમા જોઈ લેવુ

[૧૨] જે મરણપર્યંતનું અણુસણુ હોય છે તે પણુ કાયચેષ્ટાને ઉદ્દેશી બે પ્રકારનું કહ્યું છે (૧) સવિચાર (કાયાની ક્રિયા સહિત) અને (૨) અવિચાર (નિષ્ક્રિય)

[૧૩] અથવા સપરિકર્મ (બીજાની સેવા લેવી તે) અને અપરિકર્મ એમ બે પ્રકારે કહ્યુ છે તેના પણુ બે ભેદ છે (૧) નિહારી અને (૨) અનિહારી એ બન્ને પ્રકારના મરણોમા આહારનો ત્યાગ તો હોય છેજ

નોધ —નિહારી એટલે જે મુનિનું ગામમા મરણુ થતા મૃત કલેવરને બહાર લઇ જવુ તે અને ગુફામા મરણુ થાય તે અનિહારી કહેવાય છે

[૧૪] ઉણોદરી તપ પણુ દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી અને પર્યાયથી સક્ષેપમા પાચ પ્રકારનું કહ્યુ છે

[૧૫] જેટલો જેનો આહાર હોય તે પૈકી અલ્પમાં અલ્પ એક કવલ પણુ ઓછો લેવો એ દ્રવ્યથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે

[૧૬] (૧) ગામ, (૨) નગર, (૩) રાજધાની, (૪) નિગમ, (૪) આકર (ખાણુવાળો પ્રદેશ), (૬) પલ્લી (અટવીની વચ્ચેનો પ્રદેશ), (૭) ખેટ (જ્યા ધૂળનો કોટ હોય તે પ્રદેશન) (૮) કરબટ (નાના નાના ગામોવાળો પ્રદેશ), (૯) દ્રોણુમુખ (જળ અને સ્થળવાળો પ્રદેશ), (૧૦) પાટણુ (સવ દિશાથી માણસ આવી શકે તેવુ સ્થળ), (૧૧) મડપ (ચારે દિશામા અઢી અઢી ગાઉ સુધી ગામ હોય તે), (૧૨) સબાહન (પર્વતના મધ્યમા ગામ હોય તે)

[૧૭-૧૮] (૧૩) આશ્રમપદ (તાપસના સ્થાનકો હોય તે), (૧૪) વિહાર (જ્યા ભિક્ષુઓ વસતા હોય તેવુ સ્થળ), (૧૫) સન્નિવેશ (નાના નાના નેસડાઓ), (૧૬) સમાજ (ધર્મશાળા), (૧૭) ઘોષ (ગાયોનું ગોકુળ), (૧૮) સ્થળ (રેતીના ઊચા

ઢગલાવાળુ સ્થળ) (૧૯) સેના (સેનાનુંસ્થળ) (૨૦) ખધાર (કટક ઉતરવાના સ્થળ), (૨૧) સાર્થવાહોને ઉતરવાનું સ્થળ), (૨૨) સવર્ત (ભયોથી ત્રાસે ા કુટુમ આવીને રહે તે સ્થળ), (૨૩) કોટ (કોટવાળુ ગામ) (૨૪) વાડા (વાડા ઓમા વાડાવાળા સ્થળ), (૨૫) શેરીઓ, અને (૨૬) ઘરો આટલા ક્ષેત્રોમા અભિગ્રહ કરે કે આટલા પ્રદેશનોજ જો આહાર મળે તો લેવો એ પ્રકારનુ ક્ષેત્રથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે

નોધઃ—ખાસ કરીને આ ક્ષેત્રો જૈન ભિક્ષુઓને માટે કહ્યા છે પરતુ ગૃહસ્થસાધક પણ પોતાના ક્ષેત્રમા આવા પ્રકારની ક્ષેત્ર મર્યાદા કરી શકે છે

[૧૯] (૧) પેટીને આકારે (૨) અર્ધ પેટીને આકારે (૩) ગોમૂત્રને આકારે (૪) પતગને આકારે (૫) શબ્બાવૃતને આકારે તેના બે ભેદ (૧) પાડામા અને ૨) પા ા બહાર અને (૬) પહે ા સગ ગ છેડા સુધી જઇને પછી પાછો વળતાં ભિક્ષાચરી કરે એમ છ પ્રકારે ક્ષેત્ર થકી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે

નોધ —ઉપરના છ એ આકારો પ્રમાણે ભિક્ષાચરી કરવાનો નિયમ માત્ર ભિક્ષુ માટે કહેવાયો છે

[૨૦] દિવસના ચાર પ્રહરમાથી અમુક પ્રહરે ભિક્ષા મળે તો લેવી એ પ્રકારે અભિગ્રહ (સંકલ્પ) ધારી વિચરે તે કાળ થકી ઉણો રી તપ જાણવુ

[૨૧] અથવા થોડી ન્યૂન ત્રીજી પોરસીમાકે ત્રીજી પોરસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ભિક્ષાચરી મળે તો ગ્રહણ કરીશ. એ પ્રમાણેનો સકલ્પ કરે તો તે કાળથી ઉણોદરી તપ કહેવાય

[૨૨] સ્ત્રી અથવા પુરુષ અનકાર સહિત કે રહિત અથવા બાલ યુવાન કે વૃદ્ધ તેમજ અમુક પ્રકારના વસ્ત્રસહિત હોય—

[૨૩] વળી અમુક વર્ણવાન હોય રોષ રહિત કે હર્ષસહિત હોય એના એવા ચિહ્નોથી યુક્ત હોય તેવાને હાથેજ ભિક્ષા લેવી તેવો સકલ્પ કરે તે ભાવથી ઉણોદરી તપ કહેવાય

નોધ —આવા કડક સકલ્પ વારવાર ફળે નહિ તેથી ભિક્ષા ન મળતા વારવાર (ભૂખ્યા રહેવાથી) તપશ્ચર્યા થાય તે સભવિત છે

[૨૪] દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી કાળથી અને ભાવથી જે જે વર્ણન કર્યું એ ચારે નિયમો સહિત થઈ જે ભિક્ષુ વિચરે તે પર્યવચર તપશ્ચર્યા કરનાર કહેવાય છે

નોધ—પર્યવ એટલે જેમા ઉપર કહેલા ચારે અશ હોય તે તપને પર્યાય ઉણોદરી તપ કહેવાય છે

[૨૫] આઠ પ્રકારની ગોચરીમા અને સાત પ્રકારની એષણામા જે જે બીજા અભિગ્રહો ભિક્ષુ રાખે છે તે ભિક્ષાચરી તપ કહેવાય છે

નોધ —ત્રીજી તપશ્ચર્યાને અન્ય ગ્રથોમા વૃત્તિ સક્ષેપ પણ કહેલ છે વૃત્તિ સક્ષેપ એટલે જીવનની જરૂરિયાતો ઓછામા ઓછી કરી નાખવી તે ત્રીજુ બાહ્ય તપ કહેલ છે

[૨૬] દૂધ દહી, ઘી વગેરે રસો તથા મસ્કારી રસિક ભોજન તથા બીજા પણ રસોનો ત્યાગ કરવો તે રસપરિત્યાગ નામની તપશ્ચર્યા કહેવાય છે

[૨૭] વીરાસન (ખુરસી જેવુ આસન) વગેરે વિવિધ આસનો કાયાને અપ્રમત્ત રાખી સુખ કરનાર નીવડે છે તેના કઠક આસનો કરી કાયાને કસવી તે કાય કલેશ નામનું તપ કહેવાય છે

[૨૮] એકાત કે જ્યાં સ્વાધ્યાય ધ્યાનની અનુકૂળતા મળે, કોઈ ન આવે જાય એવા સ્ત્રી, પશુથી રહિત સ્થાનમા શયન તથા આસનનુ સેવન કરવુ તે સલીનતા નામનું તપ કહેવાય છે

[૨૯] એ પ્રકારે સક્ષેપથી બાહ્યતપ કહ્યું તેમજ સક્ષેપથી ક્રમપૂર્વક આતરિક તપ કહીશ

[૩૦] પ્રાયશ્ચિત, વિનય સેવા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ એ છ આભ્યતર તપ છે

[૩૧] ભિક્ષુ આલોચનાદિ દસ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત વહન કરે છે તે પ્રાયશ્ચિત તપ કહેવાય છે

નોધ —પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે પાપનું છેદન કરવુ તેના દસ પ્રકાર છે (૧) આલોચના, (૨) પ્રતિક્રમણ, (૩) તદુભય (૪) વિવેક (૫) વ્યુત્સર્ગ, (૬) તપ, (૭) છે , (૮) મૂલ (૯) ઉપસ્થાન અને (૧૦) પારચિક વિશેષ વિવરણ છેદ સૂત્રોમા જુઓ

[૩૨] (૧) ગુર્વાદિકની સામે જવુ (૨) તેમને બે હાથ જોડવા (૩) આસન આપવુ (૪) ગુરુની અનન્ય ભક્તિ કરવી અને (૫) હૃદયપૂર્વક સેવા કરવી તે વિનય કહેવાય છે

નોધ —અભિમાન ઓગળ્યા વિના સાચી સેવા-શુશ્રષા-થતી નથી

[૩૩] આચાર્યાદિની દસ સ્થાનોમા શક્તિ અનુસાર સેવા બજાવવી તે વૈયાવૃત્ય તપ કહેવાય છે

નોધ —આચાર્યાદિમા આ દસનો સમાવેશ થાય છે (૧) આચાર્ય (૨) ઉપાધ્યાય (૩) સ્થવિર, (૪) તપસ્વી (૫) રોગીષ્ટ (૬) નવદીક્ષિત, (૭) સ્વધર્મી (૮) કુળ (૯) ગણ અને (૧૦) સઘ

[૩૪] વાચના લેવી, પ્રશ્ન પૂછવા, વારવાર શાસ્ત્ર ફેરવવુ સૂત્રાદિના અર્થ તથા રહસ્ય ચિતવવુ અને ધર્મકથા કરવી એ પાચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય તપ કહેવાય છે

[૩૫] સમાધિવત સાધક આર્ત અને રૌદ્ર એ બન્ને ધ્યાનને છોડીને ધર્મધ્યાન તથા શુક્લ ધ્યાનને ચિતવે છે તેને મહાપુરુષોએ ધ્યાન કહ્યુ છે

[૩૬] સૂતી વખતે, બેસતી વખતે કે ઉભા રહેતી વખતે જે ભિક્ષુ કાયાનો સર્વ વ્યાપાર છોડી દે (હલાવે ચલાવે નહિ) તેને છઠ્ઠુ કાયોત્સર્ગ તપ કહ્યુ છે

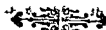
[૩૭] એ પ્રમાણે બે પ્રકારના તપ જે મુનિ યથાર્થ સમજીને આચરે છે તે પંડિત સાધક સર્વ સંસારના બંધનથી જલદી છૂટી જાય છે

નોંધ —આ એક અનુભવીએ અનુભવેલી ઉત્તમ રસાયણ છે આત્મદર્દોને નિવારવાનું આજ એક અજોડ ઔષધ છે દુ ખી અને દર્દીઓએ આજ ઉપાયો જીવનમા અજમાવવા અને જીવનનો સમુદ્ધાર કરી લેવો તે બીજા બધા સાધનો કરતા ઉત્તમ છે

વિદ્યામા અહકારનો સભવ છે ક્રિયામા અજ્ઞાનતા, અક્કડતા કે જડતાનો સંભવ છે તપશ્ચર્યામા જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેનો સમાવેશ છે તેથી અહંકાર, અજ્ઞાન, અક્કડતા અને જડતા બધા વિલય થઈ આત્મસતોષ, આત્મશાતિ ને આત્મતેજ પ્રગટે છે અને તેવા જીવાત્માઓ પોતે પ્રકાશી લોકને પ્રકાશ અર્પી પોતાના આયુષ્ય, શરીર, ઇંદ્રિયાદિ સાધનોને છોડી સાધ્યસિદ્ધ થાય છે

એમ કહુ છુ —

એ પ્રમાણે તપોમાર્ગ સંબધી ત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

ચરણવિધિ

ચારિત્રના પ્રકારો

૩૧

પાપનો પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે તેને રોકવાની ક્રિયાને સંવર કહેવાય છે પાપમાથી નિવૃત્ત થવુ કે ધર્મમા લીન થવુ તે બ ને સમાન છે પાપનો આધાર માત્ર ક્રિયાપર નથી પરતુ ક્રિયાની પાછળના અધ્યવસાયો પર છે કલુષિત વાસનાથી થયેલુ કાર્ય બાહ્યદ્રષ્ટિએ ઉત્તમ પણ દેખાતુ હોય છતા મલિન અને નકામું છે શુભ ભાવનાથી થયેલુ સામાન્ય કાર્ય દ્રષ્ટિએ કનિષ્ઠ દેખાતુ હોવા છતા ઉત્તમ અને આત્મતૃપ્તિ માટે પર્યાપ્ત છે

દેહને અગે ખાવુ પીવુ, બોલવુ, બેસવું, ઊઠવુ ઇત્યાદિ બધુ કર્યાં વિના આપણે રહી શકીએ નહિ માટે તેનાથી નિવૃત્ત થવુ કદાચ થોડા સમય માટે શક્ય હોય છતા જીવન ભર તેમ રહેવુ અશક્ય છે અને માનો કે બહારની ક્રિયા થોડો વખત બ ધ પણ કરવાને સમર્થ હોઈએ તોપણ આપણુ આતરિક ક્રિયાત્મક કાર્ય તો થયાજ કરવાનુ છે તેને આપણે જબરાઇથી રોકી શકવાના નથી માટેજ ભગવાન મહાવીરે ક્રિયાને બધ કરવાનુ ન કહેતા ક્રિયા કરવા છતા તમારો ઉપયોગ શુદ્ધ અને સ્થિર રાખો તેમ કહ્યુ છે શુદ્ધ ઉપયોગ એટલે આત્મલક્ષ્ય જો આત્મલક્ષ્ય હોય તો ક્રિયા પાછળની બધી કલુષિતતા સહેજે વિરમી જાય

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] જીવાત્માને એકાંત સુખ આપનાર અને જેને આચરીને અનેક જીવો આ સંસાર સાગરને તરી ગયા તે ચારિત્રની વિધિ હું કહું છું —

[૨] એક તરફથી નિવૃત્ત થવુ અને બીજા માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્ કે અસંયમથી નિવૃત્ત થવુ અને સંયમમા પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ

[૩] પાપકર્મમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર એવા બે પાપ રાગ અને દ્વેષ છે જે ભિક્ષુ તે બન્નેને રોકે છે તે આ સંસારમા પરિભ્રમણ કરતો નથી

[૪] ત્રણ દંડ, ત્રણ ગર્વ અને ત્રણ શલ્યોને જે ભિક્ષુ તજે છે તે સંસારમા નિત્ય પરિભ્રમણ કરતો નથી

નોધ —(૧) મનદંડ (૨) વચન દંડ અને (૩) કાયદંડ (૧) ઋદ્ધિગર્વ, (૨) રસગર્વ અને (૩) શાતાગર્વ (૧) માયાશલ્ય (૨) નિદાન શલ્ય અને (૩) મિથ્યાત્વ દર્શન શલ્ય

[૫] જે ભિક્ષુ દેવ મનુષ્ય અને પશુઓના આકસ્મિક ઉપસર્ગ (સંકટો)ને સમભાવથી સહન કરે છે તે સંસારમા ભમતો નથી

[૬] ચાર વિકથા, ચાર કષાય ચાર, સંજ્ઞા અને બે પ્રકારના ધ્યાનોને હમેશને માટે જે ભિક્ષુ છોડી દે છે તે,સંસારમા ભમતો નથી.

નોધ—બે ધ્યાન —આર્ત ધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાન

[૭] પાચ મહાવ્રતો, પાચ ઇંદ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ, પાચ સમિતિ અને પાચ પાપ ક્રિયાઓનો ત્યાગ. તે ચારે વસ્તુઓમા હમેશા, ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી.

નોધ —ઉપયોગ શબ્દ આચરવામા ગ્રહણ કરવામા અને તજવામા એમ ત્રણે સ્થળે લાગુ પડે

[૮] છ લેશ્યાઓ છકાયો અને આહારના છ કારણોમાં જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા ભમતો નથી

[૯] સાતપિડ ગ્રહણની પ્રતિમાઓ અને સાત પ્રકારના ભય સ્થાનોમા જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા ભમતો નથી

[૧૦] આઠ પ્રકારના મદો, નવ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય રક્ષણ અને દસ પ્રકારના ભિક્ષુધર્મમા જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા પરિભ્રમણ કરતો નથી

[૧૧] અગિયાર પ્રકારની શ્રાવક પ્રતિમાઓમા અને બાર પ્રકારની ભિક્ષુ પ્રતિમાઓમા જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા ભમતો નથી

નોધ—પ્રતિમાઓ એટલે ચોક્કસ્ક્રત નિયમવાળી ક્રિયા

[૧૨] તેર પ્રકારના ક્રિયા સ્થાનોમા ચૌદ પ્રકારના પ્રાણીસમૂહોમા અને પદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવોમા જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા ભમતો નથી

[૧૩] જે ભિક્ષુ (સૂયગડાગ સૂત્રના પ્રથમ સ્કધના) સોળ અધ્યયનોમા તથા સત્તર પ્રકારના અસયમોમા સતત ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા ભમતો નથી

[૧૪] અઢાર પ્રકારના અબ્રહ્મચર્ય સ્થાનોમા ઓગણીસ પ્રકારનાં જ્ઞાતા અધ્યયનોમા અને વીસ પ્રકારના સમાધિસ્થ સ્થાનોમાં જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા ભમતો નથી.

[૧૫] એકવીસ પ્રકારના સબળ દોષોનો અને બાવીસ પ્રકારના પરિષહોમા જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા ભમતો નથી

[૧૬] સૂયગડાગસૂત્રના કુલ ત્રેવીસ અધ્યયનોમા અને ચોવીસપ્રકારના અધિકરૂપવાળા દેવોમાં જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સસારમા પરિભ્રમણ કરતો નથી

[૧૭] જે ભિક્ષુ પચીસ પ્રકારની ભાવનાઓમાં અને દશાશ્રુત સ્કંધ બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહાર સૂત્રના મળી છવીસ ઉદ્દેશાઓમાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી

[૧૮] સત્તાવીસ પ્રકારના અણુગારગુણોમાં તેમજ અઠાવીસ પ્રકારના આચારપ્રકલ્પો (પ્રાયશ્ચિતો) માં જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી

[૧૯] ઓગણત્રીસ પ્રકારના પાપસૂત્રોના પ્રસંગમાં અને ત્રીસ પ્રકારના મહામોહનીના સ્થાનોમાં જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી

[૨૦] એકત્રીસ પ્રકારના સિદ્ધભગવાનના ગુણોમાં, બત્રીસ પ્રકારના યોગ સંગ્રહોમાં અને તેત્રીસ પ્રકારની અસાતનાઓમાં જે ભિક્ષુ હમેશા ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી

[૨૧] ઉપરના બધા સ્થાનોમાં જે ભિક્ષુ સતત ઉપયોગ રાખે છે તે પંડિત સાધુ આ સર્વ સંસારથી શીઘ્ર મુક્ત થાય છે

નોંધ—સંસાર એ સદ્બોધની શાળા છે તેમાં રહેલા પ્રત્યેક પદાર્થો સતત કંઇ ને કંઇ નવીન બોધ આપતાજ હોય છે માત્ર તેની સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખવી જોઇએ દૃષ્ટિમાં અમૃત વસ્યું એટલે જગતમાંથી અમૃતજ મળ્યા કરશે અહીં એકથી માંડીને તેત્રીસ સંખ્યા સુધીની ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુઓ બતાવી છે તેમાં કેટલીક ગ્રાહ્ય અને કેટલીક ત્યાજ્ય કરવાની પણ છે પરંતુ જાણ્યા પછીજ તે બન્ને ક્રિયા બની શકે માટે યથાર્થ દૃષ્ટિએ એ સૌને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અતિ અતિ આવશ્યક છે

એમ કહું છું—

એ પ્રમાણે ચરણુવિધિ નામનું એકત્રીસમું અધ્યયન પૂર્ણ થયું

પ્રમાદસ્થાન

૩૨

જો સંસાર અનાદિ છે તો દુખ પણ અનાદિ કાળથી સમજી લેવુ પરંતુ અનાદિ હોવા છતા જો દુખનુ મૂળ શોધી તે મૂળનેજ દૂર કરી શકાય તો સંસારમા રહેવા છતા દુખથી છૂટી શકાય છે સર્વ દુખથી મૂકાવુ તેનુ જ નામ મોક્ષ તે સમ્યક્ જ્ઞાનના અવલંબનથી આવો મોક્ષ ઘણા પુરુષોએ સાધ્યો છે, સાધી શકે છે અને સાધી શકશેજ સર્વજ્ઞનુ આ અનુભવ વાક્ય છે

જન્મમૃત્યુના દુખનું મૂળ કર્મબંધન છે તે કર્મબંધનનુ મૂળ મોહ છે અને મોહ, તૃષ્ણા રાગ કે દ્વેષ ઇત્યાદિમા પ્રમાદ મુખ્ય પાઠ ભજવનાર પાત્ર છે કામ ભોગોની આસક્તિ એજ પ્રમાદના સ્થાન છે પ્રમાદથી અજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે અજ્ઞાન કે મિથ્યાત્વથી શુદ્ધ દ્રષ્ટિનો વિપર્યાસ થાય છે, અને ચિત્તમા મલિનતાનો કચરો જામે છે આથી તેવુ મલિન ચિત્ત મુક્તિ માર્ગની અભિમુખ થઈ શકતું નથી

ગુરુજન અને મહાપુરુષોની સેવા સત્સંગ અને સદ્વાચનથી જિજ્ઞાસા જાગે છે સાચી જિજ્ઞાસા જાગ્યા પછી સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, સંયમ, એવા ઉત્તમ અંગો પરત્વે રુચિ પ્રગટે છે અને તેવા આચરણથી પૂર્વની મલિનતા ધોવાઈ જઈ શુદ્ધ ભાવનાઓ જામે છે આવી ભાવનાઓ ચિંતન મનન અને નિદિધ્યાસનમા ઉપયોગી અને આત્મવિકાસમા ખૂબ સહાયક નીવડી શકે છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] અનાદિ કાળથી મૂળ સહિત સર્વ દુ ખની મુક્તિનો એકાત હિતકારી, કલ્યાણકર ઉપાયને કહીશ કહેતા તેવા મને પ્રતિપૂર્ણ (એકાગ્ર) ચિત્તથી તમે સાભળો

[૨] સપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશથી, અજ્ઞાન અને મોહના સ પૂર્ણ ત્યાગથી તેમજ રાગ અને દ્વેષના ક્ષયથી એકાત સુખકારી મોક્ષપદ પામી શકાય છે

તે મોક્ષપ॰ પામનાના ઉપાય કયા ? તે બતાવે છે

[૩] બાલજીવોના સગથી દૂર રહેવુ, ગુરુજન અને વૃદ્ધ–અનુભવી મહાપુરુષોની સેવા કરવી તથા એકાતમા રહી ધૈર્યપૂર્વક સ્વાધ્યાય–સૂત્ર તથા તેના ગભીર અર્થનુ ચિતન કરવુ એજ મોક્ષનો માર્ગ (ઉપાય) છે

[૪] વળી સમાધિની ઇચ્છાવાળા તપસ્વી સાધુએ પરિમિત અને શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવો, નિપુણાર્થ બુદ્ધિવાળા (મુમુક્ષુ) સાથીદારને શોધવો અને સ્થાન પણ એકાત (ધ્યાન ધરવા લાયક) ઈચ્છવુ જોઇએ

[૫] જો ગુણથી અધિક કે ગુણથી સમાન નિપુણ સાથીદાર ન મળે તો કામભોગોમા નિરાસક્ત થઇને અને પાપોને દૂર કરીને એકલા (રાગદ્વેષ રહિત) પણ શાતિપૂવક વિચરવુ

નોધ —સાધકને સહાયકની અપેક્ષા રહે છે પરતુ તેવો સહચારી જો ન મળે તો એકલું રહેવુ પણ દુર્ગુણીનો સગ ન કરવો અહીં એક ચર્યાનું વિધાન નથી પણ ગુણીનાજ સહવાસમા રહેવુ તે ભાર આપવા માટે એક શબ્દનું વિધાન છે

[૬] જેમ ઇડામાંથી પક્ષી અને પક્ષીમાથી ઇડુ એમ પરસ્પર

કાર્યકારણ ભાવ છે તેજ પ્રમાણે મોહમાથી તૃષ્ણા અને તૃષ્ણામાથી મોહ એમ પરસ્પર જન્યજનક ભાવ મહાપુરુષોએ કહ્યો છે

[૭] તેમજ રાગ અને દ્વેષ એ બન્નેજ કર્મના બીજરૂપ છે કર્મ એ મોહથી ઉત્પન્ન થાય છે અને કર્મ એ જન્મમરણનુ મૂળ પણ છે જન્મમરણ એ દુ ખ ઉત્પન્ન થવાનો હેતુ છે એ પ્રમાણે જ્ઞાની પુરુષો કહે છે

નોધ —દુ ખનુ કારણ જન્મમરણ જન્મમરણનુ કારણ કર્મ કર્મનુ કારણ મોહ અને મોહનુ કારણ રાગદ્વે આ રીતે રાગદ્વેષ એજ આખા સસારનુ મૂળ છે

[૮] દુ ખ તેનુ હણાયુ હોય છે કે જેને મોહ થતો નથી તેમ મોહ પણ તેનો હણાયો હોય છે કે જેના હૃદયમાથી તૃષ્ણાનો દાવાનળ બુઝાયો છે અને તૃષ્ણા પણ તેની હણાઇ છે કે જેને પ્રલોભનો પજવતા નથી અને જેનો લોભ હણાયો છે તેને કશુ (આસક્તિ જેવુ) હોતુ નથી.

[૯] માટે રાગ દ્વેષ અને મોહ, એ ત્રણેને મૂળ સહિત ઉખેડવાની ઇચ્છાવાળા સાધકે જે જે ઉપાયો સ્વીકારવા જોઇએ તેનુ ક્રમપૂર્વક હુ વર્ણન કરુ છુ

[૧૦] વિવિધ જાતના રસો (રસવાળા પદાર્થ)ને કલ્યાણાર્થીઓએ ભોગવવા નહિ કારણ કે રસો ઇંદ્રિયોને ઉત્તેજિત કરનારા નીવડે છે અને સ્વાદુ ફળવાળા વૃક્ષની ઉપર પક્ષીઓ જેમ (ધસી આવી) પીડા ઉપજાવે છે તેમ ઇંદ્રિયોના વિષયમા ઉન્મત્ત બનેલા મનુષ્યની ઉપર કામભોગો (પણ ધસી આવી) પીડા કરે છે

[૧૧] જેમ ઘણા કાષ્ઠોથી ભરેલા વનમા પવનના ઝપાટા સાથે

ઉત્પન્ને થયેલો દાવાગ્નિ બુઝાતો નથી તેમ વિવિધ જાતના રસવાળા આહાર ભોગવનાર બ્રહ્મચારીનો ઇંદ્રિયરૂપ અગ્નિ શાંત થતો નથી અર્થાત્ કે રસ સેવન કોઈ પણ મનુષ્યને હિતકારી નથી

[૧૨] જેમ ઉત્તમ ઔષધોથી રોગ પરાજય પામે છે તેમ દમિતે ન્દ્રિય, એકાંત શયન, આસન, ઇત્યાદિ ભોગવનાર તેમજ અલ્પાહારી મુનિના ચિત્તને રાગરૂપ શત્રુઓ પરાભવ કરી શકતા નથી (અર્થાત્ કે આસક્તિ તેના ચિત્તને ખળભળાવી શકતી નથી)

[૧૩] જેમ બિલાડાના સ્થાનની પાસે ઉંદરોનુ રહેવુ પ્રશસ્ત (ઉચિત) નથી તેમ સ્ત્રીઓના સ્થાન પાસે બ્રહ્મચારી પુરુષનો નિવાસ પણ યોગ્ય નથી અર્થાત્ જોખમભરેલો છે

નોધ —બ્રહ્મચારીને જેમ સ્વાદેન્દ્રિયનો સયમ અને સ્ત્રીસગનો ત્યાગ આવશ્યક છે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મચારિણીનુ પણ સમજવુ

[૧૪] શ્રમણ અને તપસ્વી સાધકે સ્ત્રીઓના રૂપ, લાવણ્ય વિલાસ, હાસ્ય, મંજુલ વચન, અંગોપાંગનો મરોડ કટાક્ષ વગેરે જોઇને પોતાના ચિત્તને વિષે તેનું સ્થાપન કરવુ નહિ કે ઈરાદા પૂર્વક તે બધુ જોવાનો વ્યવસાય કરવો નહિ

[૧૫] ઉત્તમ પ્રકારના બ્રહ્મચર્ય વ્રતમા રક્ત રહેલા અને ધ્યાનના અનુરાગી સાધકોને માટે સ્ત્રીઓના દર્શન તેની વાચ્છા, તેનું ચિંતન, કે તેના ગુણકીર્તન કરવા નહિ તેમાંજ તેનુ હિત રહેલ છે

[૧૬] મન, વચન અને કાયા એ ત્રણેનો સયમ રાખનાર સમર્થ યોગીશ્વરો કે જેને ડગાવવા દિવ્ય કાંતિવાળી દેવાંગનાઓ પણ સમર્થ થઇ શકતી નથી તેવા મુનિઓનો પણ સ્ત્રી વગેરેથી

રહિત એકાંતવાસ એકાંત હિતકારી છે એમ જાણીને મુમુક્ષુએ એકાંતવાસ સેવવો

[૧૭] મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા સંસારના ભીરુ અને ધર્મમાં સ્થિર થયેલા સમર્થ પુરુષને પણ અજ્ઞાની પુરુષોનું મનહરણ કરનાર સ્ત્રીઓનો ત્યાગ જેટલો કઠણ છે તેવું આખા લોકને વિષે કાંઈ પણ કઠણ નથી

[૧૮] જેમ મોટા સાગરને તર્યા પછી ગંગા જેવી મોટી નદી પણ તરવામાં સુલભ છે તેમ સ્ત્રીઓની આસક્તિ છોડયા પછી બીજી બધી (ધનાદિ) આસક્તિઓ છોડવી સુલભ થાય છે

[૧૯] દેવલોક સુધીના સમગ્ર લોકમાં જે કાંઈ શારીરિક અને માનસિક દુ ખ છે તે બધુ ખરેખર કામભોગોની આસક્તિથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે તેથી નિરાસક્ત પુરુષજ તે દુ ખનો અંત પામી શકે છે

[૨૦] જેમ સ્વાદથી અને વર્ણથી કિંપાક વૃક્ષના ફળો ભોગવતા બહુ સુંદર લાગે છે પરંતુ (ખાધા પછી થોડાજ વખતમાં) જીંદગીનો અંત આણે છે તેજ ઉપમા કામભોગોના પરિણામની સમજવી

[૨૧] સમાધિનો ઇચ્છુક અને તપસ્વી સાધુ ઇંદ્રિયોના મનોજ્ઞ વિષયોમાં મનને પ્રવર્તાવે નહિ કે તેના પર રાગ ન કરે અને અમનોજ્ઞ વિષયો પર દ્વેષ પણ ન કરે

[૨૨] ચક્ષુઇંદ્રિયથી ગ્રાહ્ય રૂપ છે જે મનોજ્ઞ રૂપ છે તે રાગનું નિમિત્ત અને અમનોજ્ઞરૂપ દ્વેષનું નિમિત્ત બને છે તે બન્નેમાં જે સમભાવી રહે છે તેને મહાપુરુષો વીતરાગ (રાગદ્વેષ રહિત) કહે છે

[૨૩] ચક્ષુ એ રૂપનુ ગ્રહણ કરનાર છે અને રૂપ એ ચક્ષુનો ગ્રાહ્ય વિષય છે તેથી મનગમતું રૂપ એ રાગનો હેતુ છે. તેમજ અમનોજ્ઞ રૂપ તે દ્વેષનો હેતુ છે તેમ મહાપુરુષો કહે છે

[૨૪] જેમ દ્રષ્ટિનો લોલુપી પતંગિયો રૂપના રાગમા આતુર થઈને આકસ્મિક મૃત્યુ પામે છે તેજ પ્રકારે રૂપોમા જે તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે અકાલિક મૃત્યુને પામે છે

[૨૫] જે જીવ અમનોજ્ઞ રૂપ જોઈને તીવ્ર દ્વેષ કરે છે તે જીવ તેજ વખતે દુ ખને અનુભવે છે અર્થાત્ કે જીવ પોતે પોતાના જ દુર્દાન્ત દોષથી દુ ખ પામે છે તેમા રૂપનો કશોય દોષ નથી

[૨૬] જે મનોહર રૂપમા એકાંત રક્ત છે તે જીવ અમનોહર રૂપ ઉપર દ્વેષ કરે છે અને તેથી તે અજ્ઞાની પાછી ખૂબ દુ ખથી પીડાય છે આવુ જાણીને વિરાગી મુનિ તેવા દોષથી ન લેપાય.

[૨૭] રૂપની આસક્તિને પામેલો જીવ ત્રસ અને સ્થાવર એવા અનેક જીવોની હિંસા કરે છે તે અજ્ઞાની ભિન્ન ભિન્ન ઉપાયોથી પરિતાપ આપે છે અને પોતાનાજ સ્વાર્થમા રક્ત રહી તે કુટિલ અનેક જીવોને પીડા પણ ઉપજાવે છે

[૨૮] રૂપની આસક્તિથી કે તેને ગ્રહણ કરવાની મૂર્છાથી, તે રૂપ વાળા પદાર્થને ઉત્પન્ન કરવાના પ્રયત્નમા તેની પ્રાપ્તિમાં તેના રક્ષણમા, વ્યયમા કે વિયોગમા જીવ સુખી ક્યાથી થાય ? ભોગ ભોગવતી વખતે પણ તેને તૃપ્તિ હોતી નથી

[૨૯] મનોજ્ઞ રૂપના પરિગ્રહમા આસક્ત થયેલો જીવ જ્યારે તેમા અતૃપ્ત થાય છે ત્યારે આસક્તિ વધે છે ને સંતોષ મેળવી શકતો નથી ત્યારે અસંતોષના દોષ વડે દુ ખી થયેલો તે

અત્યંત લોભવડે મલિન થઇને અન્યનુ નહિ દીધેલુ પણ ગ્રહણ કરવા માડે છે

[૩૦] તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો પ્રાણી અન્યને લેવા છતા તે પરિગ્રહમા તથા રૂપમા અતૃપ્તજ રહે છે અન્યને હરણ કરનારો તે લોભમા આકર્ષાઈ માયા અને અસત્ય ઈત્યાદિ દોષોને વધારી મૂકે છે છતા તે દુ ખથી છૂટી શકતો નથી

[૩૧] જૂઠુ બોલવા પહેલા પછી અને પ્રયોગકાળમા પણ દુષ્ટ હૃદયવાળો તે જીવ દુ ખી થાય છે તેમજ રૂપમા અતૃપ્ત રહેલો અને અણદીધેલુ ગ્રહણ કરનાર હમેશાં અસહાયી અને દુ ખપીડિત રહે છે

[૩૨] એવી રીતે રૂપમા અનુરક્ત રહેલા જીવને કિંચિત્ પણ સુખ ક્યાથી સભવે ? જે વસ્તુ મેળવવા માટે તેણે અપાર કષ્ટ વેઠેલુ તે રૂપના ઉપભોગમા પણ અત્યત ક્લેશ અને દુ ખ પામે છે

[૩૩] એજ પ્રકારે અમનોજ્ઞ રૂપમા દ્વેષ કરનારા જીવ દુ ખોની પર પરાઓ ઉત્પન્ન કરે છે અને દુષ્ટ ચિત્તથી જે કર્મ એકઠુ કરે છે તેનુ પરિણામ આલોક અને પરલોકમા દુ ખનાજ કારણરૂપ થાય છે

[૩૪] પરતુ રૂપમા વિરક્ત થયેલો મનુષ્ય શોકરહિત બને છે, અને જેમ જળમા ઉગેલુ કમળપત્ર જળથી લેપાતુ નથી તેમ આ સસારની વચ્ચે રહેવા છતા ઉપરના દુ ખસમૂહની પરપરાથી તે લેપાતો નથી.

[૩૫] શબ્દ એ શ્રોત્રેદ્રિયનો વિષય છે મનોજ્ઞ શબ્દ રાગનો હેતુ અને અમનોજ્ઞ શબ્દ દ્વેષનો હેતુ છે જે જીવાત્મા તે બન્નેમા સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૩૬] કાન શબ્દનો ગ્રાહક અને કાનનો વિષય શબ્દ એમ મહાપુરુષો કહે છે અમનોજ્ઞ શબ્દ દ્વેષનો હેતુ અને મનોજ્ઞ રાગનો હેતુ છે

[૩૭] જે શબ્દોમા તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે સંગીતના રાગમા આસક્ત થએલા મૃગલાની માફક મુગ્ધ થઇને શબ્દમા અતૃપ્ત રહી અકાળ મૃત્યુ પામે છે

[૩૮] વળી જે અમનોજ્ઞ શબ્દમા તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તેજ ક્ષણે તે દુ ખ પામે છે આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી દુ ખી થાય છે તેમા શબ્દનો જરા પણ દોષ નથી

[૩૯] સુ દર શબ્દમા એકાત રક્ત રહેનો તે અમનોજ્ઞ શબ્દપર દ્વેષ રાખે છે અને આખરે તે અજ્ઞાની દુ ખથી ખૂબ પીડાય છે આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી

[૪૦] અસ ત સ્વાર્થી મલિન અને અજ્ઞાની જીવ શબ્દની આસકિતને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે, ભિન્નભિન્ન ઉપાયોથી પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે

[૪૧] મધુર શબ્દની આસકિતથી મૂર્છિત થયેનો જીવ મનોજ્ઞ શબ્દને મેળવવામા તેનું રક્ષણ કરવામા તેના વિયોગમા કે તેના નાશમા તે જીવને સુખ ક્યા મળે છે ? તેને ભોગવતી વખતે પણ તે તૃપ્ત થતો નથી

[૪૨] જ્યારે તે શબ્દ ભોગવવામા અસંતુષ્ટ જીવને મૂર્છાને લીધે તે ઉપર આસકિત વધી જાય છે ત્યારે આસકત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ થઇ બીજાનું નહિ દીધેલુ પણ ચોરી લે છે (બીજાના ભોગોમા ભાગ પડાવે છે)

[४३] तृष्णाथी पराभव पामेलो जीव छता अदत्तनु ग्रहण करे छे, शब्दने भोगववा तथा मेळववामा हमेशा असंतुष्ट रहे छे अने लोभना दोषथी कपट अने असत्यादि दोषो वधे छे, अने तेथी ते जीव दु खथी मुक्तो नथी

[४४] जूठु बोलवा पहेला बोलवा पछी के जूठु बोलती वखते पण ते असत्य वदनार दु खी जीवात्मा ए प्रकारे अदत्त वस्तुओने ग्रहण करतो अने शब्दमा अतृप्त रहेतो ते अति दु खी अने असहायी बने छे

[४५] एवा शब्दमा अनुरक्त रहेला जीवने थोडु पण सुख क्याथी मळे ? शब्दना उपभोगमा पण अत्यत क्लेश अने दु ख पामे छे, तो मेळववा माटे तो दु खनी वातज शी ?

[४६] एज प्रकारे अमनोज्ञ शब्दमा द्वेष करनारो ते जीव दु खोनी परपराओने उत्पन्न करे छे अने दुष्ट चित्तथी ते कर्मोने एकठा करे छे, अने ते कर्मो परिणामे दु खकर नीवडे छे

[४७] परतु शब्दमा विरक्त मनुष्य ते शोकथी रहित होय छे, जेम (जळमा उगेलु) कमळपत्र जळथी लेपातु नथी तेम आ ससारनी वच्चे रहेवा छता ते जीव उपरना दु ख समूहनी परपराथी लेपातो नथी

[४८] गध ए घ्राणेन्द्रियनो ग्राह्य विषय छे मनोज्ञ गध रागना हेतुभूत छे अने अमनोज्ञ गध द्वेषना हेतुभूत छे जे (जीव) ते बन्नेमा समभाव राखी शके छे तेज वीतरागी छे

[४९] नासिका गधनी ग्राहक छे अने गध ए नासिकानो ग्राह्य विषय छे तेथी मनोज्ञ गध रागना हेतुरूप छे अने अमनोज्ञ गध ए द्वेषना हेतुरूप छे एम महापुरुषो कहे छे

[५०] जे मनुष्य गधोमा तीव्र आसक्ति राखे छे ते (चदनादि)

ઔષધિની સુગંધમાં આસક્ત થઈ પોતાના ગફામાથી બહાર નીકળેલા સર્પની માફક અકાળિક મૃત્યુને પામે છે

[૫૧] વળી જે જીવ અમનોજ્ઞ ગધ પર તીવ્ર ૃષ રાખે છે તે જીવ તેજ ક્ષણે દુ ખ પામે છે આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી દુ ખી થાય છે તેમા ગધનો જરાપણ દોષ નથી

[૫૨] જે કોઇ સુગધ પર અતિશય રાગ કરે છે, એકાત રક્ત રહેના તેને અમનોજ્ઞ ગધ પર દ્વેષ ઉપજે છે અને આખરે તો તે અજ્ઞાની દુ ખથી ખૂબ પીડાય છે પણ આવા દોષથી વીતરાગી મુનિ લેપાતો નથી

[૫૩] અત્યત રસાયમા ડૂબેનો બાલ અને મલિન જીવ સુગધમા લુબ્ધ બનીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે તેઓને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે

[૫૪] છતા ગંધની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોજ્ઞ ગધને મેળવવામા, તેનું રક્ષણ કરવામા, તેના વિયોગમા કે તેના નાશમા તે જીવને સુખ ક્યાથી મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તિજ હોય છે

[૫૫] જ્યારે ગધને ભોગવવા છતા અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમા આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેનો તે જીવ કદીએ સતોષ પામતો નથી, અને અસતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુ ખી તે જીવાત્મા બીજાના સુગધવાળા પદાર્થોને પણ ચોરી લે છે

[૫૬] એ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને સુગધ ભોગવવા તથા મેળવવામા અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ તથા અસત્યાદિ દોષોને વધારી મૂકે છે

અને તેથી તે જીવ દુ ખથી મુકાતો નથી

[૫૭] અસત્ય બોલવા પહેલાં કે ત્યાર પછી કે (મૃષા વાક્યનો) પ્રયોગ કરતી વખતે પણ તે અતિશય દુ ખી હોય છે અને તે દુ ખી જીવાત્મા એ પ્રમાણે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરવા છતા ગધમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિદુ ખી અને અસહાયી બને છે

[૫૮] એ પ્રકારે ગધમા અનુરક્ત રહેના જીવને થોડુ પણ સુખ ક્યાથી મળવે ? જે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા કષ્ટ વેઠેલું તે ગધના ઉપભોગમા પણ અત્યત ક્લેશ અને દુ ખ પામે છે

[૫૯] એ પ્રમાણે અમનોજ્ઞ ગધમા દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુ ખોની પરપરાને ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષથી ભરેલ ચિત્ત (દુષ્ટચિત્તથી) કર્મોનેજ એકઠા કરે છે અને તે કર્મો પરિણામે તેને દુ ખકર નીવડે છે

[૬૦] પરતુ જે ગધમા વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને (જળમા ઉગેલું) કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતુ નથી તેમ આ સસારની વચ્ચે રહેવા છતા (તે જીવ) ઉપર જણાવેલા દુ ખોની પરપરાથી લેપાતો નથી

[૬૧] રસ એ જીભનો ગ્રાહ્ય વિષય છે મનોજ્ઞરસ રાગના હેતુભૂત અને અમનોજ્ઞરસ દ્વેષના હેતુભૂત છે જે તે બન્નેમા સમ ભાવ રાખી શકે છે તે વીતરાગી છે

[૬૨] જીભ એ રસની ગ્રાહક છે અને રસ એ જીભનો ગ્રાહ્ય વિષય છે મનોજ્ઞરસ રાગના હેતુરૂપ અને અમનોજ્ઞરસ દ્વેષના હેતુરૂપ છે એમ મહાપુરુષો કહે છે

[૬૩] જેમ રસનો ભોગી મચ્છ આમિષના લોભમાં લોખડના કાટાથી વિંધાઈ જાય છે તેમ રસોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખનાર અકાળ મૃત્યુને પામે છે

[૬૪] વળી જે અમનોજ્ઞરસમા તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુ ખ પામે છે આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુ ખી થાય છે તેમા રસનો કશો પણ દોષ નથી

[૬૫] રુચિકારક રસમા એકાત રકત રહેનો જીવ અમનોજ્ઞરસ પર દ્વેષ રાખે છે અને આખરે તે અજ્ઞાની દુ ખથી ખૂબ પીડાય છે આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી

[૬૬] અત્યત સ્વાર્થી બનેલો બાલ અને મલિન જીવ રસની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિસા કરે છે અને ભિન્નભિન્ન ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે

[૬૭] છતા રસની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોજ્ઞ રસને મેળવવામા, તેનું રક્ષણ કરવામા તેમ વિયોગમા કે તેના નાશમા તે જીવને સુખ ક્યા મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તજ હોય છે

[૬૮] જ્યારે રસ ભોગવવા છતા અસતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમા આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સતોષ પામતો નથી અને અસંતોષના દોષથી તે દુ ખી જીવાત્મા બીજાનું નહિ દીધેલુ પણ ચોરી લે છે

[૬૯] આ પ્રમાણે નહિ દીધેલુ ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને રસને મેળવવા તથા ભોગવવામા અસતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુ ખથી મુક્તો નથી.

[૭૦] અસત્ય વચન બોલવા પહેલાં, ત્યારપછી કે મૃષા વાક્યનો પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અત કરણવાળો તે દુ ખી જીવાત્મા

એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને રસમા અતૃપ્ત રહેતો રહેતો દુ ખી અને અસહાયી બને છે

[૭૧] એ પ્રકારે રસમા અનુરક્ત રહેના જીવને થોડુ પણ સુખ ક્યાથી મળે । જે રસોને પ્રાપ્ત કરવામા કષ્ટ વેઠેલુ તે રસના ઉપયોગમા પણ અત્યત ક્લેશ અને દુ ખ પામે છે

[૭૨] એ પ્રમાણે અમનોજ્ઞ રસમા દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુ ખના સમૂહની પરપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી કર્મોનેજ એકઠા કરે છે તે કર્મ પરિણામે દુ ખકર નીવડે છે

[૭૩] પરતુ જે મનુષ્ય રસમા વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને જેમ કમળપત્ર જળથી લેપાતુ નથી તેમ તે જીવ આ સસારની વચ્ચે રહેવા છતા આ દુ ખ સમૂહની પરપરાથી લેપાતો નથી

[૭૪] સ્પર્શ એ સ્પર્શેન્દ્રિય (કાય)નો ગ્રાહ્ય વિષય છે મનોજ્ઞસ્પર્શ રાગના હેતુભૂત અને અમનોજ્ઞ સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે જે તે બન્નેમા સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે

[૭૫] કાયા એ સ્પર્શની ગ્રાહક છે અને સ્પર્શ એ તેનો ગ્રાહ્ય વિષય છે મનોજ્ઞ સ્પર્શ રાગના હેતુભૂત છે અને અમનોજ્ઞ સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે એમ મહાપુરુષો કહે છે

[૭૬] જે જીવ સ્પર્શોમા તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે જીવો જગલમા આવેલા ઠડા જળમા પડેલા અને ગ્રાહથી પકડાયેલા રાગાતુર પાડાની માફક અકાળ મૃત્યુ પામે છે

[૭૭] વળી જે અમનોજ્ઞ સ્પર્શમા તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુ ખ પામે છે આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુ ખી થાય છે તેમા સ્પર્શ જરા પણ અપરાધી નથી

[૭૮] સુંદર સ્પર્શમા એકાત રક્ત રહેતો જીવ અમનોજ્ઞ સ્પર્શ પર દ્વેષ કરે છે અને આખરે તે અજ્ઞાની દુખથી ખૂબ પીડાય છે પણ આવા દોષથી વિરાગીમુનિ લેપાતો નથી

[૭૯] અત્યત સ્વાર્થી બનેનો બાન અને મલિન જીવાત્મા સ્પર્શની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને ભિન્નભિન્ન ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે

[૮૦] છતા સ્પર્શની આસક્તિથી તથા મુર્છાથી મનોજ્ઞ સ્પર્શને મેળવવામા, તેનું રક્ષણ કરવામા તેના વિયોગમા કે તેના નાશમા તે જીવને સુખ ક્યા મળે છે ? તેનો ઉપભોગ કરતી વખતે પણ તે અતૃપ્તજ હોય છે

[૮૧] જ્યારે સ્પર્શને ભોગવવા છતા અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમા આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુખી તે જીવાત્મા બીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે

[૮૨] આ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર (ચોર), તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને સ્પર્શ ભોગવવા તથા મેળવવામા અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ તથા અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુખથી મુકાતો નથી

[૮૩] મૃષા વાક્ય બોલવા પહેલા અને ત્યાર પછી કે પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અતકરણવાળો તે દુખી જીવાત્મા એ પ્રમાણે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને સ્પર્શમા અતૃપ્ત રહેતો તે અતિ દુખી અને અસહાયી બને છે

[૮૪] એ પ્રકારે સ્પર્શમા અનુરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ

સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી જે કર્મો એકઠા કરે છે તે કર્મો પરિણામે તેને દુખકર નીવડે છે

[૯૯] પરંતુ જે મનુષ્ય ભાવમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત થાય છે અને કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં તે જીવ ઉપરના દુખ સમૂહથી લેપાતો નથી

[૧૦૦] એ પ્રમાણે ઇંદ્રિયો અને મનના વિષયો આસક્તિવાળા જીવને એકાંત દુખના નિમિત્તરૂપ બને છે તેજ વિષયો વીતરાગી પુરુષને કદાપિ થોડું પણ દુખ આપી શકતા નથી.

[૧૦૧] કામભોગના પદાર્થો પોતે તો સમતા કે વિકાર કશું ઉપજાવતા નથી પણ રાગ અને દ્વેષથી ભરેલો જીવાત્માજ તેમા આસક્ત બની મોહથી તે વિષયોમા વિકારને પામે છે

[૧૦૨] (મોહનીય કર્મથી જે ચૌદ ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે તે કહે છે) (૧) ક્રોધ, (૨) માન (૩) માયા, (૪) લોભ (૫) જુગુપ્સા, (૬) અરતિ (અસ્નેહ) (૭) રતિ (૮) હાસ્ય, (૯) ભય (૧૦) શોક, (૧૧) પુરુષવેદનો ઉદય (૧૨) સ્ત્રી વેદનો ઉદય (૧૩) નપુંસક વેદનો ઉદય અને (૧૪) ભિન્નભિન્ન પ્રકારના ભેદ વગેરે ભાવો. (તેવા આસક્ત જીવોને ઉત્પન્ન થાય છે)

[૧૦૩] એ પ્રમાણે કામભોગમા આસક્ત રહેલો જીવ એવા અનેક પ્રકારના દુર્ગતિદાયક દોષો એકઠા કરી લજ્જિત બનેલો અને સર્વ સ્થાનમા અપ્રીતિકર એવો કરુણતાથી દીન બનેલો તે જીવાત્મા બીજા ઘણા વિશેષ દોષોને પણ પ્રાપ્ત કરે છે

[૧૦૪] આવી રીતે ઇંદ્રિયના વિષયરૂપ ચારેને વશ થયેલો ભિક્ષુ

પણ પોતાની સેવા કરાવવા માટે સાથીદાર (શિષ્યાદિ)ને ઇચ્છે પણ ભિક્ષુના આચારને પાળવા ઇચ્છતો નથી અને સંયમી થવા છતાં તપના પ્રભાવને ન ઓળખતાં પશ્ચાતાપ (અરે આ શા માટે મેં ત્યાગ કર્યો ? એમ) કરે છે એ પ્રકારે અસંખ્ય વિકારો (દોષો)ને ઉત્પન્ન કરે છે

[૧૦૫] ત્યારબાદ આવા વિકારોથી મોહરૂપી મહાસંસારમાં ડૂબવાને માટે ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં તેવાં નિમિત્ત મળે છે અને અકાર્ય કરે છે તેથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ નિવારવા માટે સુખની ઇચ્છા રાખનાર તે આસક્ત જીવાત્મા હિંસાદિ કાર્યમાં પણ ઉદ્યમી થાય છે

[૧૦૬] પરંતુ જે વિષયોથી વિરક્ત છે તેને ઇંદ્રિયોના તે પ્રકારના શબ્દાદિ વિષયો મનોજ્ઞતા કે અમનોજ્ઞતા ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી (રાગદ્વેષ ઉપજાવી શકતા નથી)

[૧૦૭] એવી રીતે સંયમનાં અનુષ્ઠાનો વડે સંકલ્પ વિકલ્પોમાં સમતાને પામેલા તે નિરાગીની શબ્દાદિ વિષયોના અસંકલ્પથી (દુષ્ટ ચિંતન ન કરવાથી) કામભોગ સંબંધી તૃષ્ણા સાવ ક્ષીણ થાય છે

[૧૦૮] કૃતકૃત્ય તે વીતરાગી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ એક ક્ષણમાં ખપાવે છે અને તેજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય અને અંતરાય કર્મનો પણ નાશ કરે છે

[૧૦૯] અમોહી અને નિરંતરાયી (અંતરાય કર્મ રહિત) તે યોગી પુરુષ જગતના સર્વ પદાર્થોને સંપૂર્ણ જાણે અને અનુભવે છે અને પાપનો પ્રવાહ રોકી શુક્લધ્યાનની સમાધિ યુક્ત થઈ સાવ શુદ્ધ થયેલો તે જીવાત્મા આયુષ્યના ક્ષયે મોક્ષ પામે છે

[૧૧૦] જે દુ ખ સસારી જીવ માત્રને સતત પીડી રહ્યુ છે તે સર્વ દુ ખથી અને સંસાર રૂપ દીર્ઘ રોગથી સાવ મુક્ત થાય છે એવી રીતે તે પ્રશસ્ત જીવ પોતાના લક્ષ્યને પામી અનત સુખ મેળવે છે

[૧૧૧] અનાદિ કાળથી જીવાત્માની સાથે જડાયેલા દુ ખનો સર્વથા વિમુક્તિ માર્ગ ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યો છે ઘણા જીવો ક્રમપૂર્વક આ માર્ગને પામીને અત્યત સુખી થાય છે

નોધ —શબ્દ, રૂપ, ગધ રસ અને સ્પર્શ આ પાચ વિષયો કહેવાય છે તે બધા પોતપોતાને અનુકૂળ ઇંદ્રિયોને ઉત્તેજિત કરવાનું આબાદ કામ કરે છે માત્ર નિમિત્ત મળવુ જોઇએ વળી બધા વિષયોનો પારસ્પરિક સબધ પણ રહ્યો હોય છે જેમકે જીભનો કાબુ ગુમાવે તે બીજી ઇંદ્રિયોને વશ ન રાખી શકે માટે એકપણ ઇંદ્રિયને તે માં છૂટી મૂકવી એ દેખીતી સામાન્ય ભૂલ હોવા છતા મહાનમા મહાન અનર્થનું કારણ છે, અને તેનું પરિણામ એક નહિ પણ અનેક ભવો સુધી ભોગવવુ પડે છે માટે શાણા સાધકે દાન્ત શાન્ત અને અડગ રહેવું

એમ કહુ છુ —

એ પ્રમાણે પ્રમાદસ્થાન સબધી બત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ ॥૩૨॥

કર્મપ્રકૃતિ

33

કર્મ એ આખા જગતનો અચળ કાયદો છે આ કાયદાને વશ આખુ જગત પ્રવર્તી રહ્યુ છે આ કાયદો જુગજુગ જુનો છે તેના પરિવર્તન થતાજ નથી ગમે તેવુ સમર્થ બળ ભલેને હો ! પરતુ તેના પર તેનુ કશું ચાલી શકતું નથી

અનેક સમર્થ શૂરવીરો, યોગીપુરુષો અને ચક્રવર્તીઓ થઈ ગયા પણ તે કાયદાને વશ તો તેમને રહેવુ જ પડ્યું અનેક દેવો, દાનવો, રાક્ષસો વગેરે પાકયા પણ અહીંતો તેને મસ્તક નમાવવુ જ પડ્યુ

આ કર્મની રચના ગભીર છે કર્મને આધીન થયેલું ચૈતન્ય પોતાનુ સ્વરૂપ સાથે હોવા છતા તેને ભૂલી જાય છે જડના ઘર્ષણથી વિવિધ સુખદુખના અનુભવ કરે છે અને તન્મય બની જઈ અનેક ગતિઓમા જડની સાથેને સાથે પરિભ્રમણ કરે છે

કર્મ એક છતા ભિન્ન ભિન્ન પરિણામોની અપેક્ષાએ તેના આઠ વર્ગ છે સૌથી પ્રબળ સત્તા, પ્રબળ સામર્થ્ય, પ્રબળ કાળસ્થિતિ અને પ્રબળ રસસવેદન કેવળ મોહનીય કર્મના મનાય છે મોહનીય એટલે ચૈતન્યની ભ્રાન્તિથી ઉત્પન્ન થયેલું કર્મ આઠ કર્મોનો આ સર્વોપરિ નરપતિ છે આ નૃપતિને છત્યા પછી બીજા સામતો વશ થઈ શકે છે

આ બધા કર્મોના પુદ્ગલ પરિમાણ તેની કાળસ્થિતિ, તેને અંગે ચૈતન્યના થતા પરિવર્તન, કામ, ક્રોધ, લોભ મોહ વગેરે શત્રુઓના પ્રચંડ પ્રકોપ વગેરે અધિકારો આ અધ્યયનમા સક્ષેપથી છતા બહુસ્પર્શી વર્ણવ્યા છે આવા ચિંતનથી જીવન પર થતી કર્મની અસરથી ઘણો અંશે છૂટી જવાનુ બની શકે છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] જેનાથી બધાયેલો આ જીવ સસારમા પરિભ્રમણ કરે છે તે આઠ કર્મોને હું ક્રમપૂર્વક કહું છુ

[૨] (૧) જ્ઞાનાવરણીય, (૨) દર્શનાવરણીય, (૩) વેદનીય, (૪) મોહનીય તેમજ (૫) આયુષ્ય કર્મ—

[૩] અને (૬) નામકર્મ (૭) ગોત્રકર્મ તથા (૮) અંતરાય કર્મ એ પ્રમાણે આ આઠ કર્મો સક્ષેપથી કહ્યા છે

[૪] (૧) મતિજ્ઞાનાવરણીય (૨) શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય (૩) અવધિ જ્ઞાનાવરણીય (૪) મન પર્યાય જ્ઞાનાવરણીય અને (૫) કેવળ-જ્ઞાનાવરણીય એમ જ્ઞાનાવરણીયના પાચ પ્રકારો છે

[૫] (૧) નિદ્રા (૨) નિદ્રા નિદ્રા, (ગાઢ નિદ્રા), (૩) પ્રચલા (ઉઠતા બેસતા ઉઘવુ તે) (૪) પ્રચલા પ્રચલા (ચાલતા નિદ્રા લેવી તે) અને (૫) થિણદ્ધિ નિદ્રા (જે નિદ્રામા પુષ્કળ બળ પ્રગટે છે જાગ્રત અવસ્થામા ચિંતવેલુ કે બીજુ કાર્યપણ અસાધારણ કામ કરી સઈ જવાના આમા દૃષ્ટાંત મળે છે)

[૬] (૬) ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, (૭) અચક્ષુદર્શનાવરણીય, (૮) અવધિ દર્શનાવરણીય અને (૯) કેવળ દર્શનાવરણીય એ પ્રમાણે નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ જાણવુ

[૭] (૧) સાતા વેદનીય (જે ભોગવતાં સુખ ઉત્પન્ન થાય) અને (૨) અસાતા વેદનીય, એ પ્રમાણે વેદનીય કર્મના મૂળ બે પ્રકાર છે અને તે બન્નેના પૃથક્ પૃથક્ ઘણા ભેદો છે

નોધ —કર્મપ્રકૃતિનો વિસ્તાર ખૂબજ વિશાળ છે વધારે સમજવા માટે કર્મપ્રકૃતિ, કર્મગ્રંથ ઇત્યાદિ ગ્રંથોમા જોઇ લેવું

[૮] દર્શનાવરણીય અને ચારિત્રાવરણીય એમ મોહનીયકર્મ પણ બે પ્રકારનુ છે અને દર્શનાવરણીયના ત્રણ અને ચારિત્રાવરણીયના બે ભેદો છે

[૯] સમ્યક્ મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને સમ્યક્ મિથ્યાત્વ મોહનીય (મિશ્રમોહનીય) આ ત્રણે દર્શનમોહનીયની પ્રકૃતિઓ છે

[૧૦ ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બે પ્રકારનુ કહ્યુ છે (૧) કષાય મોહનીય અને (૨) નોકષાય મોહનીય

નોધ —ક્રોધાદિ કષાયજન્ય કર્મ કષાય મોહનીય કર્મ કહેવાય છે અને નોકષાયજન્ય કર્મ નોકષાય મોહનીય કર્મ કહેવાય છે

[૧૧] કષાયથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મોના સોળ ભેદો છે અને નોકષાયના સાત અથવા નવ ભેદો છે

નોધ —(૧) ક્રોધ (૨) માન (૩) માયા અને (૪) લોભ. એ પ્રત્યેકના અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યાખ્યાન અને સંજ્વલન એવા ચાર ચાર પેટા ભેદો છે તેથી કુલ મળી સોળ થયા હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક જુગુપ્સા અને વેદ એમ મળી સાત અથવા તો વેદના, સ્ત્રીવેદ પુરુષવેદ અને નપુંસક વેદ એમ મળી નવ થયા

[૧૨] નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવનુ આયુષ્ય એમ આયુષ્યકર્મના ચાર ભેદો છે

[૧૩] શુભ નામ અને અશુભ નામ એમ નામ કર્મ બે પ્રકારનુ કહ્યુ છે અને શુભ તથા અશુભના પણ પેટા ભેદો ઘણા છે

[૧૪] ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર એમ ગોત્ર કર્મ પણ બે પ્રકારનું કહ્યું છે આઠ પ્રકારના મ કરવાથી નીચ ગોત્ર અને મદ નહિ કરવાથી ઉચ્ચ ગોત્ર મળે છે માટે તે બન્નેને આઠ આઠ પ્રકારનું વર્ણવ્યુ છે

[૧૫] દાનાન્તરાય લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય ઉપભોગાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાય એમ અન્તરાય કર્મ પણ સક્ષેપથી પાચ પ્રકારનું કહ્યુ છે

નોધ — વસ્તુ મળવા છતા ઉપયોગ કરી ન શકાય અથવા વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય તેને અ તરાય કહે છે

[૧૬] આ પ્રમાણે તે આઠે કર્મોની મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ (પેટા ભેદો) વર્ણવી હવે તેમના પ્રદેશો તેમનુ ક્ષેત્ર, તેમનો કાળ અને ભાવ કહીશ તે સાભળો —

નોધ — પ્રદેશાગ્ર એટલે તે તે કર્મના પુદ્ ગલો કારણકે કર્મ એ જડ પદાર્થ છે

[૧૭] આઠે કર્મોના અનત પ્રદેશાગ્ર (પુદ્ગલો) છે તે બધા મળી સસારના અભવ્ય જીવોથી અનત ગણા હોય છે અને અનત સિદ્ધોથી અનતમા ભાગના હોય છે

નોધ — અભવ્ય એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે અયોગ્ય

[૧૮] બધા જીવોના કર્મો સપૂર્ણ લોકની અપેક્ષાએ છએ દિશામા સર્વ આત્મ પ્રદેશોથી બધી રીતે બધાતાં રહે છે

નોધ — આઠે કર્મો જેમ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનતસખ્યામા છે તેમ ક્ષેત્રથી છએ દિશામા વહે ચાયેલા છે

[૧૯-૨૦] તે આઠ કર્મો પૈકી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદ-નીય અને અતરાય કર્મોની ઓછામા ઓછી સ્થિતિ

અંતર્મુહૂર્ત અને વધારેમા વધારે તેત્રીશ કોડા કોડી સાગરોપમ હોય છે

નોધઃ—વેદનીય કર્મના બે ભેદોમા સાતાવેદનીય કર્મની સ્થિતિ પદર કોડાકોડી સાગરોપમ હોય છે સાગરોપમ એટલે સાગરની માફક ઉપમાવાળા, અર્થાત્ મોટી સખ્યાવાળી સ્થિતિનુ કાળપ્રમાણુ છે

[૨૧] મોહનીય કર્મની કાળસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહૂર્ત કાળની અને વધારેમા વધારે સીત્તેર કોડા કોડી સાગરોપમની કહી છે

[૨૨] આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ જઘન્ય (ઓછામા ઓછી) અતર્મુહૂર્ત કાળની અને વધુમા વધુ તેત્રીસ સાગરોપમની કહી છે

[૨૩] નામ કર્મ અને ગોત્રકર્મ એ બન્ને કર્મોની ઓછામા ઓછી કાળસ્થિતિ આઠ અતર્મુહૂર્તની છે અને વધુમા વધુ વીસ કોડા કોડી સાગરોપમની છે

[૨૪] સર્વ કર્મસ્કધોના અનુભાગો (પરિણામો કિંવા રસો) નુ પ્રમાણુ સિદ્ધગતિના અનત જીવોને અનંતમે ભાગે ઓછુ હોય છે પરંતુ જો તે સર્વ કર્મના પરમાણુઓની અપેક્ષા લઇએ તો બધા (સંસારી અને સિદ્ધ) જીવો કરતા પણુ અધિક હોય છે

નોધ—સ્કધ તો સખ્યાત, અસખ્યાત કે અનત પરમાણુઓના બને છે અને તેથી તેની સખ્યા ઘણી ન્યૂન હોય છે, અને પરમાણુઓ તો લોક વ્યાપ્ત અને પ્રમાણમા અનતાનત હોય છે તેથી તેની સખ્યા સૌથી અધિક થાય છે જો પદાર્થની સખ્યાજ અનત હોય તો તેના અનુભાગોની સખ્યા અધિક હોય તે તો સ્વાભાવિકજ છે

૨૫] માટે એ બધા કર્મોના રસોને જાણીને એ કર્મોને બાધે નહિ

અને બંધાયેલા કર્મોના ત્યાગમાં ડાહ્યો સાધક સતત ઉપયોગ રાખે.

નોંધ —કર્મના પરિણામ તીવ્ર ભયંકર છે કર્મવેદનાનું સંવેદન તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર જેવું અસહ્ય છે કર્મનો કાયદો કંપાવી મૂકે તેવો કઠણ છે. કર્મના બંધન ચેતનના સામર્થ્યને લૂંટી લે છે ચેતનની વ્યાકુળતા એજ દુઃખ, એજ સંસાર અને એજ દુઃખ છે એમ જાણી અશુભ કર્મથી વિરમવું અને શુભ કર્મનો સંચય કરવો ચૈતન્યનું પ્રબળ સામર્થ્ય વિકસિત થયા પછી તે શુભકર્મરૂપ સુવર્ણની બેડીથી પણ છૂટી જવાનો પુરુષાર્થ કરવો તેજ એક માત્ર જીવનનું સાફલ્ય છે

એમ કહું છું —

એ પ્રમાણે કર્મપ્રકૃતિ સંબંધી તેત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું

॥૩૩॥

લેશ્યા

૩૪

લેશ્યાના અર્થો અનેક છે લેશ્યા એટલે કાન્તિ, લેશ્યા એટલે સૌદર્ય, લેશ્યા એટલે મનોવૃત્તિ વગેરે વગેરે પરતુ આ સ્થળે લેશ્યાનો રહસ્યાર્થ જીવાત્માનો અધ્યવસાય કે પરિણામ વિશેષ છે

સચિત (એકઠુ થયેલુ), પ્રારબ્ધ (ઉદયમા આવતુ) અને ક્રિયમાણ (કરાતુ), આ ત્રણ પ્રકારના કર્મ જીવાત્મા (કર્મસયોગી જીવ)મા વિદ્યમાન હોય છે કર્મ પોતે જડ વસ્તુ છે વર્ણ, ગધ, રસ, સ્પર્શ ઇત્યાદિ તેના અસાધારણ ધર્મો છે ચેતન તો જ્ઞાન, આનદ અને સત્યમય છે તેના આ ધર્મો જડ દ્રવ્યથી સાવ વિભિન્ન છે આમ હોવા છતા પણ ચેતન અને જડનો સસર્ગ હોવાથી જડજન્ય પરિણામોની અસર તે જીવાત્મા પર થયા વિના રહેતી નથી

સારા માઠા કર્મની અસરથી જીવાત્માનુ માપ ઘડાઇ ગયુ હોય છે તેથી તે કર્મયોગ-શરીર, ઇન્દ્રિય, આકૃતિ, વર્ણ ઇત્યાદિ પામે છે અને તેના પૂર્વ કર્મને નિર્જરવાનુ તથા નવીન કર્મને ગ્રહણ કરવાનુ કાર્ય સતત ચાલુ રહે છે જ્યાસુધી કર્મની મુક્તિનો સાચો માર્ગ ન મળે કે આત્મભાન ન થાય ત્યાસુધી તેના પરિણામો વિભિન્ન ગતિ (સ્થાન)મા વિભિન્ન રીતે જીવાત્મા વેદતોજ રહે છે

કર્મ બહુ સૂક્ષ્મ હોવાથી તે મૂળ સ્વરૂપમા દેખી શકાય નહિ. પરંતુ નિમિત્ત મળતા તેને અંગે જીવાત્મા પર થતી

સારી માઠી અસર આપણે જરૂર જોઈ શકીએ છીએ જેમકે ક્રોધાદિ કષાયોનુ માપ બદલાતી શરીરની આકૃતિ, હાવભાવ અને કાર્ય પરથી નીકળી આવે છે તેજ પ્રકારે લેશ્યા એ પણ જીવાત્માનો કર્મસંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતો વિકાર વિશેષ છે

તે પોતે કર્મરૂપ હોવાથી તેને વર્ણ ગંધ રસ, સ્પર્શ, પરિણમન, સ્થિતિ ઈત્યાદિ બધું હોઈ શકે છે પરંતુ તે એટલુ બધુ સૂક્ષ્મ છે કે તેનુ આપણે સ્થૂળ ચક્ષુ દ્વારા નિરીક્ષણ કે સ્પાર્શન પ્રત્યક્ષ કરી શકીએ નહિ તેને યથાર્થ સમજવા માટે દિવ્યજ્ઞાન અને દિવ્યદર્શનના અપેક્ષા છે

છતા કાર્ય વિશેષથી તે વસ્તુનુ અનુમાન જરૂર કાઢી શકાય ક્રોધી મનુષ્યના ચહેરાપર દેખાતી ભયકરતા, તેની સાહસિકતા, ગાત્રનુ કપન તથા ઉષ્ણતા વગેરે બધા એકાત ઝેરના સૂચક છે વૈજ્ઞાનિક શોધથી અત્યત ક્રોધ વખતનુ શોણિતબિંદુ ઝેરમય હોય છે, અને તે દ્વારા મનુષ્યના મરણ થયાના પણ અનેક દૃષ્ટાતો પ્રત્યક્ષ દેખાયા છે એટલે તે વસ્તુને વિશેષ સમજાવવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી લેશ્યાઓ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોય છે તેમા પહેલી ત્રણ અપ્રશસ્ત અને છેલ્લી ત્રણ પ્રશસ્ત છે તે અપ્રશસ્તને ત્યાગી પ્રશસ્તની આરાધના કરવી એ મુમુક્ષુજનને બહુ બહુ આવશ્યક છે

ભગવાન બોલ્યા

[૧] હવે અનુક્રમથી હું લેશ્યા અધ્યયનને કહીશ એ છએ કર્મ લેશ્યાના અનુભાવોને કહેતા એવા મને સાભળો —

નોધ —કર્મ લેશ્યા એટલા માટે કહી છે કે તે કર્મની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે અનુભાવ એટલે તીવ્ર કે મદ રૂપે રસનુ સવેદન

[૨] (લેશ્યાના અગિયાર બોલો કહે છે —) લેશ્યાઓના (૧) નામ (૨) વર્ણ (૩) રસ (૪) ગધ (૫) સ્પર્શ (૬) પરિણામ,

(૭) લક્ષણ, (૮) સ્થાન, (૯) સ્થિતિ, (૧૦) ગતિ અને (૧૧) ચ્યવન (જ્યારે અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે આગામી ભવની જે લેશ્યા ઉત્પન્ન થાય તે) વગેરેને સાભળો

[૩] (૧) કૃષ્ણ લેશ્યા, (૨) નીલ લેશ્યા, (૩) કાપોતી લેશ્યા (૪) તેજો લેશ્યા (૫) પદ્મ લેશ્યા અને (૬) શુક્લ લેશ્યા એ તેઓના ક્રમપૂર્વક નામો છે

[૪] કૃષ્ણલેશ્યાનો વર્ણ જળવાળા વાદળ પાડાના શિંગડાં અરીઠા, ગાડાની મળી, કાજળ અને આખની કીકી જેવો શ્યામ હોય છે

[૫] નીલ લેશ્યાનો વર્ણ લીલા અશોકવૃક્ષ, નીલ ચાસ પક્ષીની પાખ અને સ્નિગ્ધ વૈડૂર્ય નીલમણિ જેવો હોય છે

[૬] કાપોતી લેશ્યાનો વર્ણ અગશીના ફૂલ, કોયલની પાખ અને પારેવાની ડોક જેવો હોય છે

નોધ—કાપોતી લેશ્યાનો વર્ણ કઇક કાળો અને કઈક લાલ હોય છે

[૭] તેજો લેશ્યાનો વર્ણ હિંગળાના જેવો, ઉગતા સૂર્ય જેવો, સૂડાની ચાચ જેવો અને દીપકની પ્રભા જેવો હોય છે

[૮] પદ્મ લેશ્યાનો વર્ણ હળદરના કટકા જેવો અને શણ (ધાન્ય વિશેષ) ના તથા અશણના ફૂળના રંગ જેવો પીળો જાણવો.

[૯] શુક્લ લેશ્યાનો વર્ણ શખ અકરત્ન, મચકુંના ફૂલ, દૂધની ધાર અને રૂપાના હાર જેવો ઉજ્જ્વલ હોય છે

[૧૦] કૃષ્ણ લેશ્યાનો રસ કડવા તુંબડાનો, કડવા લીબડાનો, તથા કડવી રોહિણીનો રસ જેટલો કડવો હોય તેના કરતાં સ્વાદમાં અનંત ગણો કડવો જાણવો

[૧૧] નીલ લેશ્યાનો રસ સૂંઠ, મરી અને પીપરના રસનો

સ્વાદ કે હસ્તિ પિપ્પિલી (ગજપીપર)ના રસનો સ્વાદ તીક્ષ્ણ હોય તે કરતા પણ અનંતગણો તીખો જાણવો

[૧૨] કાપોતી લેસ્યાનો રસ કાચા આબાના ફળનો સ્વાદ, કાચા કોઠાના રસનો સ્વાદ અને તુંબરના ફળના સ્વાદ જેવો હોય તેના કરતા અનંતગણો તુરો જાણવો

[૧૩] તેજોલેસ્યાનો રસ પાકા આમ્રફળના રસનો સ્વાદ અને પાકા કોઠાના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતાં અનંતગણો ખટ મીઠો જાણવો

[૧૪] પદ્મ લેસ્યાનો રસ ઉત્તર વ્રારુણી તથા ભિન્નભિન્ન પ્રકારના મધુ અને મેરક આસવ, વગેરે દારૂઓના રસથી પણ અનંત ગણો ખટમીઠો જાણવો

[૧૫] શુક્લ લેસ્યાનો રસ ખજુર, દ્રાક્ષ દૂધ ખાંડ અને સાકરના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતા અનંતગણો મીઠો જાણવો

[૧૬] કૃષ્ણ નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે અશુભ લેસ્યાઓની ગંધ મરેલી ગાય, મરેલું કૂતરું કે મરેલા સર્પની ગંધ કરતા અનંતગણી ખરાબ હોય છે

[૧૭] તેજોલેસ્યા પદ્મલેસ્યા અને શુક્લલેસ્યા એ ત્રણે પ્રશસ્ત લેસ્યાઓની ગંધ કેવડા વગેરેના સુગંધી પુષ્પો તથા પીસાતા વસાણાની જેવી સુમધુર ગંધ હોય તે કરતાં અનંતગણી પ્રશસ્ત હોય છે

[૧૮] કૃષ્ણ નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે લેસ્યાઓના સ્પર્શ કરવત ગાય અને બળ ની જીભ અને સાગવૃક્ષના પત્ર કરતા અનંતગણો કર્કશ હોય છે

[૧૯] તેજો પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણે લેસ્યાનો સ્પર્શ માખણ,

સરસવનું પુલ અને ખૂર નામની વનસ્પતિના સમાન સ્પર્શ કરતા અનંતગણો કોમળ હોય છે

[૨૦] તે છએ લેશ્યાઓના પરિણામ અનુક્રમે ત્રણ નવ, સત્તાવીસ એક્યાસી અને બસો તેતાળીસ પ્રકારના જાણવા.

નોંધ —ત્રણ એટલે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ, પછી જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટના ક્રમથી ત્રણ ત્રણ ભેદો વધારતા જવા

લેશ્યાના લક્ષણો —

[૨૧] પાંચે આસ્રવો (મિથ્યાત્વ અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને અશુભ યોગ) ને નિરંતર સેવન કરનાર મન, વચન અને કાયાથી અસંયમી છ કાયની હિંસાથી નહિ વિરમેલો, આરંભમાં આસક્ત, પાપના કાર્યોમાં સાહસિક અને ક્ષુદ્ર–

[૨૨] ક્રૂર, અજીતેન્દ્રિય અને સર્વનું અહિત કરનાર કુટિલ ભાવનાવાળો આવા બધા યોગથી જોડાયેલો જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાના પરિણામવાળો જાણવો

[૨૩–૨૪] ઈર્ષાળુ, કદાગ્રહી (અસહિષ્ણુ) તપ નહિ આદરનાર, અજ્ઞાની, માયાવી, નિર્લજ, લંપટ, દ્વેષી, રસલોલુપી, શઠ, પ્રમાદી, સ્વાર્થી, આરંભી ક્ષુદ્ર અને સાહસિક ઇત્યાદિ ક્રિયાઓથી જોડાયેલો જીવાત્મા નીલ લેશ્યાવાળો ગણાય

[૨૫–૨૬] વાણીમાં અને વર્તનમાં વક્ર (અપ્રમાણિક,) માયાવી, અભિમાની, પોતાના દોષને છુપાવનાર, પરિગ્રહી, અનર્થ મિથ્યાદૃષ્ટિ, ચોર, અભિમાની અને બીજાના કાળજાને ભેદી નાખે તેવો કઠોરભાષી આ બધા યોગોથી જોડાયેલો જીવાત્મા કાપોતી લેશ્યાવાન હોય છે

[૨૭–૨૮] નમ્ર, અચપળ, સરળ, અકુતૂહલી, વિનીત, દાન્ત, તપસ્વી

[૪૫] શુક્લ લેશ્યા સિવાય બાકીની લેશ્યાની તિર્યંચ અને મનુષ્યની સ્થિતિ (પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ, વાયુ વનસ્પતિ, બે ઇંદ્રિય ત્રણ ઇંદ્રિય ચાર ઇંદ્રિય અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ તથા સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્યો પૈકી) જેને જ્યા જ્યા જે જે કૃષ્ણાદિક પાચ લેશ્યાઓ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રત્યેકની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કેવળ અંતર્મુહૂર્ત કાળની જાણવી. (તેથી કેવળજ્ઞાની આમાથી બાદ થાય છે)

[૪૬] (કેવળી ભગવાનની શુક્લ લેશ્યા કહે છે —) શુક્લ લેશ્યાદિની સ્થિતિ જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ક્રોડપૂર્વમા માત્ર નવ વર્ષ ઓછા કાળની જાણવી

[૪૭] આ પશુ અને મનુષ્યોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવી. હવે દેવોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવીશ

[૪૮] કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગની જાણવી

[૪૯] નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતા એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યા તમા ભાગની જાણવી

[૫૦] કાપોતી લેશ્યાની ઓછામા ઓછી સ્થિતિ નીલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતા એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યો પમના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી

[૫૧] હવે ભવનપતિ વ્યતર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ ચાર જાતિના દેવોમા રહેલી તેજો લેશ્યાની સ્થિતિ કહીશ

[૫૨] તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય એક પલ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની ઉપર પલ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલી અધિક જાણવી

[૫૩] તેજો લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની (ભવનપતિ અને વ્યતર દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની ઉપર પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ અધિક (વૈમાનિક દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી

[૫૪] પદ્મલેશ્યાની ઓછામા ઓછી સ્થિતિ તેજોલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતા એક સમય અધિક અને વધુમા વધુ દસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી

[૫૫] શુક્લ લેશ્યાની ઓછામા ઓછી સ્થિતિ પદ્મલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતા એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી

[૫૬] કૃષ્ણ નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે અધર્મ લેશ્યાઓ છે અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા દુર્ગતિ પામે છે

[૫૭] તેજો, પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણે ધર્મ લેશ્યાઓ છે અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા સુગતિ પામે છે

[૫૮-૫૯] મરણ વખતે આગલા ભવને માટે જીવાત્મામા જ્યારે લેશ્યાઓ પરિણામ પામતી હોય તે વખતે પહેલે સમયે કે અતિમ સમયે કોઈ પણ જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી

[૬૦] સારાશ કે મરણાતે આગામી ભવની લેશ્યાઓ પરિણમ્યા પછી અતર્મુહૂર્ત બાદ અને અતર્મુહૂર્ત બાકી રહે તે વખતે જીવો પરલોકને વિષે જાય છે

નોધ—લેશ્યાઓની રચના એવી હોય છે કે તે જે અતિમા જવાનું હોય તેવા આકારમા મૃત્યુની એક સમય પહેલાજ પરિણત થાય છે

[૬૧] માટે આ બધી લેશ્યાઓના પરિણામોને જાણીને ભિક્ષુ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓને છોડી પ્રશસ્ત લેશ્યાઓમાં અધિષ્ઠાન કરે

નોધ —શુભને સૌ ઈચ્છે છે અશુભને કોઈ નથી ઈચ્છતુ શુભ કેવળ વિચારથી ન પામી શકાય શુભને માટે સતત શુભ પ્રયત્ન થવો ઘટે

અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓનુ ઉત્પન્ન થવું સ્વાભાવિક છે તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી, ઇર્ષ્યા ક્રોધ દ્રોહ, ક્રૂરતા, અસંયમ, પ્રમત્તતા, વાસના અને માયા વગેરે બધુ નિમિત્ત મળતા જીવાત્મા ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ સહસા કરી નાખે છે પરતુ કોમળતા, વિશ્વપ્રેમ, સયમ, ત્યાગ અર્પણતા અને અભયતા વગેરે ઉચ્ચ સદ્ગુણો આરાધવા ત્યાજ કઠિનતા છે, ત્યાજ કસોટી છે અને ત્યાજ ઉપયોગની આવશ્યકતા છે

આવી સરાણે ચઢનાર સાધકજ શુભ, સુદર અને પ્રશસ્ત લેશ્યાઓને પામી શકે છે

એમ કહુ છુ —

એ પ્રમાણે લેશ્યા સંબધી ચોત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ

॥ ૩૪ ॥

અણગારાધ્યયન

૩૫

સંસારના બાહ્ય બંધનોથી છૂટવું પણ કંઇ સહેલું નથી સંસારના ક્ષણભંગુર પદાર્થોમાં કૈંક બિચારા ભોગવિલાસી જીવો રાચી રહ્યા છે, રખડી રહ્યા છે અને સ્વચ્છંદી જીવન ગુજારીને આલોક અને પરલોકમાં પરમ વેદનાને દેનારા કર્મોનો સંચય કરી રહ્યા છે

ત્યાં કોઈ હળુકર્મી જીવનેજ સદ્ભાવ કે વૈરાગ્ય જાગે છે અને ત્યાગની તાલાવેલી લાગે છે

આવું ત્યાગી જીવન દુર્લભ હોવા છતાં કદાચ પામી શકાય પરંતુ ઘરબાર, સગાંવહાલાં એ બધું છોડયા પછી તેટલામાજ જીવનવિકાસની સમાપ્તિ થઇ જતી નથી

જેટલું સ્થાન ઊંચું તેટલીજ જવાબદારી અધિક થતી જવાની

ત્યાગીનું જીવન ત્યાગીની સાવધાની, ત્યાગીની મનોદશા વગેરે કેટલાં કડક, ઉદાર અને પવિત્ર હોવાં જોઇએ તેના અહીં વિધાન છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] જે માર્ગને આચરવાથી ભિક્ષુ દુઃખનો અંત કરી શકે તેવા તીર્થંકરના બતાવેલા માર્ગને હું તમને કહી સંભળાવું છું તેને એકાગ્ર ચિત્તથી તમે સાંભળો

[૨] જે ભિક્ષુસાધક ગૃહસ્થવાસને છોડીને પ્રવ્રજ્યા માર્ગમા ગયેલો છે તેણે આ આસક્તિઓને બરાબર સમજી લેવી જોઇએ, કે જે આસક્તિઓથી મનુષ્યો બધાય છે

નોધઃ—સમજી લેવી એટલે બરાબર જાણીને ત્યાગ કરવો જોઈએ

[૩] તેજ પ્રમાણે હિંસા અસત્ય, ચોરી અબ્રહ્મચર્ય અપ્રાપ્ત વસ્તુઓની ઇચ્છા અને મેળવેલાનો પરિગ્રહ એ પ્રમાણે આ પાચ સ્થાનોને સયમીએ છોડી દેવા

[૪] ચિત્રવાળુ પુષ્પ અને અગરચંદનના ધૂપથી સુગધિત, સુંદર શ્વેત વસ્ત્રના ચદરવાથી શણગારેલું અને સુંદર કમાડવાળુ એવુ મનોહર ઘર ભિક્ષુ મનથી પણ ઇચ્છે નહિ

નોધ —આવા સ્થાને ન રહેવા માટે જે કહ્યુ છે તેનું ખાસ કારણ એ છે કે બહારનું સાદર્ય પણ કેટલીક વખત જોવાથી બીજરૂપે રહેલા વિકારાદિ દોષોને ઉત્તેજિત કરવામા નિમિત્તરૂપ થાય છે

[૫] તેવા ઉપાશ્રયમા ભિક્ષુને ઇંદ્રિયોનો સયમ કઠિન થઇ પડે છે કારણકે તે સ્થાન કામ અને રાગનું વૃદ્ધિકારક છે

[૬] માટે સ્મશાન, સૂનું ઘર કે વૃક્ષના મૂળમા અથવા ગૃહસ્થીઓએ પોતાને માટે બનાવેલા સાદા એકાત મકાનમા ભિક્ષુએ રાગ દ્વેષથી રહિત થઈ વાસ કરવો

નોધ —તે કાળમા દરેક ભાવિક ગૃહસ્થો પોતપોતાની ધર્મક્રિયા કરવાનુ એકાત સ્થાન પોતાના ઘરથી અલગ રાખતા હતા

[૭] જે સ્થાનમા બહુ જીવોની ઉત્પત્તિ ન હોય, પોતાને કે પરને પીડાકારક ન હોય અને સ્ત્રીઓથી વ્યાપ્ત ન હોય તે સ્થાનને વિષેજ પરમ સયમી ભિક્ષુને રહેવુ કલ્પે (તેવા સ્થાને રહેવુ જોઇએ)

[૮] ભિક્ષુ ઘરો કરે નહિ કે બીજા દ્વારા કરાવે નહિ, કારણકે ઘર કરાવવાની ક્રિયામા અનેક જીવોની હિમા થાય છે

[૯] જેમા સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એવા સ્થિર અને હાલના ચાલતા જીવોની ગૃહકાર્યમા હિસા થાય છે, તેથી સયમીએ ઘર બધાનવાની ક્રિયા છોડી દેવી

[૧૦] તેજ પ્રમાણે આહાર પાણીને ગધવામા કે રધાવવામા પણ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ ઇત્યાદિ) અનેક જીવોનો વધ થાય છે તેથી તે પ્રાણીઓની દયા ખાતર પોતે રાધે નહિ તેમ રધાવે પણ નહિ

[૧૧] જળ, ધાન્ય પૃથ્વી અને કાષ્ઠને આશ્રયે રહેલા અનેક જીવો આહારપાણી પકાવવામા હણાય છે માટે ભિક્ષુએ તે પકાવવુ નહિ.

[૧૨] સર્વ દિશામા શસ્ત્રની ધારાની પેઠે ફેલાયેલુ ઘણા જીવોનો નાશ કરનાર જ્યોતિ (અગ્નિ) સમાન એક પણ શસ્ત્ર નથી માટે સાધુએ અગ્નિને ઉદ્દીપન કરવી નહિ

નોધ —ભિક્ષુ પોતે તેવી કોઈપણ જાતની હિંસક ક્રિયા કરે નહિ તેમ કરાવે કે મનથી અનુમોદન પણ આપે નહિ

[૧૩] ખરીદવા અને વેચવાની ક્રિયાથી નિરમેનો અને ઢેફુ તથા સુવર્ણ જેને સમાન છે તેવો ભિક્ષુ સુવર્ણ તથા ચાદીને મનથી પણ ઇચ્છે નહિ

નોધ —જેમ ઢેફાને નિર્મૂલ્ય જાણી કોઈ અડકતુ નથી તેમ ભિક્ષુ સુવર્ણને જોવા છતા અડકે નહિ કારણકે ત્યાગ કર્યા પછી સુવર્ણની કિંમત તેને મન ઢેફા સમાન સ્વાભાવિક થઈ જાય છે

[૧૪] ખરીદનાર ગ્રાહક કહેવાય છે અને વેચનાર વાણિયો (વેપારી)

કહેવાય છે માટે જો ક્રયવિક્રયમા ભિક્ષુ પડે તો તે સાધુ કહેવાતો નથી

[૧૫] ભિક્ષા માગવાના વ્રતવાળા ભિક્ષુએ યાચીનેજ લેવુ ખરીદીને લેવુ નહિ કારણકે ખરીદવાની અને વેચવાની ક્રિયામા તેની પાછળ દોષ સમાયેલો છે માટે ભિક્ષાવૃત્તિ એજ સુખકારી છે

નોધ —કચન અને કામિની એ બે વસ્તુ સસારનુ બધન છે તેની પાછળ અનેકાનેક દોષો સમાયેલા છે તેને ત્યાગ્યા પછી ત્યાગીને પરિગ્રહ તો શુ ? પણ તેનુ ચિંતન સુદ્ધા ન કરવુ ઘટે માટેજ ત્યાગીને માટે ભિક્ષાચરી એજ ધર્મ બતાવ્યુ છે

[૧૬] સૂત્રમા કહેલા નિયમો પ્રમાણે આનંદિત ઘરોમા સામુદાનિક ગોચરી કરતા આહારની પ્રાપ્તિ થાઓ કે ન થાઓ પણ મુનિએ સતુષ્ટ રહેવુ જોઇએ

નોધ —જે કુળો દુર્ગુણોથી નિંદાયેલા હોય કે અભક્ષ્ય પદાર્થો ખાતા હોય તેવા સ્થળો છોડીને ભિક્ષુએ ભિન્ન ભિન્ન કુળોમા નિર્દોષ ભિક્ષાવૃત્તિ કરવી

[૧૭] અનાસક્ત અને સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર કાબુ રાખનાર સાધુ રસનો લોલુપી ન બને કદાચ ન મળે તો તેની વાછા પણ ન કરે મહામુનિ ભોજનને રસમાટે નહિ પણ સયમયાત્રાના નિર્વાહ માટે ભોજનને ભોગવે

[૧૮] ચદનાદિનુ અર્ચન, બેઠકોની રચના, ઋદ્ધિ સત્કાર, સન્માન, પૂજન કે પરાણે કરાવેલુ વદન ભિક્ષુ મનથી પણ ન ઇચ્છે

[૧૯] મરણપર્યંત સાધુ અપરિગ્રહપણે શરીરના મમત્વને તજીને નિયાણા રહિત થઇને શુક્લધ્યાનને ચિતવે અને અપ્રતિબધ પણે વિચરે

[૨૦] કાળધર્મ (મૃત્યુ અવસર) પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ચારે આહારનો

ત્યાગ કરીને તે સમય ભિક્ષુ આ છેલ્લા મનુષ્ય દેહને છોડીને સર્વ દુ ખથી છૂટી જાય

[૨૧] મમત્વ અને અહંકાર રહિત, અનાસ્રવી અને વીતરાગી થઈ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને પછી કાયમની નિવૃત્તિ પામે (મુક્તિ પામે)

નોધ—સયમ એ ખાડાની ધાર છે સયમનો માર્ગ દેખાવમા સરળ છતા આચરવામા ખૂબ કઠણ છે સયમજીવન સૌ કોઇ માટે સુલભ નથી છતા તે એકજ માત્ર કલ્યાણનો માર્ગ છે

એમ કહું છુ—

એ પ્રમાણે અણુગાર સંબધીનું પાત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ ॥ ૩૫ ॥

જીવાજીવવિભક્તિ

જીવાજીવ પદાર્થોનો વિભાગ

૩૬

ચેતન જડ (કર્મ)ના સસર્ગથી જન્મમરણના ચક્રમા ફરે છે એનુ નામ સસાર આવા સસારની આદિ કેમ કહાય ? જ્યારથી ચેતન ત્યારથી જડ એમ આ બને તત્ત્વો જગતના અણુઅણુમા ભર્યા છે આપણને તેની આદિની ચિતા નથી કારણકે તેની આદિ કયા કાળથી થઈ ? તે જાણવામાજ માત્ર આપણુ કર્યુએ કલ્યાણ નથી તેમ ન જાણવામા હાનિ પણ નથી

કારણકે જૈનદર્શન માને છે કે સસારની આદિ નથી અને આખા પ્રવાહની અપેક્ષાએ હજુ પણ સસાર ચાલવાનો છે તેમ છતાં મુક્ત જીવાત્માઓની અપેક્ષાએ મુક્તિ હતી છે અને રહેશે

ચેતન અને જડનો સયોગ ગમે તેટલો નિબડ (ઘટ) હોવા છતા તે સબધ સયોગિક સબધ છે સમવાય સબધનો અંત હોતો નથી પરતુ સયોગ સબધનો અત આજે કાલે કે વધુ કાળે પણ થવો સભવિત છે

આજે ચેતન અને જડ પોતપોતાનો ધર્મ ગુમાવી બેઠા છે ચેતનમય જડ અને જડમય ચેતન એમ પરસ્પર એવા તો એકકાર થઈ ગયા જણાય છે કે સહસા તેમનો ઉકેલ પણ ન લાવી શકાય

જડના અનાદિ સસર્ગથી મલિન થયેલું ચૈતન્ય જીવાત્મા

કે બહિરાત્મા કહેવાય છે અને જ્યારે તે જીવાત્મા પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે ત્યારે તે સ્થિતિને અંતરાત્મા કહેવાય છે અને જે ચૈતન્યો કર્મરહિત થયા છે તે પરમાત્માઓ વાય છે

જીવાત્માને પ્રથમ જગતના પદાર્થોને યથાર્થ સ્વરૂપે જાણવાની ઇચ્છા થાય તેને જિજ્ઞાસા કહેવાય છે આવી જિજ્ઞાસા પછી તે જગતના બધા તત્ત્વોમાંથી મૂળભૂત બે તત્ત્વોને તારવી લે છે એ તારવ્યા પછી જીવની ચૈતન્ય તત્ત્વપર રુચિ ઢળે છે, અને તુરતજ એ શુદ્ધ બનવા માટે શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રતીતિ કરી આગળ વધે છે જીવનતત્ત્વના ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપોને જાણ્યા પછી સ્વયં અજીવતત્ત્વ અને એ બન્ને તત્ત્વના સયોગિક બળોનો વિચાર કરી લે છે

આખા સંસારનું સ્વરૂપ તેના લક્ષ્યમા આવી ગયા પછી આત્માભિમુખ થઇ એ અનુભવ પોતામા કરતો રહે છે, અને આત્મલક્ષ્યની દોરી પર ધ્યાન આપી વર્તમાન કર્મોનો રોધ કરે છે પછી પૂર્વ કર્મોના સયોગથી છૂટે છે, અને એમ થતા થતાં શુદ્ધ ચૈતન્ય બને છે

ભગવાન બોલ્યા —

[૧] જેને જાણીને ભિક્ષુ સયમમા ઉપયોગપૂર્વક ઉદ્યમવત થાય છે તે જીવ અને અજીવના જુ । જુદા ભેદોને કહું છુ —તમે એકાગ્ર ચિત્તથી મને સાભળો

[૨] જેમા જીવ અને અજીવ એ બન્ને તત્ત્વો હોય તેને તીર્થંકરોએ લોક કહ્યો છે અજીવનો એક દેશ એટલે કે જ્યા માત્ર આકાશજ છે–બીજા કોઈ પદાર્થ નથી–તેને અલોક કહ્યો છે

[૩] જીવ અને અજીવોનું નિરૂપણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારથી થાય છે

[૪] મુખ્યત્વે રૂપી અને અરૂપી એમ અજીવ તત્ત્વના બે ભેદ થાય. તેમાં રૂપી ચાર પ્રકારના અને અરૂપી દસ પ્રમાણના છે

[૫] ધર્માસ્તિકાયના (૧) સ્કંધ, (૨) દેશ અને (૩) પ્રદેશ અને અધર્માસ્તિકાયના (૪) સ્કંધ, (૫) દેશ તથા (૬) પ્રદેશ

[૬] અને આકાશાસ્તિકાયના (૭) સ્કંધ, (૮) દેશ અને (૯) પ્રદેશ તથા (૧૦) અધ્ધાસમય (કાળતત્ત્વ) એમ બધા મળી અરૂપીના દસ ભેદો થાય છે

નોંધ —કોઇ પણ સંપૂર્ણ દ્રવ્યના આખા વિભાગને સ્કંધ કહેવાય છે સ્કંધના અમુક કલ્પેલા વિભાગને દેશ કહેવાય છે અને સૌથી નાનો વિભાગ કે જેના બે ખંડ ન થઇ શકે પણ સ્કંધ સાથે જોડાયેલો હોય તો તેને પ્રદેશ કહેવાય છે અને તેવો સૂક્ષ્મ ભાગ સ્કંધથી અલગ થઇ જાય તો તેને પરમાણુ કહેવાય છે

[૭] (ક્ષેત્રનુ વર્ણન —) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ બન્ને દ્રવ્યોનુ ક્ષેત્ર લોક પ્રમાણે છે અને આકાશાસ્તિકાયનું ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ લોક અને અલોકમા પણ છે સમય (કાળ)નું ક્ષેત્ર મનુષ્યક્ષેત્રના પ્રમાણ જેટલુ છે (એટલે કે ૪૫ લાખ યોજન સુધી છે)

[૮] (કાળનુ વર્ણન —) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણે દ્રવ્યો કાળની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત એટલે કે દરેક કાળમા શાશ્વત છે એમ કહ્યુ છે

[૯] સમય કાળ પણ નિરંતર પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત છે પણ કોઇ કાર્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંત સહિત છે

[૧૦] સ્કંધો સ્કંધના દેશો તેના પ્રદેશો અને પરમાણુઓ એ રૂપી (જડ) પદાર્થો ચાર પ્રકારનાં જાણવા

[૧૧] દ્રવ્યથી જ્યારે પરમાણુ પુદ્ગલો એકઠા મળે તે સ્કંધ ગણાય છે અને અલગ અલગ હોય ત્યારે પરમાણુઓ કહેવાય છે અને ક્ષેત્રથી સ્કંધો લોકના એક દેશ વ્યાપી અને પરમાણુ આખા લોકવ્યાપી જાણવા. હવે સ્કધાદિક પુદ્ગલોની કાળસ્થિતિ ચાર પ્રકારે કહું છુ

નોધ —લોકના એક દેશમા એટલે કે એક આકાશપ્રદેશમા સ્કંધ હોય અને ન પણ હોય પણ પરમાણુઓ તો અવશ્ય હોય

[૧૨] સસાર પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અનંત છે પણ રૂપાતર અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિસહિત અને અતસહિત છે

[૧૩] એક ઠેકાણે રહેવાની અપેક્ષાએ તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલોની સ્થિતિ ઓછામા ઓછી એક સમય અને વધુમા વધુ અસંખ્યાત કાળ સુધીની સ્થિતિ તીર્થંકરોએ વર્ણવી છે

[૧૪] તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલો પરસ્પર વિખુટા પડી ફરીથી મળે તેનું અતર ઓછામા ઓછુ એક સમયનું અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫] (હવે ભાવથી અજીવરૂપી પુદ્ગલના ભેદો કહે છે -) વર્ણથી, ગધથી, રસથી, સ્પર્શથી અને સંસ્થાન (આકૃતિ)થી એમ તેઓના પાચ પ્રકારો જાણવા

[૧૬] વર્ણથી પરિણામ પામેના તે પુદ્ગલના પાચ પ્રકારો હોય છે (૧) કાળા (૨) લીલા, (૩) રાતા, (૪) પીળા અને (૫) ધોળા

[૧૭] ગધથી તે બે પ્રકારે પરિણામ પામે છે (૧) સુરભિ (સુગંધી) ગધવાળા અને (૨) દુરભિ ગધવાળા

[૧૮] રસથી તે પાચ નકાર પરિણત હોય છે (૧) તીખા (૨) કડ્વા (૩) કસાયના (૪) ખાટા અને (૫) મીઠા

[૧૯] સ્પર્શથી તે આઠ પ્રકાર પરિણત કહેવાય છે (૧) કર્કશ, (૨) કોમળ (૩) ભારે (૪) હળવા

[૨૦] (૫) ઠડા, (૬) ઉના (૭) સ્નિગ્ધ અને (૮) લુખા આ પ્રમાણે સ્પર્શથી આઠ પ્રકારના કહ્યા છે

[૨૧] સસ્થાન (આકૃતિ)થી પાચ પ્રકારમા પરિણત થાય છે (૧) પરિમડળ (ચૂડી જેવો ગોળ આકાર) (૨) વૃત્ત (દડા જેવો ગોળ આકાર) (૩) ત્રાસો આકાર (૪) ચોરસ આકાર અને (૫) આયાત (લાબો આકાર)

[૨૨] વર્ણથી જે કાળો હોય તેમા (બે) ગધ, (પાચ) રસ, (આઠ) સ્પર્શ અને (પાચ) સસ્થાન (આકૃતિ) એમ (વીસ બોલની) ભજના (હોય કે ન હોય) જાણવી

નોધ —ભજના લખવાનુ કારણ એ છે કે જે સ્થૂળ અનત પ્રદેશી સ્કધ પુદ્ગલ વર્ણથી કાળા હોય, તેમા ગધ રસ સ્પર્શ અને સસ્થાન એમ વીસ ભેદો જાણવા અને પરમાણુની અપેક્ષાએ તો એક ગધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ એમ ચાર ભેદોજ જાણવા આ પ્રમાણે દરેક સ્થળે સમજી લેવુ

[૨૩] જે પુદ્ગલ વર્ણે લીલા હોય તેમા ગધ રસ, સ્પર્શ અને સસ્થાનની ભજના જાણવી

[૨૪] જે પુદ્ગલ વર્ણથી રાતો હોય તેમાં ગધ રસ સ્પર્શ અને સસ્થાનની ભજના જાણવી

[૨૫] જે પુદ્ગલ વર્ણથી પીળા હોય તેમા ગધ રસ સ્પર્શ,અને સસ્થાનની ભજના જાણવી

[૨૬] જે પુદ્ગલ વર્ણથી સફેદ હોય તેમા ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૨૭] જે પુદ્ગલ ગંધથી સુરભિ હોય તેમાં વર્ણ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૨૮] જે પુદ્ગલ ગંધથી દુરભિ હોય તેમા વર્ણ, રસ સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી,

[૨૯] જે પુદ્ગલ રસથી તીખા હોય તેમા વર્ણ ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૩૦] જે પુદ્ગલ રસથી કડવા હોય તેમા વર્ણ ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૩૧] જે પુદ્ગલ રસથી કસાયલા હોય તેમા વર્ણ ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૩૨] જે પુદ્ગલ રસથી ખાટા હોય તેમા વર્ણ ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૩૩] જે પુદ્ગલ રસથી મીઠા હોય તેમા વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૩૪] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કર્કશ (ખરબચડો) હોય તેમા વર્ણ, ગંધ રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૩૫] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કોમળ હોય તેમા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૩૬] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ભારે લાગતા હોય તેમા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૩૭] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી હળવા હોય તેમા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી

[૫૪] એક સમયમા એકી સાથે ઊંચા(મેરુ પર્વતની ચૂલિકા ઉપર) લોકને વિષે ચાર સમુદ્રમા બે નદી ઇત્યાદિમા ત્રણ નીચા લોકને વિષે વીસ અને મધ્ય લોકમા એકસો ને આઠ જીવો નિશ્ચય સિદ્ધ થઈ શકે છે

[૫૫] સિદ્ધ થયેના જીવો કયા રોકાયા છે? કયા સ્થિર રહ્યા છે? અને કયા શરીર છોડીને સિદ્ધ થયા છે?

[૫૬] સિદ્ધના જીવો અલોક જતા અટક્યા છે લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે અહીં મધ્ય લોકમા શરીર છોડીને ત્યાં લોકના અગ્ર ભાગ પર રહેની સિદ્ધ ગતિમા સ્થિર થયા છે

નોધ—શુદ્ધ આત્માની અસ્ખલિત ગતિ ઊર્ધ્વગમનની છે પણ ગતિ સહાયક ધર્માસ્તિ કાય તત્ત્વ અલોકમા ન હોવાથી લોકના અગ્ર ભાગ પરજ તેની સ્વાભાવિક સ્થિતિ થઇ રહે છે

[૫૭] (સિદ્ધિસ્થાન કેવુ છે તે કહે છે–) સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનથી બાર યોજન ઉપર છત્રને આકારે ઇસીપભારા (ઇષત્પ્રાગ્ભાર) નામની એક મુક્તિશિલા પૃથ્વી છે

[૫૮] તે સિદ્ધશિલા ૪૫ લાખ યોજનની લાંબી અને પહોળી છે તેનો આખો ઘેરાવો તેનાથી ત્રણ ગણા કરતા વધારે જાણવો

[૫૯] તે સિદ્ધશિલા મધ્ય ભાગે આઠ યોજનની જાડી અને પછી થોડું થોડુ ઘટતા એકદમ છેડે માખીની પાંખ કરતા પણ પાતળી છે

[૬૦] તે પૃથ્વી સમભાવે અર્જુન નામના ધોળા સુવર્ણ જેવી ખૂબ નિર્મળ છે અને સમા છત્રને આકારે રહેલી છે એ પ્રમાણે અનંત જ્ઞાની તીર્થંકરોએ કહ્યું છે

[૬૧] તે સિદ્ધશિલા શંખ અને અંક નામના રત્નો અને મુચ-

કુન્દના ફૂલ જેવી ખૂબ નિર્મળ અને સુન્દર છે અને તે સિદ્ધશિલાથી એક યોજન ઊંચે લોકનો છેડો આવી રહે છે

[૬૨] તે યોજનનો ઉપરનો જે એક કોશ છે તેનો છઠ્ઠો ભાગ એટલે ૩૩૩ ધનુષ્ય અને ૩૨ આંગળની ઊંચાઈમા સિદ્ધપ્રભુઓ રહ્યા છે

[૬૩] તે મોક્ષમા મહા ભાગ્યવંત એવા સિદ્ધપુરુષો ભવપ્રપંચથી મુક્ત થઇ ઉત્તમ પ્રકારની તે સિદ્ધગતિને પામીને ત્યા લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે

[૬૪] (સિદ્ધ થતા પહેલા) છેલ્લા મનુષ્યભવમા જેટલી શરીરની ઊંચાઈ હોય તેના ત્રણ ભાગ પૈકી એક ભાગ છોડીને બે ભાગ જેટલી સિદ્ધ જીવોની ઊંચાઇ સિદ્ધ થયા પછી રહે છે

નોંધ—સિદ્ધ થયા પછી શરીર રહેતુ નથી પરંતુ તે શરીરને વ્યાપી રહેલા આત્મપ્રદેશો તો રહે છે અને શરીરનો ૧/૩ જે ખાલી પ્રદેશ છે તે નીકળી જતા ૨/૩ આકારમા સર્વ આત્મપ્રદેશો રહે છે અને આત્મપ્રદેશો અરૂપી હોવાથી અનંત જીવો હોવા છતા તેને પરસ્પર ઘર્ષણ થતુ નથી

[૬૫] એક જીવની અપેક્ષાએ આદિસહિત અને અંતરહિત છે પણ આખા સમુદાયની અપેક્ષાએ આદિ અને અનન્તરહિત છે

[૬૬] તે સિદ્ધના જીવો અરૂપી, કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનથીજ તેમની ઓળખાણ થઇ શકે તેવા છે તેઓ જેની ઉપમા ન આપી શકાય તેવા અતુલ સુખને પામ્યા છે

[૬૭] સંસારની પાર ગયેલા અને ઉત્તમ સિદ્ધગતિને પામેલા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના ધણી તે સર્વ સિદ્ધો લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે

[૬૮] સંસારી જીવો તીર્થંકરોએ બે પ્રકારના કહ્યા છે (૧) ત્રસ અને (૨) સ્થાવર -તેમ સ્થાવર જીવોના પણ ત્રણ ભેદો છે

[૬૯] (૧) પૃથ્વીકાય (૨) જળકાય અને (૩) વનસ્પતિકાય વળી એ ત્રણના પણ પેટાભેદો કહું છુ -તે સાભળો

[૭૦] પૃથ્વીકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ બે પ્રકારના છે અને વળી તેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બબ્બે ભેદો છે

[૭૧] સ્થૂળ પર્યાપ્ત હોય છે તેના મુખ્ય બે પ્રકારો છે (૧) કોમળ અને (૨) કર્કશ અને તેમા પણ કોમળના સાત પ્રકારો છે

[૭૨] (૧) કાળી, (૨) લીલી, (૩) રાતી (૪) પીળી (૫) ધોળી (૬) પાડુર (ગોરા ચદન જેવી) અને (૭) અતિ ઝીણી રેતી એમ સાત પ્રકારની સુંવાળી પૃથ્વી કહેવાય છે કર્કશ પૃથ્વીના ૩૬ ભેદો છે તે નીચે પ્રમાણે —

[૭૩] (૧) પૃથ્વી (ખાણની માટી) (૨) મરડીયા કાકરા (૩) રેતી (૪) પત્થરના ટુકડા, (૫) શિલા, (૬) સમુદ્રાદિનું મીઠુ, (૭) ખારી ધૂળ (૮) લોઢુ, (૯) ત્રાબુ (૧૦) કલઈ (૧૧) સીસું (૧૨) રૂપુ (૧૩) સુવર્ણ (૧૪) વજ્ર હીરા—

[૭૪] (૧૫) હડતાલ (૧૬) હીંગળો (૧૭) મણસીલ (એક પ્રકારની ધાતુ) (૧૮) સીસક (જસત) (૧૯) સુરમો (૨૦) પરવાળા (૨૧) અભ્રક, (૨૨) અભ્રકથી મિશ્ર થયેલી ધૂળ—

[૭૫] (હવે મણીના ભેદો કહે છે –) (૨૩) ગોમેદ (૨૪) રુચક (૨૫) અકરત્ન (૨૬) સ્ફટિકરત્ન (૨૭) લોહિતાક્ષ મણિ (૨૮) મરકતમણિ (૨૯) મસારગલમણિ (૩૦) ભુજ મોચકરત્ન (૩૧) ઇદ્રનીલ—

[૭૬] (૩૨) ચંદનરત્ન (૩૩) ગેરુકરત્ન, (૩૪) હંસગર્ભરત્ન, (૩૫) પુલકરત્ન અને (૩૬) સૌગંધિકરત્ન (૩૭) ચંદ્રપ્રભારત્ન, (૩૮) વૈડૂર્યરત્ન, (૩૯) જલકાન્તમણિ અને (૪૦) સૂર્યકાન્ત મણિ

નોંધ—અહીં મણિના ભેદો ચાર બતાવ્યા છે પરંતુ ચૌદ ગણીને ઉપરના ૩૬ પ્રકારો જાણવા

[૭૭] એ પ્રમાણે કઠણ પૃથ્વીના છત્રીસ ભેદો કહ્યા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીના જીવો તો એકજ પ્રકારના છે, ભિન્ન ભિન્ન નથી અને તે દૃષ્ટિગોચર પણ થતા નથી

[૭૮] ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના જીવો તો આખા લોકમા વ્યાપ્ત છે અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવો આ લોકના અમુક ભાગમા છે હવે તેઓના ચાર પ્રકારના કાળવિભાગને કહું છું–

[૭૯] સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રવાહની અપેક્ષાએ તો તે જીવો અનાદિ અને અનંત છે, પણ એક એક જીવના આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિસહિત અને અંતસહિત છે

[૮૦] સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસહજાર વર્ષની છે

[૮૧] (પૃથ્વીકાયમાંથી મરીને વળી પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય તેને કાયસ્થિતિ કહેવાય છે) સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અંતર્મુહૂર્ત કાળની અને વધુમા વધુ અસંખ્યાત કાળની હોય છે

[૮૨] પૃથ્વીકાયના જીવો પોતાની પૃથ્વીકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે

[૮૩] (ભાવની અપેક્ષાએ તેને વર્ણવે છે) એ પૃથ્વીમય જીવોના વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૮૪] જળકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.

[૮૫] જે સ્થૂળપર્યાપ્ત જીવો છે તે પાંચ પ્રકારના છે (૧) મેઘનું પાણી, (૨) સમુદ્રનું પાણી (૩) તરણા ઉપર રહેલું બિન્દુ (ઓસબિન્દુ વગેરે) (૪) ધુવરનું પાણી અને (૫) હિમનું પાણી

[૮૬] સૂક્ષ્મ જળકાયનો એકજ ભેદ છે ભિન્નભિન્ન નથી સૂક્ષ્મ જળકાય જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે અને સ્થૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાંજ છે

[૮૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે અને એ- એક જીવના આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે

[૮૮] જળકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધુમાં વધુ સાતહજાર વર્ષ સુધીની છે

[૮૯] જળકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની (ફરીફરી ત્યાંજ જન્મે) તો ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળની કહી છે

[૯૦] જળકાયના જીવો પોતાની જળકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે

[૯૧] એ જળકાય જીવોના વર્ણ રસ ગંધ સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૯૨] વનસ્પતિકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.

[93] સ્થૂળ પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયના જીવોના બે પ્રકાર છે (૧) સાધારણ (એક શરીરમા અનત જીવો રહે તે) શરીરવાળા, (૨) પ્રત્યેક શરીરવાળા

[94] જુદા જુદા શરીરમા જુદા જુદા રહેલા પ્રત્યેક શરીરી જીવો અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (૧) વૃક્ષ (તેના બે ભે૰ છે એક બીજનાળા અને બહુબીજવાળા,) (૨) ગુચ્છાઓ, (૩) વનમાલતી વગેરે, (૪) લતાઓ (ચ પકલતાઓ વ) (૫) વેલા (તુંબડી વ) (૬) ઘાસ

[95] (૭) નાળિયેરી, (૮) શેરડી વાસ વગેરે, (૯) બિલાડીના ટોપ (૧૦) કમળ માલી વગેરે (૧૧) હરિકાય ઔષધિ, એ બધાને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવો કહે છે

[96] સાધારણ શરીરવાળા જીવો પણ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (૧) બટાટા (૨) મૂળા (૩) આદુ,

[97] (૪) હરિલી ક૰, (૫) સિરિલી ક૰ (૬) સિસ્સિરિલી કદ, (૭) જાવ ત્રી કદ (૮) ક૰ની ક૰ (૯) ડુગળી (૧૦) લસણ, (૧૧) પનાકુ કદ, (૧૨) કુડુન કદ

[98] (૧૩) લોહિની કદ (૧૪) હુતાક્ષી કદ, (૧૫) હૂતકદ (૧૬) કુહક કદ (૧૭) કૃષ્ણ કદ (૧૮) વજ્ર૰દ, (૧૯) સૂરણ કદ,

[99] (૨૦) અશ્વકર્ણી કદ (૨૧) સિહકર્ણી કદ, (૨૨) મુસંઢી કદ (૨૩) લીલી હળદર એ પ્રકારે અનેક જાતના સાધારણ શરીરવાળા જીવો કહ્યા છે

[100] સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયનો એકજ ભેદ છે ભિન ભિન્ન જાતથી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય જીવો સર્વલોકમા વ્યાપી રહ્યા છે અને સ્થૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાજ છે

નોંધ—પર્યાપ્ત એટલે જે જે યોનિમાં જેટલી જેટલી પર્યાપ્તિઓ મેળવવી જોઈએ તેટલી પૂરી પામે તે પર્યાપ્ત અને પૂરી પામ્યા વિના મરણ પામે તે અપર્યાપ્ત કહેવાય છે પર્યા છ પ્રકારની છે—આહાર, શરીર, ઇંદ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ ભાષા અને મન

[૧૦૯] સ્થૂળ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના અનેક પ્રકારો કહ્યા છે (૧) અંગારા (૨) ગખમિશ્ર અગ્નિ, (૩) તપેલા લોઢા વગેરેમાં અગ્નિ હોય તે, (૪) અગ્નિજ્વાલા અને (૫) તૂટતી જ્વાલા (ભડકા)

[૧૧૦] (૬) ઉલ્કાપાતની અગ્નિ અને (૭) વિદ્યુત ની અગ્નિ એમ અનેક ભેદો જાણવા જે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના જીવો છે તે એકજ પ્રકારના હોય છે

[૧૧૧] સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના જીવો સર્વ લોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે અને સ્થૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાજ છે હવે તેઓનો કાળ વિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ

[૧૧૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે સઘળા અનાદિ અને અંતરહિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે

[૧૧૩] અગ્નિકાયના જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળની કહી છે

[૧૧૪] અગ્નિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળથી કહી છે

[૧૧૫] અગ્નિકાયના જીવો પોતાની અગ્નિકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામાં ઓછુ અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળ સુધીનું છે

[११६] એ અગ્નિકાય જીવોના વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[११७] વાયુકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે

[११८] સ્થૂળપર્યાપ્ત વાયુકાયના જીવો પાંચ પ્રકારના છે (१) ઉત્કલિક (રહી રહીને વાય તે) વાયુ (२) વંટોળિયો (३) ઘન વાયુ (ઘનોદધિની નીચે વાય છે તે) (४) ગુંજા વાયુ (ગુંજારવ કરે છે) અને (५) શુદ્ધ વાયુ

[११९] તથા (६) સંવર્તક વાયુ ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારના વાયુ છે અને સૂક્ષ્મ વાયુ તો એકજ પ્રકારનો હોય છે

[१२०] સૂક્ષ્મ વાયુકાયના જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે અને સ્થૂળ તો અમુક ભાગમાંજ છે હવે તેઓના કાળ વિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ

[१२१] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અનંતરહિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે

[१२२] વાયુકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ ત્રણ હજાર વર્ષ સુધીની છે

[१२३] વાયુકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળની કહી છે

[१२४] વાયુકાયના જીવો પોતાની વાયુકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે

[૧૨૫] એ વાયુકાય જીવોના વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૨૬] મોટા ત્રસ કાય વાળા (બે ઇંદ્રિયાદિ) જીવો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે (૧) બે ઇંદ્રિયવાળા, (૨) ત્રણ ઇંદ્રિયા વાળા, (૩) ચાર ઇંદ્રિયવાળા, અને (૪) પાચ ઇંદ્રિય વાળા

[૧૨૭] બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારના કહ્યા છે હવે તેઓના ભેદોને કહુ છુ —તે સાભળો

[૧૨૮] (૧) કરમિયા (વિષ્ટામા ઉત્પન્ન થાય તે) (૨) અળસિયા, (૩) મૌમગન (એક પ્રકારના જીવ), (૪) માતૃવાહક, (૫) વાસી મુખા (૬) શખ (૭) નાના શૂખલા—

[૧૨૯] (૮) કાષ્ઠ ખાનાર પલ્લુક (૯) કોડા, (૧૦) જળો, (૧૧) દુષ્ટ રક્તકર્ષણ અને (૧૨) ચાદણીઆ

[૧૩૦] એ પ્રમાણે બે ઇંદ્રિય જીવો ઘણા પ્રકારના કહ્યા છે, અને તે બધા લોકના એક ભાગમા રહ્યા છે

[૧૩૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અતરહિત છે પણ આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અત સહિત છે

[૧૩૨] બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહૂર્ત અને વધુમા બાર વર્ષની કહી છે

[૧૩૩] બે ઇંદ્રિયવાળા જીવાની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાસુધીની ઓછામાં ઓછી અતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે

[૧૩૪] બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી બે ઇંદ્રિય

કાયા પામે તેની વચ્ચેનુ અતર ઓછામા ઓછુ અતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અનત કાળ સુધીનું હોય છે

[૧૩૫] એ બે ઇંદ્રિય જીવોના વર્ણ ગધ, રસ સ્પર્શ અને સસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૩૬] ત્રણ ઇદ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારે કહ્યા છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહું છુ—તે સાભળો

[૧૩૭] (૧) કુથવા (૨) કીડી (૩) (ચાચડ) ઉદ્દવા, (૪) ઉકલીઆ, (૫) તૃણાહારી, (૬) કાષ્ઠાહારી, (૭) માનુગા અને (૮) પત્તાહારી—

[૧૩૮] (૯) કપાસના બીજમા થનાગ જીવા, (૧૦) તિન્દુક (૧૧) મિજકા (૧૨) સદાવરી, (૧૩) ગુમ્મી (૧૪) ઇંદગા અને (૧૫) મામણમુડા એમ અનેક પ્રમારના કહ્યા છે

[૧૩૯] તે બધા આખા લોકમાં નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા રહ્યા છે

[૧૪૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતરહિત છે અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ અતસહિત છે

[૧૪૧] ત્રણ ઇદ્રિયવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહુર્ત અને વધુમા વધુ ૪૯ દિવસની હોય છે

[૧૪૨] ત્રણ ઇદ્રિયવાળાની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાસુધી ઓછામા ઓછી અતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ સંખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે

[૧૪૩] ત્રણ ઇદ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી ત્રણ ઇંદ્રિય કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામા ઓછુ અતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અનત કાળ સુધીનું છે

[૧૪૪] એ ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૪૫] ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારના છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહું છુ —તે સાભળો

[૧૪૬] (૧) અંધિયા, (૨) પોતિયા, (૩) માખી, (૪) મચ્છર, (૫) ભમરા, (૬) કીડ, (૭) પતંગિયા, (૮) ઢિંકણા, (૯) કુકણા—

[૧૪૭] (૧૦) કુક્કટ, (૧૧) સિંગરીટી, (૧૨) નંદાવર્ત્ત, (૧૩) વીંછી, (૧૪) ડોલા (૧૫) ભીંગારી, (૧૬) ચીરલી, (૧૭) અક્ષિવેધક,

[૧૪૮] (૧૮) અચ્છીલ, (૧૯) માગધ, (૨૦) રોડ, (૨૧) વિચિત્ર પાંખવાળા (૨૨) જલકારી, (૨૩) ઉપધિ જલકા, (૨૪) નીચક અને (૨૫) તામક

નોંધ —આ બધા દેશી ભાષા પરત્વે ભિન્ન ભિન્ન નામો છે

[૧૪૯] એ પ્રમાણે ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો અનેક પ્રકારના કહ્યા છે તે બધા લોકના અમુક વિભાગમાજ રહે છે

[૧૫૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે

[૧૫૧] ચાર ઇંદ્રિયવાળાની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ છ માસની કહી છે

[૧૫૨] ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યા સુધીની ઓછામા ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ સંખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે

[૧૫૩] ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તે

કાયાને પામે તે વચ્ચેનુ અતર ઓછામા ઓછુ અતમુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અનતકાળ સુધીનુ હોય છે

[૧૫૪] એ ચાર ઇંદ્રિય જીવોના વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શ અને સસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૫૫] પાચ ઇંદ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે —(૧) નારકી (નરકના જીવો), (૨) તિર્યંચ (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ

[૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીમા રહેવાથી નારકો સાત પ્રકારના કહેવાય છે —(તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે –) (૧) રત્નપ્રભા (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાળુપ્રભા

[૧૫૭] (૪) પંકપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમપ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યા રહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે

[૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમા રહેલા છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ –

[૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનતરહિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે

[૧૬૦] પહેલી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને વધુમા વધુ એક સાગરોપમની છે

[૧૬૧] બીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે

[૧૬૨] ત્રીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

[૧૬૩] ચોથી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય સાત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે

[૧૬૪] પાચમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની છે

[૧૬૫] છઠ્ઠી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે

[૧૬૬] સાતમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની છે

[૧૬૭] નરકના જીવોને જેટલી ઓછામા ઓછી કે વધુમા વધુ આયુષ્યસ્થિતિ હોય છે તેટલીજ કાયસ્થિતિ હોય છે

નોધ—નરક અને દેવગતિનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ અતર વગર બીજેજ ભવે તે ગતિમા જવાતુ નથી તેથીજ આયુષ્યસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિ સમાન કહી છે

[૧૬૮] નારકીના જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તેજ કાયા પામે તેની વચ્ચેનુ અતર ઓછામા ઓછુ અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અનત કાળ સુધીનું હોય છે

[૧૬૯] એ નરકના જીવોના વર્ણ, ગધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદ થાય છે

[૧૭૦] તિર્યંચ પચેદ્રિય જીવો બે પ્રકારના કહ્યા છે—(૧) સંમૂર્છિમ પંચેંદ્રિય અને (૨) ગર્ભજપચેંદ્રિય

[૧૭૧] તે બેઉના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે (૧) જલચર (૨) સ્થલચર અને (૩) ખેચર (આકાશમા ચરનારા) હવે ક્રમથી તેના પેટા ભેદોને કહું છુ—મને સાભળો

[૧૭૨] જલચરના ભેદો આ પ્રમાણે છે –(૧) માછલા, (૨) કાચબા, (૩) ગ્રાહો (૪) મગરો અને (૫) સુસુમાર એમ જલચરના પાચ ભેદો જાણવા

[૧૭૩] તે બધા જીવો આખા લોકમા નહિ, પણ લોકના અમુક ભાગમા રહેલા છે હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ —

[૧૭૪] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અતરહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અતસહિત છે

[૧૭૫] જલચર પચેન્દ્રિય જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને વધુમા વધુ એક પૂર્વ કોટીની કહી છે

નોધ —એક પૂર્વના સીતેર લાખ કરોડ અને ૫૬ હજાર કરોડ વર્ષ થાય એવા એક કરોડ પૂર્વની સ્થિતિને એક પૂર્વ કોટી કહે છે

[૧૭૬] તે જલચર પચેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ પૂર્વ કોટીની છે

નોધ —પૃથક્ એટલે બેથી માડીને નવ સુધીની સખ્યા

[૧૭૭] જલચર પચેન્દ્રિય જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતમુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનતકાળ સુધીનું હોય છે

[૧૭૮] સ્થલચર પચેન્દ્રિય જીવો (૧) ચાર પગવાળા તે ચોપદ અને (૨) પરિસર્પ એમ બે પ્રકારના છે અને ચોપદના ચાર પેટાભેદો છે તેને હું કહું છુ તે તમે સાભળો

[૧૭૯] (૧) એકખુરા (ઘોડા ગધેડા વગેરે) (૨) બે ખુરા (ગાય બળદ વગેરે) (૩)ગડીપદ (સુંવાળા પગવાળા હાથી, ગેડા વગેરે) અને (૪) સનખપદ (સિંહ બિલાડા, કુતરા, વગેરે)

[૧૮૦] પરિસર્પના બે પ્રકારો છે—ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ—હાથેથી ચાલનારા ઘો વગેરે અને ઉરપરિસર્પ—છાતીથી ચાલનારા સર્પ વગેરે અને તે એકેક જાતિમાં અનેક પ્રકારના હોય છે

[૧૮૧] તે બધા સર્વત્ર નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા હોય છે હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ —

[૧૮૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે

[૧૮૩] તે સ્થલચર જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની હોય છે

નોંધ—પલ્યોપમ એ કાળપ્રમાણ છે

[૧૮૪] સ્થળચર જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યા સુધીની ઓછામાં ઓછી અન્તર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ ત્રણ પલ્યોપમ તથા એથી માંડીને નવ સુધી પૂર્વ કોટી અધિકની છે

[૧૮૫] તે સ્થલચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનુ અંતર ઓછામા ઓછુ અન્તર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અનંતકાળ સુધીનુ છે

[૧૮૬] ખેચર (પક્ષીઓ) ચાર પ્રકારના છે—(૧) ચામડાની પાંખોવાળા (વડવાગોળ), (૨) રોમપક્ષી (સુડા હંસ વગેરે) (૩) સમુદ્ગ પક્ષી (જેની પાંખ ઢાંકેલા ડબ્બાના જેવી હોય તે આ પક્ષીઓ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર છે) અને (૪) વિતત પક્ષી (સુપડાના જેવી પાંખ પહોળી રહે તે)

[૧૮૭] તે બધા આખા લોકમા નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા હોય છે હવે તેઓના કાળવિભાગને ચાર પ્રકારે ...

[૧૮૮] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે

[૧૮૯] ખેચર જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગની છે

[૧૯૦] ખેચર જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ તથા તેથી અધિક મેથી માંડીને નવ સુધી પૂર્વ કોટીની હોય છે

[૧૯૧] ખેચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે

[૧૯૨] તેઓના વર્ણ, ગંધ રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૯૩] મનુષ્યો બે પ્રકારના હોય છે —(૧) સંમૂર્છિમ પંચેદ્રિય અને (૨) ગર્ભજ પંચેદ્રિય હવે તેના પેટા ભેદો કહું છુ — તે સાભળો

[૧૯૪] ગર્ભજ (માબાપના સયોગથી થયેના) મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે —(૧) કર્મભૂમિના (૨) અકર્મભૂમિના અને (૩) અંતરદ્વીપોના

નોધ —કર્મભૂમિ એટલે અસિ, મસિ (વ્યાપાર) અને કૃષિ જ્યાં થતી હોય તે અંતરદ્વીપ એટલે સુવટીમત ખરી એ બે પર્વત

પાચ ઐરણ્યવય, પાચ હરિવાસ, પાચ રમ્યકવાસ પાચ દેવકુરુ અને પાચ ઉત્તરકુરુ), અને છપ્પન અતરદ્વીપના ભેદ્દો મળી તે બધા એકસો એક જાતિના ગર્ભજ મનુષ્યો કહ્યા છે

[૧૯૬] સંમૂર્છિમ મનુષ્યો પણ ગર્ભજ મનુષ્યના જેટલાજ એટલે કે એકમો એક પ્રકારના કહ્યા છે આ બધા જીવો લોકના અમુક ભાગમાજ છે સર્વત્ર નથી

નોધ—માતાપિતાના સ યોગ વિના મનુષ્યના મળજ ય જીવો ઉત્પન્ન થાય તેને સમૂર્છિમ મનુષ્યો કહે છે ગર્ભજની જેમ તેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે ભેદો નથી

[૧૯૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અત રહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે

[૧૯૮] ગર્ભજ મનુષ્યોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે

નોધ—સમૂર્છિમ મનુષ્યની તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માત્ર અંતર્મુહૂર્તની હોય છે અને કર્મભૂમિ મનુષ્યની જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વની હોય છે અહીં તો સર્વ મનુષ્યની અપેક્ષાએ ઉપરની સ્થિતિ લીધી છે

[૧૯૯] ગર્ભજ મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ અને અધિક પૃથક્ પૂર્વ કોટીની જાણવી

નોધ—કોઇ જીવ સાત ભવ તો એક એક પૂર્વ કોટીના અને આઠમો ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યનો ભવ કરે, તે અપેક્ષાએ તેટલું વધુ કહ્યું છે, મનુષ્યની કાયા લાગલાગટ સાત કે આઠ ભવ સુધી વધુમા વધુ મળે તો મળી શકે છે

[૨૦૦] ગર્ભજ મનુષ્યો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે,

[૨૧૫] આ બધા દેવો લોકના અમુક ભાગમાંજ રહ્યા છે હવે તેઓના કાળ વિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ

[૨૧૬] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે

[૨૧૭] ભવનપતિ દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય દમહજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરોપમથી થોડી અધિક કહી છે

[૨૧૮] વ્યંતર દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય ૮સહજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્યોપમની કહી છે

[૨૧૯] જ્યોતિષ્ક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ ઉપરની છે

[૨૨૦] સુધર્મદેવલોક્‌ના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પલ્યોપમ ની અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની છે

[૨૨૧] ઈશાન દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પલ્યો પમથી અધિક અને Cત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમથી અધિક કાળની છે

[૨૨૨] સનતકુમાર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

[૨૨૩] મહેન્દ્રદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરોપમથી કંઈક અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમથી અધિક કાળની છે

[૨૨૪] બ્રહ્મલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સાત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે

[૨૨૫] લાંતક દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય દસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌ૦ સાગરોપમની છે

[૨૨૬] મહાશુક્ર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ચૌ૦ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની છે

[૨૨૭] સહસ્રાર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર સાગરોપમની છે

[૨૨૮] આનત દેવલોકના દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અઢાર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ સાગરોપમની છે

[૨૨૯] પ્રાણતદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ઓગણીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૦] આરણદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય વીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૧] અચ્યુત દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એકવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૨] પ્રથમ ગ્રૈવેયકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૩] બીજા ગ્રૈવેયકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ત્રેવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૪] ત્રીજા ગ્રૈવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ચોવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૫] ચોથા ગ્રૈવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય પચીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ છવીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૬] પાચમા ગ્રૈવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય છવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૭] છઠ્ઠા ગ્રૈવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સત્તાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૮] સાતમા ગ્રૈવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગન્ત્રીસ સાગરોપમની છે

[૨૩૯] આઠમા ગ્રૈવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ઓગન્ત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ સાગરોપમની છે

[૨૪૦] નવમા ગ્રૈવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ સાગરોપમની છે

[૨૪૧] (૧) વિજય, (૨) વૈજયત (૩) જયત અને (૪) અપરાજીત એ ચારે વિમાનોના દેવની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એકત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે

[૨૪૨] પાચમા સર્વાર્થ નામના મહા વિમાનના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ બરાબર તેત્રીસ સાગરોપમની છે તેથી ઓછી કે વધુ નથી

[૨૪૩] જેટલી દેવોની ઓછી કે વધુ આયુષ્યસ્થિતિ છે તેટલીજ સર્વે દેવોએ કાયસ્થિતિ કહી છે

નોધ —દેવનુ આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પછી લાગલુ દેવગતિમા જવાનું થતું નથી

[૨૪૪] દેવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનુ અતર જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનતકાળ સુધીનું હોય છે

[૨૪૫] તેઓના વર્ણ ગધ રસ સ્પર્શ અને સસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે

[૨૪૬] એ પ્રમાણે રૂપી અને અરૂપી એમ બે પ્રકારના અજીવ અને સંસારી તથા સિદ્ધ, એમ બે પ્રકારના જીવોનુ વર્ણન કર્યું

[૨૪૭] આ જીવ અને અજીવોના વિભાગને જ્ઞાની પુરુષ પામે સાભળી તેની યથાર્થ પ્રતીતિ લાવીને તથા સર્વપ્રકારનયો નયો (વિચારોના વર્ગીકરણો) દ્વારા બરાબર ઘટાવીને જ્ઞાનદર્શન પામી આ શું ચારિત્રમા મુનિ રમણ કરે

[૨૪૮] ત્યારબાદ ઘણા વર્ષ સુધી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળીને નીચેના ક્રમથી પોતાના આત્માનુ દમન કરે

[૨૪૯] (જે તપશ્ચર્યા દ્વારા પૂર્વકર્મોનો તથા કષાયોનો ક્ષય થાય તેવી દીર્ઘ તપશ્ચર્યાનું વિધાન કહે છે) તે સલેખના (આત્મ દમન કરનારી) તપશ્ચર્યા ઓછામા ઓછા છ માસની મધ્યમ રીતે એક વર્ષની અને વધુમા વધુ બાર વર્ષની હોય છે

[૨૫૦] પહેલા ચાર વર્ષમા પાચ વિગય (ઘી ગોળ તેલ વગેરે) નો ત્યાગ કરે અને બીજા ચાર વર્ષ સુધી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરે

[૨૫૧] નવમુ તથા દસમુ એમ એ બન્ને વર્ષોપર્યંત ઉપવાસ અને એકાંતર ઉપવાસને પારણે આયબિલ કરે અને અગિયારમા વર્ષ પહેલા છ માસ સુધી અધિક તપશ્ચર્યા ન કરે

[૨૫૨] અગિયારમા વર્ષના પાછલા છ માસમા તો કઠણ એવી આકરી તપશ્ચર્યા કરે અને વચ્ચે વચ્ચે તેજ સવત્સરમા આયબિલ તપ પણ કરે

નોંધ —આયબિલ એટલે રસવિહીન ભોજન માત્ર એકજ વખત કરે

[૨૫૩] તે મુનિ બારમે વર્ષે પ્રથમ અને છેડે સરખુ તપ કરે

(પ્રથમ આયબિલ વચ્ચે બીજુ તપ અને વળી તે વર્ષને અતે આયમિલ કરે તે કોટી સહિત આયબિલ તપ કહેવાય), અને વચ્ચે વચ્ચે માસખમણુ કે અર્ધમાસખમણુ જેવી મોટી નાની તપશ્ચર્યા કરી આ રીતે બાર વર્ષ પૂરા કરે

નોધ —આવી તપશ્ચર્યા કરતી વખતે વચ્ચે કે તપશ્ચર્યા પછી મરણનો અવસર આવે ત્યારે મરણપર્યંતનું અણસણ કરવાનું હોય છે જે વિગત આગળ આપી છે તે વખતે સુદર ભાવના હોવી જોઈએ

[૨૫૪] (૧) કાદર્પી (૨) આભિયોગી (૩) કિલ્બિષિકી (૪) આસુરી વગેરે અશુભ ભાવનાઓ મરણ વખતે આવી જીવને ખૂબ કષ્ટ આપે છે અને તે બધી દુર્ગતિના હેતુભૂત થાય છે

[૨૫૫] જે જીવો મિથ્યાત્વદર્શન (અસત્યપ્રેમી)મા રક્ત, જીવઘાત કરનાર અને નિયાણા કરનાર (થોડા માટે ઘણું વેડરી નાખનાર) હોય છે અને તે ભાવનામા મરે છે તેવા જીવોને બોધિલાભ બહુજ દુર્લભ થાય છે

નોધ —બોધિલાભ એટલે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ

[૨૫૬] જે જીવો સમ્યકત્વ દર્શનમા રક્ત, નિયાણાને ન કરનાર અને શુક્લલેશ્યા (ઉજ્વલ અંત કરણ)ના પરિણામને ધારણ કરવા વાળા હોય છે અને તેજ ભાવનામાં જે મૃત્યુ પામે છે તે જીવોને (બીજા જન્મમા પણ) બોધિબીજ બહુજ સુલભ થાય છે

[૨૫૭] જે જીવો મિથ્યાત્વદર્શનમા રક્ત કૃષ્ણલેશ્યા (મલિન અત કરણ)ના પરિણામને ધારણ કરવાવાળા અને નિયાણાને કરનાર હોય છે અને તે ભાવનામા મરે છે તેવા જીવોને બોધિલાભ બહુજ દુર્લભ છે

[૨૫૮] જે જિનપુરુષોના વચનમા અનુરક્ત રહી, ભાવપૂર્વક તે વચન પ્રમાણે આચરણ કરે છે તે પવિત્ર (મિથ્યાત્વના મેલરહિત) અને અસંક્લિષ્ટ (રાગદ્વેષના કલેશ રહિત) થઈ થોડાજ સમયમા આ દુ ખદ સ સારનો પાર પામે છે

નોધ —જિન એટલે રાગદ્વેષથી સર્વથા રહિત પરમાત્મા

[૨૫૯] જે જીવો જિનવચનને યથાર્થ જાણી શકતા નથી તે બિચારા અજ્ઞાનીઓ ઘણીવાર બાળમરણ અને અકામમરણો પામે છે

[૨૬૦] (પોતાના દોષની આલોચના કેવા જ્ઞાની સત્પુરુષો પાસે કહેવી જોઈએ તેમના ગુણ કહે છે –) જે ઘણા શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણનાર હોય જેમના વચન સમાધિ (શાંતિ) ને ઉત્પન્ન કરનારા હોય, અને જે કેવળ ગુણનાજ ગ્રહણ કરનાર હોય તે પુરુષોજ બીજાના દોષની આલોચના કરવાને માટે યોગ્ય છે

[૨૬૧] (૧) કંદર્પ (કામકથાનો સ લાપ) (૨) કૌત્કુચ્ય (મુખના વિકારવાળી ચેષ્ટા), (૩) કામના સ્વભાવની હાસી અને કુકથા કે કુચેષ્ટાથી બીજાને વિસ્મય કરનાર જીવ કાંદર્પી ભાવના કરતો હોય છે

[૨૬૨] રસ, સુખ કે સમૃદ્ધિને માટે જે સાધક વશીકરણ વગેરેના મ ત્રો કે દોરાધાગા કરે છે તે આભિયોગી ભાવનાને કરતો હોય છે

નોધ —કાંદર્પી અને આભિયોગી વગેરે દુષ્ટ ભાવનાને કરનાર કદાપિ દેવ થાય તો પણ હલકી કોટિનો દેવ બને છે

[૨૬૩] કેવળી પુરુષો, જ્ઞાન, ધર્માચાર્ય તથા સાધુ સાધ્વી, શ્રાવક કે શ્રાવિકાઓની જે નિંદા કરે છે તથા કપટી હોય છે તે કિલ્બિષી ભાવનાને કરતો હોય છે

(પ્રથમ આયબિલ વચ્ચે બીજુ તપ અને વળી તે વર્ષને અંતે આયબિલ કરે તે કોટી સહિત આયબિલ તપ કહેવાય) અને વચ્ચે વચ્ચે માસખમણ કે અર્ધમાસખમણ જેવી મોટી નાની તપશ્ચર્યા કરી આ રીતે બાર વર્ષ પૂરાં કરે

નોધ —આવી તપશ્ચર્યા કરતી વખતે વચ્ચે કે તપશ્ચર્યા પછી મરણનો અવસર આવે ત્યારે મરણપર્યંતનું અણસણ કરવાનુ હોય છે જે વિમલ આનંદ આપી છે તે વખતે સુંદર ભાવના હોવી જોઈએ

[૨૫૪] (૧) કાંદર્પી (૨) આભિયોગી (૩) કિલ્બિષિકી, (૪) આસુરી વગેરે અશુભ ભાવનાઓ મરણ વખતે આવી જીવને ખૂબ કષ્ટ આપે છે અને તે બધી દુર્ગતિના હેતુભૂત થાય છે

[૨૫૫] જે જીવો મિથ્યાત્વદર્શન (અસત્ય પ્રેમી)મા રક્ત, જીવઘાત કરનાર અને નિયાણા કરનાર (થોડા માટે ઘણું વેડફી નાખનાર) હોય છે અને તે ભાવનામા મરે છે તેવા જીવોને બોધિલાભ બહુજ દુર્લભ થાય છે

નોધ —બોધિલાભ એટલે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ

[૨૫૬] જે જીવો સમ્યકત્વ દર્શનમા રક્ત, નિયાણાને ન કરનાર અને શુક્લલેશ્યા (ઉજ્વલ અંત કરણ)ના પરિણામને ધારણ કરવા વાળા હોય છે અને તેજ ભાવનામા જે મૃત્યુ પામે છે તે જીવોને (બીજા જન્મમા પણ) બોધિબીજ બહુજ સુલભ થાય છે

[૨૫૭] જે જીવો મિથ્યાત્વદર્શનમા રક્ત, કૃષ્ણલેશ્યા (મલિન અંત કરણ)ના પરિણામને ધારણ કરવાવાળા અને નિયાણાને કરનાર હોય છે અને તે ભાવનામા મરે છે તેવા જીવોને બોધિલાભ બહુજ દુર્લભ છે

[૨૫૮] જે જિનપુરુષોના વચનમા અનુરક્ત રહી, ભાવપૂર્વક તે વચન પ્રમાણે આચરણ કરે છે તે પવિત્ર (મિથ્યાત્વના મેલરહિત) અને અસંક્લિષ્ટ (રાગદ્વેષના કલેશ રહિત) થઈ થોડાજ સમયમા આ દુ ખદ સસારનો પાર પામે છે

નોધ —જિન એટલે રાગદ્વેષથી સર્વથા રહિત પરમાત્મા

[૨૫૯] જે જીવો જિનવચનને યથાર્થ જાણી શકતા નથી તે બિચારા અજ્ઞાનીઓ ઘણીવાર બાળમરણ અને અકામમરણો પામે છે

[૨૬૦] (પોતાના દોષની આલોચના કેવા જ્ઞાની સત્પુરુષો પાસે કહેવી જોઇએ તેમના ગુણ કહે છે -) જે ઘણા શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણનાર હોય જેમના વચન સમાધિ (શાંતિ) ને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, અને જે કેવળ ગુણનાજ ગ્રહણ કરનાર હોય તે પુરુષોજ બીજાના દોષની આલોચના કરવાને માટે યોગ્ય છે

[૨૬૧] (૧) કંદર્પ (કામકથાનો સલાપ), (૨) કૌત્કુચ્ય (મુખના વિકારવાળી ચેષ્ટા), (૩) કાયના સ્વભાવની હાસી અને કુકથા કે કુચેષ્ટાથી બીજાને વિસ્મય કરનાર જીવ કાદર્પી-ભાવના કરતો હોય છે

[૨૬૨] રસ, સુખ કે સમૃદ્ધિને માટે જે સાધક વશીકરણ વગેરેના મત્રો કે દોરાધાગા કરે છે તે આભિયોગી ભાવનાને કરતો હોય છે

નોધ —કાદર્પી અને આભિયોગી વગેરે દુષ્ટ ભાવનાને કરનાર કદાપિ દેવ થાય તો પણ હલકી કોટિનો દેવ બને છે

[૨૬૩] કેવળી પુરુષો, જ્ઞાન, ધર્માચાર્ય તથા સાધુ સાધ્વી, શ્રાવક કે શ્રાવિકાઓની જે નિંદા કરે છે તથા કપટી હોય છે તે કિલ્બિષી ભાવનાને કરતો હોય છે

[૨૬૪] કાયમ રોષનો કરનાર હોય તથા સમય મળતા શત્રુ બની જતો હોય એવા એવા દુષ્ટ કાર્યોથી પ્રવર્તતો જીવ આસુરી ભાવનાને કરતો હોય છે

નોધ—નિમિત્તનો અર્થ નિમિત્તશાસ્ત્ર પણ થાય છે તે એક જ્યોતિષનુ અગ છે તે ખોટી રીતે જોઇ બીજાને ઠગતો હોય તે માણસ પણ આસુરી ભાવનાને પોષે છે

[૨૬૫] (૧) શસ્ત્રગ્રહણ (તલવાર વગેરેથી મરવુ) (૨) વિષભક્ષણ (ઝેર ખાઇને મરવુ), (૩) જ્વલન (આગમા બળી મરવુ), (૪) જલપ્રવેશ (પાણીમા ડૂબી મરવુ) કે (૫) અનાચારી ઉપકરણો (કુટિલ કાર્યો)નુ સેવન કરવાથી જીવાત્મા અનેક પ્રકારના નવા જન્મ–મરણો ઉત્પન્ન કરે છે

નોધ—અકાળ મરણથી જીવાત્મા છૂટવાને બદલે બમણો બધાય છે

[૨૬૬] આ પ્રમાણે ભવસાગરમા સિદ્ધિને આપનાર એવા ઉત્તમ પ્રકારના છત્રીસ અધ્યયનોને સુદર રીતે પ્રગટ કરીને કેવળ-જ્ઞાની ભગવાન જ્ઞાતપુત્ર આત્મશાતિમા લીન થયા

નોધ—જીવ અને અજીવ એ બ નેના વિભાગો જાણવા જરૂરી છે જાણ્યા પછી નરક અને પશુજીવનમા દુ ખ સ્વર્ગ અને મનુષ્ય જીવનના સુખદુ ખ આદિ અનેક અવસ્થાવાળા આ વિચિત્ર સસારમાથી કેમ છૂટી શકાય તે ઉપાય અ જમાવવાની તાલાવેલી લાગે છે આવી તાલાવેલી પછી દુ ખમા પણ સુખ વેદનામા પણ શાતિ અને સતોષ વિકસતા જાય છે

એમ કહું છુ—

એમ જીવાજીવ વિભક્તિ સ બધી છત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ ॥૩૬॥

ૐ શાન્તિ

શાન્તિસદન, કોચરબરોડ
અમદાવાદ
તા ૨૧ ૧૦ ૩૪

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશનમંદિરનું ધ્યેય

ધાર્મિક, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક એ ત્રણે દષ્ટિઓનો સમન્વય કરનારા સાહિત્ય પ્રકાશનોનો પ્રચાર

જે કાળમા પ્રજાજીવન સાવ કચગાઈ રહ્યુ હતુ બીજી બાજુ સસ્કૃતિના લોપ થવા માડયા હતા. પિશાચોને શરમાવે તેવા ભયકર અત્યાચારો થઇ રહ્યા હતા જાતિ વાદના જોર વ્યાપ્યા હતા ઉચ્ચનીચના ભેદોની માનવ માનવ વચ્ચે દીવાલો ખડી થઇ ગઇ હતી અહકારથી ઉચ્છૃખલ બનેલી દ્વિજજાતિ પવિત્રતાને પગવારી બેઠી હતી વેદવિહિત કર્મકાડોની બાહ્ય ક્રિયાઓમા ખૂબ સકરતા વ્યાપી ગઇ હતી

તે વખતે સાધનાપૂર્ણ જે મહાવિભૂતિએ વિશ્વમા પ્રકાશ ફેકી વિશ્વવદ્યનું બિરુદ મેળવ્યું

તે પ્રભુ મહાવીરના

મૌલિક વચનામૃતોનો જૈન અને જૈનેતર જનતામા પ્રચાર કરવાસારુ સસ્તુ, સુદર અને સર્વોત્તમ સાહિત્ય બહાર પાડવુ એ એકજ માત્ર

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મદિર

નો

ઉદ્દેશ છે

 મહાવીર કાર્યાલય સાબરમતી

સસ્થાનુ કાર્યવાહક મડળ

ઉત્પાદક —

કવિવર્ય શ્રી નાનચદ્રજી મહારાજ

[જેમની દેખરખ નીચે બધા પ્રકાશનો બહાર પડે છે]

લેખક

શતાવધાની શ્રી સૌભાગ્યચદ્રજી મહારાજ

કાર્યવાહકો —

મત્રી

શ્રી લક્ષ્મીચદ ઝવેરચદ સઘવી

સનાહકાર

શ્રી બુધાભાઈ મહાસુખભાઈ શાહ

શ્રી જુઠાભાઇ અમરશી શાહ

ખજાનચી — વ્યવસ્થાપક

શ્રી મણિલાલ ઉજમશી શાહ — શ્રી જમ્બુ રવાણી

શ્રી તારક રવાણી

લેખકના મદદનીશ તરીકે ન્હેરો

આર્થિક સહાયદાતા

શ્રી ડુગરશી ગુલાબચદ સઘવી

જેમની આર્થિક મદદથી સસ્થા ચાલી રહી છે

સહાયકોને

આ સસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ ૧૫૦) આપી સસ્થાના પોષ અની શકાશે.

આ સસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ ૨૫) આપી સસ્થાના શુભેચ્છ બની શકાશે.

આ સસ્થાના આર્થિક સહાયદાતા શ્રી ડુગરશી ગુલાબચ સઘવી તરફથી મળેલી રકમ વગર વ્યાજેજ રોકાઈ છે એટલે વ્યાજનો કે તેવો કશો બોજો પ્રકાશન પર પડવાનો નથી

ગ્રાહકોને

૧ અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પાસેથી કાગળ, છપાઈ, પુસ્તક બંધામણી તથા વ્યવસ્થાનુંજ માત્ર ખર્ચ લેવામા આવશે

૨ હાલ તેઓની પાસેથી રૂા ૨) પ્રથમ લેવામા આવશે અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતે ટપાલ તથા રવાનગી ખર્ચ ઉમેરી ઘેર બેઠા પહોચાડવામા આવશે તે કૂલ ખર્ચ તેમની આવેલી રકમમાથી બાદ થતુ રહેશે

૩ ગ્રાહક થવાથી વી પી નું ખર્ચ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે

બીજી ઉપયોગી

૧ જે પહેલેથી ગ્રાહકો ન થયા હોય તેઓને પુસ્તકો સિલકમા હશે તોજ આપવામા આવશે

૨ આ સસ્થાના પ્રકાશનોમા સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન થશે

૩ થયેલા ખર્ચની વિગત હમેશા પુસ્તકની પાછળ આપવામા આવશે

બુકસેલરોને સૂચના

૧ કોઈ પુસ્તકની ૨૫ થી ઓછી નકલનો ઓર્ડર સ્વીકારાશે નહિ.

૨ રેલભાડુ અને રવાના ખર્ચ સહિત પૂરા નાણા કાર્યાલયને મળ્યા પછીજ મગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામા આવશે વી પી થી પુસ્તકો મોકલવામા આવશે નહિ

૩ બધા પુસ્તકોમા ૬। ટકા કમિશન મળશે

૪ રસ્તામાં દાગીનો ગેરવલ્લે પડે બગડે, મોડો પહોચે કે બીજી કોઈ હાનિ પહોચે તેને માટે કાર્યાલય જવાબદાર નથી રેલ્વેને દાગીનો સાપતા સુધી કાર્યાલયની જવાબદારી રહેશે.

૫ પુસ્તકની છાપેલી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવાદમા કોઈથી વેચી શકાશે નહિ

૬ બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

ગ્રાહકોને

૧ અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પાસેથી કાગળ, છપાઈ, પુસ્તક બધામણી તથા વ્યવસ્થાનુંજ માત્ર ખર્ચ લેવામા આવશે

૨ હાલ તેઓની પાસેથી રૂ ૨) પ્રથમ લેવામા આવશે અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતે ટપાલ તથા રવાનગી ખર્ચ ઉમેરી ઘેર બેઠા પહોચાડવામા આવશે તે કુલ ખર્ચ તેમની આવેલી રકમમાથી બાદ થતું રહેશે

૩ ગ્રાહક થવાથી વી પી નુ ખર્ચ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે

બીજુ ઉપયોગી

૧ જે પહેલેથી ગ્રાહકો ન થયા હોય તેઓને પુસ્તકો મિલકમા હશે તોજ આપવામા આવશે

૨ આ સસ્થાના પ્રકાશનોમા સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન થશે

૩ થયેલા ખર્ચની વિગત હમેશા પુસ્તકની પાછળ આપવામા આવશે

બુકસેલરોને સૂચના

૧ કોઇ પુસ્તકની ૨૫ થી ઓછી નકલનો ઓર્ડર સ્વીકારાશે નહિ

૨ રેલભાડુ અને રવાના ખર્ચ સહિત પૂરા નાણા કાર્યાલયને મળ્યા પછીજ મગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામા આવશે વી પી થી પુસ્તકો મોકલવામા આવશે નહિ

૩ બધા પુસ્તકોમા ૬। ટકા કમિશન મળશે

૪ રસ્તામા દાગીનો ગેરવલ્લે પડે બગડે, મોડો પહોચે કે બીજી કોઈ હાનિ પહોચે તેને સારૂ કાર્યાલય જવાબદાર નથી રેલ્વેને દાગીનો સાપતા સુધી કાર્યાલયની જવાબદારી રહેશે.

૫ પુસ્તકની છાપેલી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવાદમાં કોઇથી વેચી શકાશે નહિ

૬ બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

સંસ્થાનું કાર્યવાહક મંડળ

ઉત્પાદક —

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજ

[જેમની દેખરેખ નીચે બધા પ્રકાશનો બહાર પડે છે]

લેખક

શતાવધાની શ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મહારાજ

કાર્યવાહકો —

મંત્રી

શ્રી લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવી

સલાહકાર

શ્રી બુધાભાઈ મહાસુખભાઈ શાહ

શ્રી જુઠાભાઇ અમરશી શાહ

ખજાનચી — શ્રી મણિલાલ ઉજમશી શાહ

વ્યવસ્થાપક — શ્રી જસુ રવાણી

શ્રી તારક રવાણી

લેખકના મદદનીશ તરીકે રહેશે

આર્થિક સહાયદાતા

શ્રી ડુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી

જેમની આર્થિક મદદથી સંસ્થા ચાલી રહી છે

સહાયકોને

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂા ૧૫૦) આપી સંસ્થાના પોષ બની શકાશે.

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂા ૨૫) આપી સંસ્થાના શુભેચ્છ બની શકાશે.

આ સંસ્થાના આર્થિક સહાયદાતા શ્રી ડુંગરશી ગુલાબચ સંઘવી તરફથી મળેલી રકમ વગર વ્યાજેજ રોકાઈ છે એટ વ્યાજનો કે તેવો કશો બોજો પ્રકાશન પર પડવાનો નથી

ગ્રાહકોને

૧ અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પામેથી કાગળ, છપાઈ, પુસ્તક બંધામણી તથા વ્યવસ્થાનુંજ માત્ર ખર્ચ લેવામાં આવશે

૨ હાલ તેઓની પાસેથી રૂા ૨) પ્રથમ લેવામા આવશે અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતે ટપાલ તથા રવાનગી ખર્ચ ઉમેરી ઘેર બેઠા પહોંચાડવામા આવશે તે કૂલ ખર્ચ તેમની આવેની રકમમાથી બાદ થતું રહેશે

૩ ગ્રાહક થવાથી વી પી. નું ખર્ચ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે

બીજી ઉપયોગી

૧ જે પહેલેથી ગ્રાહકો ન થયા હોય તેઓને પુસ્તકો મિનકમા હશે તોજ આપવામા આવશે

૨ આ સસ્થાના પ્રકાશનોમા સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન થશે

૩ થયેલા ખર્ચની વિગત હમેશા પુસ્તકની પાછળ આપવામા આવશે

બુકસેલરોને સૂચના

૧ કોઇ પુસ્તકની ૨૫ થી ઓછી નકલનો ઓર્ડર સ્વીકારાશે નહિ.

૨ રેલભાડુ અને રવાના ખર્ચ સહિત પૂરા નાણા કાર્યાલયને મળ્યા પછીજ મગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામા આવશે વી પી થી પુસ્તકો મોકલવામા આવશે નહિ

૩ બધા પુસ્તકોમા ૬। ટકા કમિશન મળશે

૪ રસ્તામા દાગીનો ગેરવલ્લે પડે બગડે, મોડો પહોંચે કે બીજી કોઈ હાનિ પહોંચે તેને સારુ કાર્યાલય જવાબદાર નથી રેલ્વેને દાગીનો સાપતા સુધી કાર્યાલયની જવાબદારી રહેશે

૫ પુસ્તકની છાપેલી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવાદમા કોઇથી વેચી શકાશે નહિ.

૬ બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો

મહાવીર કાર્યાલય. સાબરમતી

સંસ્થાનું કાર્યવાહક મંડળ

ઉત્પાદક —

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજ

[જેમની દેખરેખ નીચે બધાં પ્રકાશનો બહાર પડે છે]

લેખક

શતાવધાની શ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મહારાજ

કાર્યવાહકો —

મંત્રી

શ્રી લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવી

મનાહકાર

શ્રી ભુધાભાઈ મહાસુખભાઈ શાહ

શ્રી જુઠાભાઈ અમરશી શાહ

ખજાનચી — વ્યવસ્થાપક

શ્રી મણિલાલ જમશી શાહ — **શ્રી જયુ રવાણી**

શ્રી તારક રવાણી

લેખના મદદનીશ તરીકે ગ્હેરો

આર્થિક સહાયદાતા

શ્રી ડુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી

જેમની આર્થિક મદદથી સંસ્થા ચાલી રહી છે

સહાયકોને

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂા ૧૫૦) આપી સંસ્થાના પો' બની શકશો.

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂા. ૨૫) આપી સંસ્થાના શુભેચ્ બની શકશો.

આ સંસ્થાના આર્થિક સહાયદાતા શ્રી ડુંગરશી ગુલાબચ સંઘવી તરફથી મળેલી રકમ વગર વ્યાજેજ રોકાઈ છે એ વ્યાજનો કે તેવા કશો બોજો પ્રકાશન પર પાડવાનો નથી

ગ્રાહકોને

૧ અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પાસેથી કાગળ, છપાઈ, પુસ્તક બંધામણી તથા વ્યવસ્થાનુજ માત્ર ખર્ચ લેવામા આવશે

૨ હાલ તેઓની પાસેથી રૂા ૨) પ્રથમ લેવામા આવશે અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતે ટપાલ તથા રવાનગી ખર્ચ ઉમેરી ઘેર બેઠા પહોંચાડવામા આવશે તે કૂલ ખર્ચ તેમની આવેલી રકમમાથી બાદ થતું રહેશે

૩ ગ્રાહક થવાથી વી પી નુ ખર્ચ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે

બીજુ ઉપયોગી

૧ જે પહેલેથી ગ્રાહકો ન થયા હોય તેઓને પુસ્તકો મિલકમા હશે તોજ આપવામા આવશે

૨ આ સંસ્થાના પ્રકાશનોમા સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન થશે

૩ થયેલા ખર્ચની વિગત હમેશા પુસ્તકની પાછળ આપવામા આવશે

બુકસેલરોને સૂચના

૧ કોઇ પુસ્તકની ૨૫ થી ઓછી નકલનો ઓર્ડર સ્વીકારાશે નહિ

૨ રેલભાડુ અને રવાના ખર્ચ સહિત પૂરા નાણા કાર્યાલયને મળ્યા પછીજ મગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામા આવશે વી પી થી પુસ્તકો મોકલવામા આવશે નહિ

૩ બધા પુસ્તકોમા ૬૧ ટકા કમિશન મળશે

૪ રસ્તામા દાગીનો ગેરવલ્લે પડે બગડે મોડો પહોંચે કે બીજી કોઈ હાનિ પહોંચે તેને સારુ કાર્યાલય જવાબદાર નથી રેલ્વેને દાગીનો સોંપતા સુધી કાર્યાલયની જવાબદારી રહેશે.

૫ પુસ્તકની છાપેલી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવાદમા કોઇથી વેચી શકાશે નહિ

૬ બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો

 મહાવીર કાર્યાલય· સાબરમતી